DOLAZAK HRVATA

POVJESNA PRIPOVIJEST
— IZ VII. VIJEKA. —

NAPISAO

MILUTIN MAYER.

NA SVIJET IZDALO

DRUŠTVO SV. JERONIMA.

U ZAGREBU.
TISKARA HRV. KATOL. TISKOVNOG DRUŠTVA.
1908.

Za ravnanje.

I.

Članovi *krunaši*, t. j. prinosnici, koji dobivaju za jednu krunu svetojeronimske knjige, neka izvole uvažiti ovo:

1. Svaki krunaš može, dok zaliha traje, *neposredno kod otpravništva* dići knjige, koje su one godine izašle; samo ako uplati svoj godišnji prinos.

2. Krunaši, koji ne dižu knjiga *neposredno* kod otpravništva, neka se *za vremena* prijave kod društvenoga povjerenika svoga kotara, da ih on uzmogne prijaviti upravi prije nego li se knjige raspačavaju, pa će dobiti knjige zajedno s doživotnim članovima.

3. Krunaške prinose **poštom** prima uprava samo onda, ako prispiju *prije nego li se počnu knjige raspačavati i ako iznose* **barem pet kruna** (= prinos za pet krunaša). Prinosi, koji ne iznose barem pet kruna i koji dodju, kad se već knjige počnu raspačavati, vraćaju se *bezuvjetno* predateljima, ako iznosu za same knjige ne bude priloženo 16 fil. (za tovarni list 12 fil. za dostavu 4 fil.)

II.

Tamo gdje koledari nijesu prosti biljegovine (kao n. pr. u Bosni i Hercegovini), neka gg. povjerenici (i prodavači) odmah čim dobiju „Danicu" uplate kod poreznoga ureda biljegovinu za nju. Tu biljegovinu imat će dakako *povjerenicima* nadoknaditi članovi (a *preprodavači* mogu je za toliko skuplje prodavati, koliko biljegovina iznosi).

III.

Nepoznatim osobama ili tvrtkama, koje nijesu u poslovnoj svezi s društvom, šalju se knjige samo u z g o t o v n o v a c i l i u z p o š t. p o u z e ć e, a nikako ne na dug.

U poslovnu svezu stupamo s trgovinama i priv. osobama, ako nam iste preporuči župni ured ili inače poznata osoba.

IV.

Doživotni član ako promijeni boravište, molimo da uz novo boravište spomene i staro svoje boravište, da se tamo briše.

Svatko tko nije prijavio promjenu svoga boravišta, dobit će knjige u staro svoje boravište.

V.

Kod šiljanja novaca molimo da se svaki put navede, u koju svrhu se novci šalju.

VI.

Članovi su dužni prema pravilima sami nositi troškove poštarine. Pa zato se članovi, koji nijesu uvršteni u nijedno povjereništvo, nego na svoje ime dobivaju knjige, umoljavaju, da pravodobno šalju potrebiti iznos za poštarinu, ili barem za tovarni list 12 fil. da im se knjige bez ikakve reklamacije poslati mogu.

Članovi, koji dobivaju knjige kroz svoje povjerenike, dužni su istomu razmjerno nadoknaditi poštar. troškove.

PUČKA KNJIŽNICA

IZDAVANA OD

DRUŠTVA SVETOJERONIMSKOGA.

KNJIGA CLII.

DOLAZAK HRVATA.

POVJESNA PRIPOVIJEST IZ VII. VIJEKA.

NAPISAO:

MILUTIN MAYER.

ZAGREB.

TISKARA HRV. KATOLIČKOG TISKOVNOG DRUŠTVA.

1908.

DOLAZAK HRVATA

POVJESNA PRIPOVIJEST IZ VII. VIJEKA.

NAPISAO:

MILUTIN MAYER.

NA SVIJET IZDALO

DRUŠTVO SV. JERONIMA.

ZAGREB

NAKLADA DRUŠTVA SVETOJERONIMSKOGA.

1908.

I.

Svježe proljetno jutro, ukrašeno svim reć bi upravo kraljevskim sjajem, osvanulo je jednog dana godine 625. po rodjenju Spasa. Pomladjena priroda, probudjena toplim zrakama sunca, kupala se u njegovim zlaćanim tracima, a biserna rosica, koja je popadala po bujnoj travi, gustom šašu i polusuhoj žutozelenoj trstici, caklila se i prelijevala u svim mogućim bojama. Izgledalo je, kao da je tko preko noći prosuo silno, bezbrojno drago kamenje. Sav jutarnji uzduh mirisao je po orošenomu lišću i mladoj svježe-zelenoj gustoj travi.

Na prostranoj ravnici izmedju veličajnih rijeka Dunava i Tise (u današnjoj Ugarskoj) polegli nekakovi čudni ogromni kolobari, slični velikim, neizmjernim obručima, koji kao da su stisli u zagrljaj desnu i lijevu obalu jedne i druge rijeke, nad kojima je još počivala laka proljetna maglica... Ali čim se zlaćano sunašce više podizalo na obzorje, tim je i tih maglica sve više nestajalo, dok se napokon nijesu posvema rasplinule, kao i plavkasti dim, što ga razgoni i uništi vjetar.

Oko rijeke Tise osobito na desnoj njezinoj obali ležala je još sveudilj kaljava i mutna voda, kao preostatak iza velikih, nabreklih proljetnih voda. A iz manjih i većih močvarina stršila u vis trstika i šuštao sabljasti i oštri šaš. Izmedju toga gustog šaša i visoke trstike uspravila bi se svaki čas po koja

siva čaplja i previjala amo tamo dugim vitkim vratom Pazila je, da je ne bi otkale zaskočio i iznenadio koji njezin neprijatelj. Pa kad se uvjerila, da je u okolo nje sve mirno, opet se šćućurila, podigla jednu nogu i uvukla ju pod sivkasto perje i uperila dugi oštri kljun u blato, da čeka i dalje na koji masni zalogaj.

A čim e jutarnje sunce zasjalo u svoj svojoj čistoći i ljep i, nastade život i vreva izmedju onih ogromnih k bara. Ljudi čudnog obličja i još čudnije nošnje vrzli se i motali amo i tamo, razgovarali se i dovikivali si u nekom čudnom, grubom, divljem i oporom ez ku.

Bili su to divlji i surovi Avari ili Obri, koji su u nizinama anašnje istočne Ugarske već preko pol stoljeća gospodovali i zadavali strah i trepet svim svojim susjedima, a po gotovu nesretnim Slavenima, koji su boravili ispod hladnih i mrkih Karpata, te po Moravskoj i Češkoj. A nijesu bili baš najprijazniji niti silnomu istočno-rimskom carstvu, komu su se doduše na oko gradili prijateljima i susjedima, ali takvima, koje istočno-rimski ili bizantski car nije gledao ni najmanje povjerljivim i prijaznim okom. A to zato, jer su ti divlji susjedi vrlo često zaboravili na razliku izmedju moga i tvoga, pa su bez ikakvog povoda napadali i uznemirivali njegove podanike i nemilo haračili po carskim rimskim zemljama, koje su ležale uz Dravu, Dunav i Savu.

Došav tamo sa daleka istoka — iz Azije, te kolijevke čovječanstva — u prostrane nizine oko Dunava i Tise udariše tuj svoje stalno sijelo. Po svom običaju nijesu imali nikakovih sela niti gradova, već samo ogromne opkope ili kako su ih oni sami nazivali „hringe."

Ti hringovi bili su veliki nasipi načinjeni od kamenja, drveća i zemlje. U visinu mjerili su sedam metara, a skoro isto toliko i u širinu. U te opkope ulazilo se samo na jedna jedina i to dosta uska vrata. Oni su bili Avarima sve. Ponajprije riznica, kamo su

spremali bogati plijen, što su ga oteli i polovili u istočnom rimskom carstvu, ili po Italiji, ili opet od svojih vlastitih podanika. Osim toga bile su to i tvrdjave i obrana u vrijeme pogibelji. Ovakovih hringova bilo je više i nijesu svi bili jednako prostrani. Neki najvažniji bili su više kilometara opsežni, a od jednog kraja do drugog trebalo je i najboljemu pješaku dan hoda da ih prodje.

No jedan se hring osobito isticao izmedju svih onih ostalih svojom visinom i jakošću. Oko njega bilo je više tih kolobara u stanovitoj udaljenosti. Srednji kolobar bio je najmanji, a ona ostala tri oko njega postepeno sve veći i širi. Na prostoru toga srednjeg unutarnjeg kolobara, skoro točno u sredini, kočila se velika drvena kućerina sagradjena od okrugla drveta i balvana, a krov je od slame i optesanih greda. Najviši dio te drvene kućerine imao je dapače i trijem, i bio ljepše izradjen od ostalih dijelova kuće. U blizini bila je složena od pletera i zemlje niska, jednostavna staja za konje.

To je bila prijestolnica samoga avarskog vodje, silnog Kagana.

Pred takovim hringom nedaleko od glavnih vrata stražio je rečenog jutra čovjek bujne kestenjaste kose, koja mu se spuštala niz jaka ramena i zaslonila mu povisoko čelo, da se činilo iz podaljega kao da i nema očiju. A i ostalo lice bilo je jako obrašteno dugom bradom i snažnim brkovima, izmedju kojih su samo malo provirivala usta. Po prosjedim vlasima u bradi i glavi sudio bi mu već preko pol stoljeća odmakla života. Gornji i srednji dio tijela pokrivalo mu kožnato odijelo, dočim su jake noge bile posve gole, samo oko tabana omotao ih komadima debele bivolske kože.

Jaki stas i dosta prijazno lice odavahu ga, da je slavenske pasmine, koji je jamačno ili kao avarski rob ili opet kao svladani podanik morao priznavati njihovu krutu i vrhovnu silu.

Časak bi stojao pred glavnim ulaznim vratima, časak bi opet šetao gore dolje pokraj zidina hringa i neprestano čvrsto stiskao krepkom desnicom luk i strjelicu, kao da je nestrpljiv, što je ne može ni na koga odapeti.

I tako je dulje vremena sam pred glavnim ulazom stražio, sve dok se nijesu počeli javljati Avari, koji su izlazili u manjim i većim skupinama iza opkopa noseći u rukama konjska užeta skrojena iz medvjedjih i bivolskih koža, da ih svežu oko glave svojim konjima, koji su pasli sočnu travicu izvan hringa. I za čas dva već su se jutarnjim uzduhom javljali surovi avarski povici „Ho!.. Ho!.. Hooo!..". kojima su dozivali raštrkane konje.

Sada nastade sa svih strana rzanje konja i vrisak ždrebića, koji su bili podigli glave, ukočili vratove i repove, te u divljem bijegu i kasu trčali veselo k svojim gospodarima, koji su ih gladili po širokim vratovima i ljubili im svijetlu prileglu dlaku.

Pa kada su ih gospodari poklopili, postali su još objesniji, stali su još jače rzati i vrištati i poput vjetra juriti s njima po ogromnoj ravnici. Nosili su ih kao podivljali oko hringova i sve tamo do prostranih močvurina pokraj široke rijeke, iz kojih su izlepršale uplašene čaplje i patke, da se opet spuste na protivnu obalu, gdje će imati više mira.

Kada je stražar Davorko ugledao tu mahnitu šetnju i divlju, neobuzdanu viku svojih surovih tlačitelja i gospodara, stisne još jače desnicom luk i strjelicu, zaškrguće zubima, pljune od sebe u stranu i poluglasno promrmlja:

— Psi!... Psi!... Urlaju kao vuci u stepi...

Ali još nije pravo niti dorekao zadnjih riječi, kada u dva maha zazviždi uzduhom oštri fijuk a nesretni Pavorko strašno zajauknu, ispusti iz ruku luk i strjelicu i hitro se uhvati obim rukama za krvavo lice, koje mu je presjekao dugi bič avarskog uglednika Elaka i Kaganova bližnjeg rodjaka.

— Robe, što režiš kao podmuklo pseto?.... Tko je pas? Zar Avar, tvoj bog i gospodar?!... — vikao ovaj gnjevno na jadnog stražara, koji se savijao od prevelike boli i stiskao prstima presječenu kožu, da malo obustavi krv.

Nesretnik mislio je, da će ga zapasti još koji nemili udarac, pa se zato bio stisnuo i uvukao kao jež, kada mu prijeti pogibelj. No nakon ovih dvaju iznenadnih udaraca nije slijedio više ni jedan, jer se Avar bio već sa svojim konjem i petoricom slugu odmaknuo od njega i zaputio nekamo u lov.

Tek onda kada je surovi napadač bio već prilično daleko, uspravi se Davorko i pristupi do mala jarka, u kome je bilo nešto vode, da si ispere krvavo lice i bradu.

Ispravši presječeno lice podigne se i opet se zagleda u daljinu, u kojoj se gubio okrutni Elak, te duboko uzdahne:

— Bože i Gospode, hoće li biti već jednom kraj mojim mukama?! Što ovi krvoloci rade iz mene, već se ne da snositi!

I možda bi bio još koje vrijeme onako jadan razmišljao o svojim patnjama, da ga nije prenula neka neobična vika, plač, muklo stenjanje i pucketanje dugih bičeva.

Kada je to Davorko čuo i nehotice si začepi uši prstima, a bljedilo mu pokri obrašteno lice.

Ali tada se sjeti, da ne smije tu stajati, već da mu je stražiti pokraj vrata, jer bi ga inače stigle još gore muke nego li su bičevi. I on se žurno maši za luk i strijelu i priskoči k vratima, sretan, da ga nije ni jedan Avar zatekao.

A iz nutarnjosti hringa čulo se sve jače pucketanje bičeva i vikanje, koje je dolazilo sve bliže k glavnim vratima. Davorko je dobro znao već od prije, što to znači, pa kada je čuo i znao, što mu se približava, stane od muke i strave već unaprijed strepiti. Trnci mu prolazili cijelim tijelom, kosa kao da mu se naježila, a njegova krepka desnica, u kojoj

je držao luk i strijelu, stala je podrhtavati. I on bi bio u taj mah najradje pobjegao sa straže, dapače da ga nije niti živa, samo da ne mora gledati patnje svoje braće i svojih srodnika. Ali on je morao ustrajati na svom mjestu, on je morao čuvati krvnika i zatornika svoga i svoje braće; morao je gledati nemili prizor, od koga je vazda s najvećim užasom i najvećom bolju u srcu otkretao glavu i zatvarao oči.

No u to se već razabrao u dubini vrata mukli konjski topot, a nekoliko Avara oboružanih lukovima i strjelicama, što su virile iz tobolca na ledjima, ukaza se na izlazu, a odmah iza njih škripala su i cviljela ovelika nezgrapna kola čudna oblika. Bijahu slična više kakovomu staromu sanduku, zbitomu od starih pocrnjelih greda i hrastovih dasaka. Na svakomu uglu kao i u sredini s jedne i s druge strane stršila je u vis tanka greda, koja je prema vrhu prelazila u šiljak kao i podoštreni kolac.

U kolima je bilo naslagano mnoštvo medvjedjih, volovskih i bivoljih koža, a na njima se udobno protegnulo jako i zbijeno tijelo samog silnog i strašnog Kagana. Koščato lice, pocrnjelo od vjetra i sunca, a ponešto zamazano od blata i prašine bez ikakvoga upravo oblika podavalo je tomu avarskomu vrhovnom gospodaru gadni, surovi i divlji izražaj. Garave oči, koje su više priličile malenim otvorima u glavi nego li očima, još su više nagrdjivale to strašno i odvratno lice sa širokim utisnutim nosom i postrance neobično velikim i klapavim ušima. Glavu je pokrio nekakovom dlakavom šubarom, a ispod nje visjele su niz ramena dvije kike spletenih vlasi. Dlakave i rutave noge pokrio je kozjom kožom. Od svojih prostih Avara nije se ničim razlikovao osim sjajnim i bogatim mačem i pojasom, koga je morao jamačno oteti kojemu višemu rimskom vojvodi ili ugledniku, kao i zlatnim obručem optočenim s nekoliko dragulja, što mu se sjao na nadlaktici desne ruke.

S njime u kolima nije bilo nikoga više, do li jedno malo Avarče, najmladji mu sin, slika i prilika

očeva. To dijete bilo je posve nago i nadnijelo se nad prednji dio kola. Glupo je zurilo u debelo rudo od kola, koja nijesu vukli niti konji niti volovi, već nesretne slavenske žene, koje bi zarobili u svojim čestim vojnama.

Te jadnice nage do pojasa, raspuštene kose, izmučena i zdvojna lica, raspucale kože i krvavih ledja, morale su poput nijemih životinja vući teška kola svoga krvnika, koji je bezbrižno zurio u one dvije pocrnjele lubanje, što su bile nataknute na prvim kolcima prednjeg dijela kola. Već preko dvije godine dana rese one Kaganova kola i sjećaju ga vazda na njegove pobjede i divlja junaštva njegovih odanih Avara. Jedna lubanja, i to desna, bila je od nekoga bizantskog vojvode, koji je nekoć branio na Dunavu medje istočnog carstva. Ona druga, lijeva, bila je opet od jednoga slavenskog kneza tamo negdje ispod Karpata. Taj knez pogubio mu je jedinoga brata, a za odmazdu Kagan mu je sam svojom rukom skinuo glavu i dao je za uspomenu nataknuti na svoja kola.

Dvanaest patnica, sve tri po tri u redu, nadčovječjom snagom i žilavošću vukle su teretna kola i savijale se i posrtale pod teškim rudom. Znoj ih probijao po cijelomu tijelu a iz izmučenih i zadahtanih prsiju izvijalo se hukanje i muklo stenjanje, koje se miješalo škripom ogromnih drvenih kotača i pucketanjem avarskih bičeva.

A kada bi koja od tih jadnica posrnula ili se možda srušila od umora i slabine, tada bi se nekoliko dugih i kožnatih spletenih bičeva spustilo na i onako izmrcvarena ledja ..... A krvožedni gončine, koji su jašili sa strane, sta[illegible]sno urlati:

— Ustaj! ... Ustaj! ...

I pucketanje i fićuk žilavih bičeva prenulo bi i opet jadnu žrtvu i ona je morala hoćeš ne ćeš ustati, da vozi svoga strašnog zatornika ....

Iza kola jašila je opet cijela četa odličnih Avara na liepim konjima, koji su na prsima imali kao ures po nekoliko konjskih repova. Mjesto sedla sjedili su

na rasprostrtim životinjskim kožama. Odjeveni jednako kao i njihov gospodar samo su još na ledjima imali tulac s otrovnim strjelicama i u ljevici dugo koplje a na vrhu mu konjski rep i kratki dvosjekli nož sličan bodežu.

Tihano su medjusobno razgovarali bojeći se, da ne ozlovolje svoga moćnog Kagana, koji je još svedilj zadovoljno gledao u lubanje svojih negdašnjih protivnika....

U prvomu redu u sredini izmedju dviju starijih žena bilo je upregnuto i miloliko djevojče od kojih šesnaest godina, bjeloputno poput mramora. Vrana i gusta kosa padala joj neuredno po nagim ledjima i ramenima, kao i na oči, te je svaki čas morala potresti glavom, da je makne, kada nije mogla rukama, kojima je bila uprta o prječku od ruda. Svaka žilica na tijelu i rukama bila je tako nabreknuta od napora, kao da će sad nà puknuti i krv iz nje briznuti. Kukavno to stvorenje bilo je toga jutra prvi put upregnuto pod Kaganova kola. Strašan udes ostalih njezinih drugarica i znanica stigao je napokon i nju. Do toga jutra bilo joj lijepo i ostale su joj drugarice zavidjale na sreći, što je radi svoje ljepote bila pridijeljena kao dvoranka Kaganovoj ženi. A kao takovoj bilo joj prilično lijepo, premda je morala dosta trpjeti i snašati pokraj te hirovite i surove žene. No kada se pred dva dana nešto zamjerila svojoj krvoločnoj gospodarici, odsudila ju ova na najstrašniju kaznu, da bude upregnuta u kola njezina muža. A koju je nesretnicu zadesio taj udes, bolje da se i nije nikada rodila na ovaj svijet. Pod velikim teretom i premnogim bičevima i udarcima brzo bi skapala i propala.

Krvoločni Avari postupali su tako od vajkada sa svim ženama svojih svladanih protivnika misleći ih time posvema zatrti.

Stražar Davorko je sa zebnjom u srcu iščekivao taj neobični podvoz, jer je bio uvjeren, da će i opet ugledati koju iz svoje rodbine....

— Sad će doći!.... — a srce mu stalo tako jako udarati, kao da će mu probiti čvrste grudi.

No to sve nije bilo još ništa prema onom osjećaju kada je pod Kaganovim kolima ugledao upregnutu onu djevojku. To ga je tako silno iznenadilo, da nije vjerovao svojim očima, da li je istina, što gleda. Mislio je, da ga varaju rodjene oči. Držao je, da mu je na jednom potamnio vid i da nije moguće, da su i tu sirotnu i nježnu djevojku osudili na tu groznu robiju i kaznu.

Ali kada su kola došla do njega, uvidi, da je sve strašna istina. I od toga nenadana susretaja, od te strašne istine, stisne ga tako jako oko srca, da je poput ranjene zvijeri užasnim glasom poviknuo:

— Oh!... Oh!... Vidice!... Vidi..!...

Dalje nije mogao, jer mu je u grlu nešto tako silno zabjeglo, da mu je ponestalo glasa, kao da bi ga tko davio užetom oko vrata.

Taj nadčovječji i zdvojni Davorkov vapaj prene dosele bezbrižnog Kagana i on se smrknuta lica okrene prema stražaru koji se usudio svojim povikom zbuniti velikoga i moćnog gospodara. Pa zato upita jednoga od gončina:

— Zašto viče taj rob?.

— A, tko bi znao, — odgovori poniznim glasom gonič i zamahne srdito bičem preko krvavih ledja upregnutih žena, koje su bile na čas ustrašeno popostale pred zdvojnim povikom stražarevim, koji je poput kamena stupa buljio u upregnutu djevojku, kojoj se niz lijepe obraze odronilo nekoliko vrelih, patničkih suza....

Kagan je bio silno srdit, upravo bijesan, nad drskošću svoga roba-stražara i baci u njega sjekiricu, koju je uvijek nosio uza se....

Davorko onako preneražen nije toga opazio, već samo muklo zastenje, kada mu se oštra sjekirica zasjekla u lubanju. On se sruši, a Kagan bijesno poviče goničima:

— Udri!... Tjeraj ih dalje!...

A taj njegov bijesni rik i divlji glas nadjačao je bolni vapaj mladog djevojčeta, koje je vrisnulo, kad se sjekira zasjekla u Davorkovu glavu....

I jadno roblje pod nemilosrdnim udarcima kožnatih bičeva povuklo je i opet velikom, reć bi zdvojnom snagom krvnikova kola, samo da donekle ublaži njegov strašni gnjev.

Davorko ogrezao u krvi ostao je ležati pred vratima hringa, dočim se Kaganova kola i pratnja pomicala dalje po prostranoj ravnici i gubila se iza visokih bedema i opkopa njegove prijestolnice.....

Išao je u posjete svomu najstarijemu sinu Bajanu, koji je nekoliko sati daleko od njegove prijestolnice imao svoj hring.

II.

Davorko je neko vrijeme ležao kao mrtav, jer ga je uslijed velikog gubitka krvi bila spopala jaka nesvjestica. Nekoliko Avara prošlo je doduše pokraj njega, ali ni jedan da bi ga ogledao, da bi mu zavezao duboku ranu ili obustavio krv. Što je njima bilo stalo do jednoga slavenskog roba! Dapače još i pljuvahu na njega i radovahu se, što ga je zadesila Kaganova srdžba.

I tako bi nesretnik bio jamačno mogao ispustiti dušu pokraj nemilosrdnih svojih gospodara, da ga nijesu njegovi prijatelji podigli i odnijeli u svoju kolibicu.

Stari ga je Višeslav prvi našao onako polumrtva i onesviještena, i dozvao svoje sinove Sviloja i Zlatana, da ga unesu pod krov, i da mu pruže prvu pomoć. Stari se Višeslav razumio u svakojake ljekovite trave, pa ih odmah izvadio čitav snopić iz stare kožnate torbe, navlažio ih kobiljim mlijekom i stavio na duboku ranu, koju je ponajprije dobro i oprezno isprao od zgrušale krvi. A i stara Gorka, sestra Višeslavova, takodjer je odmah priskočila u pomoć svojim mudrolijama i stala mrmljati i bajati nekakove nerazumljive riječi trgajući pri tome travu i zemlju, koju bi svaki čas bacala preko svoje glave.

Ali sve Gorkino čaranje i vračanje nije pomoglo bijednomu Davorku, koji je još sveudilj nepomično ležao blijed ko stijena, a disao tako slabo i nečujno da su Višeslavovi stali govoriti:

— Nema mu spasa!.... Sirotan Davorko!....

— i pristupali jedan za drugim k njegovu ležaju, da prisluškuju, imade li u njemu jošte života.

Tek negdje oko podneva kao da mu je bilo malo olakšalo, a svijest mu se stala vraćati... Jače disanje i brži kucaj srca razvedriše odmah starog Višeslava i on reče svojima:

— Bit će mu bolje, jer već lakše diše...

— Samo ako još ne nastupi kakova opasnost, — primijeti Zlatan.

— E, onda mu ne bi bilo spasa, — zabrinuto će starac i stavi Davorku novi oblog na glavu.

No jaka i žilava Davorkova narav podnijela je i više nego se moglo i iščekivati.

Negdje sat prije sunčanoga zapada počeo se malo micati na slamnatom ležaju, otvorio oči i kao u čudu pogledavao oko sebe. No to je bilo samo na čas, a onda je opet usnuo. Tek kada je veliki medvjed zasjao na nebu a pun mjesec pomolio svoje blijedo lice, progovorio je slabim glasom prvu riječ: „Vode!“... i htio podignuti desnicu, kao da će posegnuti za zemljanim vrčem, što mu ga je stari Višeslav prinesao na suha usta. Osim toga donijele su žene i svježe nadojenog mlijeka, da se slasnim napitkom malo okrijepi. A nakon podulje tišine upita tihano:

— A gdje je ona?...

— Tko? — javi se stari Višeslav, koji mu je sjedio uz uzglavlje na malenomu tronožku.

— Vidica...

— Kod Kaganice je, — opet će Višeslav, komu još nije bio poznat udes mlade djevojke, i stavi mu ruku na čelo mokro od vode i znoja.

Davorko je na to htio još nešto primijetiti, ali više nije mogao. Nekakova slabina ponovno se u njega vratila, on je zaklopio vjedje i opet stao drijemati...,

Višeslav dade svojima znak da legnu na počinak, dok je on sam ostao uz bolesnika, da ga njeguje. Bilo mu vrlo žao dobroga ali nesretnoga Davorka, pa je premda i sam star rado se žrtvovao za svog prijatelja; a to tim više, što ga je nesreća zadesila baš od avarske ruke.

A u to vrijeme dok su Višeslavovi njegovali teško ranjenog Davorka, silni je Kagan stigao k svome sinu Bajanu, koji je nosio isto ime kao i njegov lukavi i vjerolomni djed.

Stari je Kagan vrlo ljubio svoga najstarijega sina Bajana i ponosio se njime. Tolika roditeljska ljubav spram djece bila je zaista rijetkost medju avarskim divljacima, kojima nije bilo ništa sveto niti milo, i koji su bili i prema svomu bližnjemu vrlo ravnodušni. A tomu se nije ni čuditi, kada su to bili ne ljudi, već zvijeri u čovječjoj slici, bez čuvstva, bez osjećaja!

Kagan je svoga sina čim je poodrasao svakom zgodom vodio sobom na sve avarske svečanosti, dapače i u manje okršaje i navale. Htio je, da ga već za rana privikne na bojni i krvavi život, i da mu za mlada usadi u srce neustrašivost, bezobzirnost i okrutnost. Dakako da su u opasnim bojevima najhrabriji Avari uvijek stojali uz njega i okružavali ga poput zida, samo da ga ne bi zadesila kakova nezgoda od neprijateljske ruke.

Navršivši jedva četrnaestu godinu života proglasio ga stari Kagan u velikom vijeću, pred svim Avarima iz sviju hringova svojim nasljednikom, i opomenuo ih, da ga imadu slušati i poštivati kao i njega samoga. I divljaci, koji su strepili pred silnim ocem i smatrali ga nekim višim bićem, rado su priznali i njegova sina za takovoga. Medju njima je živjela predaja: da su dobri dusi prorekli, da će mladi Bajan natkriliti i istoga svoga djeda, i da će on srušiti istočno-rimsko carstvo. A to bijaše upravo najvruća avarska želja, dokopati se carske prijestolnice — ponosnoga i čarobnoga Carigrada — i zagospodovati Azijom i Evropom.

Pa da još više podigne ugled svome ljubimcu, dao mu je podići i posebnu prijestolnicu, nekoliko sati daleko od svoje prema sjeveru. Poklonio mu bezbroj zarobljenih Slavena i okružio ga odličnim Avarima. Lukavi je Kagan to učinio s dvojakih razloga. Prvo, da što više podigne moć i sjaj svoje porodice, a drugo, da mladi i neustrašivi Bajan uzdrži divlje Avare na sjeveru u željeznoj stezi, kao što ih je on držao na jugu.

Mladi je Bajan na čilom vrancu izjašio u susret svomu roditelju, jer su mu njegove bistrooke straže dojavile, da se hringu primiče sam vrhovni gospodar. Prepoznali su ga po onim dvim lubanjama, što su bile nataknute na prednjemu dijelu od kola.

Po starom avarskom običaju položio je sin desnicu na prsa i spustio glavu duboko pred ocem u znak počitanja. Tada ga uveo u svoj hring, gdje su ga već čekali svi Bajanovi dostojanstvenici, sluge i robovi duboko se klanjajući svomu vrhovnomu gospodaru. No on se nije niti obazirao na sve te ropske poklone, već je uz sinovljevu pomoć sišao s visokih kola i ušao u njegov drveni dvor, koji je bio daleko ljepši nego li njegov. Mladi je vodja ljubio raskoš, koju je vidio po istočno-rimskim gradovima, pa je nastojao, da i njegov dvor ne zaostane za kućama carskih vojvoda i časnika. U njemu nije bilo doduše onoga skupocjenog pokućstva kao na dvorovima carskih uglednika po Panoniji i Dalmaciji, ali je za to bilo u obilju oružja, skupocjenih koža, svile i zlata. Sve je to bilo nekoć vlasništvo rimskih vojvoda, kojima je Kagan svojim britkim mačem prekinuo nit života. U najvećoj sobi Bajanova dvora visjeli su po drvenim stijenama pozlaćeni oklopi, svijetli šljemovi, duge rimske sulice, čvrsti mjedeni štitovi i kratki mačevi. Uz njih se isticala i po koja lubanja rimskoga ili slavenskog vojvode, što ih je sam Bajan prije nekoliko godina odrubio. Po zemlji ležale su rasprostrte debele medvjedje, bivolje i vučje kože.

U početku razvio se izmedju oca i sina slabi razgovor, jer je Kagan bio više mučaljiv i vazda mrk.

A Bajan znajući, da će se razgovor najprije zapodjeti uz jelo i pilo, hukne i lupi dlanom o dlan, na što udje jedan Avar.

— Mesa i kumisa! — zapovjedi Bajan i pogleda u oca, koji je kimanjem glave odobravao sinu.

I za čas je pred Kaganom stojao komad sirove govedine, koju su bili malo smekšali i ugrijali pod sedlom. Osim toga doniješe meda i slatkog korijena, što ga je Kagan najradije žvačkao, sišući iz njega slatki sok. Žedju su gasili svojim najmilijim pićem „kumisom“, to jest, kobiljim mlijekom.

Cijela ta jednostavna gozba trajala je tek četvrt sata, a tada je Kagan zadovoljno pogledao sina i rekao svoju običajnu:

— Ugodio si mi! — pa ponovno potegnuo kumisa iz drvenog vrča.

Tada se opet malo zamisli, a onda će sinu:

— Bajane, sunce moje!...

Sin se na te riječi sagne i poljubi očevu nogu, jer je znao, da mu to vrlo godi.

— Izvezao sam se do tebe, da te opet vidim, i da se porazgovorimo o važnim poslovima.

— Slušam, oče!

— Dodjoh, da ti rečem, da ću se usmrdjeti, ako ne bude naskoro kakova boja ili kreševa...

— Na koga ćemo? — brzo će mladi, a oči mu se zaiskriše čuvši opet o boju.

— Imademo istok, zapad i jug! — Kagan će nešto jače.

— Pa na koju ćemo stranu? — sin će opet.

— Za sada bi najradije malo pohodio Norik.. [1])

— Aha! dakle susjede Čehe, Dudlebe i Pšovane?

— Da!

— A ne bi li bilo bolje da se opet malo zaletimo preko Dunava?

— Misliš u istočno carstvo?

[1]) Norik, = današnja Gornja i Dolnja Austrija, Štajerska itd.

— Tamo je više plijena!

Ne bih reko — primijeti Kagan. — Oni su već i odviše isisani. Nešto smo mi oglodali, a nješto njihovo carstvo; dok u Noriku nije tako. Tih Slavena imade svaki dan sve više i bivaju nam opasni.

— Po gotovu plemena hrvatska u Bijeloj Hrvatskoj! Njih nijesi niti napomenuo. Zašto nebi već jedanput i na nje?...

— Hm! — mrmljaše Kagan, — s njima će biti vrlo teško zapodjeti boj. Oni su vrlo hrabri, a što je glavno, složni kao jedan, dok su Slaveni u Noriku u vječnoj zavadi. S njima smo brzo gotovi, jer će sami sebe izdavati i potkapati, dok bi nas vojna na Bijelu Hrvatsku mogla stajati odviše života i napora!...

— U tom se, oče, ne slažemo! — vikne vatreno Bajan. — Zar da mi Avari, nepobjedivi i najhrabriji narod ove zemlje, pokazujemo straha i malodušja pred Hrvatima? Zar nas nije toliko, koliko i pijeska u moru i zvijezda na nebu?!...

— Da, da, — Kagan će lukavo, — tako mi velimo, da ustrašimo druge; ali priznaj i sam, da u istinu nije tako. Sami sebe ne smijemo opsjenjivati...

I opet nastade odulji mûk, a prekidalo ga samo pucanje avarskih bičeva, kojima su udarali po jadnoj raji što je obavljala poslove vani u dvorištu.

Za neko vrijeme Kagan strese glavom i opet nastavi:

— Čuo sam da grčkomu carstvu[1]) prijeti velika opasnost...

— Zar?! veselo će Bajan.

— Perzijanci podižu opet svu svoju silu na cara Heraklija. Vele, da je izgubio već glavu...

— Haj! — vikne divlje Bajan i malo poskoči sa svojih koža. — Eto najljepše zgode, da ga mi opet opipamo s ove strane.

[1]) grčko carstvo = istočno-rimsko carstvo s prijestolnicom u Carigradu.

*

— Stani, stani! — Kagan će ozbiljno i mudro. — I meni leži Carigrad na srcu možda bolje nego li i tebi! Ali za sada još nije moguće. Najprije nam je provaliti u zemlju Čeha i Dudleba, da ondje nakupimo što više roblja. Trebat ćemo ih za istočno carstvo.

— Mudro si rekao! — Bajan će, i pokloni se u znak počitanja, pa mu ponovno poljubi nogu.

Staroga je Kagana toliko sinovljevo štovanje tako ganulo i razdragalo, da ga je samo pogladio po bujnoj kosi i zadovoljno mrmljao:

— Valjan si, Bajane! Sav si kao što ti je bio i slavni djed!...

A mladić, koji je svakom takovom zgodom znao što izmamiti od razdragana oca, reče mu:

— Oj oče! Nešto bih te zaprosio...

— Govori!...

— Daj mi onu mladu robinjicu, što te je jutros dovezla amo.

— Ne tražiš ništa drugo?...

— Ne!

— Pa si je uzmi! I onako je prekržljava za moja kola...

Ali je lijepa — odvrati Bajan i divlje se isceri.

— Uzmi je samo, uzmi, — opet će stari.

— Hvala ti! — mladić će i veselo poskoči na noge, a za njim i Kagan, te izidju pred kućna vrata, da gledaju bojne vježbe i igre, koje su izvodili avarski momci uz zaglušnu viku i divlje kretnje, u počast svome vrhovnom vodji. Njegovo namrgodjeno i navorano čelo stalo se odmah vedriti, kada je gledao tu neobuzdanu i veselu mladost.

— Valjani momci! — govorio neprestano sinu i kadikad se nasmiješio.

— I jesu! — potvrdi Bajan zadovoljno. — Dika su i ponos avarske sile, pred kojom će se pokloniti i u prah pasti i sam Heraklij sa cijelim svojim carstvom.

— Ispunile ti se ove želje! Bogovi bili nam u pomoć!

— I vrijeme im je u razgovoru prošlo tako brzo, da je već bilo sunce posve palo na zapad a večernji uzduh malo zahladio... Iz bara pokraj rijeke počeo se razlijegati kreket žaba, koje su pozdravljale prve zvijezde na obzorju nebeskom. A medju tim zaglušnim kreketom oglasio se iz daleka katkada i bukavac, dočim se vivak krikom i štropotom podigao iz bara... Avari su opet tjerali konje na noćnu pašu, a straže se oko hringova dozivale i javljale. A čim se mjesec podigao iza dalekih šuma i ogledao svoje lice u valićima široke rijeke, stari je Kagan sjeo u kola i spremio se za polazak.

Proljetna večer, koja je polegla nad zemlju, bila je divna, veličajna! Cijela priroda odisala je nekim posebnim, nekim tajinstvenim čarom... Samo pucketanje i fijuk dugih avarskih bičeva, te teško uzdisanje i stenanje jadne raje, koja je vukla teška Kaganova kola, kvarilo je tu ljepotu tihe i čarovne proljetne večeri...

III.

U vrijeme najveće avarske moći i sile, kada je bijesni Kagan zadavao svim svojim susjedima strah i trepet, sjedio je na stolici istočno-rimskog carstva car Heraklije, sin Heraklija upravitelja Afrike. Bio je on čovjek radin i ustrajan, vješt ratu i oprezan u svojim osnovama, a nada sve pun veličanstva. Naslijedio je zloglasnog silnika Fokasa, krvoloka i pijanicu, koji je istočno carstvo doveo skoro na rub propasti.

Odmah, čim je Heraklije zasio carsko prijestolje, pograbio se u koštac s Perzijancima. Ratovanje s tim žilavim carstvom nije bilo baš najlakše. Silni perzijski vladar Kosru bio si je stavio zadaćom: da mora pošto po to uništiti istočno-rimsko carstvo, koje je u sebi bilo i onako već prilično trulo, slabo i kukavno, premda je imalo hrabrog Heraklija na čelu.

Pobjedonosni i bogati Kosru svladavši Antiohiju i Siriju provali i u svetu zemlju (Palestinu) i

osvoji godine 614. grad Jerusalim. Spali i razruši grob božanskog Spasitelja i veličajni hram, koga je bila Bogu na čast sagradila carica Jelena, majka cara Konstantina. Tom zgodom dirnuo je oholi Perzijanac Kosru i u najveću kršćansku svetinju, u sveti križ, na kome je Sin Božji dovršio svoje uzvišeno poslanstvo, i odnio ga sobom u Perziju. A za slavnim Jerusalimom padoše pod perzijsku vlast i drugi znameniti gradovi u Palestini i Siriji.

Padom Jerusalima osvanuše za kršćane crni dani. Poganski perzijski svećenici te njihovi saveznici Židovi proganjahu ih upravo nemilosrdno i nečovječno. Što je bilo kršćanskoga da se spasi, sve je bježalo u Egipat. No tek za kratko vrijeme nadjoše ovdje utočište. Pobjedonosni Kosru poplavio je sa svojom vojskom i tu zemlju i osvanuo pod veličajnim i starim piramidama.[1]) Dapače dopro je i u najbliže susjedstvo istočno-rimske prijestolnice, u lijepi grad Kalcedon, na čijim se zidinama deset godina vijao perzijski državni barjak, to jest, kožna pregača urešena zlatom i dragim kamenjem.

Bliže se vladar Kosru nije već mogao primaknuti istočnomu carstvu, jer odavle do Carigrada trebao je ladjicom preploviti tek nekoliko desetaka metara Mramorskog mora i eto ga pod Carigradom. Ali ipak uza sve sjajne pobjede nije toga odmah pokušao, jer je znao, da je Heraklijeva prijestolnica tvrda i čvrsta, i da bi si o njoj mogao lako skrhati zube. A toga ne bi bio rado doživio, jer bi njegova slava bila tada potamnjela i sve njegove pobjede bile bi utaman.

Ali vruća i nemirna krv, koja je neprestano u njemu ključala, nije mu dala mira, i njegovo srce počelo je opet čeznuti za čarobnim Carigradom. Nije mu bilo dosta, što je poda se spravio tolike tvrde gradove, on si je utuvio u glavu, da i Carigrad mora biti njegov! Želja ga vukla da preko njega prodre i u Evropu, i da i nju pokori svojoj vlasti. I koliko je sam uzdisao za tim, toliko ga je još više poticao na to njegov neumorni vojvoda Šarbarz, koga nazivahu radi silovite ćudi „divlji vepar.“ On ga prvi upozori i na to: da bi se morao pobrinuti za moćnog saveznika, s kojim bi zajedno navalio na Carigrad. Taj saveznik bi morao napasti carstvo s evropske strane, dok bi Perzijanci navalili s azijske. Ovako opkoljen s kopna i s mora Heraklij bi morao bezuvjetno podlegnuti pretežnijoj sili.

[1]) Piramide bijahu grobnice starih egipatskih kraljeva. Tri najveće i najljepše stoje još i danas kod mjesta Gizeha. Najveća je kralja Keopsa koji je vladao 3.700. god. prije Isusa. On je prvi počeo i graditi te silne grobnice. Danas je visoka 137 m. dok je u staro doba bila visoka od 146 metara.

Ova osnova „divljeg vepra“ vrlo se svikla Kosruu i on ju je odmah objeručke prihvatio. Samo se sada radilo o tome, tko da bude saveznik Perzijanaca? I nakon duljeg viječanja i dogovaranja složiše se obojica u tome: da ponude prijateljstvo i savezništvo pobjedonosnim Avarima, tim prvim Heraklijevim susjedima i zakletim neprijateljima. Ta oni su i onako neprestano uznemirivali njegove granice, prodirali u istočno-rimske gradove i hvatali njegove podanike vodeći ih sobom u ropstvo. A proti njima se Heraklije slabo ili nikako branio, kada su mu Perzijanci neprestano sjedili za vratom i pustošili istočne dijelove carstva.

Zato je Kosru već na početku zime 624. iz svoje prelijepe dazdagarske palače opremio sjajno poslanstvo s velikim i bogatim darovima, da predobije za svoju osnovu ratobornog i mrkog Kagana, čije je ime strahom napunjalo svakoga podanika Heraklijeva carstva.

* * *

Jednog popodneva početkom mjeseca lipnja nastala je na nasipima Kaganova hringa neka neobična žurba i dozivanje medju stražama, koje su čuvale avarsku prijestolnicu. Na istočnom putu, koji je upravo vodio u Kaganov hring, pomicale se neke čudne gorostasne životinje, koje mladji Avari kao i zarobljeni Slaveni u opće nijesu još nikada vidjeli. A u po-

manjem razmaku iza njih pojavilo se i nekih trideset do četrdeset konjanika na prekrasnim konjima čistokrvne pasmine, koji su kao viloviti poigravali vitkim nogama, propinjali se i otegnuto rzali. Iza te male konjaničke čete vuklo se polagano nekoliko velikih kola sagradjenih po istočnom uzoru. Teretni konji, koji su ih vukli, kao i oni prvi jahači, dizali su putem prašinu i ostavljali iza sebe velike sive oblačine, koje su se još dugo iza njih uzduhom vitlale i povlačile.

Avarske straže koje nijesu mogle u prvi mah razabrati, tko se to primiče njihovim hringovima, počeše trubiti u rogove, da upozore i ostale stanovnike na taj dolazak. I za čas, dva, već se iz svih obližnjih hringova javljali otegnuti i surovi zvuci rogova. Izmedju visokih nasipa nastade živo komešanje, jer su svi držali, da se Kaganovu hringu primiče nekakav neprijatelj. Brže bolje stade vrisak i rzanje konja, koje su Avari dozivali zviždanjem stavivši po dva prsta svake ruke u usta. Uvježbani konji trčali su strjelovito k svojim gospodarima, koji su ih već posve opremljeni čekali. I dok bi jedva dvadeset nabrojio, već su iz svih okolnih hringova letjili naoružani Avari ka Kaganovu hringu, u nadi, da će biti opet boja.

Medjutim se i sam Kagan s konjem popeo na vrhunac hringa, otkale se mogla pregledati cijela okolica. Bistrim okom odmah je razabrao, da se tu ne radi o nikakovu neprijateljstvu, već da to mora biti ili kakovo poslanstvo ili opet pogranične rimske straže, da se potuže na povrjedu državnih granica.

Tek kad se ta čudna povorka na toliko primakla k hringu, da se mogao lako razabrati svaki konjanik, opazi avarski vodja, da to nijesu rimske straže već ljudi s daleka istoka. Tako ih je bar odavalo istočno odijelo i oprema. Osim toga prepozna on i one gorostasne životinje, koje su lijeno vukle noge kroz prašinu, da su to deve, koje je nekoć kao maleni dječarac češće gledao i u svojoj domovini na dalekom istoku.

I bilo mu je najednom neobično milo, kada ih je nakon toliko godina opet ugledao. Sjetio se

sada svojih mladih djetinjskih dana, kada je vrludao sa svojim drugovima po nizinama oko Kaspijskog i Azovskog mora. Njegov otac i djed znali su se češće zalijetati na svojim hitrim i ustrajnim konjićima i preko gorostasnog Kavkaza u Malu Aziju, pa su jednom zgodom zarobili bogate perzijske trgovce, koji su na devama putovali s velikim i dragocjenim tovarima tija u Carigrad, da tamo prodadu svoju skupocjenu robu. Tada je njegovo oko prvi put vidjelo te čudne i nakazne životinje. Od onda vidjevao ih češće, sve dok nije ostavio svoju staru domovinu. A kada je došao sa svojim četama u nizine izmedju Dunava i Tise, nije ih više vidio, i stao je pomalo zaboravljati na mladenačke dane i uspomene bacivši se u bijesni vrtlog osvajanja i krvavih bojeva...

I dok si je Kagan dozivao u pamet prošle dane, dotle se ta istočna karavana[1]) oboružana do zuba posvema primakla Kaganovu hringu. Vodja iste ugledavši na boj spremne Avare malo se začudi, ali tada dovikne nešto svojima, koji su jahali iza njega, na što i oni zaustaviše konje prašne i znojne. Mahne rukom momku, koji je jašio postrance i stane se s njim razgovarati dajući mu neke upute i znakove.

Momak potjera konja glavnoj avarskoj straži, koja je podvostručena poput zida stojala pred glavnim ulazom u hring. Primaknuvši im se posvema reče u dosta dobroj avarštini:

— Šalje me ugledni Šarbarz, veliki i nepobjedivi vojvoda perzijski, da vam javim, da dolazi u prijateljskom i važnom poslu k vašem slavnom gospodaru Kaganu, čija je slava doprla i do dalekih granica prostrane i gorovite Perzije!

Razumjevši zapovjednik straže, o čemu se radi, pohita odmah na svom brzom konju u nutrašnjost hringa, da priopći poruku Kaganu. A kad se vratio, reče mladom perzijskom tumaču:

— Idi i reci svome vojvodi da ga veliki Kagan milostivo čeka i da se osobito raduje tomu nenadanom pohodu.

[1]) Karavana = povorka ili skup deva.

Na ove riječi krene cijela perzijska povorka, primakne se do avarskih straža, koje su je pozdravljale mačevima, i udje kroz vrata u prvi prostrani hring, gdje su bile niske kućice iz pletera i šatori Kaganovih robova i družine. Ovdje se zaustaviše kola, teretni konji, deve i sluge Šarbarzove, dočim je sam vojvoda s nekolicinom perzijskih uglednika projašio kroz vrata ostalih dvaju kolobara, i stupio napokon na tlo četvrtog, u kom ga je čekao sam Kagan sjedeći po avarskom običaju na vatrenu konju. Okruživali su ga svi njegovi doglavnici i časnici.

Šarbarz da iskaže što veće počitanje silnomu Avaru, sidje s konja, koji je bio pokriven prekrasnim perzijskim ćilimom protkanim zlatnim i srebrnim nitima; načini nekoliko koraka, zaustavi se pred Kaganom i po istočnom običaju primakne desnicu najprije na prsa, zatim na usta, a onda na čelo, davši time pozdrav.

A onda reče:

Slavo avarske države! Nakon duga i tegotna puta evo me napokon i pred tvojim uzvišenim licem, da ti se poklonim. Isporučujem ti srdačni pozdrav od svoga velikog i nepobjedivog Kosrua, gospodara ogromne Perzije!...

Tumač protumači Kaganu Šarbarzove riječi, na što ovaj uzvrati:

— Dobro mi došao s tako daleka puta. Bogovi ti bili u pomoći i u buduće kao i dosele! Slušam tvoje riječi.

Šarbarz nastavi:

— Kosru, to sjajno sunce Perzije, šalje me iz svoje čarovne palače dazdagarske k tebi, nepobjedivi vodjo. Nudja ti iskreno prijateljstvo i moli te, da mu budeš vjeran saveznik u teškoj borbi proti Herakliju, caru grčkome, neprijatelju i tvome i našemu.

Kagan od zadovoljstva trepćaše svojim malim trepavicama.

— Slava tvoja i tvojih neustrašivih Avara doprla je tija do granica naše daleke države. Ime tvoje odjekuje diljem dalekih azijskih stepa, i pred njim se svaki s počitanjem klanja. A to slavno ime doprlo je i do prijestolnice dazdagarske, došlo je do ušiju moga gospodara Kosrua, i on se odmah zakanio, da s takovim slavnim vodjom sklopi savez i prijateljstvo.

— Mudro je uradio! — primijeti Elak, rodjak Kaganov. — Ime našeg Kagana slavno je, kao što je nekoć bilo i ime hunskog vladara Atile!

— I tko se sa mnom složi, taj mora pobijediti! — reče s velikim samopouzdanjem Kagan, komu su godile pohvale perzijskog vojvode i poslanika.

— Da, — nastavi poslanik — o tom je bio moj gospodar već unaprijed uvjeren, pa se zato i zakanio za tebe. Tvoje je ime isto tako ovjenčano slavom kao i njegovo, pa hoće, da ta dva imena: Kagan i i Kosru zadive cio svijet. Pred njima treba da se svatko klanja i pada u prah! Sve četiri strane svijeta moraju strepiti pred njima!

— Tako je! — stanu veselo vikati Kaganovi doglavnici.

— Pa da ti dokaže, koliko te štuje i cijeni, šalje ti po meni četvera kola bogatih i sjajnih darova, takovih darova, kakovih ne dobija ni sam car Heraklije. Dopremio sam ti teških i debelih ćilima, mekanih poput pahuljica. Dopremio sam ti britkih mačeva u zlatnim koricama obloženima dragim kamenjem; bogatih odijela, bisera, skupocjenih koža i krzana, te srebrnih zdjela i posuda. A povrh svega toga i nekoliko deva i čistokrvnih konja na dar. Primi to od slavnog Kosrua u znak prijateljstva i ljubavi, kao tek mali dio onoga, što će te zapasti nakon dovršenih bojeva. Znaj, da je u moga gospodara neizmjerno blago i bogatstvo, kakova ne poznaje ni jedan vladar ovog svijeta! Budi ti samo to dosta rečeno, da u njegovoj prijestolnoj palači imade četrdeset tisuća stupova od čistog srebra! A gdje su najskuplji ćilimi, drago kamenje, biserje, zlato, slonovi, deve i plemeniti konji. Osim svega toga vrti se oko njega dvanaest tisuća robinja i tri tisuće najljepših žena, dok

sama tjelesna straža broji šest tisuća po izbor momaka! Imade li toga u cara Heraklija?...

Cuvši Kaganovi doglavnici o tolikim bogatim darovima i poklonima razvedriše im se inače smrknuta i tmurna lica, i oni se medjusobno zadovoljno pogledahu govoreći:

— Kolika sreća za nas!

— Toliko bogatstvo!

— I mi ćemo biti dijelnici svega toga!

— Na posao! Na juriš! Na vojnu!

A drugi su vikali:

— Smrt caru Herakliju! Slava silnomu Kaganu i Kosruu! No te vesele i zanosne poklike brzo prekine i utiša lukavi Kagan, koji nije htio, da pred licem perzijskog poslanika njegovi doglavnici posvema otkriju svoju preveliku pohlepu i radost za Kosruovim blagom. Dade znak za šutnju i sam progovori:

— Šarbarze, da i ja rečem svoju odlučnu! Razumio sam tvoje riječi i želje slavnog tvog gospodara. Milo mi je, da se upravo mene sjetio i ponudio mi savez i prijateljstvo. Ja ga prihvaćam. Reci mu, da nije nikada mogao bolje izabrati, već što je mene i moje Avare... Ako mi ne svladamo istočnog carstva, onda ga ne ćete ni vi Perzijanci!...

Ovdje je Kagan namjerice stao i upiljio malene oči u Perzijanca, da vidi, kako će djelovati na njega, kada mu ih tumač prevede. Osobito je zadnje riječi naglasio, da tako istakne svoju moć i silu.

Šarbarz čuvši ovo malo se smrkne, i nije mu bilo baš s voljom, što oholi Avar tako ističe svoju jakost. Ali je to brzo mimoišao slušajući, što će mu tumač dalje reći:

A Kagan je nakon kratke stanke opet pogledao u vis kao da se nečemu domišlja, pa onda opet produlji:

— Sila je naša velika, a hrabrost naša nema premca. Što mi poduzmemo, to mora ići. Moj pokojni otac Bajan poručio je istočnomu carstvu: „Sirmij mora pasti!"... I on je pao!... Ja sam se zajedno s ocem borio pod njegovim zidinama, i ja sam gledao, kada ga je očeva vojska sravnjivala sa zemljom. Mi smo već upokorili mnoge Slavene, prodrli smo nebrojeno puta u Heraklijevo carstvo i uzdrmali njegovim temeljima. Mi nemamo doduše toliko dragog kamenja i zlata kao tvoj gospodar, ali zato imademo toliko robova i podložnika medju Slavenima, da kada ih svrstamo u bojne redove, imademo toliku vojsku, koliku skoro i cijelo istočno carstvo. A gdje smo tek mi! Toliko nas je, koliko pijeska u moru i zvijezda na nebu! Upamti to, poslaniče! Zato i jest naše ime tako slavno i zato je doprlo tija do granica vaše zemlje. Kad se vratiš u Perziju, reci Kosruu, da je Kagan silan i velik, i da će on uništiti istočno carstvo; a barjak moj i Kosruov vijat će se nad zidinama Carigrada!

U to dade rukom znak poslaniku, da zajaši svoga konja i da mu pokaže poslane darove.

Kada je Šarbarz uzjašio, krene s Kaganom i ostalim Avarima u prvi hring, gdje su bila kola, konji, deve i sluge iz perzijske pratnje. Na stotine Avara, avarskih žena i djece, kao i slavensko roblje, okupilo se oko Perzijanaca, da u čudu promatraju bogate i skupocjene darove, kojima je istočni junak nadario svoga novog saveznika i prijatelja. Malene, žmigave oči avarske požudno su gledale u ogromne ćilime i pasle se na šarenim bojama i zlatnim nitima, kojima su bili protkani. No najviše ih je zaslijepilo sjajno oružje optočeno biserom i draguljima, koji su se na sunčanom svijetlu zamamno prelijevali u svim mogućim bojama. Uz ovo bilo je zlatnih stremena i pozlaćenih uzda za Kaganove konje. A čili i vatreni konji, čistokrvne pasmine, odrasli u ergelama samog Kosrua, zadivili su i samog Kagana, koji im se osobito obradovao, jer takova što nije bilo niti u njegovim stajama.

I da pokaže svoje zadovoljstvo, reče Šarbarzu:

— Lijepi su i vitki kao slavenske vile! Hvala prijatelju Kosruu za taj dar. Baš me njima razveselio.

A hvalisavi Perzijanac da još više istakne bogatstvo svog gospodara, pridoda:

— Takovih konja ima Kosru ravnih šest tisuća, a izim njih još devet stotina slonova i dvanaest tisuća deva. Sve je to u raskošno uredjenim stajama dazdagarske palače. A gdje su još druge ergele po drugim prijestolnicama! To je tek samo u jednoj.

— Silno bogatstvo! Da je meni barem polovica od toga! — — uzdahne lakomi Kaganov stričević Mundzuk.

Taj uzdah nije bio ni najmanje po ćudi Kaganu i on se odmah otrese na njega:

— Zar nemaš i ti dosta? Skoro toliko koliko i ja! — i pogleda ga pri tom ljutim okom nezadovoljan, što njegovi doglavnici neprestano ističu svoju lakomost i požudu pred perzijskim poslanikom, i time omalovažuju sami sebe.

I tako je to razgledavanje perzijskih darova trajalo sve do zapada sunca, a onda je Kagan obilno počastio svoga gosta. Ovaj put nije bilo sirovog i pod sedlom smekšanog mesa, već pečenoga po slavenskom običaju, kako su ga pripravili njegovi slavenski robovi. Te večeri pio je i Kagan u čast poslaniku samo jaku i tečnu medovinu, dok su drugi ostali kod svoga obljubljenog „kumisa".

Veselje kod Kagana nije dugo potrajalo, jer je Šarbarz zaželio, da bi ranije na počinak, jer je bio satrven i umoran od duga i naporna puta.

* * *

Kada je otišao perzijski poslanik na konak, poustajali su i drugi Avari i otišli u svoje domove, samo ostaše još Kagan, stričević mu Mundzuk i boljar Elak, da još neko vrijeme probave u razgovoru.

Vani je bila puna mjesečina, pa je Kagan zapovjedio da robovi pogase smolaste luči, koje su za večere gorjele u dvoru, jer da mu je jasna mjesečina milija od ovih.

Po svom običaju postao je opet mučaljiv i zagledao se kroz vrata van u lijepu i toplu noć razmišljajući o slavi svoga imena, koje je doprlo tija u daleku Perziju. Laskalo je njegovoj oholosti, što je danas sklopio savez s Kosruom, tim slavnim vladarom, čije se ime u perzijskom narodu stavljalo uz imena Kira i Darija, najslavnijih vojskovodja perzijskim u starome vijeku.

Tada se okrene k Mundzuku i Elaku pa ih upita:

— No braćo, nijesmo li slavni?

— Jesmo! — potvrdiše oba jednoglasno.

— Ne rekoh li vam već pri nastupu svoje vlade, da će naše ime doprijeti na sve četiri strane svijeta?

— Istina, da jesi! — Mundzuk će.

— Danas si počašćen tako kako nije niti sam Heraklij! Ali molim te, da slobodno nešto otvoreno i bez okolišanja primijetim, — reče Elak i gledaše u Kagana iščekujuć njegovu privolu.

— Pa reci! — dozvoli Kagan.

— Samo se ne ljuti?

— Ne ću . . . Govori!

— Elak će na to:

— Kagane, lijepo, vrlo lijepo si odgovorio perzijskomu poslaniku glede naše sile. Osobito ono, kada si naglasio: „Ako mi ne svladamo istočnog carstva, onda ga ne ćete ni vi Perzijanci! Tu si nam svima govorio iz duše.

— Da, da, tako je! — potvrdi Mundzuk.

— Ali, — opet će Elak — samo jedno mi ne ide u glavu. Kako ćemo se pogoditi s Perzijancima za Carigrad? Ti dobro znadeš, što živi u srcima tvojih odanih Avara?

— Znadem, — prekine ga Kagan. — Želja, da Carigrad bude naš i mi gospodari istočnoga carstva!

— Jest! — Elak će. — Dva gospodara ne mogu biti na jednomu. Perzijanci će svakako htjeti imati prvenstvo nad njim. A to bi bila uvreda za nas i naš ponos! Ili možda misle nas jednostavno izigrati!

Na ove se riječi Kagan malo nasmiješi i uprijevši pogled u oba svoja rodjaka reče im mirno:

— Ne bi vam škodilo obojici malo više pameti! Zar mislite, da bih ja dozvolio, da se perzijski barjak vije povrh Carigrada?

— Ali to si bar sam rekao danas Šarbarzu — upadnu mu obojica u riječ.

— Šutite! — izdere se Kagan. — Još nijesmo gotovi.

I obojica umukoše kao ukopani, jer su znali, da nije dobro protusloviti strašnome vodji.

— Mislite, da sam ja ono rekao ozbiljno? Ne! To je samo tako nabačeno, da se nešto rekne. Kada bih ja dozvolio, da moj barjak bude na drugomu mjestu, onda se ne bih više zvao Kagan! Zar nije u mene više lukavosti nego li u Kosrua? Ha!? Moj otac Bajan samo je lukavošću spravio Sirmij pod svoju vlast. Najprije je dobio od cara bogate darove i osamdeset tisuća zlatnih dukata, a onda je smrvio Sirmij! Dapače prisegao je i po našem običaju i na kršćansko sveto pismo, ali ih je ipak preveo žedne preko vode. A mi nijesmo dali Kosruu nikakove vjere, zato tim lakše za nas. Kada budemo već jedan put u Carigradu, onda ću već znati Perzijancima zatvoriti vrata pred nosom. Tako mi moga mača ili se ne zvao Kagan!

Kada su Mundzuk i Elak čuli tu osnovu, poklone se duboko pred svojim vodjom i rekoše:

— Čast tebi! Velik si i mudar! Sreća po nas, dok imademo na čelu ovako velikoga i slavnog vodju!

— Da, da, — govorio Kagan dalje. — Tako se radi. Prihvaćaj savez i prijateljstvo, ali ga vazda i što više izrabi u svoju korist. To je moje mnijenje.

Mjesec se sve više dizao na obzorje, a prvi se pijetli po hringovima i slavenskim kolibama počeli javljati, kada su oba Kaganova doglavnika otišla na počinak.

Kagan je ostao još neko vrijeme sam, zadubljen u misli, kako će proširiti vlast svoju i do obala Mramorskoga mora i izigrati svoga najnovijeg saveznika i prijatelja.

IV.

Pod brižnom paskom i zdušnom njegom starog Višeslava i njegovih ukućana na brzo se oporavio Davorko od svoje teške rane, pa je i opet mogao prigledati oko svoje kukavne kolibice, u kojoj je živio posvema sam. Takav život vodio je on već punih sedam i pol godina, to jest sve od one noći, kako je zapao u avarsko ropstvo. Gorki i teški udes, koji je zadesio tisuće i tisuće njegovih srodnika Slavena, nije poštedio ni njega ni njegove obitelji.

Još za mlada, kao dvanaestgodišnji dječak, doselio se on sa svojim roditeljima sa daleka i hladna sjevera, preko prostranih ravnica gornje Panonije. Prebrodio veličanstveni Dunav i zaustavio se oko Sirmija, koji je onda još cvao i slovio kao jedan od najuglednijih gradova u rimskoj Panoniji. Davorkov otac bio je upravo vodja toga plemena, koje je radi prenapučenosti ostavilo već onda staru postojbinu Bijelu Hrvatsku, i tiho i mirno doselilo se u ravnice izmedju Dunava i Save. Kako je to doseljeno hrvatsko pleme bilo mirne ćudi i pošteno, ubrzo se sprijateljilo s rimskim žiteljstvom, koje je ovdje našlo. A jer su napučili zemlju rimsku, postali su podanici istočno-rimskih careva i priznavali njihovu vrhovnu vlast. Nutarnji njihov uredjaj, obiteljski život i vjerski običaji ostadoše isti kao i u pradomovini. Nekoji su se doduše dali brzo iza svoga dolaska u novu postojbinu i krstiti po latinskim svećenicima, a medju njima i Davorkov otac sa ženom i sinom, kojemu se osobito svidjelo uzvišeno kršćanstvo. Ali velika većina njegovih srodnika ostala je još sveudilj vjerna staroj vjeri i obožavala vrhovnog slavenskog boga Peruna, i prinašala mu žrtve po gajevima i dubravama, kao i njihova braća, koja su ostala gore na sjeveru u Bijeloj Hrvatskoj.

Istočno-rimsko carstvo nije se protivilo toj seobi hrvatskih plemena, jer su ista dolazila isprva u malom broju i posve tiho i mirno, bez ikakovih provala i nasilja. Carstvu je dapače ta selidba bila donekle i

u prilog, jer su na skrajne njegove medje, t. j. oko dolnjeg Dunava, neprestano navaljivali divlji i surovi Avari, i nanašali dolnjo-panonskim gradovima štete u tolikoj mjeri, da je istočno carstvo bilo već smalaksalo u neprestanoj borbi s tim azijskim divljacima. Uslijed tih avarskih provala pravi je rimski živalj počeo po malo ostavljati zemlju izmedju Dunava i Save i povlačio se više prema središtu carstva, gdje je bio sigurniji za svoj život i imutak. A te napuštene krajeve naseliše po malo ona hrvatska plemena, koja su prva došla sa sjevera. S njima u prvi mah nijesu ratoborni Avari mogli izaći na kraj, jer su bili i otporni, pak braneći svoje dobro branili su i istočno carstvo.

No budući su avarske provale bile upravo neprestane, a hrvatsko žiteljstvo u to prvo vrijeme još odviše malobrojno prema velikoj avarskoj bujici, moralo je patiti nebrojena nasilja i muke. Možda bi se bili odmah u početku i odrvali Avarima, da im je rimsko žiteljstvo odmah dalo pomoć. Ali ovo je samo bilo u sebi već smalaksalo i trulo, pa nije moglo ni sebi pomoći a kamo li drugima.

I tako su si Davorkovi roditelji u novoj postojbini brzo osnovali dom i stali skladno živjeti na svom novom ognjištu. Obradjivali su polja, hranili blago i gojili pčele, pa imali punu kuću svega i bili posve zadovoljni. A Davorko je u blagom i toplom podneblju rastao i bujio na očigled roditelja, koji su uživali u svom jedincu. Bio je zdrav kao ris, a krepak i čvrst kao kremen. Sve djevojke onog okoliša znale su krišom i stidljivo pogledavati na plećatoga i lijepog momka, i u srcu gojile želje, da bi ih mogao zapasti. Pa kada je dorastao i dozrio za obiteljski život, doveo si je u roditeljsku kuću mladu, lijepu i milu kao golubicu, a čednu kao ljubicu. Izabrao si ju je sam, bez ikakvog roditeljskog uplitanja, jer je pametni otac znao, da nema veće nesreće nego nekoga prisiliti da podje za nedraga i neljubljena. Bio je jedinac, pa je htio da bude sretan i veseo, jer je imao na čemu i živjeti.

Mladi su živjeli sretno i zadovoljno, bili vjerni jedno drugome i ljubili se ko golubovi. Stari roditelji videći svoju mladost sretnu uživali su u tome, i štedili su i radili za njih još većim marom nego li i prije. Doduše život u novoj postojbini nije bio lagodan, jer su naišli na dosta zapuštena zemljišta i ruševine, koje je valjalo najprije odstraniti. A to je bilo tim teže, što su kako se kaže s jednom rukom plužili a s drugom hvatali mač i branili novo ognjište protiv avarskog napadaja i divljaštva. Koliko i koliko puta su provalili Avari iznenada u njihove posjede, zgazili konjskim kopitima bujne livade, spalili zlatoklasne usjeve i poharali lijepe šume! Nekoliko puta planuo im i krov nad glavom, a lijepi njihov domak pretvorio se u hrpu pepela i tinjajuće žeravice. Ali ustrajnost podigla je na novo i opet novi kućerak i zaplužila ponovno preko poharanih polja i oranica. Zdvojna je i teška bila obrana nove grude, ali žilavost i ustrajnost hrvatska nije htjela da odstupi niti pedalj zemljišta krvoloku i razbojniku avarskomu.

U tim teškim danima obradovao ih Bog s dva sina, dva siva sokolića, koja su umiljno gukala i smijala se u koljevčici presretnim roditeljima i još sretnijim starcima. Njihova loza nije imala usahnuti, već je imala i nadalje živjeti u tim dvjema milolikim dječačićima, koji su već u dvanaestoj godini takodjer morali hvatati za lukove i strjelice i ustajati s djedom i ocem na obranu domaćeg praga. Uz ta dva sokola odnjihali su i milokrvnu i lijepu djevojčicu Vidicu, koja je uz svoju brižnu majku šuškala oko kuće, pjevuckala stare hrvatske pjesmice i slušala iz ustiju dobre bake drevne priče o vilama, vukodlacima i zmajevima. Uz to pričala joj razgovorljiva baka i o onoj dalekoj zemlji na hladnom sjeveru, otkale su se oni doselili sa susjedima i cijelom župom prije nekoliko desetaka godina. Pričala joj, kako tamo imade još puno i puno braće, koja govore istim jezikom kao i oni. A pripovijedala joj i o dobromu Isusu, koji je mnogo prepatio zaradi griješnih ljudi. Pripovijedala joj to baš onako, kako je i sama čula i upamtila od

svećenika, koji su je pokrstili. Dakako, da se starica uza sve svoje kršćanstvo rado spominjala i starih poganskih obreda i svetkovina, i pričala maloj unučici, kako ona braća gore na dalekomu sjeveru još ništa ne znadu o Isusu kao oni. A malu Vidicu znalo takovo bakino pričanje i rastužiti, kada je čula, da će oni tamo teško doći u nebo, jer ne vjeruju u dobroga Isusa. I bilo joj žao tih dobrih i mirnih ljudi, pak je znala češće reći baki:

— Ajdemo, bakice, mi dvije u tu zemlju, pak ćemo pripovijedati tim ljudima o dragomu Isusu, samo da uzmognu doći u nebo.

No kada je starica protumačila, da je to vrlo daleko, i da ona stara s njom onako malom i nejakom ne bi nikada niti došla do te zemlje, rastužila se Vidica još više, pak je često i plakala. I tako se u tom milokrvnom djetetu već od najranijeg djetinjstva razvijalo milosrdje prema patnicima i ljubav prema bližnjemu. Radi njezine dobrote svi su je susjedi i znanci ljubili kao svoje rodjeno dijete.

Upravo one godine, kada je mala Vidica stupila u osmu svoga mladjanog vijeka, prestale su nekako česte i nebrojene avarske navale na hrvatske žitelje u dolnjoj Panoniji. To je mnoge vrlo začudilo. Naklapalo se i ovako i onako, ali ništa izvijesna. Nitko si nije mogao protumačiti, kakav je to najednom preokret nastao medju Avarima. Dosele su nemilo haračili i plijenili medju svojim susjedima, a odsele najednom takav mir i zastoj. Bijaše to svima zagonetno. Vidjenije i odličnije starješine tumačile su to tako: carstvo, da bude barem neko vrijeme mirno, jamačno je obećalo kakav dar Kaganu. To se govorilo i medju carskim vojnicima, koji su čuvali pogranične tvrdje na Dunavu, koje još nijesu bili razorili Avari. Ti su izrično tvrdili, da je car obećao nasilnomu Kaganu veliku svotu od dvije stotine tisuća zlatnih bizantskih dukata, samo da puste carstvo u miru. No stari iskusni vojnici govorili su i to: da je uzalud tolika svota obećana Avarima, jer da će oni tako dugo mirovati, dok im car sve ne isplati, a onda će ponovo provaljivati preko Dunava u istočno carstvo. Dapače upozorivali su hrvatska plemena, neka se ne nadaju miru, jer zadana riječ u Avara nema nikakove vrijednosti.

Ali kada nijesu Avari zbilja već preko tri četvrta godine niti u većim niti u manjim skupinama dolazili k Dunavu, niti dirali u imetak istočno-rimskih podanika, vjerovale su i same carske pogranične straže, da su se valjda i Avari već jednom opametili i odlučili pustiti carstvo u miru. To su vjerovale ne samo pogranične straže i podanici izmedju Dunava i i Save, već i cijeli dvor u Carigradu. Zato su i bili sada manje zabrinuti za državne granice uz Dunav, i više se starali oko toga, kako da već jednom krepko obračunaju s Perzijancima, koji su s dana u dan bivali sve drzovitiji.

No taj prividni mir avarskim je susjedima tim više škodio čim je dulje trajao. Kaganov bijes i krvoločtvo imalo je biti tim veće, čim su se njegove strašne čete dulje susprezale, da ne navale na granice carstva. Vjerolomni Kagan, dobiv doista iz Carigrada veliki danak i mito, pritajio se malo ne potpunu godinu dana i nije dirao u Heraklijevo carstvo. Ali kada se stara vučja pohlepa za prolijevanjem nedužne krvi i uništavanjem svega, što nije avarsko, opet u njemu pojavila, nije se više mogao suspregnuti. Zaboravio i na carsko mito i na zadanu riječ, i krenuo vjerom. I to upravo u ono doba, kada su se tomu najmanje nadali podanici istočnog carstva, koji su radosna srca hvalili Boga, što je Kagan na njih zaboravio.

Usred najljuće zime, kada je pucalo drvlje u šumama, a prostrana polja i šumovite planine pokrivao debeli snijeg, prešle su Kaganove čete preko smrznutoga Dunava. U mrkloj noći, iznenada navalili su na siromašne hrvatske kolibice. Tiha sela, koja se šćućurila oko šuma i močvara u kratko postaše hrpa uglevlja i pepela, a mirni i dobroćudni stanov-

nici robovi krvožednih Avara. Stupovi gustog i zadušljivog dima dizali se povrh krovova skromnih hrvatskih domova. Vrisak djece, jauk žena i ranjenika bolno se razlijegao kroz zimsku noć, i gubio se u divljoj avarskoj vici i pucketanju njihovih bičeva, kojima su udarali po jadnoj i uprepašćenoj raji. Iznenadjeni u noćnom miru i prevelikim brojem avarskih provalnika, izgubili su Hrvati glavu i slabo su mislili na obranu, već su na pô nagi bježali kao ludi u duboke šume, da u njihovoj tami i guštari nadju zaklonište. Bilo je mjestimice i borbe; koji taj u onoj smetnji zgrabio se u koštac s Avarima i ustao na branik domaćeg praga, ali je morao podleći pretežnijoj sili. Ili ga rastavila sa životom otrovna strjelica, ili oštri mač, ili ga spopale gvozdene ruke pa mu stavile na noge i ruke teške lance.

Tom iznenadnom provalom upravljao je sam strašni Kagan, koji je poput krvožednog tigra na svom brzom konju kao mahnit jezdio na čelu svojih razbojnika i zadavao smrt svemu, što bi mu došlo pod dohvat mača. Osobito je svoj bijes htio da iskali nad starješinom hrvatskim, starcem Radovanom, koji je jedini kao pravi poglavica sa sinom Davorkom i s oba unuka uporno i žilavo branio svoje dobro. Sve onako star svalio je u očajnoj borbi nekoliko uglednijih Avara s konja. No napokon je i njega izdala snaga i ruka mu klonula. To upotrebiše Avari i prosviraše mu kroz glavu nekoliko strjelica. Uz njega padoše i oba mlada unuka. Na kućnom pragu ostao je Davorko s kćerkom i ženom. Kada je ugledao smrt očevu i obaju milih sinova, stislo ga nešto teška, nešto bolna i očajna. Ali da ta tri draga života ne ostanu ne osvećena, pograbi za mač i poče nadljudskom snagom strašno harati medju avarskim redovima. Bio je strašan kao i bijesna zvijer, kad se bori s jačim protivnikom na život i smrt. Poput gorostasa stajao je na kućnim vratima, i tko bi mu se približio, snašla bi ga smrt. Pred njegovim nogama ležahu u krvi otac i oba mila sina, a iza njega drhtale i plakale zdvojna žena i ustrašena kćerka, jedino još blago.

Pa kada vidješe Avari tu nadčovječnu snagu i borbu, ostadoše za čas kao zapanjeni, dok jedan izmedju njih ne turnu gorući jelovi kolac pod slamnati krov. Snijeg se poče naglo taliti, a gusti crno-sivi dim uzvitlao se sa svih strana i kroz krov liznu crveni plamen. Davorkovo sveto ognjište stojalo je u jednom plamenu, a bijesni Avari urlali oko njega ko gladni vuci. U taj tren zazuji noćnim uzduhom strjelica i zabode se u lijevo Davorkovo stegno. On klonu i sruši se preko kućnog praga. Taj čas dojaši pred goruću kuću sam Kagan i zapovjedi svojim divljacima, da ne smiju ubiti Davorka, jer je on odličniji od ostalih, već neka ga sputana bace na kola.

— Hoću, da sin hrvatskog starješine bude moj rob! — reče i odjuri dalje, da sokoli svoje čete u ubijanju i uništavanju.

I dok su jedni podigli ranjenog Davorka i bacili ga svezana na kola, dotle su drugi pograbili ustrašenu ženu i jadnu kćerku i bičevima ih gonili k onoj hrpi, gdje su bile već povezane i druge žene, djevojke, djeca i starci. Sve su ih poslije poput marve otjerali u svoje hringove, da im služe i robuju.

I tako se svršio njegov sretni obiteljski život i nastupio novi, gorki, teški i nesnošljivi, pod teretom avarskih bičeva, batina i svakog drugog zla. Rodjenim očima morao je gledati, kako mu danomice uprežu bijednu ženu pod Kaganova i druga kola, i kako ju muče i sramote. Htio je da podivlja od bijesa, muke, tuge i boli, ali koja mu korist, kada si nije mogao pomoći. I molio je pravednoga Boga, da radije udijeli čim prije smrt njegovoj ženi, nego da je dulje gleda gdje se previja pod teškim teretom i nesmiljenim bičevima. I Bog mu je uslišao molitvu, jer već nakon dvije godine tužnog ropstva izdahnula je pod Kaganovim kolima.

Sada ostade Davorko sam s kćerkom si Vidicom, jedinom utjehom u tim crnim danima. I kao što može samo zdvojni, patnjama i tugom progonjeni čovjek nalaziti utjehe u milim i prošlim uspomenama, tako

ju je i Davorko nalazio u svojoj jedinici, koja je ostala sirotica bez majke, bez njenog toplog zagrljaja upravo u onim danima, kada bi ga bila najviše trebala. I bijedno, razdrto Davorkovo srce prestalo je u toliko krvariti s prevelikih rana, što je ipak imao uza se još nju, svoju dragu Vidicu, koja je bila prava slika pokojne majke. Pa kada je za lijepih ljetnih večeri, obasjanih mjesečevim tajinstvenim tracima držao svoje dijete na koljenima, i gledao mu u velike, sjajne oči, bivalo mu je nekako malo lakše, i on bi u taj trenutak zaboravljao na sve. Takovom zgodom molio se samo Bogu, da budući dani donesu više sreće njegovoj jedinici, nego što su prošli.

Ali za to je bilo slabe ili nikakove nade. Dan za danom prolazio je jednolično u nepovrat. Redali se tjedni, mjeseci i godine, a život uvijek isti. Ropstvo i ropstvo, patnje, boli i surovost avarska bijahu jedina nada. Samo jedan dan za tog robovanja bijaše za Davorka nešto svjetliji i sretniji. Onaj dan naime, kada mu rekoše, da je njegova kći pridijeljena k samoj Kaganovoj ženi, da ju služi. Koju je to zapalo, ta se cijenila sretnom, jer nije bila uprezana pod teška kola i nije patila od bičeva i drugih zlostavljanja, već se samo vrtjela oko Kaganice, donosila joj jela, pića, svirala na tamburice i pjevala pjesmice.

No iza toga jedinog sretnog dana u ropstvu nastali su za Davorka sada još teži i bolniji. Njegova Vidica, koja je dosele svaku večer s njime čavrljala o pokojnoj majčici i braći, nije od dana, kako je uzeta u Kaganičinu pratnju, smjela više dolaziti k svom ocu, već joj bilo neprestano boraviti uz gospodaricu. Samo katkada, i to vrlo rijetko, kada bi Kaganicu razveselila kojom lijepom pjesmicom, znala bi joj dozvoliti da na čas skokne k ocu svome. Inače je on uvijek bio samac i još se više podavao tuzi i prošlosti . . .

I tako je prolazilo vrijeme, pa se već navršilo sedam i pol godina, što je ovako čamio u ropstvu iščekujući još samo smrt, da oštrom kosom prekine

nit njegovog patničkog žića; kada li mu eno mrski gospodari naniješe još i tu bol, gdje mu slabašnu i miloliku kćerku spraviše pod teška Kaganova kola. Namijeniše joj eto isti udes kao i njezinoj pokojnoj majci.

V.

— Gdje je moje dijete? Što je s mojom jadnom Vidicom? — uzdisao je Davorko a srce mu pucalo od boli, od muke, kada nije mogao doznati ništa izvijesna o sudbini svog djeteta. One žene, koje su istog dana vozile Kagana u Bajanov hring, znale su mu samo to reći: da se bila od slabine jedno dva puta srušila pod Kaganova kola. No nesmiljeni bičevi pogonića da su ju svaki put probudili. A kad su došli u Bajanov hring, tada se složila na ledinu ko mrtva. Tada je k njoj došao momak Mirko, sin pokojnog Gostivoja, roba Bajanova, pa ju je napojio jadnicu kravljim mlijekom i stao joj uz pripomoć ostalih žena trti žile, da se malo oporavi i osvijesti. On se oko nje vrtio cijelo vrijeme, donosio joj i slasnih jagoda, meda, i slatke medovine. Tek u predvečerje došle su Bajanove sluge i odvele ju nekamo u jednu kolibicu blizu njegova dvora. Što se dalje zbilo s njome, nijesu mu znale reći, jer kad su se u večer vraćali, upregli su mjesto nje jednu drugu, stariju i jaču robinju.

Ti glasovi posvema smutiše zdvojnog oca, koji se nije nigdje mogao smiriti. Kao lud čupao si je gustu kosu i hodao po prostranom hringu bešćutan za sve psovke i batine, koje su padale po njemu. On je samo mislio na svoje dijete i pitao se neprestano:

— Što je s njome? Dali je živa ili mrtva? Ako je živa, koju joj sudbu namijeniše tamo?

A pomisao na možebitnu smrt jedinog mu još djeteta tjerala ga u takovu zdvojnost, da je bio već nekoliko puta zgrabio za kratki avarski bodež i odlučio da ide u Kaganov dvor, pa da ga tomu svomu zlotvoru i krvniku zatjera ravno u ono zmijsko i ka-

meno srce. Toga strašnog i divljeg vodju mrzio je već od one noći, kako mu je razorio domaće ognjište i ubio oca i sinove. Ali, od kako mu je dao upreći kćerku pod kola, i namijenio joj majčin udes, usplamtio je takovim bijesom i jarom, da je bio naumio uništiti cijelu Kaganovu porodicu. Time mu se htio odužiti za sva ona nebrojena nasilja i nedjela, koja je nanio ne samo njemu već i svoj njegovoj braći i rodjacima. I u istinu bio se već jedne večeri krišom primaknuo k zadnjemu hringu, u kom je stolovao Kagan, u namjeri da ga ubije. Ali u taj zadnji i osudni čas sjeti se najednom, da su mu rekli svećenici, koji su ga podučavali u kršćanskoj vjeri: da treba ljubiti i neprijatelje i zlotvore svoje! Rekli su mu, da je tako radio i sam Gospodin Isus, koji je svojim neprijateljima oprostio sve nepravde i sva poniženja. To, da je upravo ono najuzvišenije načelo u kršćanskoj vjeri: zatajiti sama sebe, zaboraviti sve nepravde i uvrjede i velikodušno sve oprostiti onome, koji ti je bilo kada učinio kakovo zlo ili nepravdu. Što su sve doživjeli prvi kršćani, pa se ipak nijesu nikada nikomu osvećivali, već su još molili Krista za svoje zlotvore i neprijatelje? Pa sjetiv se svega toga počeo je izgovarati onu uzvišenu zapovijed Božju: „Ne ubij!...“

— Da, ne ubij! — prošapta sam sobom i spusti desnicu s drška britkog bodeža, što ga je bio sakrio pod nabore svoje istrošene haljine.

I premda onako uzrujan i bijesan na svoga zatornika i pohlepan njegove krvi, ipak odmah protrnu cijelim tijelom pri pomisli na to krvavo djelo.

I kao ukopan stao je pod zadnjim nasipom Kaganovog hringa premišljajući, što bi učinio? bi li mu se osvetio, i time oglušio i ogriješio o Božju zapovijed, ili bi mu oprostio? Neprestano mu dolazili na oči svi prošli dani. Sjetio se oca, majke, žene i dvaju milih sinova. Sjetio se dragog doma, u kome je provodio sretan obiteljski život. Sjetio se svojih prostranih polja, zelenih livada i hladovitih lugova, po kojima je sa starim ocem i nadobudnim sinovima

lovio košute i drugu plemenitu divljač. Sjetio se sviju onih ugodnih zimskih večeri, kada je sa ženom, dječicom i starim roditeljima prosjedio do kasno u noć uz toplo ognjište, pričajući i dozivajući u pamet one davne dane, koje su proživjeli tamo na sjeveru u svojoj pradomovini.

I pri tom ga stislo nešto pri srcu, postalo mu najednom tako teško i bolno, da je i opet zgrabio za bodež i govorio:

— Ne! ja mu ne mogu oprostiti! Ja ga moram ubiti! — pa je i opet načinio nekoliko koraka i bližao se vratima, kojima se ulazilo u Kaganovo dvorište...

No neki nutarnji glas i opet mu šaptao:

— Stani! Ne ubij! Oprosti! Sjeti se Boga i duše svoje!

I ponovno je stao promišljavati, što bi?

— Kako da mu oprostim za tolika nasilja i nedjela, što ih je počinio na meni? Zar Kaganu, tomu bijesnom psetu, toj divljoj zvijeri u čovječoj spodobi?! Ne, ne praštam! Nek pada od mog bodeža! Zašto da se i ja jedanput ne nasladjujem u njegovoj krvi, kad se on tolikokrat u mojoj? Još bi mu moguće i oprostio, da mi nije jedinu još radost, jedinu još utjehu, sirotu Vidicu bacio pod kola i nakanio je prije reda uništiti. Ne, toga mu ne mogu podnipošto oprostiti! Nek pada! Oko za oko, zub za zub!... Gospodin Isus jamačno će mi to oprostiti, jer Kagan nije čovjek. On je strašna, okrutna, krvoločna zvijer, koja imade na sebi samo čovječji lik. Drugo je sve životinjsko! Najposlije, zašto da mi Gospodin Isus ne oprosti moj čin, gdje hoću da smaknem onoga, koji mrzi i njegov sveti znak, koji tamani i kršćane. Njegova smrt mogla bi samo donijeti spas nama svima. Samo naprijed! Izvrši, što si naumio!

Ali u taj mah pričini mu se kao da je čuo glas svoje Vidice, koja mu dovikuje:

— Stani, oče! Nemoj! Bog će biti sam tvoj osvetnik! — I nehotice se ogleda oko sebe kao da u

tmini traži, nije li zbilja gdje njegovo dijete. No, doskora se uvjeri, da je to samo obmama. Njegova savjest dovikivala mu te riječi i opominjaja ga, da odstupi s te pogibeljne staze.

Tada se nešto sjeti i opet reče:

— Da znadem, da je živa, vratio bih se, ali ako je podlegla naporu i patnjama, onda čemu i meni život?

No sada se sjeti, da nije dosele poduzeo još ništa odlučna, da izvijesno sazna, što je s njegovom kćeri. I spočitnuo si:

— Što si dosele učinio? Da li si se propitao u Bajanovu hringu za nju? Propitkuješ samo ondje, gdje nitko ništa ne zna.

I napokon opazi, da se je prenaglio, i da ga je ljuta bol i zdvojnost bila već tako svladala, da se htio Kaganu osvetiti za svoje dijete, premda još nije pravo znao, što je s njime i zašto je ostala kod Bajana? Uvidi napokon i to: da kada bi Kagana i ubio da si time ne bi upravo ništa pomogao. Prema nauci svoje vjere, koja uči, da se mora i najvećemu zlotvoru oprostiti, ogriješio bi samo teško dušu i uz to još vlastitim životom platio svoju smjelost. A možda bi upropastio i svoju Vidicu, koju bi jamačno takodjer stigla strahovita kazna za očevo nedjelo... A toga joj ne bi htio učiniti. Najposlije pravo mu reče onaj nutarnji glas: „Bog će biti sam tvoj osvetnik!...“ On, koji kazni svako zlo i naplaćuje svako dobro, On ne će jamačno ostati dužan niti Kaganu. I njegovoj sili doći će kraj, i njega će stignuti teška ruka Boga — osvetnika. Jer kako bi toliki zločini i tolika nedjela ostala nekažnjena? Pa zato odluči, da će se ponajprije propitati za nju kod onih Avara, koji su češće dolazili od Bajana u Kaganov hring. Pa ako od njih ne bude mogao ništa doznati, onda će nekoga od svojih nagovoriti, da ide u Bajanov hring i da mu potraži kćer. On bi se bio najradije sam onamo zaputio, ali kao Kaganov rob nije se smio nikuda maknuti iz glavnog hringa bez naročite njegove dozvole i odredbe.

I on krene sada oprezno natrag u prvi hring gdje mu je bila kolibica. Ali budne straže, koje su šetale gore po nasipima hringa, ipak začuše neki laki šušanj u visokoj travi pa stanu pitati:

— Tko je?

Davorko na taj upit nije dao odgovora, već se brže, što je samo mogao, šuljao k svojoj kolibici, da ga ne uhvate s oružjem u ruci, jer bi odmah posumnjali, da je htio nekoga od Avara ubiti. I zato je stao još jače bježati a straže su i po drugi put pitale ozgora:

— Hej, tko je?

Pa kada im je muk i opet bio odgovor, napeše lukove, a nekoliko strjelica zazuji noćnim uzduhom i padoše nekuda u travu. Jedna je dapače prohujila u neposrednoj blizini njegove glave, na što se on pobožno prekrsti i šapne:

— Pomozi mi, Isuse!

Umaknuv sretno pogibelji našao se pred vratima svoje kolibice, u koju padne kao bez daha.

Tada se onako usopljen bacio na slamnati ležaj pokraj ognjišta i stao prisluškivati, hoće li biti kakove potjere. No, uza svu tišinu nije čuo ništa drugo do li zujanje u ušima i jako kucanje srca. Pa kada je tako proležao neko vrijeme razmišljavajući o svojoj Vidici, prene ga najednom laki kucaj na vratima kolibice.

On se lecne na to i podigne gornjim dijelom tijela s ležaja, ne davši u prvi mah nikakova odgovora.

Za čas ponovi se kucanje malo jače nego li prvi put a neko je i poluglasno rekao:

— Hej, oče Davorko! Otvorajte!

Tek na ovo upita on:

— Tko je?

— Otvorajte, kazat ću vam onda, kada udjem. Mogli bi nas čuti ti avarski psi!

Na ovo ustane Davorko s ležaja, odmandali vrata, jer mu se glas činio vrlo poznat, i pusti unutra čovjeka povišeg uzrasta. U kolibici je vladala tako

gusta tama, da jedan drugoga nije vidio. Davorko odmah posegne rukom za gredu, gdje je bilo nekoliko smolastih luči i iskreše oganj pa ju upali. Slabo svijetlo palo je po došljaku, koji zaželi:

— Da ste mi živi i zdravi!

Davorko prinese luč pred došljakovo lice i prepoznavši ga, reče mu:

— Ti, Mirko! Što tebe amo nosi, pa još u ovo noćno doba?

— E, važni poslovi oče Davorko, — odvrati Mirko, momak ugodne vanjštine i prijazna lica.

Davorko ponudi momku da sjedne na niski hrastov panj pokraj ognjišta i zatakne luč medju pukotine hrastove grede, pa se onda i sam spusti pokraj momka upitavši:

— Otkale?

— Iz Bajanova hringa.

Jedva je to izrekao, uhvati ga Davorko za desno rame i upita:

— Da li što znadeš o mojoj Vidici? Govori!

— Zato i dodjoh do vas u ovo kasno doba, da vam isporučim njezine riječi.

Davorku stalo srce jače kucati a usta je otvorio samo da mu ne bi umakla koja riječ.

— Mladi me Bajan poslao ovamo k ocu Kaganu, da mu najavim njegov sjutrašnji dolazak. To je doznala vaša Vida pa me umolila, da vam rečem, da je živa i da se malo oporavila.

— Hvala Ti, Bože, na tim vijestima! — klikne Davorko i podigne ruke u vis, kao da će ih sklopiti na molitvu.

Tada će prema momku:

— A hoće li se skoro vratiti amo?

Momak pogleda sažalnim pogledom Davorka i odvrati:

— Dvojim, oče Davorko!

— Zar će mi je tamo pridržati? — drhtavim će glasom nesretni otac.

— Po svoj prilici. Mladi je Bajan bacio na nju oko, pa će biti od sada njegova. Sama mi je rekla, da joj je Bajan neki dan rekao: „Bit ćeš moja ljuba!“

— Gospodine Isuse! — zavapi Davorko i sklopi rukama. — Zar moja Vidica da bude drugarica tom avarskom psu?! Nikada!

Momak slušaše.

— Ne, nikada i nikada! Radije ću je gledati mrtvu nego li kao drugaricu avarskog vodje!

— Potiho! Potiho! — prekine ga momak. — Mogao bi nas još tko čuti.

Davorko se na ove riječi smrkne, ustane s panja i izidje pred kolibicu, da prigleda, nije li tko pred njom. Avari su imali običaj da prisluškuju oko slavenskih kolibica, što se u njima govori, i ne snuje li se kakav tajni ustanak protiv njih.

Vrativši se promrmlja:

— Nema nikoga, sve je mirno. Tek straže gore na opkopima javljaju se. Možemo govoriti slobodnije, — i sjedne natrag do momka.

— Velite da je ne date Bajanu? — nastavi momak. — Dobro velite. Onako lijepa i umiljna djevojka da bude žena one pasje nakaze! Gadan je kao i Trjas![1] O, da ga hoće Perun smrviti svojom strijelom, prije nego li posegne rukom za lijepom Vidom!

— Ne treba meni Perunove strijele, — Davorko će. — Ona ga ne može zahvatiti kada je u opće niti nema. Već Gospodin Isus bi ga mogao kazniti za taj naum.

Momku ne bijahu po ćudi Davorkove riječi, jer je on čvrsto vjerovao u moćnog Peruna i njegove strijele, a mrzio kršćanstvo, koje je u to doba bilo još vrlo slabo ili skoro nikako rašireno medju slavenskim plemenima.

— Pa što ste namislili s Vidom? — opet će Mirko.

— Osloboditi ju, bilo ma kako, iz Bajanova ropstva.

[1] Trjas = slavenski bijes ili zloduh.

— Hm! — zamrmlja momak. — Osloboditi ju, ali kako? Odanle ju dovesti amo? A? Ta Kagan ju je poklonio sinu, i njoj je biti ondje, gdje joj odrede ti psi. Mislim, da to ne bi bilo niti zgodno niti pametno, jer ju ovdje ne možete nigdje tako zakloniti a da je ne bi Avari nanjušili... Vi joj ne možete nikako pomoći.

— Moram! — vikne Davorko i pogleda oko sebe strašnim pogledom.

— Gdje vam je sila? Jadan ste rob kao što sam i sâm, pa kako da joj pomognete?

— Ovdje je moja sila! — i pokaza na kratki bodež, koji mu se zasvjetlucao u desnici.

— Eh, oče Davorko, to je lakše reći nego izvršiti. Avari dobro čuvaju i Kagana i Bajana. Po gotovu mladog čuvaju i paze kao zjenicu svoga oka. Do njega se ne može proturati niti jedan od nas. Znate i sami, da nam mnogo i onako ne vjeruju?

Davorku se smrklo čelo. Uvidjao je, da mladić pravo govori, a sjetio se i onoga, o čem je razmišljavao prije nekog vremena, kada je htio umoriti Kagana.

— Pa kako ćemo ju onda spasiti? — dubokim će glasom Davorko. — Ovako, kako je sada, ne može ostati. Ona ne će biti nikada Bajanova! Tako mi Gospodina Isusa!

— Vida je to i sama meni rekla, da će se radije dati mučiti i najstrašnijim mukama, nego da bude njegova žena.

— Bog ju blagoslovio za te riječi! — Davorko će zadovoljno i zagleda se u luč, koja je upravo dogarala, kao da bi iz njezina plamena želio saznati budućnost.

Mladi ga upozori:

— Hej, luč će vam ugasnuti! Upalite drugu.

I Davorko ponovno segnu za gredu i ukreše novu luč, koja je stala odmah jače svijetliti.

— No, jeste li se domislili? I ja sam za to, da nekako spasimo Vidu. Oh, oče Davorko, da znadete,

kako mi srce gine za njom! Ta ona je tako lijepa i mila!

Davorko mu se na ove riječi zagleda u duboke tamne oči, stavi mu desnicu na rame i upita:

— Zbilja? Ti ju ljubiš Mirko?

— Oh, ne mogu vam toga izreći!

— I rado bi, da bi bila tvoja? E?

— Ne pitajte! — momak će sve vatrenije.

— Dobro! A ti ju spasi iz Bajanovih ruku!

Na ove riječi se duboko zamisli zaljubljeni momak. Tišina je vladala u kolibici, da se već iz podaljeg čulo zujanje dosadnih komaraca, koji su oblijetali oko goruće luči.

Najednoć, kao da se nečemu dosjetio, klikne radosno:

— I hoću, tako mi one ždrake nebeske,[1] što će doskora osvanuti na istoku! — i ustane s panja, na kom je dugo prosjedio, da malo protegne udove.

— A jesi li se već domislio, kako?

— Jesam. Ovaj čas puklo mi u glavi, da bi se svi tri spasili bijegom!

— Bijegom! — začudjeno će stari.

— Bijegom, bijegom! — ponovno će momak.

— A kako?

— Ovako: Medju Avarima se nešto sprema nakon onog perzijskog poslanstva. Sve mi se čini, da će najprije udariti u češku zemlju, na slavensku braću Dečane, Pšovane i Dudlebe, da se malo uvježbaju za veliku vojnu proti carstvu. Nas ne će onamo povesti, da se ne bi složili sa slavenskom braćom. A u to vrijeme dok budu oni provaljivali i harali po Češkoj, mi ćemo put pod noge, pa preko Dunava ili Drave u carstvo. Medju tamošnjim šumama naći ćemo već negdje sjegurno zaklonište.

— Lijepa misao! — klikne Davorko a rutavim i zaraštenim licem preleti mu sijevak nade i radosti. — Samo ako ti uspije. Presmjela je osnova!

---

[1] Pradavna slavenska zakletva. Ždraka nebeska = pod tim su stari Slaveni mislili sunce, kao izvor života.

— Možda hoće. A ako mi uspije, onda ćete mi dati svoju lijepu Vidicu?

— Hoću, samo mi ju spasi iz toga avarskog ropstva! Slobodu joj podaj, pa onda ćemo dalje govoriti.

U to se već počela na dalekom istoku pomaljati rumen. Ružičasta zora navieštala je porodjaj novog dana, koji je imao osvanuti čist i vedar jer je noć bila mirna i topla.

Momak prvi uoči rumen na istoku.

— Već sviće, — reče. — Poći mi je, da nas tko ne zanjuši ovdje, — i pristupi k vrataščima.

Davorko mu stisne desnicu rekav:

— Pozdravi mi dragu Vidicu i reci joj, da se moli Gospodinu Isusu za sretan spas! Bog te štitio!

— Hvala vam, oče Davorko, na dobroj želji. Do zgode eto me opet do vas, da se dalje dogovorimo i sporazumimo. Ostajte mi zdravo!...

Rekav to ispadne na vratašca i brzo se odšulja... U hringovima je još vladao mir, jer su i Avari i robovi snivali sladak san...

VI.

Vijest o savezu Perzijanaca s Avarima djelovala je upravo porazno na carskom dvoru u Carigradu. Svi su bili potišteni pri pomisli, kako će se obraniti sjajni Carigrad pred tolikom silom? Već do sada teško je ogromno carstvo odolijevalo jednim i drugim napadajima; a kako će istom sada, kada su se te dvije sile združile u jedno i navijestile odlučno i otvoreno propast cijelomu carstvu.

I sve je s najvećom zebnjom u srcu iščekivalo zlokobni i strašni dan, kada će se opet preko državnih granica svaliti kao kakva lavina sva avarska i perzijska sila. Svatko je bio uvjeren već unaprijed, da će bezuvjetno propasti ponosna prijestolnica istočnog carstva, a na njezinim ostancima i porušenim zidinama ne će se više kriliti rimski orao, već kožnata perzijska pregača i avarski konjski repovi. I u cijelomu carstvu teško bi se bio našao i jedan

čovjek, koji bi u to mutno doba proricao propast Kaganu i Kosruu a pobjedu Herakliju. Već prijašnji neprestani ratovi na istoku znatno su iscrpili sve sile Heraklijeve, koji se nije pravo niti ugrijao na prijestolju već je morao neprestano odbijati gore perzijske a dolje na Dunavu avarske napadaje. I u istinu obavljao je on te sve naporne obrane velikom smjelošću, prezirući svaku pogibelj. Sav se svijet divio tomu hrabrom caru, kakova već odavna nije bilo na istočno-rimskom prijestolju; a to tim više, što je svima bila poznata slabost i kukavština carstva i njegovih podanika.

Ali i hrabro Heraklijevo srce zadrhtalo je s vijesti o savezništvu Perzije i Avara. I on sam, koji je u tolikim vojnama neustrašivo i s prijezirom gledao smrti u oči i krvavo branio svaku stopu svog velikog carstva, i on je napokon zadrhtao, a srce mu se zavilo u veliku i tešku tugu.

— Što da počnem? — pitao je samoga sebe, kada je jednog kišljivog predvečerja sjedio sam u svojoj bogatoj palači i zaokupljen teškim slutnjama razmišljavao o spasu svog carstva.

— Branio sam carstvo, dokle se dalo. Učinio sam i više nego bi i koji drugi vladar u tim teškim danima. Ali sada se sve bojim, da ću podleći. Još da su Perzijanci sami, ne bih se bojao, premda i njih imade bez broja, ali ovako združeni s Avarima uništit će tako Carigrad kao što je nekoć i car Tito Jerusalim!...

I zamislio se dugo i duboko a glava mu klonula na bjeloputnu desnicu, koju je podupro o svileni i pozlaćeni naslon visoke stolice.

U dvorani bivalo je sve tamnije jer se vani počelo spuštati sumračje, ali uza sve to nije bilo nekako milije ono predvečernje sumračje i ona tajanstvena polutama, što se pomalo uvlačila u kutove, carske dvorane.

— Antiohija, sva Sirija, sveta zemlja i u njoj slavni Jerusalim pa topli Egipat, sve je to već u perzijskim rukama! — umovao car dalje a na licima mu

se opažala sve veća zabrinutost. — Kuda će to dovesti? Unište li sada združene sile avarske i perzijske Carigrad, zavladat će preko njega cijelom Evropom i njihovoj sili ne će nitko odoljeti.

Pa kada je na to pomislio, bilo mu na jednom tako teško oko srca a desnica u kojoj mu počivala glava zadrhtala je... On nije smio pomisliti na to, da bi Avari i Perzijanci doprli pod zidine samoga Carigrada i zaprijetiti mu propašću. Ta pomisao napunjala ga velikom tugom, i on je pitao već po više puta samoga sebe:

— Zašto se to ima zbiti baš pod mojom vladom? Bilo je prije mene slabih i nevaljalih careva, kao što je bio primjerice moj predšasnik Fokas, koji nije upravo ništa mario za carstvo, već je samo pijančevao i prolijevao krv nedužnih svojih podanika, pa se carstvo uzdržalo... A pod mojim žezlom prijeti mu silna pogibelj. Zašto sam do sada probdio toliko noći? Zašto sam prepatio tolike napore na istočnim vojnama? Zar zato da na posljetku ipak bude ovim gradom drmao Kagan i Kosru?...

Ali razmišljajući dulje o tom na jednom je nestalo opet svake boli i sjete u carevu srcu, i u njemu se stala na novo javljati želja za velikom, silnom vojnom, u kojoj bi imali sudjelovati svi njegovi podanici.

I opet je on postao onaj hrabri, neustrašivi Heraklije, koji nije htio da potamni ovo slavno ime, već je htio da i nadalje bude puno veličanstva. Na novo stala se u njemu dizati jaka neslomiva volja, koja je imala zagrmjeti cijelomu carstvu: „Na noge! U borbi, makar bila i najkrvavija i najočajnija, bit će nam spas!...“

I on ustane sa mekane svilene stolice, složi ruke ostrag i pristupi k prvom velikom prozoru, pa se zagleda dolje na prostrani trg... Vani je bilo već slabo vidno. Kiša je sipala sveudilj, velike kamene ploče gradskog taraca bile su posve mokre, a u njima se odražavalo svijetlo bakalja, kojima je bio rasvijetljen glavni trg pred carskom palačom. Svjetina je

prolazila u većim i manjim hrpama iz nedalekog trkališta, gdje su se upravo svršile igre i utrke, pa je živo raspravljala o pobjednicima i hvalila njihove vatrene konje koji su održali pobjedu.

Pa kada je Heraklije gledao te skupine svojih podanika i slušao njihovu prepirku i hvalu namijenjenu pobjediteljima iz cirkusa[1], zaigra mu i nehotice sažalni posmijeh oko usta i on će:

— Sretnih li ljudi! Dangube po trkalištima, prepiru se za tudje konje i kuju u zvijezde pelivane i kočijaše. Nad domovinom se gomilaju teški oblaci, tako teški i crni kao još nikada dosele, a oni na sve to zaboravljaju i traže samo zabave i užitke! Vaš car ne može već nekoliko noći stisnuti oka od teških briga, a vi provodite dane u zabavama!

I opet mu postalo teže na duši, a ona jaka volja, što se bila pojavila, ponovno je oslabila i pala kao i ptičica, kojoj podrežu krila.

— Slabi su mi i kukavni podanici! Uzalud sam kroz sve godine svoga vladanja upirao sile da uklonim sve što je truhlo i nevaljalo, ipak ne uspjeh. Htio sam da ih svedem na bolju i valjaniju stazu, ali uzalud. A to me još najviše žalosti i boli. Što bih dao da u ovom carigradskom puku imade žive odlučnosti i pregaranja! Sada misle samo na igre i zabave i za njima im se zanosi duša, a za koji dan, ako se ukažu Avari i Perzijanci pod gradskim zidinama, zdvajat će, jaukat će, čupat će si kosu i obilazit će sve crkve zazivljući Krista u pomoć! Oh, kako bih bio sretan, da su mi moji podanici valjani i hrabri. Polovica svijeta bi bila u mojoj vlasti. Uzalud je u cara hrabrosti, kada je nema u njima! Ja bih trebao takav puk koji bi bio veličajan kao što je i njegov car, koji bi bio tvrd kao što su i tvoje veličanstvene zidine, o sveta Sofijo! — I pri tom mu padne pogled na blizu divnu crkvu sv. Sofije, koja se ponosno di-

[1] Cirkus ili trkalište, gdje su se pojedinci utrkivali na konjima, i kolima, i gdje su komedijaši izvadjali svakojake igre i vratolomije.

zala svojom veličanstvenom kupulom nad ostalim bogatim palačama carskoga Bizanta...

U to su bile upravo unišle bogato odjevene dvorske sluge u carevu sobu i upalile uljene svjetiljke, koje su visjele sa stropa na zlatnim i srebrnim lančićima.

Car se s njihova dolaska prene iz svojih misli i dade dozvati preda se svoga dvorskog ministra, komu naloži, da se sjutradan u jutro zaputi u palaču patrijarke Sergija. Pozivao ga je k sebi, da se s njime posavjetuje o prijetećoj pogibelji. Od svih svojih savjetnika i prijatelja njega je Heraklije najviše volio, jer mu je čestiti starac-patrijarh bio od prvog dana njegovog nastupa na prijestolje vazda najiskreniji savjetnik, i reći bi drugi otac, koji ga još mlada podupirao svojim iskusnim savjetima i putio na dobro. Mnogi svoj uspjeh i mudru upravu imao je car upravo njemu da zahvali. A i sam narod se radovao, kad je vidio, kako se ova dva prvaka u carstvu lijepo slažu i susreću.

I idućega dana poslije službe Božje zaputio se sijedi patrijarha u carsku palaču. Car je Heraklij bio već u to doba saslušao izvještaje svojih dvorskih dostojanstvenika i riješio neke vrlo važne državne spise, što su mu ih donijeli na potpis. A tada je raspreo razgovor s iskusnim crkovnim dostojanstvenikom, koji mu je sjedio nasuprot i počešće gladio desnicom dugu srebroliku bradu.

— Časni oče, saletiše me teške brige, a nekakova tjeskoba hvata mi dušu pri pomisli na savez, što ga sklopiše naši neprijatelji Perzijanci s divljim Avarima, — poče car, kada je otpravio iz dvorane svoga ministra. — Umolih te, da dodješ ovamo, da u tebe upitam savjeta i lijeka. Zlo nam prijeti!

— I to veliko zlo! — pridometne patrijarha i nabere blijedo-žuto čelo.

— Istočno carstvo bi imalo pasti, a na njegovim ostancima i ruševinama imalo bi se podignuti carstvo združenih Avara i Perzijanaca.

— Ne dao toga Bog niti sveta Sofija, naša zaštitnica! — opet će patrijarh. — Skupimo naše sile, ujedinimo ih i oduprimo se toj paklenskoj i poganskoj djeci. Pozovi sve svoje čete na obranu milog nam Carigrada, pa ako ustreba, sklopi i ti brže bolje kakav savez. U nuždi je dobro imati prijatelja i oslona.

— O tom sam već i sam jutros razmišljao. Da, savez, ali s kime?

— S kime? — ponovi i patrijarh, pa se i sam zamisli spustiv ponešto glavu na prsa.

— Naš saveznik mora biti takodjer jak kao što je i perzijanski. U našu se carigradsku vojsku ne mogu baš odviše osloniti. Znano ti je i samomu, da je odjednom postala malodušna kao i gradjanstvo, i da već sada gubi glavu pri pomisli na avarsko-perzijsku silu.

— Žalibože da je tako! — patrijarha će nekud tužnim glasom. — Mekoputnost i pomama za zabavama sasma ih obladala. Nemamo u ovom našem novom Rimu[1] one hrabrosti, srčanosti i oduševljenja kao što je bilo nekoć u staromu!

— Tako je časni prijatelju, — potvrdi i sam car.

— I da tebe nema Carigrad, već bi se odavna na njegovim zidinama vijao perzijski barjak, a u divnom hramu svete Sofije klanjali bi se perzijski magi (svećenici) svojim poganskim bogovima! Zato mi ti bar ne zdvajaj, već saberi svoju do sada jaku volju i zagrmi gradjanima: „Ili ropstvo ili slobodu!“ Tvoj snažni glas, tvoje zanosne riječi možda će ih ipak oduševiti i oni će se latiti oružja. Već nekoć rekao je špartanski kralj Agezilaj: „da je bolja vojska zecova, ako ju vodi lav, nego li vojska lavova, ako ju vodi zec“. Naši su sugradjani zecovi, a ti budi lav! A pod vodstvom tvojim obranit će se naša prijestolnica od velike avarsko-perzijske sile. Bio si uvijek do sada lav, pa budi i sada u najopasnijim trenut-

[1] Carigrad zvali su još i „novi Rim“, jer je bio prijestolnica istočno-rimskog carstva. Sagradio ga je car Konstantin Veliki, koji se preselio iz Rima u nj.

cima. Uvećaj svoju slavu i svijet će te nazvati novim Leonidom[1]!

Riječi sijedog patrijarhe dojmile su se ugodno careva srca i on je uvidjao, da davno izrečene riječi špartanskoga kralja o zecovima i lavu sadržaju u sebi mnogo istine. Ali je car uvidjao i to: da bez saveznika ipak ne će biti ništa proti tolikoj sili, kakova je bila perzijska i avarska, pa će prema patrijarhi:

— Rekao si, da budem lavom u ovim sudbonosnim danima, koji nam se približavaju. Nastojat ću iz svih sila, da to u istinu budem. Ali ipak trebat ćemo i saveznika.

— Potraži ih!

— Mislio sam na Kazare, koji obitavaju od rijeke Volge pa sve do Gruzije u Kavkazu[2]. Hrabri su i divlji. Oni bi mi pomogli proti Avarima, dočim bih na Perzijance slao svoga brata Teodora, a nauckao bih na nje i susjedne Turke, koji i onako gledaju prijekim okom širenje perzijskih granica.

I samo što je Heraklij izjavio tu svoju osnovu patrijarhi Sergiju, udje u dvoranu jedan od dvorskih časnika, smjerno se pokloni pred carem i patrijarhom rekav:

— Svijetli care! Na dvor stigao je centurijon[3] Mauricije i moli, da ga pustiš preda se. Nosi ti vrlo važne vijesti.

— Zar Mauricije, zapovjednik pograničnih utvrda na Dunavu? — upita car.

— Da, — potvrdi časnik.

— Neka slobodno udje. Željan sam čuti, što mi nosi. — Car i patrijarha ne nastaviše iza toga razgovora, jer je centurijon odmah iza prijave ušao u carevu dvoranu.

1 Leonida bio je špartanski kralj i najveći junak starog svijeta. Sa nekoliko stotina svojih junaka borio se s perzijskom vojskom od blizu dva milijuna ljudi. Godine 480. prije Isusa pao je slavno sa svim svojim junacima u Termopilskom klancu.

2 U današnjoj Rusiji.

3 Centurijon = visoki časnik u rimskoj vojsci.

— Duboko ti se klanjam, slavni care, i želim ti svaku sreću od Boga! — prozbori Mauricije, kada je stupio pred cara.

— Zdrav bio, hrabri moj centurijone, — car će na pozdrav. — Davno te već ne vidjeh. Kako si i što mi nosiš?

— Vijesti su vrlo važne, jer inače ne bih bio sam pohitao s daleka Dunava ovamo na čarovne obale bosporske.

— Možda nam nosiš kakove glasove o Avarima i njihovim saveznicima? — upita patrijarha, koji se dosele poigravao svojim zlatnim križićem, koji mu je visio na prsima.

— Pogodio si, sveti oče, — odvrati centurijon Mauricije. — Upravo to je i uzrok, da sam sâm pohitao do prijestolja svoga dobrog cara.

— Kazuj! — Heraklije će i upre pogled u centurijona, koji nastavi:

— Na naše se carstvo sprema sva avarska i perzijska sila. Štogod je sposobna za boj, sve će jurišati na nas. I ne samo muško, već i žensko, dapače i ista djeca. Tako bar glasi Kaganova odredba. Ovom vojnom kane posve uništiti naše krajeve i žiteljstvo odvesti bilo u ropstvo ili ga opet poklati. Cilj im je ovaj sjajni grad. S njegovih zidina hoće Kagan da navijesti i Evropi i Aziji, da je njegova sila velika a moć neslomiva.

— A dali su nakanili skoro udariti na nas? — Heraklij će zabrinuto.

— Prije proljeća nipošto, jer Kagan hoće da se temeljito spremi za tu vojnu.

— A otkale tebi tako pouzdane vijesti? — patrijarha će.

— Od slavenskih robova, koji su nedavno prebjegli na našu stranu, jer im je dozlogrdilo avarsko ropstvo. Oni su mi u tančine ispripovjedili o svim avarskim osnovama.

— Dakle se spremaju? — car će i zamisli se. A Mauricije opet nastavi:

— Sada se Kagan nalazi u zemlji Čeha, Dečana i Dudleba. Otišao je onamo po plijen i novo roblje, koje će mu dobro doći u vojni koju sprema na proljeće na nas. Sva slavenska plemena, koja su pod njegovom vrhovnom vlašću, moraju takodjer sudjelovati u toj velikoj vojni. Hoće da pokaže pred svojim novim pobratimom Kosruom, kolika je njegova siia. Ta nije se uzalud pohvalio pred njegovim poslanikom Šarbarzom: da ih je toliko koliko pijeska u moru i zvijezda na nebu! Toliko sam ti, uzvišeni care, imao reći. Sada je i na tebi red, da se ozbiljno spremiš. Naše pogranične straže i utvrde na Dunavu prve su na dohvatu avarskoj sili. Njih treba što prije dobro popraviti i opskrbiti svim potrebitim živežom. Nadalje treba posade u njima bar potrostručiti. Tek ovako jaki i dobro opskrbljeni moći ćemo im neko vrijeme odolijevati.

— Dakle nemaš nade, da bih im posve odolio? — prekine ga Heraklije.

— O tome ni govora! Tek izvanredna milost Božja mogla bi ih zaustaviti pred pograničnim utvrdama, inače nitko drugi! Ja sam duboko uvjeren, da mi moramo ondje pasti, ali tim ćemo koristiti samo vama ovdje. Ali prije, nego li padnu naše utvrde na Dunavu, past će i tih krvožednih pasa nekoliko tisuća. Uvjeravam te, gospodaru, da ja i moje čete odvažno i neustrašivo gledamo smrti i pogibelji u oči. Mi se moramo prvi žrtvovati za dobro tvoje i cijeloga istočnog carstva. Prisegli smo ti vjernost i odanost, pa ćemo ti to i dokazati. Samo neka ti budu i druge legije tako odane i hrabre kao što su ti podunavske, pa će biti pobjeda tvoja!

Ove riječi centurijonove duboko ganuše plemenitoga cara, i on ustane sa svoje stolice, pristupi k vjernom zapovjedniku podunavskih legija i položi mu obje ruke na jaka ramena rekav:

— Mauricije, moj vjerni centurijone, tvoj car ti hvali na tim lijepim riječima. Vrijedno bi ih bilo uklesati u stanac-kamen, da se i poznija potomstva

uvjere o ljubavi, koju su gojile moje čete s Podunavlja!

— Da, uzvišeni care, mi smo dušom i tijelom tvoji, a to ćemo ti najbolje dokazati u onaj dan kada navali na nas strašna sila bijesnog Kagana. Ali ipak usudio bih ti se nešto predložiti.

— Samo govori, — brzo će Heraklij, koji je još sveudilj držao ruke na centurijonovim ramenima i pozorno iščekivao njegove daljne riječi.

— Care, moje je mnijenje, da bi se za veću sigurnost morao ogledati i ti za dobrim saveznikom. Prevelika je sila, koja se na nas sprema.

— O tom smo upravo razgovarali malo prije tvoga dolaska — odvrati car. — No niti je časni prijatelj patrijarh, a niti ja na čistu, na koga bi se obratili. Slaveni su skoro svi pod vrhovnom vlašću Kaganovom, pa od njih ne možemo ništa iščekivati. Mislili smo i na Kazare oko Volge.

— Odviše su divlji! — primijeti centurijon.

— Dakle vidiš i sam, da smo u neprilici, — opet će Heraklij.

— Ja znadem za jedan hrabri narod, koji bi se mogao neustrašivo mjeriti s avarskom silom — centurijon će. — Glede njega htio sam upravo s tobom govoriti.

— Koji je taj? — jednoglasno će car i patrijarh.

— Hrvati!

— Hrvati? — opet će car i patrijarh i zgledaju se.

— Stanuju daleko gore na sjeveru avarske zemlje. Žilavi su i ustrajni. Ne boje se nikakovih poteškoća i hrabro srću u najveće pogibelji. Pred njihovom silom strepi i sam Kagan. I premda je već skoro sve susjedne Slavene spravio pod svoju vlast, na njih se ipak nije usudio do sada još navaliti.

— Veliš, da su hrabri?

— I da sam Kagan strepi pred njihovom hrabrošću?

— Sve je tako kako rekoh, — ponovno će Mauricije. — Sklopiš li s njima savez, možeš tada mirno

spavati, jer se nad tvojom prijestolnicom ne će nikada vijati perzijsko-avarski barjak.

Na to se okrene Heraklije prema patrijarhi staviv na njega upit:

— Što ti misliš o tome, časni oče?

— Ja se posvema slažem s našim čestitim Mauricijem. Rekao bih, da nam ga je sam Gospodin Bog poslao ovaj čas ovamo, da nas izvede iz naših dvojbâ. Savjetujem ti, da čim prije sklopiš s tim Hrvatima prijateljstvo, i zatražiš u njih pomoć. Avari su već na djelu, kako reče Mauricije. Spremaju se ozbiljno za veliku vojnu, pa se spremajmo i mi. Nije nam više časiti! Dan za danom odmiče u nepovrat, pa će na jednom osvanuti i onaj, koji će nam pred carigradska vrata dovesti divlje Kaganove čete.

Car saslušav patrijarhin savjet reče i sam:

— Dakle, u ime Boga velikoga sklopit ćemo savez s Hrvatima. Ti ih Mauricije jamačno dobro poznaješ, jer inače ne bi bio došao s takovim prijedlogom?

— Care, ja ih poznajem u dušu. Ono nekoliko stotina obitelji hrvatskih, što se prije nekoliko godina bilo naselilo izmedju Save i Dunava, potpuno me o tom uvjeriše. Sve onako malobrojni kako su došli sa sjevera, borili su se upravo nadčovječjom snagom. Divlje Kaganove čete mnogo puta skrhaše si zube o njihove čvrste mišice. I samo iznenadnom provalom i na prevaru pohvataše ih mnoge i odveše u ropstvo. Inače ne bi ih bili dobili. Ali od onih, koji su gore na sjeveru, boje se, i nemaju srčanosti da udare na njihovu zemlju Bijelu Hrvatsku.

— Bog dao, da bi taj naš savez donio ne samo cvijeta već i ploda našemu carstvu, — car će, a na licima mu se odražavala neka unutarnja sreća i zadovoljstvo.

— Poslanike valja slati što prije u zemlju Hrvata, — primijeti centurijon. — Odmah sa mnom bi mogli poći do Podunavlja, a odanle će im naši vojnici i neki slavenski prebjegi kazivati put u tu hrvatsku zemlju.

— Tako će i biti — potvrdi car centurijonove riječi. — Još danas odredit ću nekoliko naših uglednika, koji će krenuti s darovima najkasnije za tri, četiri dana. Vodit ćeš ih ti, jer razumiješ njihov jezik i poznaješ njihove običaje. Razjasni im što želim. A budu li te što tražili, slobodno im sve obećaj u moje ime. Pomognu li istočnomu carstvu u ovim teškim danima, bit će im Heraklije i njegov narod zahvalan.

— Bilo tako, a blagoslov Božji počivat će i vrhu našega carstva i naroda hrvatskoga! — završi sijedi crkovnjak svečanim glasom.

* * *

A u podne četvrtoga dana ostavilo je Heraklijevo poslanstvo carsku prijestolnicu, i pod vodstvom hrabrog centurijona Mauricija krenulo s bogatim i obilnim darovima put dalekoga i hladnog sjevera, da se pokloni vodji svih Hrvata i zatraži pomoć njegovoga naroda.

Približao se onaj čas kada je imao hrabri narod hrvatski stupiti na svjetsko poprište, da svojim junaštvom pred cijelim svijetom prodiči svoje svijetlo ime i da pokaže što Hrvat može. Daleko ogromnije i brojem žiteljstva veće istočno-rimsko carstvo utjecalo se pod okrilje žilavih hrvatskih desnica vapeći:

„Hrvati, spasite rimsko carstvo i potresite temeljima divlje avarske države, jer naša je sila preslaba!“

VII.

Mirkova nagadjanja o avarskoj navali na Dečane, Pšovane i Dudlebe imala su se ispuniti već u najbližim danima. Mladi Bajan u tjedan dana bio je već četiri puta u očevu hringu, da se s njime, s Mundzukom, Elakom i drugim uglednim Avarima posavjetuje i dogovori, kada i kako će provaliti u češku zemlju. Svi su bili toga mnienja, da će sobom povesti tek nekoliko stotina slavenskih robova, dok su svi drugi imali ostati po hringovima, da spremaju živež za veliku vojnu na istočno carstvo. Tako su zaključili Avari s dva razloga; prvo: da se ne bi odviše veliki broj slavenskih robova moguće združio

s Dečanima, Pšovanima i Dudlebima, pa im još okrenuli i ledja. A drugo, što to nije vojna u pravom smislu riječi, već više upadica, provala, u kojoj će se malo protegnuti avarske mišice, koje su i onako već dosta dugo počivale i drijemale. Osim toga htjeli su se Avari dočepati novih robova, kojih će trebati u velikoj vojni na Heraklijevo carstvo. No glavna svrha toj navali imala je biti ta: da se plemena ne bi usudila za vrijeme njihova izbivanja navaliti na one posade što su imale ostati po hringovima, da ih čuvaju.

Zato je Kagan bio dogovorno sa svim uglednim Avarima zaključio: da provala u češku zemlju ima biti što prije. Nešto Avara imalo je ostati po hringovima, da bdiju nad slavenskim robljem, da ne bi za Kaganovog izbivanja postali obijesni i prkosni. Zato je i zapovijednikom svih hringova postao strašni Kaganov ujak stari Bleda, koji je bio po cijelomu avarlaku poznat sa svog krvološtva.

Na glas, da će biti nove borbe, novog plijena i novih robova, umalo da nijesu pomahnitali prosti Avari. Od rane zore do kasna mraka kovali su slavenski robovi na tisuće i tisuće ubojitih strjelica za svoje gospodare, koji su u to isto vrijeme ogledali svoje lukove, napinjali tetive i popravljali tobolce za strjelice. Osim toga vježbali su svoje hitre konjiće i izvadjali na njima svakojake vratolomne bojne igre i vještine.

A staromu je Kaganu poigravalo srce od milja i zadovoljno je gladio grivu svomu konju, koji je neprestano hrzao, puhao na nozdrve i nemirno kopkao kopitama, kao da jedva iščekuje zapovijedi svoga gospodara. Htio je, da poleti poput hitre lastavice ili brzonoge košute preko onih beskrajnih ravnica i pusta, koje su se pred njim prostirale, i koje se gubile u velikim daljinama, stapajući se s čistim i modrim nebeskim obzorjem.

Pa kada su kovači nakovali dosta strjelica, a nestrpljivost avarskih četa bila već gotovo iscrpljena, dao je Kagan jednog jutra znak i sila je njegova

krenula. Naprijed su jašile predstraže i kazivale put onim četama, koje su bile za njima. U prvim redovima — po avarskom običaju — stupali su slavenski robovi, koji su uvijek imali prvi srnuti u živo i ljuto kreševo. Tek iza njih dolazio je Kagan sa svojim Avarima, svi na hitrim i bijesnim konjima, držeći se tako spretno i uspravno kao da su izrasli iz njihovih ledja.

Zemlja je tutnjila, kuda su prolazile te divlje čete, koje su same o sebi s ponosom govorile: „kuda naša noga zagazi, tuda nestaje zeleni“. Mirno su i bez zaprjeka prelazili preko Dunava i njegove desne obale, sve dok nijesu stigli do Norika, gdje se upustiše u prvu ljutu borbu s hrabrim i žilavim Slovencima, koji su očajno branili svoja naselja i županske gradove. Svladav ih nakon očajne borbe, prodirali su sve dublje preko slovenskih zemalja prema Češkoj. Kao grom iz vedra neba, tako su i Avari iznenadili nesložna plemena: Dudleba, Dečana, Sedličana, Lučana, Pšovana i Lemuza, i spravili ih pod svoju vlast, prije nego li su ista i mogla pomisliti na zajedničku obranu.

* * *

Iza odlaska Avara na vojnu opustjeli su prostrani hringovi, te nije bilo u njima onog života i one zaglušne buke i vike kao prije. Slavensko roblje što je ostalo pod nadzorom Kaganovog ujaka Blede, bilo je tiho i mirno, pa je samo uz uzdisaje i suze obavljalo svoje teške poslove pod udarcima konopaca i bičeva. Malo ne svaki od njih imao je koga svoga, bilo sina, brata, sinovca ili drugog znanca, koga su Avari odveli na vojnu u češku zemlju. I mnogi je sa strahom i zebnjom u srcu pomišljao, hoće li se vratiti i hoće li ga opet ugledati njegove oči. A bilo je i takovih, koji su u svojim srcima željeli, da radije pogine od neprijateljske ruke i mača, nego li da se opet povrati pod bičeve i tešku robiju. Mnogi je otac govorio: „Bolje da na bojištu izgine, nego li, da ga i dalje muče ko i nas!“ Pri takovim mislima hvatala

je mnogog i mnogog bol i zebnja, i mnogi je prosuzio, kada je morao takova što poželjeti svojoj rodjenoj krvi. Ali nije im bilo zamjeriti. Nesnosno ropstvo, bijeda, patnje i muke tako ih zaokupiše i potištiše, da su još jedino u smrti gledali kraj svemu tomu.

Jedino Davorku kao da je imala ta vojna na slavenska plemena u Češkoj donijeti vedrije i ljepše dane. Prije uvijek zamišljen i tužan, pun sjete i teške boli, na jednom kao da se je posve promijenio. Od onog dana kako su Avari ostavili svoje hringove i prešli na desnu obalu Dunava, on je postao posve drugi, a i na navoranim i patničkim licima nije se već odražavao izražaj tuge i potištenosti, već naprotiv neko zadovoljstvo. Njihovim odlaskom kao da mu je spao sa grudi težak teret. Njegovi znanci i prijatelji stali se čudom čuditi, otkale na jednom ta nagla promjena kod njega. Prije bi u zdvojnosti znao često puta i proklinjati svoj udes i želio si smrt, a sada na jednom sve je strpljivo snašao i nije proklinjao svojih tlačitelja. Dapače je još i druge tješio govoreći:

— Doći će već sunce i pred naša vrata!

I mnogi su htjeli znati za uzrok toj nagloj promjeni. Ispitivali ga i ovako i onako, ali uzalud, jer nijesu mogli ništa doznati. Davorko je samo govorio:

— Čemu da se jadam i žalostim? Može li mi tko pomoći osim Onoga, koji je na nebesima? Ili se plakao ili veselio, sve jednako je. Iz te kože nikud nikamo!

Zato su mnogi stali nagadjati: da je ta promjena kod Davorka nastupila jamačno zato, što se mladi Bajan zagledao u njegovu kćer Vidicu, i htio ju imati za ženu. Davorko, da se zaradi toga uzoholio što će biti tast Kaganovog sina. A nije isključeno, da će zadobiti i slobodu, koju će mu isprositi kći Vida. I sve to da je djelovalo na starog Davorka, da se od jednom posve okrenuo i zaradovao.

A o Vidi i Bajanu govorilo se već skoro po svim hringovima, i medju Avarima i medju Slavenima.

Avari su se čudili što se je njihova „zvijezda" zagledala u slavensku robinjicu, dok su Slaveni u svojim srcima proklinjali Davorkovu kćer, što je zaludila Avara i tobož se podavala njegovim zagrljajima. Njima nije bilo poznato, kako ona upravo očajava zaradi toga i kako si želi radije smrt nego li ljubav s krvnikom svoga roda.

Bajan je doduše imao već dvije žene, ali obje su bile ružne, zamazane i neugledne Avarkinje, za koje nije upravo ništa mario. Izmedju svih Avara bio je on za čudo jedini nekakva iznimka, koji je od svih drugih gledao na ono, što je lijepo. A to se opažalo i u njegovom hringu i na njegovom dvoru, gdje je bilo sve ukusnije i ljepše, nego li kod njegovog oca Kagana. Jedino si je još želio ženu po srcu i ljepoticu. Izbirao je medju avarskim djevojkama, ali niti jedna mu nije bila s voljom. One dvije, što ih je i uzeo za žene, bile su mu narinute od oca i ujaka Blede. On bi bio već tom zgodom radije uzeo koju slavensku djevojku, ali su ga u tome spriječili svi ugledni Avari, koji su mu stali govoriti: da bi to bila po sav avarski rod sramota, a za njega opet najveće poniženje, kada bi se on, Bajan, sin slavnog Kagana i unuk još slavnijeg Bajana vjerio s prostom, slavenskom robinjicom. I premda mu je otac Kagan malo ne u svem puštao na volju, ovdje ipak nije htio popustiti ni za dlaku.

Pa tako je mladi i ponosni Bajan morao u prvi mah uzmaknuti pred složnim jurišom avarskih uglednika i odreći se svojih namjera. I uzeo je za žene one avarske djevojke koje su mu silom objesili, ali za koje on nije osjećao upravo nikakove sklonosti i ljubavi. I da dade oduška svomu ojadjenom srcu, tražio je zabave u ratovima i navalama, i napastovao slavenske žene i djevojke. Pa kada se nakon nekog vremena i toga svega zasitio, zavukao se opet u svoj čvrsti hring i smišljao nove pustolovine. Sam je uvidjao da mu ovakav život ne prija, i stao je još jače žudjeti za takovom ljepotom-djevojkom koju bi mogao ljubiti svim žarom svoga strastvenog i burnog srca,

i koju bi mogao nazivati svojom... Pa kada je stao ponovno razmišljavati kako su mu narinuli proti volji one dvije neljubljene žene, znao je tako pobijesniti, da je pograbio od svojih sluga duge kožnate bičeve, otrčao u odaje svojih žena i znao ih tako nemilosrdno izbičevati, da im je rasjekao svu kožu na ledjima i po ostalom tijelu. U njihovom vrisku, plaču i jauku tražio je oduška svomu srcu i tažio svoj bijes... A kada je taj bijes provalio iz njega, onda ga nijesu pamtile samo njegove žene, već i isti avarski vojnici i sve jadno roblje njegove prijestolnice. Bijahu to tada za njih dani paklenskih muka i grozota. A u posljednje doba znao bi on vrlo često planuti tim strašnim gnjevom, jer je s dana u dan sve više mrzio svoje ružne avarske žene. Tada bi i sami Avari šaputali medju sobom: da je u mladoga Bajana ušao neki zloduh, dok su slavenski robovi tvrdili da je morao noću zapasti medju zle bijesove, koji su ga opet nadahnuli svakojakim zloćama. I svakom takvom zgodom molili su se Perunu da on te zle bijesove istjera iz njihovog gospodara, jer je u tim danima njegov zulum bio strašan i nesnosljiv.

No od onog dana, kako je zagledao Davorkovu lijepu Vidu, kao da se malo umekšalo njegovo srce i utažila njegova bijesna ćud. Ponovno se u njega vratile stare želje da si uzme ženu po srcu i ljepoti. Pa da udovolji tomu i da dade oduška plamtećem srcu, zakanio se da Vidu uzme za pravu ženu, i nije pazio na to, hoće li to biti s voljom Kaganu i ostalim Avarima.

— Dosta sam prepatio zaradi tih ludih običaja, — govorio je nekim svojim prijateljima. — Hoću da i ja kušam što je prava ljubav! Mlad sam, željan sam života i ljubavi!

Pa kada je onom zgodom bio otac došao k njemu u pohode, umio je izrabiti njegovu dobru volju i isprosio od njega Davorkovu kterku, za kojom mu je srce čeznulo pravom ljubavlju.

I onako izmrcvarenu od bičeva avarskih gonića dao ju je odmah prenijeti po svojim slugama u jednu

kolibicu i strogo naložio dvim slavenskim ženama Vjeruši i Rosici da ju zdušno njeguju, i da joj vidaju krvave rane. A i sam je malo ne svakog predvečerja došao u njezinu kolibicu i propitkivao robinjice, kako joj je i dali će skoro zacijeliti rane? I tako je prošlo nekoliko tjedana dok je od bičeva rasječena koža počela cijeliti a nježna djevojka po malo jačala i bivala opet rumenija.

U prvi mah nije si Vida mogla nikako protumačiti, zašto se najednom s njome tako lijepo i milosrdno postupa, i kako da je baš nju zapala ta iznenadna sreća? Još joj bilo neprestano pred očima kako ju je Kaganica upravo ni rad čega zamrzila, i kako su ju onda za kaznu upregli pod Kaganova kola, i što je sve toga jutra prepatila pod njima. Ledeni ju je znoj oblijevao, kada se sjetila onog mrskog pucketanja dugih kožnatih bičeva, i svih udaraca kojima su ju počastili, kada bi onako nježna i slabašna klonula i pala pod rudo. Pa i u snu kada bi o tom sanjala, znala bi više puta bolno zajauknuti i zastenjati kao da ju tko bije i mrcvari.

No kako je mladi Bajan vrlo često dolazio u njezinu kolibicu, puklo je i njoj a još više njezinim dvorkinjama Vjeruši i Rosici pred očima, da se tu ne radi o nikakovom milosrdju i obziru, jer toga okrutno avarsko srce nije poznavalo, već da mora biti neka osobita sklonost što ju osjeća sin Kaganov za jadnu robinjicu.

I zato je bijedna Vida svaki put zadrhtala, a srce joj stalo jače udarati, kada bi blizu svog ležaja ugledala mrkog Bajana. Sva je strepila pred njegovom pojavom a trnci joj od strave prolazili cijelim tijelom. Slutila je, da taj divlji i neobuzdani mladi Avar želi s njome nešto učiniti, jer zašto bi se inače za nju toliko brinuo i tako ju često prigledao. A u tom su ju još više uvjeravale i Vjeruša i Rosica, koje bi joj često znale reći:

— Bajan je nešto nakanio s tobom, kada te toliko pazi. Zašto nije spram drugih naših djevojaka i žena tako blag i dobar?

*

A te riječi još su više uplašile djevojku i nagonile u zdvojnost. Zato i jest dolazak svakog idućeg dana iščekivala s još većim strahom i još većim nemirom u srcu nego li dosele, jer nije znala što će joj taj dan donijeti. A te muke bile su još veće, kada se sjetila svoga ucviljenog i zdvojnog oca, koji je negdje patio iamačno još više nego li i ona sama. I mnogo časova kroz dan i noć provela je u suzama sjećajući se njega, koga bi bila tako rado zagrlila i pala mu na tople očinske grudi, da mu se izjada i da u njegovu zagrljaju potraži obranu pred divljim Kaganovim sinom. Da, on, rodjeni otac, jedini bi ju razumio, jedini bi ju mogao obraniti pred pandžama mladog Avara.

I dok je jednog predvečerja opet tako u suzama svršavala dugi ljetni dan i mislila na svog oca, prene ju iz tog razmišljanja teški korak samog Bajana, koji je i opet došao da ju vidi.

Ugledav ju zaplakanu popostane pokraj vrati a čelo mu se naglo smrči.

— Zašto plačeš? — upita ju tvrdim glasom i pristupi bliže.

Djevojka je s njegove blizine zadrhtala.

— Zar ti srce što želi? — ponovno će on. — Govori! Sve ćeš dobiti. U Bajana imade svega!

— Istina da imade, ali ne za mene, — usmjeli se Vida dršćućim glasom.

— Rekoh ti već, da ću ti ispuniti svaku želju.

— Ne tražim ništa od tebe!

— Pa zašto onda roniš suze?

— Zašto? Jer me od najranijeg djetinstva prati zla kob i nesreća. Dozlogrdila mi već vaša okrutnost!...

— Eh! — prekine ju mladi Avar — toj tvojoj nesreći učinit ću ja doskora kraj.

— Zar? — upita Vida u čudu i usmjeli se podići oči u Bajana, koji ju je promatrao i s nekom strašću i s nekim miljem.

— Bit ćeš moja ljuba! — on će žestoko.

— Ja tvoja ljuba?! — ponovi ona muklo a tijelom joj prolazili trnci od straha i Bajanovih riječi.

— Da, ljubim te ko svoga vranca! Mila si mi ko onaj moj oštri mač i ko ljuto bojno kreševo u kom se mjere desnice hrabrih junaka! — govorio Bajan nekuda zanosno i gledao još strastvenije u lijepu djevojku.

A tada ga ljubavni žar spopao u tolikoj mjeri, da je svojim vrućim i debelim rukama zagrlio djevojku i pritiskao svoje oznojeno čelo i zdepasto lice na njezina bijela i mekana lišca, vičući kao pomaman:

— Bit ćeš moja! Bit ćeš moja!...

S toga nenadanog i divljeg izražaja ljubavi Vida protrnu još jače. Pa kada je na svom vratu osjetila Bajanove rutave i vruće ruke, koje su kao i cijelo tijelo zaudarale po znoju, krikne:

— Isuse i Gospodine!... Oče!... Oh oče!...

No divlji Avar raspaljen još više ljubavnim žarom ne pustaše ju iz svog zagrljaja, već podjednako urlaše:

— Bit ćeš moja ljuba!...

— Nikada!... Nikada!... makar me mučio kakovim strašnim mukama, ali tvoja ne ću biti!... Odviše si okrutan i gadan! Bježi! Pusti me! — vikala djevojka i skupivši svu snagu otimala se njegovu zagrljaju, a od otimanja s tim jakim i divljim momkom, probijao ju ledeni znoj po cijelomu tijelu.

— Hoćeš!... Hoćeš, ili neka bogovi s nebesa pošalju oganj na mene! — urlao on još neobuzdanije i strastvenije.

S tolikog nasilja i bijesa uzavri i Vida te upravo nadljudskom snagom upilji nokte u zdepasto i ružno lice mladog Avara, komu odmah briznu nešto krvi.

Bajan osjetiv u svom mesu Vidine oštre nokte podivlja još jače i htjede ju udariti šakom medju oči. Ali u zadnji trenutak ipak je spustio desnicu. Predomislio se. Uvidio je da time ne bi ništa postignuo, već bi samo uspirio u njezinom srcu još veću mržnju i odvratnost. A njemu je bilo upravo do toga, da ga ta djevojka ljubi.

I reče joj:

— Drugu bi snašle strašne muke i još strašnija smrt, ali tebi ću i to oprostiti! Znaj, da još nikada nije nitko podigao ruke na Kaganovog sina do tebe! Ali uvjeri se, da i u Bajanovom srcu imade velikodušja . . .

I dok joj je govorio te riječi, bio je strašan i mrk, vidjelo se na njemu da se jedva suspreže. Iz malenih utisnutih očiju sijevale mu žarke munje, a iz dubine grudi izlazio tako glasan dah kao da bi dahtalo usopljeno konjče. I jamačno to je bilo prvi put u njegovu životu da je on, divlji i neobuzdani Avar, gospodar tolikih neustrašivih četa, nekomu oprostio nanešenu uvrjedu. Dapače i sam se sebi divio, da je mogao u toliko ukrotiti svoju divlju i neobuzdanu ćud.

I tko zna, ne bi li se bio bijes ponovno u njemu uzrujao, da ga nijesu prenuli zvuci stražarskog roga, koji su se javljali vani pred vratima hringa.

Medjutim je već i jedan Avar nahrupio na vrata kolibice i javljao:

— Gospodaru, izidji napolje! Tvoj silni i nepobjedivi otac Kagan, šalje ti glasnika s važnim vijestima.

A za ledjima ovoga već se ukazao i sam glasnik govoreći:

— Bajane, naša diko i svijetla zvijezdo avarska! Nosim ti pozdravlje od silnog oca, koji ti po meni poručuje, da s mjesta zajašiš konja i dodješ k njemu. Vijećat ćete o važnim stvarima.

Tek sada prevukao je širokim tvrdim dlanovima preko izgreblog lica i obrisao ono nešto krvi što je bilo briznulo ispod Vidinih nokata. Oba Avara gledala su začudjeno u Bajana i u njegovo izgrebeno lice, ne mogav si protumačiti, što se to zbilo s njihovim mladim gospodarom.

No iz toga ih začudjenja brzo prenula njegova odlučna i surova zapovijed:

— Konja!

Pa kada su mu ga doveli, poklopi ga i odjuri poput bijesne burne oblačine kroz trostruka vrata svog hringa, dok su ga ostali njegovi pratioci jedva jedvice dostizali. Davno već nije tako tukao i gonio svoga vilovitog vranca, koji je sav zapjenjen i znojan jurio poput munje preko one silne i prostrane ravnice. Na njemu iskaljivao je svoj jad i bijes, koga je bio suspregnuo pred djevojkom, za kojom mu je čeznulo srce.

I bio je već požalio, što joj se nije osvetio u onaj trenutak, kada mu je zabola nokte u lice. Bijesnio je na sama sebe, što nije izvršio nad njom svoju silu i upokorio ju svojom moću.

I jezdio je na svom konju sve dalje i brže, pun bijesa i žestine zaradi svog neuspjeha.

Tek kada je bio na dohvatu očeve prijestolnice reče :

— Ja ju tako silno ljubim, a ona me gurnula od sebe, dapače noktima zadrla mi se i u lice. I ja sam joj to sve oprostio! Da, neka upozna, kolika je moja ljubav. Možda će si ipak predomisliti.

VIII.

Iza odlaska Avara nastalo je vrlo ružno vrijeme. Mladjak koji se nekako mijenjao treći ili četvrti dan iza toga, donio je kišu, koja je reći bi bez prekida padala skoro potpuna dva tjedna. Svi pritoci Dunava i Tise silno su nabujali, uslijed čega su i obje rijeke tako narasle da su im korita bila pretijesna. Silna mutna voda razlila se preko desne i lijeve obale i cijela ona prostrana ravnica priličila je ogromnom jezeru. A iz toga jezera stršale su šume, osamljena stabla, kvrgave vrbe i avarski hringovi s drvenim kolibicama Avara i njihovih slavenskih robova. Stari Bleda, ujak Kaganov, koji je iza njegova odlaska bio zapovjednikom svih hringova, imao je dosta muke i posla, dok je sa preostalim Avarima i robovima obranio Kaganov hring, da ga nije uništila nasilna bujica. On je bio najviše na udarcu, jer je ležao tek nekoliko kilometara od rijeke Tise. Dakako da je jaka

vodena bujica počinila dosta, dapače mnogo štete, jer je slabije nasipe posve razorila i odnijela, dok je jače i čvršće podrovala, pa se bilo svaki čas bojati da će i njih uništiti i odnijeti.

Slavenski su robovi govorili, da je to prst Božji i opomena bogova, jer da je i njima već previše što rade Avari. Naročito da su ogorčeni radi vojne, koju su poveli na slavenska plemena u Češkoj. Svi su to smatrali dobrim znakom, želeći u svojim srcima: da bi Avari bili pobijedjeni, jer onda bi se oni mogli ipak nadati slobodi. Pobjednički Slaveni jamačno bi se zauzeli i za svoju mnogobrojnu potlačenu braću i oslobodili ju Kaganovog jarma.

Pa zato prigodom povodnje nijesu se Slaveni bog zna kako starali i naprezali da obrane imetak svojih mrskih tlačitelja. Mjestimice upravo su hotimice stojali prekrštenih ruku, i uživali, kako neobuzdana vodena sila potkapa temelje hringova i nosi cijele komade njihovih zemljanih, travom obraštenih zidina i nasipa. Njihovoj ojadjenoj, potlačenoj duši godilo je gledajući avarski bijes i razor tih hringova u kojima su trpjeli tolike okrutnosti i progone. A stari je Bleda htio podivljati od srdžbe, kada je gledao kako mu slavensko roblje prkosi; ali nije si nikako mogao pomoći s razloga, jer nije mogao svaki čas skakati s konjem u nabujalu vodu, budući je to u onoj bujici bilo vrlo tegotno i opasno.

Stari je avarski vuk morao za prvi čas donekle suspregnuti svoj divlji gnjev, no zakleo se samomu sebi da će im to sve stostruko naplatiti kada budu popravljali razorene i podizali nove hringove. Proklinjao je i vodenu bujicu i slavensko roblje što mu prkosi, i s nasipa svog hringa odapinjao je strijelice u najbliže slavenske momke, koji se po njegovom mnijenju nijesu dosta snažno i brzo opirali prirodnoj sili i snazi.

Napokon o uštapu prestala je lijevati kiša a vodenog kolobara oko mjesečeve kruglje nestalo je. Jaki sjevernjak koji je zastrujio s gornjih krajeva avarske zemlje posvema je razagnao teške i vodene

oblačine, i miloliko modrilo nebeskog obzorja opet se počelo smješkati na blatnu, prokislu i raskvašenu zemaljsku površinu. Topli sunčani traci pripekli o zemlju i stali ju sušiti, a iz njezine površine dizale se vodene pare, plovile uzduhom i napokon se rasplinule u visokim prostorima.

Svima kao da je pao kakav teški teret s grudiju, kada se opet pojavila vedrina i modrina neba. Teške i tmaste oblačine iz kojih je lijevala obilna kiša, nekako su se neugodno dojimale svačije duše, jer je uslijed ružnog vremena sve bilo nekud potišteno. No Avari su najradosnije pozdravili osvit vedrine, jer je s njome počela opadati i povodnja, koja im je kroz sve dane zadavala toliko brige, muke, napora a i straha.

Raskvasla zemlja što od sunčane topline što od vjetra brzo se isušila, a neobuzdana voda široke Tise i Dunava, opet se vratila u svoje staro korito. Ptice močvarice veselo su buzale po močvarnim obalama, čistile svoje perje i sušile ga na toplim sunčanim tracima. A i avarski konji bili su veseliji i obijesniji kada su se opet mogli protrčati po širokoj ravnici i napasti trave, koja je nakon te povodnje bila doduše blatna i zamuljena, ali im ipak bila tečna.

I čim se bila raskisla zemlja osušila odmah je u avarskim hringovima nastalo sve živo. Sve se latilo posla da popravi oštećene nasipe, odnosno da gradi i nove hringove. I ne samo robovi Slaveni, već i sami Avari latiše se motika, sjekira i lopata da čim prije izgrade i nadoknade ono što je sila velike prirode u svom bijesu razorila i uništila. Od rane zore do mrkla mraka odzvanjali su udarci sjekira, zveket motika i lopata, i zapovijedi starog Blede i drugih uglednijih Avara koji su nadzirali radnje. I za nekoliko dana već su oštećeni nasipi bili posve učvršćeni i popravljeni, a novi su nabrzo napredovali kao i gljive poslije jesenskih kiša. Pri tom teškom poslu malo se govorilo a još manje počivalo. Kruti avarski nadziratelji nijesu dali jadnom roblju pravo ni odahnuti. Čim bi se koji uspravio da malo poravna i pro-

tegne zgrbljena ledja i umorne udove, odmah bi osjetio na njima udarac debele batine ili kožnatog biča. Dapače niti onda kada je sunce stojalo najviše nad glavama, nijesu im dozvolili da se najedu suha hljeba i napiju hladne vode, već su ih neprestano tjerali da kopaju zemlju i slažu nasipe. Okrutni Bleda htio je da im se sada osveti za ono što su mu prkosili prigodom povodnje. Tek onda kada bi sunce stalo tonuti na zapad iza onih dalekih i velikih šuma, dali bi nadglednici znak da je hora za počinak.

I tako se s dana u dan radilo brzo i grozničavo kao da prijeti Bog zna kakova velika neprijateljska sila. Stari je Bleda htio da do povratka Kaganova bude sve opet u najvećem redu kao i prije, jer je strepio, da ne bi navukao na se njegovu strašnu srdžbu, kad bi zatekao nedovršen posao.

Zato mu je silno odlanulo, kada je jednog popodneva najavio glavni nadglednik: da će najkasnije za dan dva biti svršeni svi nasipi, koji će svojom čvrstoćom nadilaziti one prijašnje, što ih je raznijela voda.

Pa kao što nikoga, tako nije niti starog Davorka a ni Mirka minula ta teška radnja. I njima je bilo takodjer mučiti se i naprezati od zore do mraka. Mirko onako mlad i zdrav još je nekako snašao teretni posao, ali za mnogo starijeg Davorka bijaše to ipak prenaporno. Minuli su bili oni dani, kada je on mogao lako i bez duljeg odmora udarati cijeli bogoviti dan teškom sjekirom ili prekapati motikom i lopatom tvrdu zemlju. Sile su mu bile kroz sedmogodišnje robovanje već znatno smalaksale i on bi svaki čas pri radnji promrmljao:

— Ne ide, pa ne ide! Iznemogao sam.

Ali ipak je uza sve to naprezao sve svoje sile da udovolji okrutnim nadglednicima, koji su neprestano jašili od skupine do skupine i pucketali bičevima, kao da tjeraju pred sobom cio tor blaga. Kad i kad zafićuknuo je koji Avar dugim bičem i oko njegove glave, da ga opomene da nije dozvoljeno dan-

gubiti i odmarati se. Ali on je i to strpljivo snašao misleći pri tomu:

— Dat će Bog, pa ne će valjda ni to još dugo trajati.

A od one noći kako je Mirko bio kod njega da mu isporuči Vidino pozdravlje, on je neprestano samo razmišljavao o momkovim riječima. Mirkov prijedlog da se bijegom dostanu željkovane slobode učinio mu se vrlo zgodnim. Sam je uvidjao, da im drugog izlaza nema do ovoga, pa je zato samo snovao, kako i na koji način da dodju do Vidice, koja je boravila u Bajanovom hringu, pod budnim okom njegovog odanog Avara — stražara. Danju i noću uvijek je pred njezinom kolibicom šetala straža i osim dvorkinje Rosice nije nitko mogao k njoj pristupiti.

A i Mirko, komu je srce upravo izgaralo za lijepom zatočenom Vidom, htio je već zdvojiti što se nije mogao nikako prikučiti djevojci, da joj priopći: da su nakanili bijegom spasiti i nju i sebe. To mu je bilo tim teže što je dočuo i od same Rosice, da je djevojka vrlo sjetna i žalosna. Pripovijedala mu je, kako zdvaja i najvećim strahom iščekuje povratak Bajanov s vojne. Neprestano da govori: „Radije umrijeti nego li biti žena toga gadnog i krvoločnog Avara!" Te riječi još su više rastužile momka i on već nekoliko noći nije pravo stisnuo oka s prevelike brige, kako da pomogne ljubljenoj djevojci. Neka muka, neko strašno, neobuzdano bjesnilo počelo se javljati u njemu uz pomisao: da bi lijepa Vida mogla u istinu postati ženom okrutnog Kaganovog sina.

I u njemu se najednom stala radjati misao: što bi bilo da on ubije Bajana? To bi bio najkraći obračun s njime. Obranio bi djevojku od sramote i riješio ju neljubljena i mrska čovjeka.

Ali nakon duljeg i temeljitog mozganja uvidi, da bi ga taj čin samo upropastio. Djevojci bi slabo ili možda nikako pomogao, a na sebe bi navukao osvetu avarsku. Bajan bi pao doduše, ali s njime i on, i svrha bi bila promašena. On ne bi nikada bio

Vidin muž jer bi ga Avari raznijeli na sitne komadiće. Zato je odustao od te nakane i stao opet ponovno razmišljavati, kako i na koji način da dojavi Vidi svoju i očevu osnovu? Jedno dva puta počeo se već vrzati oko kolibice, ali mrki Avar koji je imao stražu upita ga:

— Robe, što tražiš tuda? — i smjesta je natezao luk da odapne strjelicu u momka, koji se odmah pokupio kada je vidio što Avar smijera.

Tada je opet stao s Davorkom snovati: nebi li cijelu svoju osnovu posve otvoreno povjerili Vidinoj dvorkinji Rosici. Kroz nju jedinu mogli bi se dogovoriti s djevojkom. Ali iza oduljeg vijećanja učinilo se to i jednom i drugom odviše opasnim i ludim. Rosica je bila doduše slavenske krvi kao i oni, ali tko zna, bi li ona htjela pristati na njihove prijedloge i prošnje, i ne bi li ih još moguće i odala Avarima? Njoj nije bilo i onako ništa stalo do slobode, gdje je već stupila jednom nogom u grob. Pa kada je već prepatila toliko i toliko gorkih i teških dana, prepatit će lako još i ovo nekoliko što joj je bilo odredjeno živjeti. A povjeriti takovu osnovu osobi tudjoj i nepouzdanoj, značilo bi turati samoga sebe u propast.

I zato je Davorko vas žalostan i pokunjen rekao jedne večeri Mirku, kada su se vraćali s posla:

— Nema nikakove nade! Ona će propasti a mi ćemo svisnuti od tuge i boli. Bože, Bože, kolike su naše patnje!

Momak ga je slušao uzbudjena srca, pa je i sam nekoliko puta uzdahnuo, kao da je time htio potvrditi istinitost Davorkovih riječi. I dugo su išli tako šuteći i duboko zamišljeni. Na licima im počivala teška sjeta i zabrinutost. Jedna im se misao obojici motala glavom, misao, kako da pomognu stvoru, koga su obojica žarko ljubila, za kojim su čeznuli kao i bolesnik za osvitom vedre i rumene zore.

Tek na dohvatu hringa u kom se nalazila Davorkova kolibica, zaustavi se momak malo, ogledne se, ne ide li tko za njima a onda će posve tiho:

— Oče Davorko!

— Oj! — oglasi se ovaj trgnuv se iz sjetnih mislih.

— Što bi bilo da pobunimo svu braću po hringovima proti Avarima?

Davorko je samo još više popodigao glavu i slušao.

— Mnijem, da bi se to dalo izvesti. Sada je Avara vrlo malo, dok smo mi brojem dva, ako ne i tri puta jači od njih.

Tada se i Davorko ustavi, podigne oči prema nebu, na kom su se počele javljati prve zvijezde i malo se zamisli.

— I ti bi imao volju da pobuniš našu slavensku braću? — upita ga, kada je opet k zemlji pogledao.

— Bih! Još večeras latio bih se toga.

— Ne luduj! — Davorko će.

— Zašto bih ludovao? Zar ne bi to bilo najpametnije? Slavenska pobuna proizvela bi medju avarskim posadama najveću smetnju, a tom bi se mi mogli dobro okoristiti.

— Hm! — promrmlja stari. — I ti bi imao srca, da unesrećiš još više toliku braću?

Momak ga na te riječi pogleda začudjeno, a donekle i mrko i upita:

— U kakovu propast, tako vam Perunove munje?

— Velim ti ponovno, da bi ih unesrećio, — Davorko će. — Što je mladjarije, možda bi se diglo i rogoborilo, ubilo dapače i desetak Avara, dok klonuli starci i plašljive žene ne bi se ni ganuli.

— Bi! Svi bi ustali na noge, samo nemaju vodje. Netko mora prvi početi. Pa ću ja!

— Polako sinko, polako! — tihanim će glasom Davorko i makne drveni zasun na vratašcima, jer su bili u to upravo stigli do kolibice.

A kada su ušli u nju, zamandali stari odmah vrata, naloži oganj i nastavi:

— Ti ne poznaš još dobro naših ljudi. Oni bi se možda i dali nagovoriti na pobunu, ali budi uvjeren, da bi već pred prvim avarskim bijesom klonuli duhom,

— Ne bi, oče Davorko! — prekinu ga momak silovito.

— Bi! bi! — mahne stari desnicom. — Ta eno nedavno, prigodom one velike povodnje mogao si se uvjeriti o protivnomu. Ono nešto mladjarije što nije htjelo spašavati i braniti hringove od bujice i što je prkosilo staromu Bledi, teško je okajalo svoj jogunluk. Okovi, lanci, razbijeljeno željezo i kruti bičevi uništili su u njima i ono malo smisla za slobodu, što je bilo stalo tinjati u njihovim srcima! Samo se mani takovih osnova, da bi pobunio naše proti Avarima. U nuždi bi te izdali i ti bi platio glavom kao začetnik. Mnogogodišnje patnje i muke posvema ih slomiše i poništiše.

Momak je spustio glavu, zagledao se u oganj i upravo mislio u sebi:

— Stari imade skoro pravo.

A Davorko ga pitao dalje:

— A jesi li pomislio na to, što bi bio konac toj tvojoj naumljenoj pobuni?

— Ne.

— Vidiš sinko, kako ti lako sve to svaćaš! — Konac bi bio još strašnije muke, još veća nevolja i još teži jaram. A sve bi to palo na tvoju dušu.

— Perun mi ne bi toga zamjerio, — brzo će momak. — Moja je nakana plemenita.

— Mani se ti tvog Peruna! prekine ga Davorko ponešto zlovoljno. — Boj se ti kršćanskog Boga, koji postoji! On bi ti sudio strašno, jer bi se svi vapaji i sve kletve potištene i zavedene braće survale povrh tvoje glave! Moj gospodin Isus veli: da treba i sve druge ljude ljubiti, a ne samo sebe.

— Ja nijesam kršćanin, pa niti nemam posla s vašim Isusom! On će suditi vama a ne meni!

— He, momče! — stari će silovito na njega, — Isus nije samo gospodar kršćanima već i svim drugim ljudima.

Mirku se smrklo pred očima na te Davorkove riječi. Nije mu bilo ni najmanje s voljom što starac i opet po njegovu mnijenju vrijedja Peruna, ali nije

mu se usudio odviše protusloviti. Bojao se, da mu se ne zamjeri, pa bi stari mogao još biti i protivan njegovoj ljubavi spram Vide, za kojom je toliko čeznuo.

— Pa što ćemo onda početi? — momak će ogorčeno. — Svemu ste protivni, što god predložim. A mislio sam, da ćete biti s ovim posljednjim sporazumni. Ja bih to već lijepo izveo. Naši bi se pobunili, Avari bi izgubili glavu u toj smetnji, a mi bi s Vidom u to vrijeme odmaglili.

Davorko potrese glavom i odgovori na to:

— Čast tebi, ali na ovakova što ne ću i ne mogu pristati! Ljubim svoju Vidicu više nego zjenicu svog oka, ali da poradi nje padne žrtvom nekoliko moje braće i prijatelja, toga ipak ne mogu dozvoliti.

— E, onda činite sami što znate! — momak će kao ljutito i zaputi se da izadje.

— Kuda ćeš!

— Na sjenik. San će mi skoro na oči.

— Zar ne možeš kod mene prenoćiti? Imadem dosta prostora i za te.

— Hvala vam! Volim na sijeno. Noć je topla, — i izgubi se u mraku.

— Ražestio se, — stari će sobom, kada je momak ispao iz kolibice. — Hm! Mlad je i nagao, ali ipak nije loš. Uvjeren sam, da ga na tu pomisao vodi samo velika ljubav spram Vidice. Ali ne bi bilo niti lijepo niti plemenito, kada bi morali mnogi drugi platiti životom spas moj i moga djeteta.

*

Mirko nije cijele noći stisnuo okom. Na svježem mirisnom sijenu, što su ga bili robovi spremili za zimu za avarske konje, prebacivao se amo i tamo, kao da leži na golom trnju. Stotinu misli rojilo mu se glavom, koja je bila od uzrujanosti, brige i nespavanja vruća, kao da će mu uzavrijeti mozak.

— Staromu nije s voljom moj prijedlog, — umovao on neprestano. — Uvijek imade nekakovih obzira spram drugih. A imadu li drugi spram njega? Koliko ih se skupilo oko njega, kada mu je Kagan

zasjekao lubanju? Jedini stari Višeslav i njegovi ukućani. A i ti ne bi jamačno, da nijesu od mladosti prijatelji. On uvijek tu naklapa o nekakvoj slozi i uzajamnosti, ali ga ovi drugi ili ne razumiju ili ga hotice ne će razumjeti. On uvijek pripovijeda, da njegova vjera uči: da treba ljubiti i drugoga. E, kada bi to trebalo jamačno bi i naš Perun to zapovjedio. Što mi je stalo do drugih, samo da sebi pomognem.

— Hm Hm ! — mrmljao on dalje. — Što zato ako bi se avarsko roblje pobunilo? Razumije se samo sobom, da se netko mora žrtvovati. Bez žrtava nema nigdje uspjeha. Glavno je, da bi to nama bilo u prilog. Uz svakojake obzire ne ćemo doći k cilju. Bude li on i dalje tako umovao i odgadjao, ne ćemo biti ni mi a još manje sirota Vidica slobodna. Napokon će se povratiti Avari, i Bajan će u slavlju pijanke i raskalašenosti proglasiti lijepu Vidu svojom ženom.

Pri tom ga na jednom stalo nešto dušiti u prsima, kao da bi mu tko navalio kakav teški teret na grudi. I on je počeo jače uvlačiti u sebe svježi noćni uzduh, koji je vrlo mirisao po svježe pokošenom sijenu. Pomisao na Bajanov skori povratak tako ga uzrujala, da mu je sva krv počela velikom silom udarati prema i onako užarenoj glavi. Nije mogao više ležati, već je najprije sjeo, a onda napokon i ustao i htio sići sa sjenika na noćni uzduh. Čelo mu sve jače gorjelo, a cijelim tijelom naglo kolala vruća i uspaljena momačka krv.

— Ne mogu spavati, — promrmlja, kada je ustao i ispružio glavu i gornji dio tijela kroz otvor sjenika kuda su nametali sijeno.

I dugo je gledao u noćno nebo, na kom su blistali milijuni svemirskih tjelesa. A za to vrijeme kresnula bi svaki čas po koja zvjezdica u onoj neizmjernoj visini, presjekla noćni uzduh i napokon ugasla.

— Tako će i naš život doskora, — pomisli on, kada je opet ugledao jednu zvijezdu kako gasne.

— O, kamo sreće, kada bi to bila pala Bajanova zvijezda! Daj, veliki, silni, jaki Perune, da bude tako! Neka ga sjajna Zora sjutra u jutro ne ugleda više živa. Neka pogine kao što pogiba i svako zadnje, prezreno pseto. Avar je, a Avar je gori i od podmuklog pseta.

Medjutim mu se bila malo rashladila užarena glava, a i bilo nije više udaralo tolikom snagom. I on se opet baci na svoj prijašnji ležaj, poduprv glavu o desnicu.

Vrijeme je odmicalo, već je minula i ponoć i drugi se pijetli stali javljati po obližnjim hringovima, ali on nije još mislio na san. I premda je bio umoran od cjelodnevnog kopanja i napora, ipak je na sve to zaboravio, pa je samo razmišljavao o Vidi, Davorku, o Bajanu i bijegu.

— Ja ju moram spasiti, pa ma se odmah nebesa strovalila na me! Ona ne smije biti Bajanova! Ako ne može biti moja, ne će, Peruna mi, biti niti njegova! Tada radije smrt i njoj i meni!

Najednom mu se pričini kao da je čuo nekakav uplašeni povik, i podigne glavu. Ali u to se začuje noćnim mirom očajna vika avarskih stražara:

— Vatra! Vatra!

Mirko hitro poskoči sa ležaja i opet ispruži glavu kroz otvor sjenika. Jako svijetlo udari mu odmah u oči, i on ugleda silnu vatru upravo u Kaganovom hringu. Cijeli južni dio Kaganovog drvenog dvora bio je u plamenu. Žarki plamen poput ogromnog ognjenog stupa dizao se visoko povrh drvenog krova, a tisuće varnica vrcalo je na sve strane. Jedne se dizale visoko u uzduh, druge se razletile širom, a treće padale po nasipima hringova i po obližnjim kolibicama, dok su četvrte pomalo gasle u visokoj rosnatoj travi.

Vatra se širila silnom brzinom od jednog kraja dvora do drugog, pa je prijetila opasnost, da će i sjeverni u ključ gradjeni dio dvora takodjer planuti. A osim njega mogla je vatra lako zahvatiti i drvene staje, u kojima se nalazili skupocjeni i čistokrvni Kaganovi konji.

Na prvi povik vatre uskomešali se sneni Avari kao pilići kada iznebuha pane medju njih jastreb. U prvi mah nijesu vjerovali povicima stražara, jer se vatra u samim hringovima rijetko dogadjala. Po gotovu nastala je još veća strava kada se razglasilo, da gori dvor samog Kagana. Stari je Bleda s nekoliko uglednijih Avara prvi dojezdio na konju, a za njim jurili su kao ludi i pomamni Avari iz sviju obližnjih hringova, da gase svoju prijestolnicu. A i sve roblje trčalo je sa svakojakim drvenim i kamenim posudama punima vode. Avari su ih gonili pred sobom poput marve, tukli ih batinama i bičevima, samo da brže dodju na garište. Strah, divljaštvo i bjesnilo obuzelo ih u tolikoj mjeri, da su bili kao mahniti. Mnogi stari robovi rekli su svojim mladjima:

— Ovako bijesni i nasilni nijesu bili još ni u jednoj vojni!

— Pomahnitali su već unaprijed od straha pred onom srdžbom što će ih zadesiti kada se vrati strašni Kagan sa vojne, — drugi će.

A nekoliko njih primijetilo je bolnim glasom:

— A tko će pri tom najviše trpjeti?

— Tko drugi već mi i opet mi! — odgovarali treći. — Jao opet nama i našoj djeci! Bolje da nam se svima smiluju bogovi prije povratka Kaganova. Svoju krivnju svalit će na naša ledja.

A u to vrijeme, dok su bezbrojni robovi uz bijesne zapovijedi i divlju avarsku graju gasili razbuktali krov i goruće stijene Kaganove prijestolnice, stajao je Mirko još uvijek gore na sjeniku i zadovoljno, radosna srca gledao i uživao u silnom požaru, koji je gutao avarski ponos i bogatstvo.

Zadovoljno je govorio:

— Sve malo po malo. Najprije jaka povodnja, pa ovaj požar, pa na koncu velika kakova vojna i sila će vaša, avarski psi, klonuti. Uvjeren sam, da sami naši slavenski bogovi šalju svoje sile vodu i vatru na Avare. Bit će da je i njima već dozlogrdilo njihovo bjesnilo i nadutost.

Tada je stao opet sebe pitati:

— Nijesu li naša braća luda i vrtoglava? Vrzu se eno oko vatre kao da gori sve njihovo blago. Ne zna se, koji je brži u gašenju. A da je u njima sada i malo svijesti i samopouzdanja, digli bi se na noge i onim istim bičevima i batinama, kojima sada njih tuku i prebijaju, mogli bi oni složno udarati po tim psima.

I sjeti se onoga, što mu je bio stari Davorko sinoć rekao, kada mu je priopćio svoju namjeru, da će pobuniti sve roblje proti Avarima:

— Da, da, otac Davorko je imao posve pravo. Naši su odviše malodušni.

I najednom mu postalo tako teško na srcu, a prijašnja tuga ponovno ga zaokupila.

— Nikada ne će doći do slobode, budu li i dalje tako strpljivo snašali taj okrutni jaram. Ne znadu upotrebiti ovu zgodu. Sada su jači i brojniji od Avara, pa ipak nema u njima ni mrvičak svijesti. E, pa kada mogu, neka snašaju njihov zulum, ali Mirko lje ne će više! — i udari se samosvijesno šakom u razgaljene prsi. — Tako mi strijela Perunovih, ja moram osloboditi i Vidu i sebe i oca Davorka! Još imade u ovoj zdjeli začina! — i udari se dlanom po čelu.

Tada se nekuda zamisli dugo i duboko. A kada je prva laka rumen na dalekom istoku navijestila dolazak pomladjene i vedre Zore, osovi on glavu, prene se iz misli, a momačkim licem preleti mu nekakav čudan smiješak, u kom je bilo i zlobe i radosti.

— Ovako i nikako drugačije! — promrmlja sam sobom kada je silazio sa svoga noćišta.

Medjutim vraćali se već nekoji robovi u svoje kolibice, jer je vatra bila pogašena. Svi su bili mokri, zagareni, a nekoji i opaljeni po rukama i ramenima.

Momak opazi mladog Zlatana, sina Višeslavova, pa ga upita:

— Ej Zlatane, jesi l' vidio gdje oca Davorka?

— Upravo se rastadoh s njime kod kolibice. Zajedno smo se vratili s garišta, — odvrati mladić i odbrza dalje.

*

Mirko se odmah zaputi k Davorkovoj kolibici, na kojoj su bila vratašca poluotvorena. Davorko si je upravo prao zagarene ruke, grabeći vodu iz nekakove drvene zdjele.

— Sretno vam bilo jutro, oče Davorko! — zaželi, kada je stupio na prag.

Stari podigne glavu i odvrati:

— I tebi sinko! — i zagrabi opet obim rukama vode da si umije lice.

— I vi ste gasili ono pasje gnijezdo? — momak će.

— Morao sam. Tjerali su nas s ležaja kao marvu.

— Pravo vam budi, kada se nijeste znali osoviti na noge. Upravo noćas bilo je lijepe zgode da iskušaju što su složne desnice.

— Eh momče — Davorko će ijetko, — zar sam ja sâm mogao? Zašto nijesi došao na garište buniti? He?!

Momak se malo pokunji, jer ga je starčev upit donekle smeo i zasramio. No ipak brzo odvrati:

— Meni je ljepše bilo na sjeniku. Uživao sam gledajući, kako leglo svih naših nevolja i muka guta silni i neumoljivi plamen. Pa da su naši bili mrvu pametniji, moglo bi bilo sve izgorjeti do temelja. Ali da! Gasili su kao da je njihovo.

— Jer su predvidjali, da će tako morati graditi odmah novi; pa da si uštede preveliki napor i trud, radije su branili ono, što se dalo obraniti. Ne boj se, ne će niti tebe minuti nova gradnja!

— Hoće, tako mi ždrake nebeske! — naglo će momak. — Mirko više ne robuje Avarima. Još prije mladjaka, koji pada za četiri dana, mi moramo biti na slobodi! Razumijete, oče Davorko?

Stari raskolači oči, pootvori usta i zagleda se u momka.

— Dakle si ipak smislio?

— Jesam.

— Zar s pobunom?

— Ne!

— Već?

— Ne starajte se, to je moja briga.

— E, pa Bog ti bio u pomoći! Ali ja se ipak sve bojim, da ti ne će uspjeti.

No momak na tu bojazan odvrati:

— Kad vam dojavim, budite spremni. Za slobodom, pa kud puklo da puklo!

IX.

Stari Bleda, ujak Kaganov, bio je silno rastužen s nesreće, koja je zadesila cijelo avarsko pleme. Ponosna njihova prijestolnica, središte njihove sile i slave, u kom je neustrašivi i silni Kagan snovao sa svojim Avarima o novoj sili i sve većoj moći svog naroda, postala je plijenom strašnog i neumoljivog požara. Tuga je sjela na svako avarsko srce, jer ne samo da je izgorio veliki dvor, već i množina svakojakih dragocjenosti, koje su sabrali i oteli na svojim bezbrojnim provalama po istočnom carstvu i drugim susjednim zemljama. A i bogati darovi perzijskog vladara Kosrua, koji su toliko obradovali Kagana, takodjer su postali hrpom pepela.

U tu tugu, što je sjela na sva srca avarska uvukao se u njih i veliki strah, kada su stali pomišljati, što će reći strašni i siloviti Kagan, kada ugleda mjesto dvora i bogatog plijena hrpu pepela? Taj strah im je napunjao svu dušu, i oni su bili kao izvan sebe.

— Sto ćemo početi? — pitao je drhtavim glasom Bleda, kada je sabrao u vijeće svoje Avare.

A oni su na to pitanje svi mramorkom šutjeli i drhtali već unaprijed pred velikim gnjevom vrhovnog poglavice.

— Da smo bar mogli spasiti zlato i dragocjenosti, — produlji Bleda. — Dvor bi lako pregorjeli. Gradje imade dosta po šumama, a još više imade ruku, koje će ga podignuti. Bit će još ljepši i ugledniji nego li stari. Ali blago, blago!

— Kagan će biti strašan u svom gnjevu, — reče jedan stari Avar i smrkne se.

— A mi ćemo biti glavni dijelnici toga gnjeva! — vikali svi jednoglasno i mrko gledali u Bledu, kao da traže izlaz iz tog nesnosnog stanja.

Tada će jedan mladji Avar, koji je s konjem stojao tik iza Blede:

— Pomozimo si, kako god znamo! Svalit ćemo svu krivnju na naše robore. Uvjerit ćemo Kagana, da su se pobunili, pa da su u svom bjesnilu upalili dvor. O tome, da su ga upalile same Kaganove žene iz nesmotrenosti, ne smije biti ni govora. Moramo ih štedjeti, jer su ipak naše krvi. Radije neka se zatire slavensko pleme!

— Mudro govoriš! — zaurlaše opet svi jednoglasno.

— Bit će velike bruke i sramote pred svom braćom, ako se ovako izgovorimo. Reći će nam, da smo kukavice! A i sam Kagan bit će još bjesniji na nas, ako mu rečemo, da je sila roblja bila jača nego naša. Najposlije ne će li nas odmah uloviti u laži. Ako je bila pobuna robova, zar oni ne bi onda poubijali i nas i razorili hringove? Bili mi mogli odoliti tolikoj sili? Ne, time se ne možemo izgovoriti. Kagan vrlo dobro znade, da su robovi odviše malodušni.

— Tako je! Tako je! — javljali se nekoji snuždeno.

— Nikako dobro po nas!

No nekoji stali su ponovno vikati:

— Neka ostane onako, kako smo prije rekli! Slaveni su upalili dvor. Mi moramo biti čisti. Sav bijes neka se svali na njih!

I pri tomu je ostalo. Većina je bila za to, pa su se konačno i oni ostali s tim prijedlogom sporazumili. Ujedno zaključiše, da valja s mjesta pristupiti k gradnji novog dvora.

Zato su još istog jutra pogasili tinjajuće drvo, razmakli ogorjele balvane i grede i stali čistiti od pepela i ruševina mjesto gdje se prije dizao Kaganov dvor.

A u zoru idućeg tjedna krenulo je nekoliko stotina velikih avarskih kola prema Bajanovom hringu, da dovezu onu gradju, što ju je Kagan bio spremio ondje, jer je u jesen nakanio podići veći i ljepši dvorac svomu ljubimcu.

Budući, da se sve potrebito drvo nije moglo spremiti na brzu ruku, to je Bleda zapovjedio, da se upotrebi to iz Bajanovog hringa. Sve roblje bilo je opet zaposleno kao i onomadne, kada su učvršćivali i podizali nasipe što ih je oštetila i raznijela vodena bujica. Samo što se sada radilo podvostručenim silama, jer sve roblje iz svih, dapače i najudaljenijih hringova sakupilo se oko Kaganovog, da svojim umiješćem i radinim rukama podigne i izgradi što prije novo središte avarske sile. I kao što su poslije povodnje zveketale lopate i motike, tako su sada udarale sjekire i sjekirice po balvanima i gredama, i cvilili svrdlovi, kojima su vrtali rupe za klinove, kojima su spajali komad za komadom.

A i Bledu je minula prijašnja potištenost, kada je vidio, kako vješte slavenske ruke podižu ušake, spajaju grede i sastavljaju rogove za krov. Pa je stao govoriti Avarima:

— Kagan će se zadiviti nad svojom obnovljenom prijestolnicom. Bit će daleko ljepša i prostranija od stare.

Ali tu časovitu radost znala bi mu opet pokvariti pomisao na propalo blago, pa je i opet bivao potišten i snužden. No ipak se tješio time: da će se radi novog ljepšeg dvora njegov nećak suspregnuti da ne provali iz njega sav divlji bijes. Zato se ponovno stao dogovarati s ostalima: bi li bilo uputno, da mu nekoliko Avara pošalju u susret, koji bi ga onako iz daleka pripravili na sve, što se zbilo za njegova izbivanja? Ali u tom se nijesu mogli nikako složiti, jer ni jedan nije htio s takovim vijestima izići u susret nasilnomu vodji. Svaki se bojao, da se ne bi prvi i najstrašniji gnjev survao na njega.

— Svatko je sebi najbliži, — govorili prevejani Avari — a stari Bleda neka se opravdava kako znade.

A ova tvrdoglavost i nesuglasje tako je ražestila Bledu, da je vikao na nje kao pomaman:

— I pravo je, da je Kagan s nama tako bezobziran i strog, kada svi dršćemo na svaki njegov mig! Ali jedva da je izrekao te riječi, uvidi, da se prenaglio, pa počne nešto blaže:

— Svakako bi trebalo Kagana pripraviti. On je uza svu svoju žestinu ipak milostiv i dobar.

Govorio je tako zato, da ne bi koji od prisutnih zlorabio njegove riječi izrečene u naglosti. Mogli bi ga još obijediti, da ih je bunio proti poglavici.

No Avari ipak nijesu htjeli uvažiti njegovih želja, već se svaki uvukao u se i sa zebnjom u srcu iščekivao povratak Kaganov iz slavenskih zemalja.

* * *

Četvrtoga jutra iza požara Kaganovog dvora prišapne Mirko Davorku:

— Noćas budite spremni!

— Zar stalno? — stari će, a glavom čudno kimaše kao da ne vjeruje u mogućnost, da bi momak mogao u istinu izbaviti njega i kćer mu ispod avarske sile.

— Da. Iduća noć imade nam donijeti slobodu!

— Ako je u istinu tako, onda Bogu jedinome hvala! — izusti stari nešto veselije i baci pogled prema nebu.

A onda upita momka:

— A jesi l' dojavio i Vidici?

— Ona još ne zna o tom. Ali nemajte ni najmanje brige. Sve nekako slutim, da će se dobro svršiti. Jedino ću vam to reći: Čim padne noć, odšuljajte se na sjenik, gdje ja spavam. U desnom kutu duboko ispod sijena naći ćete kožnato avarsko ruho, luk i tulac sa strijelama. To obucite tada na se i čekajte me iza nasipa. I konja ću vam već pribaviti. Ako bi vam se možda približio koji Avar, a vi ga ne štedite. Umijete vješto baratati s lukom i strijelama, pa samo odapnite. Bit će ih barem manje, ako koji otegne kopita i od vaše ruke. U ostalom, da budete što sigurniji, sakrijte se u onom visokom šašu. Moj glas ćete već prepoznati.

— Ali ipak bi trebali jednu riječ, po kojoj bi se sporazumili.

— Imate pravo, — momak će. — Neka ta riječ bude: „Sloboda!“

— Dobro, sloboda, — ponovi Davorko.

Utanačiv sve potanko, oprosti se momak s Davorkom i udari putem, što je vodio na sjever, prema Bajanovom hringu. Stari ga Bleda šiljao onamo da dojavi zapovjedniku hringa, da će trebati za sjutra još nešto gradje, pa neka ju već danas spremi na kola i u zoru otpremi.

Ta Bledina zapovijed došla mu u zgodan čas, jer on je bio i onako nakanio prije večeri ma pod koju god izliku da se izmakne od gradnje. Svoju osnovu morao je te večeri provesti, makar se baš rušila nebesa, kako no se sam sebi zavjerio one noći kada je gorio Kaganov dvor. I zato se nije baš odviše žurio, jer je putem htio da još jednom dobro promozga cijelu osnovu. Nije bila šala oteti lijepu Vidu iz Bajanovog hringa, ispod onakove paske i straže, kakova je nad njom bdjela i danju i noću. Dugo je i dugo snovao, kako bi i na koji način, ali nijedna osnova nije mu se činila tako zgodnom kao ova, koju je zamislio pretprošle noći.

— Istina, — govoraše sobom — moj život je u najvećoj pogibelji, jer za ovakova što hoće se velike odvažnosti i junačkog srca. Ali toga imade u meni. I ja se uzdam u dobre bogove da će mi pomoći. Oni jamačno ne će dozvoliti da bi lijepa Vida postala žrtvom gadnog Bajana i njegove strasti.

A tako je slično umovao i stari Davorko, samo što on nije stavljao nade u slavenske poganske bogove, već u jednog Boga koji je silan i svemogući. I jamačno nikada još otkako je kršćanin, nije se Kristu skrušenije molio nego toga jutra.

Samo što se momak udaljio, odmah je sklopio ruke i molio:

— Kriste, Bože svemogući i jedini! Od svih ljudi što borave po hringovima ja sam jamačno jedini sa svojom Vidicom, koji Te štujem i zazivljem.

Svi se drugi klanjaju Perunu i njegovoj djeci Suncu i Ognju, pa Mjesecu i Danici, uz bezbroj još drugih dobrih i zlih duhova. Ali ja spoznajem i priznajem samo Tebe jedinoga. Još nekoć rekli su mi svećenici koji me pokrstiše: da si Ti velik i svemogući Ja to živo vjerujem, pa te zato skrušeno i ponizno molim: pomozi čestitomu Mirku da nas izbavi iz ovog nesretnog ropstva. Nemoj gledati na to što on zazivlje Peruna i njegove strijele u pomoć. Ja ti svojom poštenom riječi obećajem, da će se on na brzo pokrstiti i biti takodjer Tvoj. Vidica i ja upoznat ćemo ga s Tvojom slavom i svetim imenom Tvojim! Obećajem Ti i to: da mu prije ne dam Vidice, dok ne primi Tvoj zakon.

Davorko je izgovarao tu svoju jednostavnu molitvu s najvećim pouzdanjem i dubokom pobožnošću, živo uvjeren, da mu se Gospodin Isus ne će podnipošto oglušiti. To svoje veliko pouzdanje gradio je na tom temelju, što je on sam, jamačno jedini u cijelom avarskom naselju koji priznaje Isusa za pravog Boga. A kao takovomu ne će ostati neuslišana prošnja.

I nakon te molitve osjećao se u srcu i duši kao preporodjen i okrijepljen nekim novim, svježim silama. Nada u Boga jačala ga i on je više puta toga dana rekao u sebi:

— Gospodin me Isus ne će zapustiti. On će učiniti da Mirko sretno umakne s mojom Vidicom.

I u takovim mislima i željama prolazio mu je dan. Pa kada je sunce prošlo najvišu točku svoga dnevnog putovanja, nije se mogao iščekati da padne za one daleke zapadne šume i brežuljke koji su se na obzorju isticali kao kakav rijetki svijetlo-modri plašt. Svaki bi čas pogledao, hoće li već utoniti. A to je bilo palo već u oči i jednomu Avaru koji mu se srdit primaknuo s konjem derući se na njega:

— Robe! Pašče! Što se toliko ogledaš za suncem? Valjda ti se hoće već protezati po slami? Nije čudo, kako si se izmorio današnjim poslom! — i za popratnicu gurnuo ga nekoliko puta desnom nogom u ledja.

Napokon počeo je i dan umirati u tajinstvenom naručju tihe večeri. Jata ždralova i dugokrakih čapalja prelijetala su s desne obale rijeke na lijevu. Na istoku bilo je već posve tamno, dok se na zapadu još uvijek odražavali zadnji sunčani traci, u kojima se kupalo nekoliko malenih, laganih oblačića. Posebni neki mir i tajinstvenost stala se spuštati povrh one široke i daleke ravnice. Avari su tjerali svoje konje na noćnu pašu i pri tom žviždali nekakve divlje, grube napjeve. Iza opkopa hringova dizao se dim vatara, na kojima su slavenske žene pripravljale večeru svojim umornim muževima i sinovima. Večernje straže javljale se po vrhuncima nasipa i hringova i naviještale, da se svatko zavuče u svoja skrovišta.

Davorko našav se u svojoj osamljenoj kolibici nije po običaju naložio vatre na ognjištu, već je samo ukresao smolastu jelovu luč i s nekakve začadjene daske uzeo komad već prilično tvrdog i suhog raženog kruha. Uz nešto korijenja i kus lipovog meda bijaše njegova obična, da, svagdašnja večera. I premda se cijeli dan naradio i namučio kao ostarjelo kljuse koga biju takodjer sva zla, ipak te večeri nije osječao umora kao prijašnjih. Dapače upravo protivno. Nakon svega napornog rada činilo mu se, da ne osjeća nikakove klonulosti i slabine, i da bi mogao još raditi sve do jutra. Ali zato je bio uzrujaniji nego li ostalih dana, jerbo se sve više bližao čas, koji mu je imao donijeti slobodu i spas ispod avarskog jarma. Cijelim tijelom kao da bi mu prolazili trnci i on nije mogao mirno pojesti ono nekoliko zalogaja suhog hljeba i slatkog korijenka. Neprestano bi ustajao i izilazio pred kolibicu da prisluškuje, hoće li susjedi skoro polijegati na počinak. Tu i tamo čuo bi se po koji glasni razgovor, kašljanje ili dozivanje stražara, a onda je po malo bivalo sve mirnije i tiše. Jedino su negdje u daljini lajali psi i tako tužno zavijali kao da naslućuju kakovu nesreću. I ne samo praznovjerni Slaveni već i sami Avari nijesu rado slušali takovo mrsko zavijanje pasa, jer su avarski vrači tu-

mačili to kao koban znak. I mnogo je pseto takovom zgodom platilo životom, jer su ih Avari odmah ili utukli kolcima ili prostrijelili strjelicama. Pa tako je i sada Davorko prisluškivao kako iz nekog obližnjeg hringa dopire nemilo i muklo roptanje i cviljenje pasa, koje su po svoj prilici Avari ubijali, da time tobože predusretnu zlim dogadjajima.

— Psi tuku pse! — promrmlja on, kada je razabrao, što se radi u obližnjem hringu.

Noć je bila slabo vidna, jer se je mjesec tek o podne istog dana promijenio, a i samih zvijezda bijaše malo vidjeti, jer se obzorje počelo navlačiti a s oblacima dolazio i jugo-zapadnjak navaještajući kišu.

Davorko je još neko vrijeme nasluškivao a onda potegne zasun na vratašcima i upravi korake prema sjeniku, gdje mu je Mirko spremio avarsko odijelo. S njim imao je zavarati straže, koje bi ga u slučaju mogle sustaviti ili što zapitkivati.

Gore na sjeniku našao je Davorko sve kako mu je to bio jutros rekao momak. Odgrnuo sijeno, izvukao je ispod njega potpuno avarsko odijelo iz kozje kože, veliku šubaru, zatim luk i tulac pun strjelica.

Brzo odloži svoje traljavo odijelo i navuče avarsko. Na ledja prebaci tulac i luk a na glavu šubaru. Kada je ovu metao, osjeti da iz nje visi nešto dugačka, sve preko ramena. Opipa u mraku i osjeti da je konjska struna spletena kao dva perčina, i odmah je shvatio čemu to i reče:

— Mirko je mudra glava. Pobrinuo se čak i za perčine, samo da bolje zavara Avare. Eto, ja ne bih bio na to došao.

Opremiv se posvema zagrne natrag svoje platnene krpetine, poravna sijeno i spusti se sa sjenika.

Vani je bivalo sve tamnije, jer su se oblaci sve više naoblačili obzorjem. Davorko je sada kročio odvažnijim korakom, jerbo je pod avarskim ruhom bio sigurniji. Osim toga nije smio pokazivati svojim ponašanjem nikakove nesigurnosti i krzmanja, jer bi to jamačno odmah palo avarskim stražarima u oči.

— Što god Bog dade! — pomisli on i zaputi se prema vratima hringa gdje je stojao neki stari Avar na straži.

Približio mu se donekle stane u sebi moliti:

— Gospodine Isuse, pomozi mi! — a srce mu stalo tako jako udarati kao i tatu, kada čuje za sobom korake progonitelja. Ona časomična odvažnost što se bila u njemu pojavila, kada je navukao na se avarsko ruho, počela ga opet ostavljati, a teška bojazan ponovno ga zaokupila i on je s največim strahom pomišljao: što onda ako te prepozna i otkrije tvoju varku? Propao si, a uslijed toga možda i Vidica i Mirko.

I već je htio klonuti, već je htio da se vrati u svoju kolibicu, da se odreče svake nade u spas, ali mu u to neki nutarnji glas šapne:

— Naprijed! Budi odvažan! Ili sada ili nikada!

I Davorko je bez okolišanja poslušao taj nutarnji glas i pokročio naprijed. Ujedno mu padne na um da si malo zafićuka, jer to su obično činili Avari, kada su išli prigledati svojim konjima, koji su pasli izvan hringova. Možda će i time još više zavarati stražu.

— To bi bilo u istinu zgodno, — brzo će on. — Stražar ne će ni iz daleka pomisliti na to, da ja nijesam Avar. Najposlije otkale i kako bi se usudio njihov rob u to noćno doba tako slobodno zviždati i izilaziti iz hringa, pa još k tomu u avarskomu ruhu?

I što smisli to učini. Počne zviždati svom snagom surove i divlje avarske napjeve da je sve odjekivalo kroz hring.

Stražar bio je duboko uvjeren, da je to koji od Avara, pa nije niti pristupio k njemu, već ga je samo iz podaljeg pitao:

— He, kuda?

— Konje pregledati! — odgovori Davorko odvažno u avarskom jeziku i fićukajući izadje kroz glavna vrata na polje, u slobodnu prostranu ravnicu.

— Ovo je sretno prošlo! — pomisli, kada je bio već prilično udaljen od izlaza. — Ako tako podje dalje, onda smo posvema slobodni.

I neko posebno, neko neizrecivo čuvstvo prostrujilo mu cijelim tijelom, kada se u to noćno doba našao izvan mrkih avarskih hringova. Nakon punih sedam godina svoga teškog robovanja bilo je to prvi put, da je mogao reći: „Ipak sam jednom slobodan!“ Nekako vedrije duše i radosnijeg srca uvlačio je u se svježi noćni uzduh, koji mu je bolje prijao nego li onaj u hringu. Pričinjalo mu se, kao da nije to onaj, koji je i tamo.

Ali premda ga je bilo zaokupilo to radosno čuvstvo, što se osjećao slobodnim, ipak mu se nije još posve podao, jer time se samo donekle bližao k svome cilju. Prava sloboda imala je za njega nastupiti tek onda, kada ugleda u svom naručju i svoje jedino dijete, svoju dragu Vidu. Tek onda će moći prosuditi sav čar slobode i svu sreću svoje do sada slomljene i ojadjene duše. Zato je još uvijek strepio, hoće li u istinu Mirku uspjeti da ju izvuče iz onog zmajskog gnijezda. A što, ako li ne uspije? Pomisao na to stala ga napunjati većom stravom nego li ono čas prije kada je prolazio pokraj avarske straže. Osim toga mučila ga i znatiželja na koji će način odvažni momak ugrabiti njegovu Vidicu iz avarskih ruku? To ga je pitanje osobito mučilo, tim više, što mu nije htio odati svoje osnove, već mu je samo jednostavno rekao: neka ga čeka iza nasipa. Nadalje, dali je ta njegova osnova u istinu izvediva, i ne će li se možda u svojim nadama prevariti, pa još i životom platiti tu svoju smjelost?

U to je bio došao do grabâ, koje su bile iskopane pred vanjskim nasipima hringa, i premda je u njima bilo još prilično močvarno i blatno od posljednje povodnje, on se ipak zavukao u visoki šaš i odlučio tu čekati na Mirka i Vidicu.

Ali to čekanje pričinjalo mu se kao jedna beskonačnost, kao nešto što nema nikada kraja, kao silna vječnost u kojoj mora on slabi, jadni crv zdvojiti, ne dovinuv se svog cilja.

A u to isto vrijeme dok je on tako zaklonjen u šašu i preko gležanja u vodi stojao i napeto iščekivao dolazak svoje drage Vidice, šuljala se iza sjevernog dijela Bajanovog dvorca nekakova sjena, i svaki časak oprezno postajkivala, i prisluškivala ne bi li čula kakav šušanj ili možda korake stražara. Pa kada je razabrala da se u njezinoj blizini ništa ne miče i da nema nikakove opasnosti, našla se u nekoliko koračaja tik pod strehom samog dvorca. Tu se još jednom stala oprezno osvrtati a onda je strelovito na dva, tri mjesta nešto turnula pod slamnati krov, odahnula malo i opet istom brzinom odmakla od drvenog dvorca.

Vjetar je šuštao suhom travom i raznosio uzduhom prašinu, koju bi pokupio sa zemlje. U daljini kao i u samom hringu zalajali bi katkada psi, režili na nešto pa i opet umukli. Izvan nasipa čulo se češće i hrzanje konja i vrisak ždrebića koji su bili na noćnoj paši. A kada bi se vjetar malo stišao, čuo bi se i šum rijeke, koja je odmjerenim tokom mirno tekla svojim prostranim i dubokim koritom.

Sjena što se odmakla od dvorca stupila je zatim dalje još opreznije, postajkivala i ponovno prisluškivala, da i opet načini nekoliko koračaja. Nekoliko se puta ogledala i na sam Bajanov dvorac kao da odanle nešto iščekuje. Napokon je skroz nečujno zamakla za jednu obližnju kolibicu i tu se zaustavila.

Nedaleko od te iste kolibice gdje se ta sjena zaustavila bila je i druga poveća i ljepša, u kojoj je Bajan čuvao Davorkovu Vidicu pod okom svojih odanih Avara. Kao uvijek, tako je i sada pred vratima šetao jedan zdepasti Avar, držeći u rukama dugo koplje i luk sa strijelom. Odmjerenim korakom stupao je od jednog kraja kolibice do drugog, a više puta i malo stao i pogledavao malenim očima prema noćnom nebu, koje bilo već jako naoblačeno.

Tada najednom podigne svoj plosnati nos u vis i poput pseta stane uzdahom nješto njuškati. Ne-

kakav zadah kao po kakovoj paljevini stao se širiti uzdahom. Upravo takav kao da bi gdje gorjela na po mokra i gnjila slama.

I dok je Avar tako njuškao po uzduhu, gane se ona sjena iza one druge susjedne kolibice, u kojoj je bila zatvorena lijepa Vida.

Na ovaj čudni zuj i štropot skoči Avar kao gromom ošinut i izbulji škiljave oči u noćnu tamu, ne bi li što ugledao, dok je luk počeo napinjati.

Ali još nije pravo niti napeo tetiva na svom luku kada i po drugi put nješto zazuji ali sada njemu ravno u glavu. On zajauknu i sa štropotom svali se pred vrata kolibice.

— Sad sam dobro zgodio! — promrmlja sjena iza susjedne kolibice i držeći nešto u desnici zaleti se poput zvijeri na Avara koji je ležao s prostrijeljenom glavom pod pragom. Baci mu se na prsa i podignuv visoko desnicu, u kojoj je bio kratki bodež zatjera ga u Avarev grkljan.

Iz zasjede napadnuti Avar prebacio je samo nekoliko puta jednom i drugom nogom i ispustio dušu.

Napadač naglo izvuče bodež iz strašno prorezanog Avarevog grkljana, obriše krv o njegovo vlastito odijelo i u tren oka otvori vratašca od kolibice u kojoj je bilo samo malo vidno, jer je upravo zadnja hrastova klada dogarala na ognjištu. Vida koja je u čistoj bijeloj haljini drijemala na svom ležaju pokraj ognjišta, uprepašćeno podigne glavu i htjede vrisnuti. Ali ju u tom predusretne došljak rekav poluglasno:

Vidice, tako ti Peruna šuti! Ne boj se ništa! Ja sam. U to je već djevojka skočila s ležaja i prepoznav došljaka izusti:

— Ti Mirko?

— Da, da, Vidice, ja sam. Došao sam po te, da te izvedem odavle. Kucnuo je čas našoj slobodi! Bježimo!

— Mirko moj, — radosno će iznenadjena djevojka — nije li to samo varava nada, il šala možda?

— Kakva šala? Što govoriš? Spremaj se s mjesta jer nije nam kada časiti. Evo sam ti donio i ovo

avarsko ruho. Odloži brzo svoje pa navuci te kože na se. Dok ti to obaviš, ja ću pred kolibicu. Ali samo brzo!

— A otac? — zabrinuto će ona i prihvati odijelo, što joj ga je pružao momak.

— On već jamačno čeka za svojim hringom — odvrati momak i ispadne pred vrata, da se djevojka može presvući.

Vida nije časila, već je u tren oka navukla na se kožnato ruho kakovo su nosili Avari, i stupila na prag šapnuvši momku:

— Gotova sam!

Ugledav pred kolibicom mrtvog Avara malo se lecnu, ali je odmah pošla za Mirkom koji joj je rekao:

— Slijedi me!

No samo što su se odmakli nekih dvadesetak koračaja od kolibice, začuju najednom iz Bajanovog dvorca:

— He! Vatra! Gori dvorac!

Vidici stane srce strašno udarati, jer u prvi mah uslijed šuma vjetra nije pravo razabrala avarskih povika, pa je mislila da su opazili njihov bijeg i da viču za njima. Ali joj momak prišapne:

— Ne boj se ništa, Vidice! Viču na vatru, jer gori ono prokleto Bajanovo gnijezdo.

I u istinu kada se djevojka osvrnula, opazi kako povrh slamnatog krova suklja gusti dim i žarki plamen, koga je još jače raspirivao jaki vjetar koji je te noći duvao. Vika je u hringu bivala sve veća i jača. Avari su ustrašeno skakali iz svojih kolibica, konji su u stajama čudno i divlje hrzali, jer su osjećali zadušljivi dim i žar vatre, dok su psi tužno lajali i zavijali. A na drugi i treći povik već su svi bili na nogama i onako sneni trčali i komešali se kao bez glave. Jedva su minula tek četiri dana što je izgorio Kaganov dvor a sada evo već gori i Bajanov. Čudno čuvstvo obuzimalo je sve Avare i oni su u tom nazrijevali nekakve zle i kobne znakove.

I dok su se jedni sa svojim robovima vrzli oko vatre a drugi trčali po hringu dozivajući ostale u pomoć, dotle je Mirko s Vidom hrlio prema glavnom izlazu. U onomu metežu i strahu nije ih nitko zaustavljao, jer nije niti u snu slutio da su oni bjegunc i da je onaj požar Mirkovo djelo. A i kod samog izlaza nijesu takodjer naišli na nikakove zapreke, jer vani nije bilo straže, koja je takodjer sva smetena i zbunjena zaboravila svoju dužnost, pa pohrlila na mjesto požara.

Odmah izvan nasipa stavi Mirko kažiprst i srednjak desne ruke u usta i zafićukne svom silom a otegnuti fićuk pomiješan sa zavijanjem vjetra razlijegao se ravnicom. Tada najednom začulo se hrzanje konja koji su pasli po travnicima, a nekoliko njih dohrlilo je odmah k Mirku, koji je prva dva zgrabio za uzde i rekao Vidici: da i ona zajaši jednog, dok je on već sjedio na svomu. A kada se i ona uspela uz njegovu pripomoć, potjera on konje, koji su brzo odmicali u mrklu noć. Iza njih je ostajao hring s gorućim Bajanovim dvorom, komu nije bilo spasa, jer je jaki vjetar motao amo i tamo žarkim plamenom i raznosio tisuće varnica na sve strane. Kada se Mirko okrenuo prema hringu, razabrao je da uz Bajanov dvor gore već i njegove staje i mnoge druge avarske kolibice.

— Dobro sam im posvijetlio, — reče zadovoljno djevojci, koja je uz njega jašila držeći se čvrsto za konjsku grivu i uzde.

— Morao sam tako, jer drugojačije ne bi bila nikada na slobodi!

I oni su se sve više udaljivali od hringa u komu su prepatili toliko teških i gorkih dana, i u kom su uzdisali za zlatnom slobodom, tim dragocjenim darom Božjim. Nove nade javljale se u njihovim mladenačkim srcima, koja su za svog života prvi put osjetila što će to reći biti svoj i sloboban. Pod tim raznolikim utiscima i osjećajima malo su u početku putem govorili, već su samo tjerali konje da čim prije umaknu dohvatu avarske osvete i progona. Mirko je

dobro računao s time, da će Avari ipak u jutro opaziti bijeg djevojčin, i da će ju tražiti. Zato je želio da čim prije umaknu svakom progonu i da se nekamo skriju na sigurno mjesto.

Tek onda kada su bili nekako prevalili pol puta izmedju Kaganovog i Bajanovog hringa, primakne se momak sa svojim konjem djevojčinu i zapita ju:

— No, Vidice, nije li ovo bio smjeli čin, što učinih čas prije? Tko bi se od naših usudio takova što učiniti? Svoj vlastiti život stavio sam u najveću pogibelj zaradi tebe.

— Istina! — potvrdi djevojka i sveudilj ogledavaše se plaho oko sebe, ne ide li već kakova potjera za njima.

No momak ju je neprestano tješio i bodrio riječima:

— Za sada nemaj bojazni. Avari su odviše zaokupljeni požarom. Ako bude slijedila potjera, to će biti tek negdje sjutra. Sada još ne će nitko misliti na nas, niti će opaziti naše odsuće.

I jašili su mučeći dalje. Momak je dugim avarskim bičem udarao čas svoga a čas Vidinog konja, žudeći, da se što prije dokopaju Kaganovog hringa, gdje ih je prema jutrašnjemu dogovoru imao već čekati stari Davorko.

Medjutim pričini se doskora djevojci kao da razabire negdje u blizini konjski topot, pa reče to Mirku. A on na to odmah nakrene uho i za čas odvrati Vidi:

— Jamačno su Avari! Ali nijesu za nama već pred nama. Idu nam u susret. Bit će da su opazili vatru pa hrle onamo da razvide što se zbiva u sjevernim hringovima.

Vida se ustraši na te riječi i stane pitati:

— Mirko, hoće li nas prepoznati? Da nam se bar kuda zakloniti dok prodju.

— Nije nužno, jer oni jamačno čuju nas kao i mi njih, pa kada bi se sada brže zaklonili, tim bi samo pobudili sumnju.

*

U to se zbilja ukažu iz mraka četiri avarska konjanika, koji su jašili prema njima.

Mirko se usmjeli prvi:

— Hej, kuda momci?!

— Onamo gdje gori. Poslao nas je Bleda da razvidimo, gdje je vatra. Požar je strašan kao da gore svi sjeverni hringovi.

— Gori u Bajanovom hringu. Cijeli dvor, staje i ostale kolibice su sve u plamenu. Pohrlite brže onamo, jer se i robovi bune!

— I robovi se bune?! — kliknu sva četvorica u jedan glas.

— Da, — potvrdi momak.

— A kuda hitite vas dvojica? — opet će onaj Avar što se prvi ozvao na Mirkov upit.

— Mi upravo k Bledi, da mu dojavimo strašnu vijest, i da ga umolimo pomoć proti buntovnicima.

I potjera još jače konja, da ih tobože uvjeri, kako mu se hiti, dok su ona četvorica odmah odjurila prema gorućem hringu kao da ih vjetar nosi.

— I ove smo sretno minuli, — veselo će momak, kada je bez zaprjeka prošao i ovu pogibelj.

Jašući još neko vrijeme ugledaše kroz noćnu tamu obrise visokih nasipa glavne avarske prijestolnice, koji su bivali sve veći i gorostasniji, čim su im se više bližali.

— Blizu smo Kaganovog hringa, — prišapne Mirko djevojci. — Ovdje je i opet nužna najveća opreznost.

— A otac? — upita Vida.

— On bi nas prema jutrašnjemu dogovoru imao čekati ozada iza nasipa.

— Samo ako je sretno prošao kroz stražu, — zabrinuto će djevojka.

— Da, to pitanje i mene upravo muči. Ja sam mu pribavio i ruho, luk, tulac i strijele, samo da bude sigurniji. I ako je bilo u njemu i mrva odvažnosti, mogao je lako prevariti stražu.

— Dao gospodin Isus, da je tako! — opet će Vida, a u duši je osjećala tešku zabrinutost za svog dragog roditelja.

Medjutim je Mirko, koji je u tančine poznavao cijeli okoliš Kaganovog hringa, zakrenuo s konjem prema onim grabama, u kojima je imao biti stari Davorko. Jašio je oprezno i korak po korak, samo da ne bi Avari čuli konjski topot.

Kada se primaknuo posve zakazanom mjestu, ustavi konja i poluglasno izgovaraše:

— Sloboda! Sloboda!

Nekoliko časaka napeto nasluškivao, ali nije čuo nikakova odziva, doli šuma vjetra i široke rijeke, koja je tekla u blizini.

— Što bi to imalo značiti? — upita se, a nekakva bojazan prostruji i njime. — Nije moguće, da su straže otkrile prevaru!

A i djevojci je bivalo sve tjesnije oko srca i ona je sa strahom šaputala:

— Mirko, što je to? Nitko ti se ne glasa?

— Muč, ne zdvajaj! Podjimo malo niže, možda se tamo zaklonio.

I opet potjera konja nekih desetak koračaja dalje, govoreći neprestano:

— Sloboda! Sloboda!

U to mu se najednom pričini kao da je negdje u blizini čuo sličan odziv. On odmah ustavi konja i još jednom će:

— Hej, sloboda!

— Sloboda! Sloboda! — odazove se krupniji glas iz visokog šaša i trske, a tamna spodoba pojavi se pred Mirkovim konjem, pitajući slavenskim jezikom:

— Jesi l' ti Mirko?

— Jesam.

— A Vidica?

— I ona je tu, — odvrati momak i sjaši odmah s konja pa ga zanudi Davorku.

— Oče, vi sjednite na moga, a ja ću si dotle pribaviti drugog.

Rekav to, odšulja se oprezno dalje i poklopi prvoga, koji je nedaleko od njih mirno pasao.

Davorko je odmah prišao do kćeri si. Neopisiva radost i ganuće zajedno pojavili se u njegovoj duši. Nakon nekoliko mjeseci opet je ugledao svoje jedino dijete, jedinu svoju sreću. I od prevelikog ganuća nije u prvi čas smogao niti jedne riječi, već je samo živo stiskao ruke svoga djeteta i izljubio joj oči, usta i lica.

U to se vratio Mirko s konjem i upozorio ih:

— Oče Davorko, sjedajte odmah na konja! Nije nam časiti. Strpite se još za koje vrijeme, dok odmaknemo odavle. Onda možete grliti i ljubiti Vidicu do mile volje.

Davorko posluša odmah Mirkovu opomenu i uspne se na konja.

Kada su bili već podalje od Kaganovog hringa, prekine momak šutnju i upita:

— Što mislite, kuda da se zaklonimo?

— Ili preko Dunava ili preko Drave.

— Dakle mislite na zemljište istočnog carstva?

— Da, jer tamo ćemo biti ipak sigurniji od Avara.

— Jamačno, da ćemo tamo biti sigurniji od njih. Pravo velite!

X.

Njihovi konji jurili su brzo i neumorno, kao da ih goni kakova sila. Mirko se svaki čas osvrtao i pozirao kroz noćnu tminu, dali ne ide tko za njima u potjeru. Nekoliko mu puta zapele oči i o velikoj svjetlosti i rumenilu, u kojem se žarilo cijelo sjeverno obzorje, a srce bi mu svaki put veselije zakucalo. Neko osobito zadovoljstvo javljalo se u njegovoj duši i on si mislio:

— Nije šteta! Neka gori! Da bi veliki Perun dao, pa da bi svi hringovi planuli. Neka se unište ta prokleta avarska gnijezda!

A te svoje radosti nije mogao premučati pred Davorkom i Vidom, već ih je upozorio:

— Gledajte, kako gore avarske kolibe! Srce mi drhće od radosti, kada pomišljam, kako sam tim psima noć pretvorio u dan. Neka se malo zabavljaju dok mi poodmaknemo. Zar nijesam mudro i vješto proveo svoju osnovu?

— Vrlo vješto! — pohvali ga Davorko. — Na takova što nijesam niti u snu pomišljao. Strašno jest ali ništa zato, samo kada si mi Vidicu izveo iz onog paklenog gnijezda.

— Da, oče, — javi se nježni glas Vidin, — Mirko je učinio i za tebe i za mene mnogo, vrlo mnogo. Svoj vlastiti život stavio je u pogibelj samo da nas spasi. Mi mu moramo biti harni.

— Jest dijete moje. Mirko je učinio mnogo za nas! — Davorko će.

A momak komu je srce plivalo od radosti, kada je čuo Vidine riječi, pritegne uzde da malo obuzda svoga konja, koji je bio nešto naprijed odmaknuo pred onim drugim dvjema, i približi se k djevojci, rekav joj:

— Eh, jagodice, najveća će mi biti nagrada i hvala, ako hoćeš poći za me.

No stari ih Davorko upozori:

— Pustimo djeco taj razgovor! Sada nije hora za to. Mislimo radije kako ćemo najlakše izbjeći avarskim progonima. Nema sumnje, oni će nas slijediti, čim otkriju da je nestalo Vidice i nas dvaju. Bajan je jamačno prije odlaska stavio na dušu staromu Bledi, da pazi na moju Vidicu.

— Dakako da jest! — uleti mu momak u riječ. To mi je rekla onomadne i sama Rosica, da moraju svi budnim okom paziti na Vidicu.

— E, onda će biti progona, i to žestokog progona. Valja nam dobro podbrusiti pete. Ne bi želio više pasti u šake tim psima. Bilo bi tada svega i svačega. Najstrašnije muke ne bi nas minule za naš smjeli čin, — govorio Davorko, i pri tom mu prošli nekoliko puta ledeni trnci cijelim tijelom pri pomisli na avarsku osvetu i gnjev, koji bi bio strašan i neopisiv.

I jašući tako neprestano bili su već dobrano daleko odmakli od svih doljnih hringova, koji su im se u jutarnjem sumračju pričinjali kao krtorovinci, koji rasijani leže po velikoj nepreglednoj livadi.

Medjutim je bivalo na istočnom obzorju sve vidnije i dan se počeo javljati. Nebo je bilo naoblačeno sivim oblacima, koji su se gonjeni jakim vjetrom povlačili u velikim skupinama s juga prema sjeveru. Katkada bi pala i po koja kapljica kiše, ali ipak nije bilo bojazni, da bi se spustila jaka kiša ili ploha.

Po prilici oko druge ure iza svanuća stigli su na domak hrastove šume, koja se vukla nekoliko milja u duljinu. Oko nje bijaše još sve kaljavo i blatno od posljednje poplave.

Stari Davorko prvi reče:

— Morali bi ipak malo otpočinuti.

— Dakako da bi — prihvati i momak, — jer konji su se znatno utrudili kroz cijelu noć. Neka se malo napasu i okrijepe svježom vodom, pa će nas laglje dalje nositi.

I kada su prošli komad šume zaustave konje, sjašiše s njih i stanu se protezati, da malo protegnu udove i tijelo, koje se bilo odrvenilo kroz dugotrajno jahanje.

Konji su glasnim hrzanjem pozdravljali taj naum svojih jahača, i još prije nego li su im razriješili uzde spustili su glave i stali slasno čupati šumsku travu, koja im je išla mnogo bolje u tek nego li ona oko hringova, u kojoj je bilo više šaša i trstike nego li pitke krme.

U samoj šumi osim cvrkuta ptičica bilo je inače mirno i tiho. Kadikad bi samo zašuštao po koji već uvehli list što bi pao s hrasta i zadjeo se o granu ili gusto grmlje što se razraslo pod širokim krošnjama starih hrastova. Uzduh je bio napunjen vlagom i isparinama kaljave vode, koja je ležala po nižim dijelovima šume. Osim toga zaudarale su negdje u blizini truhle klade i svakojake gljive, kojih je bilo na stotine izniklo medju krvavim korijenjem i visokom travom. Nekoliko zelenih žabica javljalo se odnekale

s hrasta i navieštale skoru kišu, dok su mukači uz svoj jednolični: „Mu, mu, mu“ podizali iz kaljuža glave sa široko razrezanim ustima, i izbuljenim očima začudjeno gledali te nove goste, koji su se ne daleko od njih namiještali na šumskoj travi.

Kada su se Davorko i Mirko protegli potrbuške na travi, Vidica sjedne izmedju njih gledajući čas na oca a čas na Mirka, stane se smijati i reče:

— Izgledate kao pravi Avari. I da nas ovako iznenada zateku, ja kriva, ako bi nas odmah prepoznali.

— Ne želi toga, — Davorko će. — Daleko im kuća od nas! Ne bi niti dobro bilo, da se namjerimo na njih.

Na to će momak:

— Ej, oče Davorko, a što bi vi uradili, da nas Avari onako iznenade?

— Što bi? Što bi? — pitao se zabrinuto stari. — Hm! Što bi? Ne bi mi bilo ni najmanje ugodno takovo iznenadjenje.

— Eh, — opet će momak — u vama je još uvijek onaj stari strah.

— A u tebi misliš nije?

— Valaj nije! — odrešito će Mirko. — Ovdje je luk, a ondje tulac pun strjelica, i koji bi mi se prvi od tih pasa približio, onoga bi sravnio sa zemljom.

Rekav to, silno se uozbilji, čelo mu se smrkne, a usta mu se naškubiše kao i vučja gubica. U taj čas izgledao je u onom avarskom ruhu i divlji i strašan kao i pravi rodjeni Avar.

— Nemoj biti tako mrk i divlji! — prekine ga djevojka — jer bi zbilja mogla misliti, da nijesi ti onaj isti dobri Mirko, već da si pravcati Avar.

Momak poprimi odmah prijazniji izgled i nasmiješiv se malo upita:

— Dali me se još bojiš jagodice?

— Kada si vedra lica ne, ali inače mogla bih te se prestrašiti.

No odmah za tim reče:

— Ne znam kako vi, ali ja sam već gladna.

— Bit će, da nije niti u našim želucima bolje, — obojica će na Vidine riječi.

— Ali što ćemo jesti? — opet će Vida zabrinuto i zijevne nekoliko puta, jer je bila slomljena od dugog jahanja.

— Da smo si bar ponijeli malo hljeba.

— Eh, tko bi bio u onom metežu još mislio i na hljeb — uleti momak Davorku u riječ. — Sreća, da smo sebe izvukli iz ralja onih grabežljivaca.

Sada je stari Davorko prvi ustao sa šumske ledine i stao tražiti u visokoj travi i medju korijenjem slatki korijenak, da si barem nečim ublaže glad. Osim toga nabrala je i Vidica pun tobolac lijepih, svježih vrganja. I dok je stari tražio slatki korijen a Vidica brala gljive, dotle je Mirko ukresao gubu, raspirio ju i naložio od suvaraka i polutruhlog pruća mali oganj, na komu će ispeći tečne gljive. Veći oganj nije htio hotimice naložiti, jer bi se od velikog plamena razvio i veliki dim, pa bi još mogao odati njihovo skrovište. Zato je na plamen nametao tek nekoliko suvaraka, da dobije nešto malo žeravice, na kojoj će moći brže bolje ispeći ono gljiva što ih je bila djevojka na brzu ruku nabrala, da njima donekle utaže prvi glad.

Pruće je po malo pucketalo i ostavljalo sve više žeravice, koju je Vida prutićem razgrtala i na nju nabacala gljivâ da se ispeku. Sok je odmah iz njih zapištao, čim su pale na živu žeravicu, a ugodni miris pečenih gljiva stao se širiti uzduhom.

— Baš se veselim na njih — reče Mirko, kada mu je nos osjetio ugodni miris, pa je i sam prutićem prevrtao po žeravici samo da se prije ispeku.

U to se vratio i Davorko k njima i razdijelio im nešto slatkog korijena, što ga je bio nabrao na brzu ruku.

I sve troje stalo ga je tako slasno griskati i žvačkati kao da bi bilo bog-zna kakovo pečenje. Vidica se stala sama smijati tomu svomu gladu primijetiv:

— Otimljemo se o taj korijen, kao i Avari o govedje meso!

— Što ćeš, kada želudac traži svoje — nadoveže momak, koji je bio upravo prutićem izvadio jednu gljivu, da kuša jesu li već dosta pečene.

Pa kada se uvjerio, da jesu, izvadi i ostale i nekoliko najljepših stavi pred djevojku.

— Jagodice moja, evo na, jedi. Ove su najljepše.

Tolika Mirkova pažnja vrlo je godila i Davorku i djevojci, koja ga je u znak zahvale nekoliko puta pogledala svojim velikim sanjarskim očima, i mislila si u sebi:

— Kako je dobar. Dao mi je najljepše gljive, samo da mi ugodi.

A i Mirku bilo je vrlo milo, kada je opazio, da je ta njegova pažnja razveselila lijepu Vidicu, pa je stao još vaditi iz žeravice i sve ih je davao djevojci, kojoj su sada išle još više u tek.

Poslije te jutarnje gozbe protegli su se Davorko i Mirko poledjice po travi, staviv pod glavu unakrštene ruke, dok je Vida koju je bio minuo prijašnji drijem slonila glavu o desnicu i stala razmišljavati o svemu i svačemu. Sve prijašnje zgode i nezgode stale joj dolaziti na oči, i ne samo one bliže, već i one iz najdaljih i najmladjih dana. U duhu gledala je svoga starog djeda i milu babicu, koja joj je nekoć pričala svakojake priče o vilama, vukodlacima i morama. Doduše pojava djeda i babice nije joj bila više tako jasna i živa kao pojava pokojne majke, ali za to ih se još dosta sjećala i stala žaliti što nijesu i oni živi, jer bi se sada jamačno radovali što im je uspjelo pobjeći iz avarskog jarma.

Ali iz tih njezinih uspomena i razmatranja na jednom ju prene glasni Mirkov povik, koji je poskočio sa svog ležaja, viknuv:

— Oče Davorko, ne čujete li ništa?!

Stari se lecnu uplašeno iz svog drijemeža i podigne glavu:

— Što je? Što je?! — stao je pitati, kada je ugledao Mirka, kako nešto prisluškiva, i koji ga je medjutim već po drugi put pitao:

— Ne čujete li ništa?

— A Bog s tobom, što ti čuješ? — Davorko će donekle ljutito što ga je momak zbunio u njegovom ugodnom polusnu.

No momak mu na to odgovori:

— Čuo sam u daljini hrzaj konja. Ali prislonite uho na zemlju i prisluškujte.

Davorko učini odmah, kako mu je momak rekao, ali kraj svega naprezanja nije ništa mogao razabrati osim lakog šuma i zujanja u ušima.

— I još ništa ne čujete? — opet će nestrpljivo, kada je stari podigao glavu.

— Ne!

— Ne razabirete nikakav daleki topot?

— Ne!

— E, onda ste malo nagluh! — opet će Mirko i ponovno prisloni uho na zemlju, te je ustavio na časak i isti dah, samo da uzmogne bolje prisluškivati.

Davorko i Vida gledali su začudjeno u momka, koji je još držao uho na zemlji i napeto prisluškivao.

Za čas podigne ponovno glavu, osovi se i ne rekav riječi hitro se stane popinjati na obližnji hrast.

Ovaj njegov postupak bio je djevojci malo čudan, ali je stari Davorko odmah naslutio, da momak nešto sumnja, pa reče kćeri:

— Jamačno naslućuje kakovu pogibelj ili potjeru.

Ove riječi vrlo uplašiše Vidicu, i ona poput hitre srne priskoči k ocu, kao da traži u njega zaštite i zaklona. Plahim pogledima stala je bacati oko sebe i nestrpljivo iščekivala je, hoće li Mirko razjasniti, što je na stvari.

No on se sve više uspinjao prema vrhu hrasta, a pod njegovim jakim nogama ljuljale se tanje grane i šuštalo zeleno lišće. Gore na vrhu stao se pomno razgledavati na sve strane. A kada se okrenuo prema sjeveru, opazi na ravnici nekakve konjanike i dovikne onima dolje:

— Na ravnici vidim dva konjanika.

— Zar možda Avare? — Vida će i pogledavaše neprestano gore na hrast.

— Jamačno da su oni — opet će momak i stane odmah silaziti s drveta.

Kada je bio već dolje reče:

— Obojica jašu kasom i pravcem prema ovoj šumi!

— Da nije možda potjera za nama? — stari će Davorko.

— Sve moguće, — odvrati Mirko i ogledav se u naokolo upita:

— Gdje su naši konji?

— Eno ih! — Vida će, i pokaza rukom kroz rjedje dijelove šume, gdje su mirno pasli.

Na to će Davorko:

— Ako je tako, onda nema druge već odmah na konje i brže dalje. Inače ćemo im opet pasti u šake.

Kada je Vida čula te očeve riječi, strašno se uzruja pa zavapi:

— Gospodine Bože, oslobodi nas od toga! Oče, Mirko, brže na konje! Bježimo! — I učini kao da će prva priskočiti k svomu konju.

Ali ju u to momak uhvati za desno rame i umiri ju:

— Stani Vidice! Ne boj se ništa. Zar nijesam ja uz tebe? A dok je mene, tebi ne smije nitko ništa učiniti na žao, jer će inače poginuti od ove ruke! — i pri tom podigne u vis snažnu desnicu, kao da će njome koga udariti.

Te utješljive riječi ohrabriše opet djevojku i ona mu se još više prikuči pitajući:

— Zar ne Mirko, da me ne bi nikomu dao?

— Ma nikomu na svijetu! Tako mi svetih strijela velikog Peruna! — odvažno će momak.

No, na to odmah nadoveže:

— Mi ćemo sada na konje i zaklonit ćemo se u najgušće grmlje, što se stere uz put. Ondje ćemo

čekati onu dvojicu, što sam ih malo prije ugledao na ravnici.

— Zar ne ćemo pobjeći odavle? — Vida će opet zabrinuto.

— Ne, jagodice moja, to podnipošto.

— A s koga si uzroka proti tomu?

— Jer bi time navukli na se samo sumnju. Oni konjanici jaše upravo ravno ovamo. Sve slutim nekako da ih je morao sam Bleda poslati, da razvide okolicu, i da nam njuše za tragom. Bleda znade vrlo dobro, da će Bajan pobijesniti kao divlji bik, kada mu reku, da si pobjegla. Pa da ne bude uz Kaganovu srdžbu još i Bajanove, stari je pasji ujak razaslao za nama jamačno najvještije Avare, ne bi li nas gdje uhvatili. No, ako mi dobre vile posluže i milost Perunova dozvoli, ne će im to uspjeti. Ako su oni lukavi kao lisice, i ako imadu njuh ko i njihovi psi, to nijesmo ni mi bez tog obojega. Eto, već iz tolike daljine, ja sam svojim izvježbanim sluhom razabrao topot njihovih konja.

Dok je to Mirko govorio, ponovno nakrene uho i upita:

— Čujete li hrzaj njihovih konja?

Davorko i Vida stanu pomno prisluškivati, pa kada se i po drugi put iz daljine javio otegnuti konjski hrzaj, potvrdiše otac i kći:

— Zbilja! Dolaze sve bliže!

— Na konje! — odmah će momak na to, i zaputi se prema konjima, koji su u blizini slatko pasli tečnu šumsku travu.

Umornim konjima nije baš bilo po volji, kada su osjetili na sebi svoje jahače; jer bi se bili radije još odmarali i sladili tečnom pašom. Ali njihovi novi gospodari nijesu pitali za to, već su ih pognali dalje, i oni su kroz rjedje dijelove šume stupali sve bliže k glavnom putu, koji se vukao kroz ogromnu šumu. Za kratko primakli su mu se posvema i zaustavili se medju gustim ljeskovim grmljem. Momak prvi reče:

— Ovdje nas ne može tako lako uvrebati niti jedno avarsko oko, dok mi ipak vidimo svakog, tko će mimo nas proći.

— Koliko razabirem iz tvojih riječi — prekine Davorko momka — ti si im nakanio stati na put? Hoće li to biti mudro i promišljeno?

Ta Davorkova primjedba malo ozlojedi vatrenog i neobuzdanog momka, i on donekle uvrijedjeno odvrati:

— Oče Davorko, vi dobro znadete, da ja ne činim ništa u ludo. Zar nijesu moje dosadašnje osnove bile dobre, pa će jamačno i ova.

A Vida, koja se zabrinula, da ne bi izmedju Mirka i oca joj došlo možda do kakovih nesuglasica s te očeve primjedbe, umiješa se medju njih i reče prema ocu:

— Pustite vi samo Mirku na volju. On će već sve dobro privesti kraju, kako je i ove minule noći,

U to se već šumom razlijegao konjski topot, a razabrao se i razgovor izmedju dvojice konjanika, koji su onim časom čim su stupili u šumu, suspregli brzi kas svojih konja, te su ovi počeli stupati lagano i odmjerenim krokom.

Mirko odmah izvadi iz tulca nekoliko strjelica i pruži ih staromu Davorku, šapnuv mu:

— Oče Davorko, budite spremni! Kada nam dodju na dohvat, a vi samo odapnite junački. I to jednu za drugom. Oni nam ne smiju živi umaknuti, jer tim bi za nas nastupila samo još veća opasnost. Da jedan od njih umakne, mogao bi još njih više dozvati u pomoć, a tada teško po nas. Zato neka oba psa padnu!

Zatim se uspravi na konja, i bez velikog napora nategne luk, držeći ga u pripremi, da samo odapne ubojitu strjelicu.

Davorko i Vida iščekivali su velikom uzrujanošću dolazak tih dvaju Avara, a svakojake misli i slutnje rojile im se glavom.

— Jedva da smo sretno umakli — mišljaše Vida u sebi, — a eto već nove pogibelji. Jer, ako idu u

istinu za nama u potjeru, tko zna, što se još može sve dogoditi. Bože, hoćemo li već jednom moći skloniti glave pod sigurni krov, takav krov, nad kojim ne će imati vlast avarska sila?

A i u glavi samog Mirka radjale se takodjer slične misli, kao i u Vidinoj, samo što je on uz to još smišljao, kako će svladati onu dvojicu, koja su mu se približavala, i kako će udesiti dalnji bijeg.

Sada je konjski topot bio sve jači, a razgovor obaju konjanika sve jasniji.

Mirko prišapnu Davorku i djevojci:

— Nijesam se prevario, Avari su. Na oprez! Nategnite tetivu! Kada ja pustim svoju, istodobno učinite i vi isto — i sagne se nad vrat i glavu svog konja pa stane vrebati kroz redje dijelove grmlja, jesu li već blizu. A kada su mu bili na dohvatu, ispravi se, stavi pred oko luk i odapne. Strjelica munjevnom brzinom proleti kroz šumsku zelen i zabode se ravno u prsa onomu Avaru, koji je jašio s desne strane.

— Dobro je zgodio! — šapne veselo stari Davorko, kada se šumskom tišinom razljegnuo mukli jauk pogodjenog Avara i uplašeni povik njegovog druga, koji nije znao u prvi mah što se dogodilo s njegovim prijateljem.

Iz prostrijeljenih grudi izdišućeg Avara stane teći vruća krv, koja se pušila na hladnom jutarnjem uzduhu. Sve jače bljedilo razlijevalo mu se zdepastim licem, dok nije posvema klonuo i srušio se na grudi svog druga, koji ga je bio baš u taj čas obuhvatio raskriljenim rukama, da ne padne s konja. U taj tren prozuji uzduhom i druga strjelica od Davorkove ruke, koja je promašila svoj cilj, dok se treća zabola u vrat konju, koji je nosio prostrijeljenog Avara.

Drugi Avar, kada je opazio, kako strjelica za strjelicom zuji, i kako se motaju oko njega i nad glavom mu, pusti svoga izdišućega druga, koji lupi o zemlju poput klade i ondje ispusti dušu; dok on sam podbode svog konja, da umakne smrtnoj pogibelji. Ali upravo u taj čas zazuji i peta strjelica, koja pogodi konja upravo medju rebra. Teško ranjena životinja tužno zacvili, kao što to znadu konji u očajnim i ljutim bojevima, propne se, zatetura i svali se skupa sa svojim jahačem na zemlju.

U Davorku i Mirku zaigra veselo srce, a bojna ćud pomiješana osvetoljubljem i željom za dalnjim prolijevanjem avarske krvi, pojavi se u jedan tren u tolikoj mjeri, da su i jedan i drugi istodobno, kao po dogovoru, potjerali svoje konje i s napetim lukovima nasrnuli na Avara, koji se valjao i koprcao pod težinom svog ranjenog konja.

— Umlatimo složno toga psa! — vikao je momak Davorku i natjerao svog konja na Avara, koji je muklo zastenjao i zapištao pod udarcima konjskih kopita.

Taj divlji konjski ples po avarskim ledjima trajao je tek nekoliko trenutaka, a onda se na probijenoj glavi, zgaženom trupu i slomljenim udovima pojavila krv i zavila u odvratno crvenilo cijelog Avara, kojemu se na krvavim ustima i slomljenim zubima pojavila krvava pjena i umirali zadnji, slabi uzdisaji.

— Dosta mu je! — primijeti Davorko, kada je vidio, da se pogano tijelo dijeli s još poganijom dušom. — Bože, oprosti nam, dok branimo život svoj!

Momak, koji je sav izgarao od prevelike žedje i pohlepe za avarskom krvlju, ponosno pogleda Davorku u oči i glasom u kom je zvučilo neko posebno zadovoljstvo upita:

— Oče Davorko, nije li ovo bilo mudro i promišljeno?

A stari, koji je odmah shvatio, da ga momak hoće time malo da bocne za ono, što ga je nešto prije uvrijedio, odvrati:

— Čast! Više ti ne ću prigovarati u takovim stvarima. Priznajem, da si u njima vještiji, makar si mnogo mladji od mene.

Ove iskrene pohvalne riječi vrlo su godile momku i on je posvema sretan i zadovoljan rekao:

— Hej, samo vi mene poslušajte i bit će sve dobro!

Zatim je sišao s konja i pregledao oba Avara. Onaj prvi ležao je već ukočen i hladan, s prostrijeljenim srcem i krvavim grudima; dok je u onomu drugomu još samo slabo i neuredno udaralo bilo.

— I ovaj će za čas za onim prvim — primijeti momak, kada je iz avarskih tulaca vadio strjelice i metao ih u svoj i Davorkov.

— Trebat ćemo ih jamačno još na našem putovanju.

Medjutim se i Vida provukla sa svojim konjem iz guštare i približila se k palim Avarima, pa kada je ugledala onog s prostrijeljenim grudima primijeti:

— To je onaj, koji je mene onako nemilosrdno bičevao onog jutra, kada su me bili upregli pod Kaganova kola!

— Taj? — upita momak. — No, onda hvala mojoj dobroj sreći, da sam ga upravo ja rastavio s dušom. Dobru je dobio odmazdu za sve bičeve, što ih je svalio na tvoja uboga ledja. Poginuo je, kako zaslužuje! — i pri tim riječima pljune na mrtvog Avara, samo da si dade što više oduška svomu srcu.

Onda se okrene k djevojci:

— Znaj jagodice moja, ovako će biti svakomu, tko se usudi dirnuti u te! I ovaj te je mučio strašnim bičevima, kako sama reče, ali ipak mu je svanuo plaćeni dan. Bez osvete ne smije proći niti jedan Avar! Zavjerio sam se noćas samom sebi, da ću ih nemilice klati do zadnjeg kucaja moga srca. „Osveta Avarima!“ bit će moja lozinka dok budem mogao odapinjati strijele i udarati mačem!

Rekav te riječi, sav je plamtio pravednim gnjevom na svoje bivše tlačitelje, a iz žarkih očiju sijevala mu vatra i srdžba. Vida ga je s ponosom promatrala ovako hrabra i puna pravednog gnjeva, pa si je mislila u taj čas:

— Mirko je u istinu hrabar momak! Što god poduzme sve mu polazi za rukom.

No o dalnjem razgovoru ne bijaše govora, jer je stari Davorko prvi upozorio na to, da ne bi bilo

ni probitačno, a ni mudro, da bi se još zadržavali na tom mjestu i u toj šumi.

— Avari bi opet mogli otkale banuti, pa nas još i pohvatati, — reče, kada je momak stao kolebati bili ostali i dalje u toj šumi ili bi krenuli dalje prema jugu.

— Mislite, da se ne ćemo još namjeriti na njih? — Mirko će. — O, ti će psi posvuda njuškati za nama! Samo da ih ne bi sreli u većim skupinama. S dvojicom, trojicom, makar i s četvoricom, još bi se izašlo na kraj, ali s većim odjelima teško bi bilo vojevati.

— Ne dao Gospodin Bog niti dvojice više! — umiješa se Vida. — Još bi mogla i umrijeti od neprestanog straha pred progonom tih divljaka.

Momak se na tu primjedbu nasmiješi, potjera konja i oni krenuše šumskim putem dalje. Jašili su dosta brzo, jer je i sam Mirko uvidjao, da bi ih mogla na brzo slijediti i druga avarska potjera, koja bi mogla biti jača od ove prve, koju su iz zasjede sretno i brzo uništili. I premda je bio junačkog srca i neustrašiv, ipak je želio, da se s njima više ne sukobi. U neprestanim i čestim okršajima s divljim i krvoločnim progoniteljima brzo bi mu smalaksale tjelesne sile, i on bi još mogao nastradati. A njegova smrt bila bi težak udarac za lijepu Vidu, jer ju onda ne bi imao tko više braniti pred avarskom osvetom. Na starog Davorka nije se momak mogao baš odviše osloniti, kada je bio i onako već slab i klonuo pod prijašnjim životnim teretima i patnjama, koje su bile u njemu ubile svaku odvažnost i jaku volju. Ta i onaj odvažni čin od prošle noći ne bi bio on svojom domisli i voljom izveo, već jer ga je momak na to toliko pripravljao, nukao i bodrio. Istina, da je stari težio za onom prijašnom slobodom, i da mu je duša i srce strepilo i čeznulo za onim negdašnjim sretnim danima, koje je proživio u zlatnoj slobodi; ali uslijed svoje malodušnosti on bi još i sada bio ondje, gdje je bio još prošlog dana. Dakle u njega mogao se momak slabo ili nikako pouzdati. Vidica bi mu u

okršaju s Avarima bila od slabe ili nikakove pomoći. I u njoj je još živio onaj stari strah pred avarskim nasiljem i okrutnošću. Samoj sebi nije još pravo vjerovala, dali je istina, da je na slobodi, i da se nad njom ne viju više avarski bičevi, i njegove surove i divlje psovke. Njoj je bilo kao i onomu nesretniku, koji je proveo tri četvrti svoga vijeka u mračnoj podzemnoj tamnici, pa kada je nakon toliko godina opet stupio na Božje svjetlo i svježi uzduh, ostao je kao okamenjen, jer nije mogao više podnašati svjetla i slobode. Ocu i kćeri manjkala je odvažnost i hrabrost, koju je momak posjedovao u punoj mjeri. I zato je Mirku bilo tim teže, što nije morao samo neprestano misliti na dalnji bijeg i spas, već što je uza sve to morao još sokoliti i jednog i drugog na ustrajnost i srčanost.

Negdje oko podneva posvema se uzduh stopio i stari Davorko reče:

— Vrijeme je tiho, a uzduh posvema topao. Bit će još prije noći kiše.

I kako je god Davorko rekao tako se i ispunilo. Već prije nego li obično sunce zapada, počela je ponajprije sipiti sitna kišica, koja se sve jače stala spuštati. Cijela daleka prostrana ravnica i sve šume navukle se kišnim oblacima tako jako i gusto, da nije bilo ni spomena, da će prije dan, dva prestati. Zemlja, koja se jedva malo prosušila od posljednje povodnje, opet se počela raskvašati. Umorni konji gonjeni upravo bez oduška i odmora bili su do večera već smalaksali, i teško su vukli noge po raskvašenim i blatnim šumskim putovima. S njihovih uznojenih bokova i prsiju, te iz zaduhanih nozdrva, vijale se pare, koje su bivale sve gušće čim je kiša jače padala po uznojenim konjima. Ali i Vidici bivalo je od jake kiše već hladno i ona prva prekine šutnju:

— Prokisla sam do kože. Morat ćemo prekinuti dalnje putovanje.

— Dakako, — javi se i stari. — Već i radi samih konja moramo misliti na odmor, jer ako nam stradaju od napora bit će i nama teže.

U to se bila već spustila noć, koja je uslijed nevremena pala prije nego li obično. Tama je bivala takova, da se jedva vidjelo na tri, četiri koračaja daljine. Tu tamu su bjegunci još jače osjetili, kada su zašli u nutarnjost same šume, gdje je bilo tamno kao u rogu. Gusto grmlje sa svojim granama svaki bi čas kojega od njih udarilo po glavi ili obrazima. Ali oni su unatoč toj tami ipak sve dublje zalazili u nutarnjost šume samo da budu sigurniji od uhoda ili progonitelja. Debele kaplje kiše cijedile se sa starih, kvrgavih grana i zelenog lišća, i kada bi god prolazili kroz gušće grmlje, sasule bi se stotine i stotine takovih debelih kapi i po glavi i po ostalom tijelu. I tek nakon poduljeg takovog šuljanja i veranja kroz šumsku guštaru, zaustavili su konje na jednoj maloj čistini.

— Ovdje ćemo, — reče momak, kada je bistrim okom u mraku razgledao sigurni prostor.

Sjašiv s konja, odmah je ukresao iz kremena iskre i upalio gubu, koju je razduvao i na nju položio nešto malo tankog šiblja. Isprva nije htjelo šiblje nikako planuti, jer je bilo mokro od kiše, pa su i Mirko i Davorko morali neprestano duvati, dok se razgorilo. Vida je dotle sjedila na svom konju i drhturila od zime, jer joj je odijelo bilo naskroz prokislo. Tek kada se oganj jače razgorio, počelo se na njoj sušiti kožnato odijelo, a i studen nije ju tako obilazila, jer ju je Mirko bio umotao u kože, koje su mu služile za sedlo. Osim toga usjekao je malenom sjekiricom nešto hrastovog i bukovog granja i složio malu kolibicu, samo da kiša tolikom silom ne pada po dragoj mu djevojci.

Uz studen i umor javljao se i glad, koga nijesu imali čim drugim utažiti, van s ono malo slatkog korijenja, što im je bilo preostalo još od zajutarka, i što ga je bio stari Davorko spremio u dobar čas za njedra, kao da je predvidjao, da će im to još dobro doći. Dakako, da tih nekoliko zalogaja slatkog korijena nije bilo dostatno, da nahrani gladne želuce, no u nuždi morali su se i s tim malim zadovoljiti.

I čim je ugodna toplina prostrujila cijelim Vidinim tijelom, počela je ona od umora i napora sklapati vjedje s dugim i baršunastim trepavicama.

— Jagodice, ti si pospana, — momak će, kada je opazio kako joj se glava naklanja na grudi.

I skine sa sebe još svoje gornje ruho iz kozje kože, složi ga poput jastuka i stavi djevojci pod glavu, te ju još jednom brižno i nježno pokrije debelim kožama zaželiv joj:

— Bio ti ugodan san. Zli dusi ne naudili ti, a ni crna Mora ne napastovala te u tvom slatkom snu!

Ne dugo za tim počeo je i starog Davorka hvatati drijem, na što će i njemu momak:

— Lezite samo i otpočinite. Umorni ste.

— A ti?

— Ja ću dotle bditi, dok se vi prospavate. Mladji sam, pa mogu i više podnijeti nego li vi. Laka vam noć!

Uz ugodno i lako djevojčino disanje javljalo se doskora i Davorkovo jednolično hrkanje. Mirko je neko vrijeme sjedio mirno i nepomično pokraj ognja, koji je sada veselo plamsao i svojim crveno-žutim svjetlom razvjetljivao obližnje stare dubove i njihove debele grane. Mokro drvo pištalo je na gorućoj žeravici i proizvadjalo čudne glasove, takove glasove, kao da gdje u daljini jauče kakovo malo dijete. I pri tom se sjetio onih starih, davnih priča o ukletoj djeci.

— Tako negdje pište i njihove duše i muče se u podzemnom svijetu — mišljaše on kada je dulje prisluškivao pištanje sirovog drveta na vatri.

I čim je više razmišljavao o takovoj ukletoj djeci koja traže pokoja po svijetu, bivalo mu je nekako sve ne ugodnije pri duši. Neka tajnovita bojazan strujila mu tijelom a prolazili ga i nekakovi trnci. Još iz najranijeg djetinjstva sjećao se, da su mu majka i druge stare bake i susjede pričale, da kada čovjek čuje vrisak i plač takove djece, da će mu se jamačno dogoditi kakova nesreća. A toga si on baš nije želio, po gotovo sada gdje je išao u susret slobodnim danima, danima koji bi mu imali donijeti mir i sreću. Za takovim danima čeznuo je on već dulje vremena, a još više od onda kako mu je omilila Vidica. Pa sada, kada se već skoro dovinuo svome cilju, kada je već u glavnome bilo sve gotovo, da sada najednom opet dodje kakova nesreća i zapreka, koja bi mu imala razoriti i uništiti tu ružičnu i medenu sreću? Pomisao na takova što napunjalo mu dušu i strahom i najvećom boli.

— Zar nije bilo već dosta patnja i gorkih dana? Zar me još imade stići kakovo zlo? — pitao se žalosna srca i poduprv glavu o obje ruke zagledao se u plamen, koji je svojim žarkim jezikom lizao kroz vlažni i raskvašeni uzduh, bacajući od sebe češće malene varnice, koje su naglo gasle u noćnom uzduhu.

A u taj par sjeti se i neke stare vračare, koja mu je bila već prije nekih šest godina gatala iz crta desne ruke i modre žile nad lijevim okom, da će ga u njegovoj najvećoj sreći zadesiti zla kob.

Zato je mrmljao sam sobom:

— Možda je već došao taj čas? — srce mu stalo udarati naglo i isprekidano, kao i lovcu kada u zasjedi osjeća blizinu željno iščekivane zvijeri. A to tim više, što je počeo samoga sebe uvjeravati, da ono pištanje i jaukanje ne potječe od mokrog drveta, već da su to u istinu duše uklete djece, koje su se nevidovno uvukle u onaj oganj, pa se muče na onoj žarkoj žeravici.

Zato ga uspomena na te vračarine riječi stala napunjati nekom zebnjom i on je u svojoj duši govorio:

— Perune, Perune, veliki bože! Ako otkloniš od moje glave možebitnu nesreću, ja ću ti prigodom svake svetkovine žrtvovati najljepše snopove žita i najčišći med! Zašto da me snadje zlo i nesreća, kada si mi dopustio toliku sreću da sam se dostao slobode i naskoro takodjer lijepe Vidice?

I nakon toga obećanja činilo mu se kao da mu je malo odlanulo pri srcu i da će riječi one stare i

mrske vračare biti neistinite. Moć velikog Peruna jača je od moći sviju vračara na svijetu, i on ne će dozvoliti da postrada stvor koji ga toliko štuje, koji se toliko pouzdaje u njega i koji mu još za žrtve obećaje najljepše snopove žita i najčišći med. Na tolike prošnje i lijepe darove on se ne će jamačno oglušiti. Najposlije što bi on i imao od toga da ga snadje nesreća? Ta on je bog, vrhovno biće, tvorac svega što je dobro, plemenito i uzvišeno, pa kao takav ne će i ne smije da uništi svog stvora, koji nije upravo ništa zla počinio osim, što je umlatio nekoliko Avara i upalio njihove hringove. Ali to nije imalo biti zlo u očima slavenskog boga, već naprot djelo dobro i dopušteno. Avari su bili divljaci ugnjetači slavenske slobode i razoritelji njihove sreće i mirnog života. Zato je svaki takav ili slični čin imao biti još zasluga, jer su Perunu kao vrhovnom slavenskom bogu morali biti bliže Slaveni nego li Avari.

Ovako i slično umovao je još dugo momak i uvjeravao samoga sebe, da će on još provoditi najsretnije dane uz lijepu Vidu, koju će doskora proglasiti svojom ženom. I pod dojmom tih budućih ljepših i sretnijih dana, prestao je misliti na plač uklete djece kao i na gatanje one vračare, o kom je dosele toliko razmišljavao, i koje ga je bilo u prvi mah natjeralo u neki strah i nemir.

Pruće i suvarci bili su već dogorjeli i do sada veliki plamen bivao je sve manji. Mirko se trgne iz svojih sanjarija, okrene se i posegne rukom za hrpom pruća što mu je ležalo za ledjima, pa ga nešto nabaca na žeravicu, našto za čas nasta opet pucketanje i pištanje kao i ono prije.

Kiša je još sveudilj lijevala, dapače još i jače nego li ono s večera kada su skrenuli u nutarnjost šume. Od dosade i osamljenosti počeo je i njega hvatati drijem, ali ipak bi svaki put širom i silom rasklapao umorne vjedje, kada su mu se htjele sklopiti. Uslijed nevremena nije pravo mogao prosuditi koje je doba noći, jer nije bilo zvijezda po kojima je on točno znao opredijeliti noćnu dobu. No ipak je nagadjao, da je već morala proći ponoć, jer je u to doba kiša padala najvećom snagom, kao da su se prolomili svi oblaci. A on je iz iskustva znao, da izmedju ponoći i zore nevrijeme uvijek nekako najjače bijesni.

XI.

Tek kasno s jutra slijedećeg dana prestala je lijevati pljuštavica, a odmah zatim stale se dizati iz šuma i prostranih ravnica guste magle, koje su u svoj plašt zavijale cijelu okolicu. Davorko se probudio već u prvi osvit zore, dok je Vidica otvorila lijepe svoje oči tek onda, kada je bilo posve vidno u šumi, i kada je kiša tek tihano još sipala. Moguće bi bila i još dulje spavala, da ju nije probudio nešto glasniji očev i Mirkov razgovor, koji su se upravo dogovarali čime će utažiti glad, koji se bio već pojavio u većoj mjeri nego li ono sinoć.

— No, kako si spavala jagodice? — upita ju momak kada je podigla glavu s toplih koža i stala trti desnom rukom snene oči.

— Slatko sam spavala i mnogo sam sanjala — odgovori ona i podigne se gornjim dijelom tijela s ležaja, a lijepo i nježno lice odsijevalo je nekom srećom i zadovoljstvom.

— Samo ako su sni bili dobri? — javi se Davorko.

— Držim da jesu, — opet će Vida. — Vidjela sam u snu naš novi dom, koji je stojao usred nekog prostranog i zelenog polja, koje su s jedne strane štitile visoke planine a s druge opet nekakva velika nepregledna voda. Oh, kako je bila ta voda divne modre boje, upravo takove, kao i svod nebeski za čistog ljetnog dana, kada nema na njemu niti jednog oblačića. Ali na tom polju mi nijesmo bili sami, već je oko nas bilo na stotine ljudstva, koje nam se dragovoljno pokoravalo i slušalo naše zapovijedi. Mene su dapače nazivali svojom „gospodaricom“ i neprestano mi govorili da sam lijepa.

— Eh, pa to ti i ja već rekoh nebrojeno puta! — prekine ju momak. — Lijepa si kao gorska vila a i dobra si kao slatka jagoda. Zato te i ljubim i zvat ću te i ja od ovog časa svojom gospodaricom!

Djevojka se smješkala na to Mirkovo ponovno ljubavno očitovanje, a tada je dalje proslijedila, gdje ju je ono bio prekinuo:

— I sve je bilo lijepo na tom polju i medju tim bezbrojnim ljudstvom, samo si ti Mirko manjkao.

— Gle! — pomisli momak u sebi. — Čudan san! Mene nije vidjela. Da i ovo ne sluti na zlo?

— Svuda sam te tražila očima ali te nigdje ne ugledah. Tada sam počela propitkivati za tebe, nijesu li te možda gdje vidjeli? Ali mi je svaki upitani odgovorio: „Ne poznam ga!“

— Zbilja? — momak će razdragano. — Ipak si najprije za me pitala? — a iz očiju mu odsijevalo neko zadovoljstvo i posebna razdraganost na te Vidine riječi.

— Tada si se najednom stvorio pred menom kao da bi niknuo iz zemlje i rekao si veselo: „Vidice, ja sam ovdje!

— A što si ti na to?

— He, što sam rekla — slegne ona prostodušno s ramenima. — Bila sam vesela. U taj čas sam se i probudila.

A stari Davorko koji je pomno slušao kćerino pripovijedanje oglasi:

— Dao gospodin Isus da bi čim prije imali svoj tihi dom u kom bi već jednom našli mira i više sreće nego li dosele. A ne bi bilo na odmet kada bi nas tko izabrao za svoje starješine. Možda će se i u tom ispuniti sni. Ja u nje stavljam mnogo nade. Tako sam primjerice prije svoga bijega sanjao, da sam se otresao avarskog jarma, pa me evo sada u istinu na slobodi. Dao Bog, da bi ti Vidice još postala kakovom župankom!

— Toga ja ne bi želio — uleti kao smrknuto Mirko starcu u riječ, — jer onda ju ja ne bi dobio. Ja nijesam župan, pa ne može biti niti ona županka.

Uopće vi oče Davorko najednom visoko hoćete. Što će nam časti? Bolje nešto zemlje, nešto šume, nekoliko konja i goveda, pa koje ulište i bit će zadovoljstva u obilju.

— Eh, dobro si je poželiti i više toga, jer se od same ljubavi ne može živjeti!

— Dakako da ne može, — prihvati momak. — Ali uzalud sve časti i bogatstvo ako nema u domu ljubavi i sloge!

— Govoriš i ti pravo, — Davorko će i svede razgovor, da bi trebalo poći u lov za zecom ili srnom da si tečnom divljači okrijepe oslabjele tjelesne sile.

— Mirko odmah prihvati Davorkov prijedlog, jer su se i ono malo prije upravo dogovarali glede lovine i jer je i samomu bilo stalo do toga da nešto ulovi, čim će si zasladati i okrijepiti prazni želudac, koji već drugi dan nije imao u sebi ništa čestita. Zato bez oklijevanja prebaci na ledja tulac sa strijelama a u desnicu uze luk i zaputi se dublje u šumu.

Davorko i Vida ostali su uz oganj i prinašali nešto suvaraka i debljih komada, kojima će podjarivati oganj kada se bude pekla lovina.

Dugo su oboje mučali. Otac je pazio na oganj i nabacivao na žeravicu suvarke, dok se djevojka neprestano nekud zamišljala i spominjala se sviju zgoda, tija još iz svoga najranijeg djetinjstva. U šumskoj tišini i na dragoj slobodi osjećala se nekud sretnom i preporodjenom, tako sretnom da nije imala riječi kojima da izreče tu veliku sreću što joj je napunjala svu dušu i srce. Ali ta njezina sreća bila bi još daleko veća, samo da ju nije češće mutila pomisao na Avare, koji će ih jamačno još proganjati, i na koje će bezuvjetno naići na svom bijegu. I zato je nekoliko puta u sebi rekla:

— I zbilja na ovome svijetu nema tako vedrih dana a da ih ne bi pomutio koji taj oblačić.

A tada podigne svoje lijepe oči prema ocu i upita:

— Oj, oče, što mislite, hoćemo li se još gdje namjeriti na Avare?

— Nema govora, — odvrati otac. — Psi njuše tako dugo za zečjim tragom dok ga i ne nanjuše. A takovi su i Avari. Svojom zašiljenom njuškom tako će dugo za nama vižlati dok nas nadju. Prepatit ćemo još nešto jada i straha dok se dočepamo carskog zemljišta. A i onda još, tko zna, ne će li se ta paščad otisnuti za nama i preko medja svoje države. Tim zvijerima nije ništa zaprjekom; niti voda, niti planina, niti zlo vrijeme. Oj, da bi ih Gospodin Isus već jednom utamanio, da ne muče jadno čovječanstvo. Ti skotovi su prava paklenska čeljad. Jamačno, da niti andjeli koji su se pobunili proti Gospodinu Bogu nijesu bili opakiji i gori od njih!

Rekav to podigne naglo glavu, naćuli uho i stane pozirati prema onoj strani otkale je dopirao šušanj lišća i prasak suhog šiblja.

Vida prva primijeti:

— Mirko se već vraća!

— Samo ako nam što nosi?

— Nosi, nosi, — javi se momak koji je čuo Davorkove riječi i izadje iz guštare, noseći u ljevici dva omašna, tusta zeca.

— Ne ćemo biti gladni — primijeti, kada ih je položio na tlo pokraj ognjišta i skinuo s ledja tulac sa strjelicama, i stao se odmah spremati da oguli uhvaćenu divljač. Davorko mu je pri tom marljivo pomagao, dok je Vida u nekakvom izdubljenom komadu hrastovine prinašala vodu i polijevala krvave dijelove zečevine. Mirko je takodjer usjekao dva osrednja kolca, izdjelao ražnjiće i nataknuo na njih očišćene i raščinjene zecove, pa ih pristavio k vatri, koja je veselo plamsala i širila od sebe toplinu, koja je godila u onom rashladjenom uzduhu.

Za dobar sat bilo je meso pečeno i oni su se upravo s nekom pohlepom bacili na tečnu i slasnu zečevinu. A nije niti čudo da ih je bila osvojila ta pohlepa, gdje već skoro puna dva dana nijesu valjano založili. Onog dana kako su se spremali na bijeg nijesu mogli od same uzrujanosti ništa jesti, dok prošlog dana i noći nijesu osim gljiva i nešto

malo slatkog korijenja imali ničim drugim utažiti gladi. Zato su sada tim pohlepnije i tečnije žvakali zečevinu, glodjuć i iste kosti, samo da ne ode pod kvar ni jedan trun mesa.

Pa kada su nasitili želuce, odlučili su odmah krenuti dalje. Svoj put morali su nastaviti s dva razloga, prvo: da ih ne bi tko nanjušio u tom njihovom dosadašnjem skrovištu, a drugo što je kiša bila prestala padati, pa su opet mogli krenuti dalje. Doduše to putovanje nije išlo tako brzo kao prošlog jutra, jer je jaka kiša znatno raskvasila meku zemlju, pa su konji mjestimice jedva izvlačili noge iz blata. Osim toga bila se na mnogim mjestima razlijala kaljava voda po širokoj ravnici, pa se nije moglo pravo raspoznati, jesu li grabe ili je put.

Poslije podne istog dana stala je ponovno padati kiša, ali već ne u tolikoj mjeri kao prošle noći. No zato su oni usprkos tomu sve onako prokisli putovali do večeri, kada su morali opet otpočinuti, jer konji već nijesu mogli dalje.

U večer toga dana kada su opet legli na počinak nekako su bili još veseliji nego li dan prije, jer se za cijelog puta nijesu nigdje namjerili na Avare, niti su gdje na obzorju spazili kakav sumnjiv znak.

Zato je momak rekao svojim suputnicima:

— Ako bude ovako i sjutra, onda smo već posvema sigurni od avarske osvete.

— I ja tako mislim — nadoveže stari — jer po mom računanju mi već nijesmo baš tako daleko od medja istočnog carstva. Rekao bi, da nas od Dunava dijeli tek nekoliko sati jahanja. I da nije ove nesretne pljuštavice i zamagljenog vidika, mi bi jamačno već vidjeli na obzorju obrise Sirmijske gore.[1]

Te noći zaduvao je jaki sjevernjak, koji je velikom silom cijelu noć razganjao guste oblačine tako, da je iduće jutro osvanulo čisto i bistro. Blaga vedrina opet je razgalila svod nebeski, a na pročiš-

---

[1] Sirmijska gora = današnja Fruška gora u Srijemu.

ćenom obzorju nije bilo više niti jednog oblačića. Sunce je nakon dvodnevnog nevremena opet pozlatilo zelene šume, bujnu travu, te prostranu i nedoglednu ravnicu. U svim nabujalim potocima, potočićima, kao i u velikim močvarama, ogledali se zlatni sunčani traci, kao da se čude tolikoj vodi što se bila razlijala po prostranoj ravnici.

Toga jutra posjedali su na svoje konje već u svu zoru. Modri nebeski svod, te zlaćani i blagi sunčani traci nekako su im bolje prijali nego li prošla dosadna kiša. Veselije su potjerali konje, koji su gazili blato i kaljavu vodu, što je bila polegla po putu.

Negdje oko podneva ugleda vješto i bistro Mirkovo oko daleko, daleko, na ravnici nekakovu crnu točku, koja je isprva bila vrlo malena. On stane sve jače naprezati svoj vid, ne rekav u prvi mah nikomu ništa. Davorko i Vida nijesu niti opazili kako on neprestano napreže oči u daljinu, jer su bili nešto malo zaostali za njim. To je potrajalo dulje vremena, kada ona malena i daleka točka stane pomalo bivati veća i izrazitija. Gledajući ju dulje, stane se najednom u momku radjati neka sumnja i nemir.

— Da to ne bi bili opet Avari? — sune mu najednom glavom. — Možda baš nas traže i proganjaju?

I zagleda se još jače u onaj crni predmet na obzorju a sve veći nemir stao ga hvatati pri pomisli: što će biti ako su to u istinu Avari, i kuda će se pred njima zakloniti? On je svojim bistrim, dalekovidnim okom dobro razpoznavao, da se taj crni i daleki predmet približava upravo k njima, jer je od vremena do vremena bivao pomalo sve veći i jasniji. Ali radi znatne još udaljenosti nije mogao pravo razabrati tko je i što je.

— Ako su Avari — pomisli on opet — to bi najpametnije bilo da okrenemo konje i udarimo prema jugo-istoku.

Ali pri pomisli da krenu opet natrag otkale su i došli, smrkne se njegovo čelo još jače nego li čas prije kada je ugledao onu sumnjivu točku na obzorju.

— Zar da krenemo natrag? Zar da se i opet vratimo bliže prema onim kletim avarskim gnijezdima? Iz toga ne može ništa biti! Ne, podnipošto ne!

No odmah mu se stane opet namitati pitanje:

— Što onda ako su i ono Avari? Ne ideš li i tim putem u susret novoj pogibelji?

I premda nije bilo odviše sparno kako znade obično biti iza kiše, kada naglo pripeče sunce, to je Mirko ipak bio po cijelomu tijelu tako mokar od znoja, kao da bi ga tko polio s kablom vode. Pri pomisli na novi susretaj s Avarima stala ga hvatati neka muka, uslijed koje se stao znojiti kao i slabo konjče komu natovare nemilosni ljudi preveliki teret.

A onaj crni predmet na dalekoj ravnici bivao je pomalo sve veći. Jednom mu se dapače i pričini kao da njegove oči gledaju na tracima podnevnog sunca i neko ljeskanje. Zato on stane još pozornije posmatrati onaj udaljeni sumnjivi predmet. I kada se uvjerio da ga oči ne varaju i da u istinu razabire od časa do časa neko ljeskanje, odmah uvidi da to dolazi od sulica koje su se kad i kad zaljeskale na suncu.

— Nema sumnje, Avari su! — promrlja on sada poluglasno, obazre se prema svojim suputnicima i uprv prstom u daljinu pokaza:

— Hej, dali vidite onaj crni predmet?

— Ja ga vidim, — odgovori Vida na Mirkov upit, dok je stari Davorko nadnio nad oči desnicu i zirnuo u označeno mjesto, takodjer izjavi da razabire nešto crna u daljini.

Na što momak primijeti:

— To su bez sumnje Avari! Već ih dulje vremena motrim.

— Avari! — klikoše uplašeno i kći i otac na tu Mirkovu izjavu.

— Strijele Perunove neka ih sataru! ogorčeno će momak. — Kud god krenemo, svuda se moramo namjeriti na njih!

— Psi! Psi! Skiću se prostranom ravnicom kao i gladni vuci kad zimi traže plijena, — Davorko će. — Što ćemo sada?

— Držim, da bi najpametnije bilo da promijenimo pravac našeg putovanja.

— Zar da krenemo natrag?! — otac će i kći jednoglasno.

— Nipošto, jer bi se time samo opet vraćali bliže k njihovim hringovima — odgovori momak. — Mi ćemo s mjesta skrenuti prema jugu. Drugog izlaza nema. Zato potjerajte jače konje. Još je vrijeme da im umaknemo.

Rekav to skrene konja na lijevo a za njim Davorko i Vida, koja se češće osvrtala prema onom crnom predmetu, koji se za njima takodjer pomicao na ravnici.

I kao što su god one noći kada su bježali iz Bajanovog hringa tjerali svoje konje, tako su i sada udarali po njima vitkim šibama, koje su na uznojenoj dlaci ostavljale pruge od čestih udaraca. Brzi i inače ustrajni avarski konji teško su odmicali preko blatne ravnice, i pri tom duvali na nozdrve kao stari zapušteni mijeh. Po i onako već oznojenim bokovima i prsima cijedio se još deblji znoj, da je sva dlaka bila potamnjela i kao slijepljena.

Djevojci je bilo vrlo žao siromašnih konja i u njezinom mekom srcu stala se radjati sve veća samilost za te uboge životinje, koje su zaduhane i uznojene morale pod silu bježati sa svojim jahačima i preko najvećeg blata jednakom brzinom kao i preko tvrdog travnika.

Dobra pol sata nakon takovog brzog jahanja osvrne se Mirko, da vidi što je s onima u daljini, ali kada se osvrnuo opazi na svoj užas da se i onaj crni predmet pomiče skoro istom takovom brzinom kao i oni.

Zato i reče:

— Opazili su nas! Gledajte samo kakovom se brzinom pomiču za nama. Jamačno i oni sumnjaju na nas. Nema više nikakve sumnje, to su Avari koji su razaslani za nama u potjeru. Bježimo!

Ove riječi zabrinuše još više Vidicu i prijašnje samilosti koja se bila pojavila u njenom srcu za zadahtane konje brzo nestade, pri pomisli na vlastiti spas.

Taj neobični divlji bijeg trajao je skoro negdje sve do onog časa kako se sunce stalo jače spuštati na zapad. A tada im najednom pukne pred očima površina širokog i veličajnog Dunava, koji se svojim prostranim koritom mirno i dostojanstveno pomicao dolje na istok. Zadnji sunčani traci kupali se u njegovim srebrenastim valovima, a večernji ruj odražavao se na glatkoj vodenoj površini, koja je u taj čas poprimila prekrasnu žarko-rumenu boju.

— Rijeka! — klikne iznenadjeno djevojka, kada ju je ugledala u veličajnoj rumeni.

A stari Davorko uočiv opet nakon tolikih godina vrhunce Sirmijske gore što se svojim sjevernim krajem strmo spuštala prema Dunavu, sjeti se i opet svojih prošlih dana. Srce mu jače zakucalo i on će svojoj kćerci:

— Dijete, to ti je ta rijeka, preko koje su te avarski psi prije nekoliko godina prevezli s tvog slobodnog roditeljskog ognjišta u ropstvo. Na desnoj njezinoj obali steru se prostrane livade, guste šume i ravna polja kuda je nekoć stupala tvoja noga. Tamo se nekoć dizao naš dragi dom, koga nam uništiše one noći, kada je pao tvoj dobri djedo i tvoja dva brata.

Pri ovim riječima zadrhtao mu glas tako tužno i bolno. A taj drhtavi starčev glas u kom je počivala sva njegova negdašnja sreća, sva bol i prošlost, dojmio se bolno ne samo kćeri njegove već i samog Mirka, koji ga duboko u sebi požali:

— Sirotan Davorko, teško mu je gdje se opet sjetio prošlih dana!

I da ga barma donekle odvrati od tih tužnih uspomena okrene se prema njemu:

— Oče Davorko, sada nije vremena za jadikovke, gdje nam je za ledjima potjera i opasnost! Mislite radije na budućnost. Kad uhvatimo desnu obalu onda smo već svoji!

Medjutim je zamišljenog starca prenuo šum rijeke kao i klepetanje ptica močvarica, koje su na svojim dugim krakovima bezazleno bazale i capkale po kaljavoj obali zarasloj gustim šašom i visokom trskom, koja se lagano ljuljala na predvečernjem povjetarcu. On podigne donekle spuštenu glavu, zagleda se u veličanstvenu rijeku i još jednom duboko uzdahnu. U očima mu počivale dvije, tri, vrele suze, koje mu izmamiše minule uspomene, i koje se caklile u zadnjem večernjem ruju, što se sve više gubio na vrhuncima pitome Sirmijske gore.

A kada su bili tik rijeke, upozori stari:

— Djeco, mi ne možemo podnipošto preko rijeke!

— Zašto? Zašto? — brzo će i u jedan glas i momak i djevojka.

— Zar ne vidite, da su konji odviše zadahtani i umorni. Ovo je bio ne samo za ljudske, već i za konjske sile odviše veliki napor. Jadne su životinje već tako izmučene, da bi ih sila nabujale rijeke mogla svladati, a mi bi pri tom posve lako našli takodjer smrt u hladnim valovima. Osim toga smo ovaj čas i vrlo uznojeni, pa bi nepromišljenim skokom u hladnu vodu navukli na se vrlo tešku bolest.

— Već što ćemo?

— Zar ćemo čekati na ovoj obali, dok nas sustignu Avari? — vikne očajno uplašena djevojka.

— Moramo se nekuda sakriti na zgodno mjesto, najbolje u ovaj gusti šaš. Držim, da bi tu bili dosta sigurni. Osim toga i noć će nas posvema zakriliti, dok oni dodju do rijeke, pa ćemo pod njezinim okriljem biti sigurniji pred njihovim progonom.

— Oče Davorko, ne zamjerite mi, — vikne zlovoljno momak — ali vi stavljate takav prijedlog, kao da ste izgubili pamet! Zar u ovako opasnom trenutku, gdje nam prijeti najveća pogibelj od Avara,

da ovdje prekrštenih ruku čekamo na njih? Nipošto! Ja sam za to, da odmah krenemo naprijed.

— I ja! i ja! — djevojka će, i baci pogled prema sjeveru, gdje su još prilično daleko na ravnici jezdili avarski progonitelji.

Davorka je ozlovoljio ovaj odlučni prosvjed mladih, i on im na to odvrati:

— Pa kada već ne ćete uvažiti moj prijedlog, to krenimo bar kroz ovaj šaš. Time ćemo donekle zavarati Avare i izniknuti njihovim bistrim očima. Dok oni dodju do nas, biti će već noć. A dok budu tražili u večernjem sutonu trag naših konja, mi ćemo već biti na drugom kraju šaša. A dotle ćemo se barem malo rashladiti od napornog jahanja i moći ćemo bez opasnosti u rijeku.

— To već, — prihvati momak. — Ta vam je pametnija i zgodnija.

I po tom zakrenuše s konjima na nekoliko stotina koračaja niže u gustu trstiku i sabljasti šaš, koji su bili svojim uzrastom segnuli visinu za podrug čovjeka. Zakrećući i verući se amo i tamo kroz to močvarno bilje, koje je šuštalo i savijalo se pod konjskim kopitima, željno su izgledali, hoće li skoro izaći iz te močvarine, koja je širila čudni i teški zadah, po gnjiloj travi i raskvašenoj zemlji. Skoro dobra pol sata provlačili su se lijevom obalom rijeke, dok su opet izašli na čistinu, koja se po malo spuštala prema rijeci. A na ovom mjestu bio je i Dunav najuži, pa su se mogli prije dočepati desne obale, koja je već spadala pod vlast istočnog carstva.

Medjutim se bila već i noć spustila nad zemlju, i svojim tajanstvenim plaštem umatala u san trudne ljudske glave. Već se posvema izgubilo i večernje rumenilo na zapadnom obzorju, kada su se oni stali spuštati prema samoj rijeci. Veranjem kroz šaš i trstiku bili su se ipak malo osušili od znoja i odahnuli se od brzoga i napornog jahanja, pa su mogli bez bojazni po svoje zdravlje zaplivati u hladnu rijeku, koja je bila nabujala od prošlih višednevnih kiša.

*

Ali prije, nego li su njihovi konji zagazili prvim nogama u vodu, šapne Mirko Davorku i djevojci:

— Zaustavite malo vaše konje! — i nakrenuv uho prema gornjoj strani obale stane prisluškivati.

Vida, koju je morio i strah i znatiželja, primakne se k momku i upita:

— Idu li još za nama?

— Ne bi rekao, — odvrati momak. — Nije ništa čuti osim šuma rijeke. Jamačno su izgubili u kaljuži trag naših konja, pa sada ni sami ne znadu, kuda bi zakrenuli.

— Dao Gospodin Isus, da je tako! — Davorko će veselo. — To će nam biti samo u prilog.

— Jamačno, da sada u šašu traže tragove naših konja, — opet će momak, kada nije čuo ništa osim šuma rijeke i kreketa koje žabe, što se javljale po močvarnoj obali.

Ove donekle utješljive riječi razvedriše naoblačeno Vidino čelo, i ona puna neke posebne pobožnosti, baci zahvalni pogled prema večernjemu nebu, koje se bilo osulo milijunima sitnih zvjezdica, koje su mirno treperile u onim dalekim i neizmjernim otajstvenim prostorima, kazujući čovjeku, tomu crvu zemaljskomu, svemogućnost i veličinu Vječnoga i Najsvetijeg.

Dva debela sata iza sunčanoga zapada, kada ih je već prilično minuo prvi umor, i kada su se odijela na njima osušila od znoja, posjedaše ponovno na konje. Momak se bio već prije toga uvjerio, da nema nigdje u blizini nikakve opasnosti, i oni se spustiše posve tiho i nečujno k rijeci.

Vidici je bilo čudno pri duši, kada je njezin konj prvim nogama stupio u rijeku. Nekakova posebna studen prostrujila joj cijelim tijelom, kada joj je voda doprla do koljena i stala ju hladiti. Bojazan ju zaokupila u tolikoj mjeri pred dubokom i širokom rijekom, da bi bila najradije okrenula svog konja prema obali. Ali tada se sjeti Avara, svog ropstva i svih gorkih dana, što ih je proživjela pod udarcima avarskih bičeva i njihovog zuluma. A pomisao na divljeg i odurnog Bajana tako ju ustrašila, da je sama sebi rekla:

— Strašan je to život! Kreneš li natrag, pasti ćeš opet u avarsko ropstvo; kreneš li naprijed, zijeva pred tobom na svakom koraku otvoreni grob u hladnim valovima te duboke rijeke! Nikako dobro!

Ali kada je razabrala u noćnoj tami — razsvijetljenoj tek slabim svjetlom zvijezda, — kako njezin otac i Mirko neustrašivo sjede na konjima, i kako se s največim mirom pouzdaju u hitre i ustrajne konje, prodje i nju prijašnji strah. Znala je ona, da avarski konji ako su i maleni, ali da su ustrajni u svemu, pa tako i u plivanju. Ta nijesu samo jednom preplivali mutnu Tisu i plovki Dunav, već na stotine puta prelazili su s jedne obale na drugu, noseći svoje avarske gospodare na daleke i krvave vojne. Osim toga bila je čvrsto uvjerena, da će ju dobri Bog još i na toj valjda posljednjoj zaprjeci očuvati zdravu, i ne će dozvoliti da podlegne u onom trenutku, koji joj je nosio ljepši i novi život.

No jedva da su došli na trećinu rijeke, javi se odnekale s obale otegnuti konjski hrzaj kroz noćnu tišinu. Konjče, na komu je jašila Vida, zastrigne odmah ušima, podigne ih i takodjer snažno zahrže. Na ovaj hrzaj nastalo je na obali još jače hrzanje, samo što se nije sada javljao jedan konj, već više njih.

— Peruna mi! — klikne momak —, evo nam ih za ledjima! Strijela ih njegova spržila, kako su nam se tako brzo i nečujno primakli. Sam Črt[1] ih je prenio na svojim crnim krilima tako naglo ovamo! I baciv očima na desno prema gornjoj obali, opazi iza sebe i vatru, koja je čudno plamsala nad onom močvarom, što su ju prije nekog vremena prošli. Upozori na to i Davorka i kćer mu, rekav:

— Eno ih! Nešto su upalili!

— Trstiku i šaš, — stari će. — Jamačno misle, da smo se sakrili medju tom travom, pa su nam htjeli malo pokaditi.

[1] Zli duh.

— Ali gdje su samo bili dok smo se mi izvlačili iz šaša? — zabrinuto će djevojka i udari konja, da prestane hrzati.

— Jamačno, da nijesu bili daleko od nas.

— Ili nas nijesu odmah uočili u mraku.

— Hvalimo gospodinu Isusu, da nijesmo nabasali na njih, — opet će stari. — Možda nijesu bili dalje koju stotinu koračaja. Upravo čudo božje, da smo ovako sretno zaplivali u rijeku.

Tek što je on to dorekao, zazuji nešto oko njih i povrh njihovih glava. Davorko i Mirko odmah se dosjete jadu, pa rekoše, kao u jedan glas:

— Nanjušili su nas! Odapinju strjelice za nama.

I u istinu nekoliko je strjelica palo pokraj njih u vodu. A momak će zabrinuto:

— Tih pasa mora biti dosta, kada tolike strjelice zuje za nama.

No on nije još pravo niti dorekao svega, kada osjeti u lijevom ramenu strašnu i nenadanu bol. Jedva se suzdržao, da nije vrisnuo od bijesa i boli, što ga je vješta avarska ruka zgodila i u crnoj noći.

— Ranjen sam! — izusti muklo.

— Ranjen si? — krikne Vida bolno i puna straha.

— Gdje?! — brzo će i zabrinuto Davorko.

No momak uza svu tu nesreću nije izgubio snage ni duha, već se s konjem posve približio djevojci, govoreći drhtavim glasom:

— Ne boj se, jagodice moja! — Malo su mi samo kožu oderali. Inače ništa! Ništa!

Ali u istinu je momku za neko vrieme postalo nekako teško i čudno. Pred očima mu bivalo tamno, kao da se navukla preko njih kakova mrena, i nije mogao pravo ništa razabrati, niti raspoznati kao prije. Osim toga stala ga mučiti i nekakva težina, i on bi bio jamačno pao s konja, da je bio išto slabiji. Ali jaka njegova narav ipak je još neko vrijeme odolijevala; pa kada su stupili na desnu obalu rijeke, gdje su bili posve sigurni od progona avarskih konjanika, kliknuo je ipak momak:

— Sada smo na zemljištu istočnog cara! Perune, veliki bože Slavena, hvala ti!

XII.

Bez buke i može se reći bez povećih poteškoća i zaprjeka, stiglo je napokon poslanstvo istočno-rimskog cara Heraklija, a pod vodstvom centurijona Mauricija, do medja daleke „Bijele i Velike Hrvatske“. Veličajni i šumoviti Karpati svojim oštrim vrsima već su umatali svoje staračke glave u prve jesenske magle. Sjevernije podneblje nije bilo tako svijetlo i oku milo i ugodno, kao ono tamo daleko dolje na toplom jugu, uz tihu Savu i veličajno Jadransko more. Centurijon Mauricije i njegova pratnja, koja je najveći dio svog života proživjela daleko na čarnim obalama tople Dalmacije i blage, bogate Panonije, nije se mogla nikako priviknuti hladnom i oštrom podneblju, što se steralo sjeverno od šumovitih i silnih Karpata. Bivalo im je nekako tjeskobno oko srca, kada su ugledali one mršave i puste krajeve, u kojima je boravio hrabri i žilavi narod hrvatski, kojemu dodjoše u pohode, da ga umole za pomoć proti sjedinjenoj avarsko-perzijskoj sili.

Prošav šumovite planine i traljave, blatne putove, stigoše napokon do glavnog župskog mjesta, u kom je stolovao poglavica hrvatskih plemena sa svojom braćom. Samo to glavno mjesto sastajalo se tek od nekoliko malenih. drvenih kolibica, a steralo se usred neke ogromne šume, da bude sigurnije od neprijatelja, koji su u ono davno i nesigurno doba bili tako česti i obični. Samo odaslanstvo teško da bi bilo tako lako sâmo našlo sjedište hrvatskog poglavice, da im nije put kazivao jedan od urodjenika.

Stigav carsko poslanstvo na prag poglavičine kuće, izadje mu u susret sam poglavica Hrvat sa svojom braćom: Klukom, Lovelom, Kosencem i Muhlom, te dvim sestrama Tugom i Vugom. Najmladja sestra Vuga, držala je na drvenom pladnju komad raženog hljeba i nešto soli.

Centurijon sjašiv s konja, pozdravi poglavicu riječima:

— Bio zdrav vodjo junačkog naroda! Blagoslov Boga jedinoga i velikog počivao vrhu tebe i tvog naroda! Dolazim s daleka istoka, iz samog Carigrada od cara Heraklija, i nosim ti njegov pozdrav i prijateljstvo!

— Neka bude tako, kako si zaželio, — odvrati krepki poglavica, dohvati od sestre Vuge drveni pladanj s kruhom i solju i zanudi ga rimskome vodji.

— Uzmi, — reče mu — komadić hljeha i mrvu soli, prije nego li prestupiš prag moga doma! To je naš davni običaj, da svakog gosta zanudimo tim Božjim darovima. Time ti dajemo u našoj kući istu takovu vlast, kao što ju posjedujemo i sami.

— I kada okusiš od hljeba i soli — javi se drugi brat Kluk, momak snažne vanjštine i živih očiju, — jamčimo ti, da se ni tebi ni tvojoj družini ne će dogoditi nikakvo zlo ni nepravda u našoj zemlji. Sada stojiš pod našom zaštitom!

— O tom sam duboko uvjeren, — odgovori Mauricije kroz tumača. — Čuo sam već od prije, da je gostoljublje u vašoj zemlji sveto.

— Istinu si rekao! — potvrdi poglavica Hrvat i povrati pladanj s preostalom solju i kruhom sestri Vugi, kako je centurijon malo okusio jednoga i drugog.

A kada su unišli u kolibicu, zanudi Hrvat poslaniku, da si otpočine na niskoj drvenoj klupi, koju je bila sestra Tuga brzo pokrila ogromnom medvjedjom kožom.

Kada su posjedali, prihvati Hrvat prvi:

— Ti dakle tija iz Careva grada?

— Da, — potvrdi Mauricije. — Dolazim u važnom poslu. Moj car me šalje do tebe, da isprosim u tebi i tvom narodu saveznika za veliku vojnu, što ju spremaju Avari na Carigrad. S njima će se združiti i Perzijanci, narod velik i ratoboran, što boravi tamo daleko na istoku našeg carstva.

Hrvat na te riječi zareda okom po svojoj mladjoj braći, koja su stojala iza njega, kao da ih pita što misle? Pa nakon kraće šutnje reče:

— Za danas ne možemo uglaviti još ništa, jer je u našoj zemlji običaj, da ne odlučuje samo vodja već cijela župa, sav narod. Zato ću ja još danas razaslati svoje glasnike po cijeloj župi, da pozovu narod na zbor. Sva plemena i sve zadruge i rodovi neka vijećaju o ponudama tvoga čestitog cara. Ti ćeš im sam saopćiti careve želje pa neka onda odlučuju. No mnijem već unaprijed da će pristati na vaše ponude i prošnje. Za pet, najdulje za šest dana, bit će već svi sakupljeni ovdje. A dotle ćeš se moći ti i tvoja pratnja otpočinuti od duga i naporna puta.

I još istog dana raštrkaše se Hrvatovi glasnici na sve krajeve da pozovu braću na veliki zbor, u kom se imalo odlučiti nešto važna i znamenita.

Pa kada je šestog dana zarudila zora na dalekom istočnom obzorju, već su na prostranoj poljani iza prašume čekali sakupljeni Hrvati na svog vodju i carskog poslanika, koji su stigli onamo kada je sunce bilo odskočilo neka tri, četiri koplja na obzorje.

Glasnim povicima, punima radosti i oduševljenja pozdravljao je narod svoga hrabrog i ljubljenog vodju, kao i carskog poslanika, jer je bio gost njihovog poglavice. Divili su se njegovom vatrenom konju i bogatom, rimskom, pozlaćenom oklopu, šljemu i oružju, što se na njemu blistalo poput sunčanih trakova.

Pa kada su utišali izražaji radosti i srdačni pozdravi, stupi Hrvat na sredinu i zvonkim, krepkim glasom prihvati:

— Braćo Hrvati! Sazvao sam vas iznenada na današnji zbor. Važni su tome razlozi. Slavni i veliki Heraklije, car istočno-rimskog carstva poslao je do mene svoga uglednog vojskovodju, plemenitog Mauricija s pratnjom i bogatim darovima, moleći nas: da mu pomognemo u teškoj vojni što ju mora zapodjeti na obranu svoje zemlje i prijestolnice, proti divljim Avarima i Perzijancima... Taj ugledni poslanik stoji evo pred vama i on će vam sve reći što mu je njegov car naložio...

— Neka samo govori! — rekoše nekoji starješine i stupiše bliže k svome vodji.

A Mauricije razumjevši znak progovori:

— Hrabri i čestiti Hrvati! S daleka istoka, tamo s obala čarnog Bospora, s obala najljepšeg grada ove zemlje, s bogatog Carigrada, došao sam po nalogu svoga cara ovamo na hladni sjever, u vašu zemlju, do vas i vašega uglednog vodje. Heraklije, moj uzvišeni i plemeniti vladar šalje me k vama, da vas u njegovo ime uprosim za pomoć i prijateljstvo. Na veliko naše carstvo sprema se teška oluja, strahovita sila združenih Perzijanaca i Avara. Lukavi Kosru i divlji Kagan odlučiše da navale na biser našeg carstva, na velelijepi Carigrad, i da ga podlože svojoj vlasti. Nije dosta da su porazili tolike narode i poharali mnoge zemlje, da su ucviljeli tolike majke i ljube, već hoće da još unište i rimsko carstvo, pa da na zidinama do sada ponosnog Carigrada razviju svoj barjak! Sila je njihova velika i brojna. Avari se sami hvale, da ih je toliko koliko pijeska u moru i zvijezda na nebu! Proti tolikoj sili mi nijesmo uza sve naše brojne legije (čete) mogući odoljeti. Mi trebamo saveznika, koji će biti hrabriji i neustrašiviji od samih Kaganovih čopora, pred kojima drhće danas skoro sav svijet. Mi trebamo takovih saveznika, koji ne će strepiti pred divljaštvom i srčanošću bijesnih Avara, već koji će se moći s njima dostojno mjeriti. Uopće trebamo saveznika, pred kojima se susprežu i sami Avari!... A takav saveznik bili bi ste samo vi, hrabri i krepki Hrvati! Dobro nam je znano, da na vas i vašu zemlju nijesu se još usudili udariti ti vaši i naši divlji susjedi. Nama je i to znano, da se oni žacaju upravo pred vašom bojnom vještinom, i da u vama vide opasne susjede, koje je najbolje pustiti u miru. U vas ne vlada nesloga i nazloba, kao u vaše nesretne slavenske braće Dečana, Pšovana, Čeha i Dudleba, s kojima sada vojuju. A ta lijepa sloga čini vas jakima i nepredobitnima. Iz te sloge proizlazi vaša snaga i sila. I

dok budu Hrvati ovako složni kao što ste vi sada, ni jedna vas ne će sila svladati! Čuvajte tu slogu, jer dotle ste svoji i jaki!... Mi smo doduše mislili i na savezništvo s Kazarima, koji žive oko rijeke Volge, ali oni su isto tako divlji kao i Avari, pa bi od njih imali slabe koristi. Mi želimo upravo s vama prijateljstvo i savez, jer ste ne samo hrabri već i plemeniti. Vaše gostolublje i sav domaći život pokazuje, kako ste vi čestiti i dodri!

— Pravo je rekao! Lijepo je rekao! — stale klicati starješine pojedinih zadruga i rodova na laskave centurijonove riječi.

— A dobar glas o vama i vašoj hrabrosti dopro je tija i do bijela Carigrada, do moga dičnog cara Heraklija, koji me evo posla k vama, moleći vašu pomoć i prijateljstvo. Vi ste hrabri i pravdoljubivi, pa se vaša plemenita srca ne će odbiti od onih, koji se utječu k vama za pomoć i prijateljstvo. Ja sam uvjeren, da ćete vi prihvatiti naše iskrene i prijateljske ponude, i da ćete nam pohrliti u pomoć... Naše združene sile mogle bi zadiviti cio svijet a uništiti preuzetnost i obijest Kagana i Kosrua!... Oni bi jaki i združeni nakon pada istočnog carstva mogli uništiti i vašu slobodu i nezavisnost. Tko zna na što bi ih tada natjerao njihov jogunluk!...

— Što velite braćo na sve ovo? — upita Hrvat, kada je dovršio Heraklijev poslanik.

— Što drugo, već da ćemo pomoći onima koji se utječu u našu hrabrost, i koji ovako lijepo mole našu pomoć? — stali oduševljeni Hrvati sa svih strana i okupljali se oko svog poglavice i centurijona Mauricija, komu oči zaiskriše od radosti, kada je razumio poklike i odgovor Hrvata.

— Vaš napor i vaše prijateljstvo ne će biti ne nagradjeno. Moj vam car poručuje i obećaje na moja usta, da sve one zemlje iz kojih istrijebite te avarske zvijeri, bit će vaše. I tko bude želio, moći će se slobodno i nesmetano nastaniti u tim zemljama. Nitko vas ne će tamo smetati, i bit ćete svoji i slobodni kao što ste i ovdje. A ja sam uvjeren, da kada vaše

oči ugledaju one blagoslovljene i lijepe zemlje, da ćete brzo zaboraviti na ovu hladnu i tužnu. Daleko tamo dolje na jugu naći ćete prostrane pašnjake za svoje konje i stada; naći ćete hladovite i pitome šume, gajeve i dubrave. Vaše će se oko nasladjivati na onim dalekim, plodnim njivama i poljanama, na kojima radja plemenito žito. A tek oni ponosni brežuljci na kojima dozrijeva žarka vinska kapljica, koja više vrijedi od vaše medovine. Pa one veličajne rijeke u Panoniji, u kojima imade obilje ribe i hrane; a tamo još dalje dolje na jugu veličajno sinje more, to glatko i nepregledno vodeno zrcalo, u kom se ponosno ogleda silni svod nebeski!... A nada sve ono toplo, blago, podneblje, gdje imade više vedrih dana nego li ovdje tmurnih i naoblačenih... Srce će se vaše uznijeti za onim divnim krajevima, koje je višnji Stvoritelj nadario svakim blagom i miljem! Zar nije bolje i pametnije, da te prekrasne predjele zaposjedne takav hrabri i pravdoljubivi narod kao što ste vi, nego da po njima harači divlja sila avarska? Pod vašom marnom rukom te će zemlje procvasti još većim blagostanjem i vi ćete s ushitom blagosiljati onaj sretni čas, kada ste ostavili ove hladne planine i mrke puste krajeve... Vi ćete u susjedstvu i prijateljskim snošajima s našim carstvom steći ugled i stupit ćete u kolo naroda naprednih i prosvijetljenih. Vi ćete biti još narod velik i slavan, jer vaša je budućnost! Oj, dodjite u naše krajeve, pritecite nam u pomoć, i veliki, jedini Bog, blagoslovit će vašu hrabrost i slogu! Pohrlite na topli jug, proslavite sebe i svog vodju, a vaši potomci slavit će i zahvalom spominjati imena svojih praotaca, koji su im u baštinu namijenili takove divne zemlje i slavno ime!...

Rječiti centurijon s največim oduševljenjem i žarom i u najživljim bojama crtao je sakupljenim Hrvatima divne panonske krajeve. A oni su ga slušali rastvorenih ustiju i krijesećih očiju. Neko dosele neosjećano milje, neko posebno tronuće javljalo se u njihovim prostodušnim srcima. Junačka djela i nova, daleka topla zemlja, napunjala ih čarom i miljem nakon živih centurijonovih opisa. I oni su puni ushita i radosti stali oduševljeno klicati:

— Vodjo! Vodi nas na junačka djela! Vodi nas dolje na topli jug, da spasimo istočno carstvo i da prodičimo hrvatsko ime! Dobri bogovi našeg naroda biti će nam u pomoć, a silni Perun štititi će nas svojim žarkim strijelama! Podjimo, oj podjimo! Ti ćeš biti naš vodja, naš otac. Slušat ćemo te kao zahvalna i dobra djeca!

* * *

Nekako sredinom zime javio je centurijon Mauricije svomu caru: da je poslanstvo izvršeno s velikim uspjehom, i da će plemena hrvatska, njih sedam, pod vodstvom vrhovnoga vodje Hrvata priteći u pomoć istočnom carstvu. Uz takove saveznike kakovi su Hrvati neka mirno spava, jer da će bez sumnje njihova sila uzdrmati temeljima avarske države.

XIII.

Avari koji su o podne zamijetili daleko pred sobom na ravnici tri konjanika, odmah su stali sumnjati nebi li to bili njihovi bjegunci za kojima su bili upravo u potjeri. Zato je stari jedan Avar koji je bio vodja toga odjela, odmah rekao ostalima:

— Gledajte one konjanike kako bježe, kao da ih goni kakova sila. Brzo za njima! Sve naslućujem da su upravo to te ptičice koje tražimo.

I rekav to potjera svoga konja što je igda jače mogao, a za njim i ona nekolicina njegovih drugova. Pa kada su još vidjeli kako ti daleki konjanici sve brže izmiču pred njima, bili su već tvrdo uvjereni, da to nije nitko drugi već upravo Davorko i njegova kći. I kao što je god Davorko jurio sa svojima preko ravnice, tako su ih isto slijedili i avarski progonitelji. Pa zato je Mirko pravo rekao Davorku i djevojci kada se bio osvrnuo u najjačem bijegu: „Opazili su nas. Gledajte samo kakvom se brzinom pomiču za nama.“

I kao što jaka bura goni oblačine uzdahom, tako su i Avari jurili na svojim konjima, koji nijesu niti iz daleka bili tako umorni kao oni njihovih bjegunaca. Od neke osobite radosti stalo im okrutno srce jače kucati, kada su pred sobom gledali zdvojni bijeg svojih robova, koji su u najvećem strahu jurili preko prostrane ravnice. Nekoliko njih mladjih sve je podcikivalo od divlje radosti pri pomisli: kako će ih doskora ščepati i svezane opet povesti natrag u svoje hringove, da im sude za njihov bijeg i nečuvenu smjelost. Već su se unaprijed radovali kako će putem mučiti i natezati starog Davorka, dok su za Vidu imali najstroži nalog da ju posade na konja, i da s njome postupaju lijepo i obzirno. Stari im je Bleda bio izrično rekao, da je ona odabranica njihove „dike", pa tko njoj učini što na žao, toga će zadesiti Bajanova srdžba.

Zato kada su ugledali pred sobom bjegunce stali su grubim i osornim glasom neprestano vikati: „Huja! Huja!" i udarali su dugim bičevima po svojim konjima, koji su strašno ispružili prednje i zadnje noge, i izbuljenim očima i stršećom grivom jurili poput ptice-krilatice preko blatne ravnice. Bili su upravo divlji od žedje da uhvate bjegunce, a po gotovo pobjeglu djevojku, jer su već unaprijed znali, da će time samo ugoditi svome ljubimcu i „dici avarskoj."

Ali usred toga najjačeg progona poklizne se jedan avarski konj na blatnoj i kaljavoj ravnici i posrne sa svojim jahačem, koji ga je uzalud tukao dugim bičem da se pridigne. U taj trenutak naletio je već na nje i drugi jahač koji je bio za njima, i prije nego li bi čovjek trenuo okom već se i on strovalio sa svojim konjem preko njih. Ova mala i nenadana nezgoda zadržala je za nekoliko časova Avare, što je bjeguncima došlo u dobar čas, jer je na tom zdvojnom i strašnom bijegu svaki časak bio dragocijen. I dok su se Avari vrzli oko svojih drugova, koji su se bili strovalili pod svoje konje i izvlačili ih iz blata i kaljuže, već su Davorko i njegovi bili za ne-

koliko tisuća konjskih trkova bolje naprijed. A to je bila prava sreća po njih, jer tko zna ne bi li ih bili zastigli prije nego što su se dočepali same rijeke. Pa dok su progonitelji slijedeći trag bjegunaca došli do Dunava bila se već spustila i noć, i oni su morali dugo tražiti tragove konjskih kopita, koji su im na jednom iščeznuli u vodi i šašu.

Mladji Avari užasno su kleli i proklinjali što im je noć zastrla vidik, i kao mahniti stali su kresati kremenom, da izvabe iskre i da zapale trješčice kojima će si posvijetliti put, samo da otkriju tragove konjskih kopita. U prvi mah nijesu si nikako mogli protumačiti, kamo su ujedared tako naglo iščeznuli njihovi bjegunci. Bili su pretražili na nekoliko stotina koračaja sav šaš i trstiku, ali ih nigdje nijesu mogli naći.

Tada su stali konjima bazati i gaziti simo i tamo po kalnoj vodi misleći, da su se možda gdje god sakrili. Mladji su dapače tvrdili, da su jamačno gdje pod vodom, jer su znali za slavensku lukavost, da kad ih dušmanin zatekne, da onda poskaču u najbližu močvaru ili rijeku, legnu poledjice i uzmu trstiku, te kroz nju dišu. Neprijatelj bi vidio na površini po koji komad trstike gdje viri iz vode, a ne bi znao, kamo je nestalo bjegunca. No stari i iskusni avarski vodja odmah im reče:

— Ne vjerujem, da su se time poslužili, jer bi morali naići na njihove konje. A konja ne možemo takodjer naći kao niti njih.

Tada će onaj Avar što mu je bio posrnuo konj:

— Držim, da bi najzgodnije bilo da zapalimo ovaj suhi šaš. Ako su gdje u njemu, bježat će kada im dodje do gustoga, a onda su naši. Odat će ih njihovi vlastiti konji koji će vriskati, kada osjete žar vatre i zadušljivi dim.

I ne promišljajući dugo stanu na više mjesta potpaljivati suhi šaš i trstiku, koja je stala svojim gornjim dijelovima što su virili iz vode plamsati, a malene iskre letjele su poput krijesnica nad vodom i zapaljivale drugu obližnju suhu trstiku. I za neko

vrijeme već je gorio cio jedan dio močvare, a Avari su poput lovačkih hrtova naćulivali svoja blatna ušesa ne bi li što čuli. Pak dok su jedni potpaljivali suho močvarno bilje, dotle su se trojica njih polako odšuljala za nekoliko tisuća koračaja dolje niz močvarnu obalu u nadi, ne bi li gdje zatekli svoje bjegunce. Provlačili su se vrlo oprezno i lukavo, kao i tat kada posiže za tudjim dobrom. Pa kada su bili već na drugom kraju močvare, pričini se jednom od njih kao da čuje nekakav sumnjivi šum, upravo takav kao kada netko pliva. I on odmah upozori svoje drugove:

— Hej, čujete li plivanje!?

Na ovo nakrenu ušesa, ustaviše dah a srce im stalo jače udarati. U taj mah zahrza jedan od avarskih konja, na što mu se odmah oglasi iz rijeke Vidin konj. A to je odalo nesretne bjegunce.

Kao mahniti potjerali su Avari svoje konje prema samoj rijeci,napinjući lukove i odapinjući strjelice u pravcu otkale je dopirao hrzaj konja na komu je jašila djevojka. Odapinjali su onako po sreći, jer u noćnoj tami nije se dalo raspoznati na komu su upravo mjestu bjegunci. Dvojica od Avara htjela su odmah silom s konjima i u samu rijeku, pa u potjeru, ali ih treći i najstariji Avar odlučno odvraćao od toga.

— Kuda ćete vrtoglavci? Zar sada noću u ovako duboku i nabujalu rijeku? Ne znate li da zli vodeni dusi imadu sada najveću moć? Mislite da će i oni proći sretno na drugu stranu? Kada dodju na sredinu ili u kakav vir, vodeni će ih dusi povući u svoje crne dubine. Napokon što bi vas dvojica i učinila da se namjerite na carske straže koje su prijeko u obližnoj utvrdi?

— Ali Bleda nam je strogo naložio da po što po to moramo naći i uhvatiti djevojku, jer si ju je Bajan odabrao za milosnicu! — prekine ga jedan, koji se bio prvi zaletio s konjem prema rijeci.

— Ludo! — vikne najstariji, — neka si ju Bleda ide sam tražiti. Mi smo svoje učinili. Nijesmo krivi da su nam umakli na protivnu obalu. A za volju Bledinu i jedne slavenske djevojke ne ćemo se dati uhvatiti Heraklijevim pograničnim stražama, da s nama omaste konopce, i da nas budu gavrani kljuvali pred zidinama carske utvrde. Ljepši je život nego sramotna smrt na vješalima.

I dok je stari Avar onim mladjima to govorio, dotle su se bjegunci u najvećem strahu primicali desnoj obali. U prvi mah nijesu mogli raspoznati dali idu u istinu Avari za njima, jer su njihovi konji toli naglo plivali rijekom, da su podigli čitavi šum i buku, a zapjenjena voda prskala ih po prsima i licima.

Pa kada su se napokon dočepali tvrdog tla, Mirko je sve onako ranjen klicao hvalu svome Perunu, što je stupio na carsko zemljište, gdje je bio sigurniji od avarskog biča i ropstva. I premda ga je bila spopala neka omiljavica i težina od duboke rane, što mu ju je zadala avarska strjelica, to ipak nije htio da otpočine, već je tjerao zadahtane i mokre konje sve dalje od rijeke, da bude što sigurniji od progonitelja. Premda je bio već stupio na carsko zemljište ipak još nije vjerovao Avarima, jer je iz iskustva znao, da oni često ne paze na nikakove granice i ne poštuju ničijeg prava. Znao je on da Avari u svojoj divljoj slobodi i neobuzdanosti ne paze na ništa, već da kao ludi i slijepi srću onamo kud ih goni bijes i osveta.

Tek kada su doprli do prve i najbliže podunavske utvrde, koja je bila udaljena tek nekoliko stotina koračaja od samog Dunava, i kada su se prokazali carskim stražama tko su i što su i koja ih goni nevolja, tek onda su mogli u se duboko udahnuti uzduh slobode. Zapovjednik utvrde primio ih lijepo i s nekom samilošću, koja se još uvećala, kada mu je stari Davorko sa suzom u oku pričao svoje višegodišnje ropstvo i nebrojene patnje.

Njihov bijeg došao je takodjer i zapovjedniku u dobar čas, jer je od njih potanko doznao gdje su tada bili Avari, što se govori po hringovima o vojni

na istočno carstvo, i kada misle udariti na Carigrad? On je bio već od prije dobio nalog od vrhovnog zapovjednika podunavskih utvrda, da kao najbliži susjed Avara pripazi na sve kretnje divljih susjeda preko Dunava, pa da za dobe o tom izvijesti.

Davorko i Mirko ispričali su toga mnogo, što su god opazili i čuli u zadnje vrijeme po hringovima kao i o broju Avara i robova koji su obično polazili u boj.

U tvrdjavi dobili su u znak zahvalnosti od zapovjednika i boljih odijela, jer su po njegovom savjetu odložili avarsko ruho, radi sigurnosti, da ih ne bi još tko napao, držeći ih za Avare. Zapovjednik im je još ponudio i komad zemljišta nedaleko od utvrde, koji bi mogli obradjivati, ali stari je Davorko to s najvećom hvalom otklonio. Oni nijesu bili nakanali ostati u doljnjoj Panoniji, već su odlučili — čim Mirkova rana malo zacijeli — otići gore u sjevernije krajeve Panonije oko rijeke Drave, jer su držali da će tamo biti sigurniji pred avarskom najezdom i bujicom. Oni su dobro na to računali, da će se idućeg proljeća Avari svom svojom silom, poput ognjene lave, razlijati i raštrkati po doljnoj Panoniji, pa da će sve poharati i uništiti prigodom svog polaza na Carigrad. Zato ne bi bilo niti umjesno niti mudro da su prihvatili zapovjednikovu ponudu, jer se ne bi bili i onako naužili mirnog života niti pol godine, pa bi i opet morali bježati dalje; ili, što je još gore, možda bi se ponovno dostali avarskog ropstva. A kada bi Davorko stao pomišljati na ovo posljednje, ježila bi mu se od strave koža po cijelome tijelu, i on bi govorio svojima:

— Radije s mjesta u smrt, nego li ponovno u avarski jaram!

Ali glavni razlog da je stari Davorko otklonio ponudjeno zemljište bio je taj, što nije mogao više obitavati u onom kraju gdje je doživio najteži udarac i najveću bol. Pa dok su ono nekoliko dana boravili u utvrdi, neprestano se pred njegovim duševnim okom redala njegova prošlost; uspomena za uspomenom, dan za danom, dogodjaj za dogodjajem. Moreći blizu ponosnu Sirmijsku goru, i sve proti svojoj volji morao se uživjeti u one minule dane, kada je sretan i zadovoljan sa svoja dva krepka i zdrava dječaka hodao po prostranim šumama i lovio plemenitu divljač. Kako se tada radovao svome podmlatku, koji je uživao u tom, kako ga otac uči luku i strjelici, gori i šumi, vodi i ravnici. Sve jače i sve življe dolazile mu u pamet one njihove crne oči, žive kao dva ugljena i onaj njihov bezazleni jogunasti smijeh.

Tako je u mislima prošao cio svoj dragi prošli život, sve do one strašne i krvave moći kada mu izginuše roditelji i sinovi, i kada je žarki plamen progutao njegovo domaće i milo ognjište.

Tu je obično stao, jer nije htio da si dozivlje u pamet onih strahota kada je ugasla njegova sreća, kada je pomućen njegov tihi, obiteljski mir. Pa da ga takove bolne uspomene više ne napastuju, da mu se ne redaju više pred očima, on je jednog jutra rekao svojima:

— Bilo bi najbolje da zahvalimo zapovjedniku na dobroti i gostoljublju, pa da krenemo kud nas oči vode a noge nose. Širok je svijet, pa ćemo već negdje naći zgodno obitalište.

Mirko koji se u to bio malo oporavio od zadobivene rane i koji je proniknuo u dušu starog Davorka, pristao je na njegovu želju i oni su idućeg dana sjeli na otpočinule konjice, zahvalili dobromu zapovjedniku na gostoljublju i krenuli u gornje panonske krajeve.

Pošli su da potraže novi dom, da nadju tiho i sigurno zaklonište gdje će moći u miru živjeti ono dana odmjerenog života. Put njihov nije bio sada onako naporan i nesiguran kao nekoliko dana prije, kada su ono bježali pred Avarima. Po istočnom carstvu bile su dobre i tvrde ceste, vazda pune kola konjanika i pješaka, koji su putovali iz gornjih krajeva u doljne, ili opet prema moru u toplu i lijepu Dalmaciju. Rimske im straže nijesu nigdje pravile za-

*

prjeka, jer su bili dobili od zapovjednika preporučno pismo, u kom je izrično stojalo pod pečatom, da su prijatelji istočnog carstva i da im se nigdje ne smije učiniti ništa na žao.

Na jedno dva tri mjesta u nutarnjosti Panonije naišli su u onim gustim šumama na nekoliko kolibica slavenskih naseljenika, koji su se još prije nekoliko godina utekli pod rimsko okrilje pred avarskom silom. Govorili su sličnim jezikom kao i oni, a bit će da su prebjegli iz Norika još za prve avarske upadice. Lijepo obradjena polja, zagajene livade, gojna stoka, pa mnogobrojna ulišta puna slatkog meda kazivala su, da su ti naseljenici radini. A bilo je i njih i onih starodavnih tambura, uz koje su pjesmom milјenicom sladili dane i veličali svoj lijepi mir i dragu slobodu.

Ta srodna braća lijepo su ih dočekala. Svagdje na pragu zanudili ih s kruhom i solju, i vodili ih s poštovanjem od jedne koljebice do druge. Po gotovu se to štovanje i gostoljublje uvećalo, kada im rekoše kako bježe ispred avarskog biča, te koliko su prepatili za svog robovanja. A to su srodne slavenske duše tim brže shvatile i tim više ih žalile, što su i one same prije nekoliko godina prebjegle iz pradomovine u ovu novu postojbinu. A kada je stari Davorko stao još pričati i o svojim starima, o ubijenim sinovima i bijednoj svojoj ženi, orosile su se svačije oči suzama. A Davorku kao da je tom zgodom prvi put malo odlanulo. Pričinjalo mu se kao da njegova bol nije više tako velika kao prije, jer je evo nakon toliko godina opet našao srodnih duša, mekanih srdaca, koja su ga potpuno svaćala, i koja su iskreno s njime dijelila njegovu bol i prošlost.

I tako su na neprestani nagovor i mnoge prošnje proživjeli nekoliko punih tjedana kod te srodne slavenske braće, koja su bila presretna, što su opet mogla ugostiti nekoga od svojih. A kada su se oprаštali od njih, napuniše im bisage hljebom, mesom i medom, da im bude kao popudbina, jer tko zna, hoće li se gdje na svom dugom putu namjeriti na samilosne duše, koje bi podvorile putnike. Rimski živalj nije poznavao one gostoljubivosti kao Slaveni, pa su siromašni putnici u rimskim zemljama teže prolazili, jer se glavnim cestama vucarila od grada do grada svakojaka klatež i lijenost, koja je u dangubi, napastovanju i prosjačenju provadjala dane, i bezbrižno živjela o tudjoj muci.

Konačno nakon nekih pet, šest, dana stigoše jednog lijepog popodneva do ogromnih i gustih šuma, što su se reć bi beskrajno protezale na desnoj strani mutne i brzoteke Drave u gornjoj Panoniji. Oni krenuše svojim konjima nešto prema sjevero-zapadu (prema današnjoj kalničkoj okolici), i razabrav, da će u tim šumama biti sigurni od svakog napadaja i daleko od svake buke i zlobnih ljudih, zaustaviše konje, kada je sunce upravo svojim zadnjim tracima zlatilo kamene vrhove današnje kalničke gore. Mila i ubava ta planina upravo je svojim sijedim i gordim vrhovima plivala u zlatu i ruju zapadajućeg sunca, dok su slazovi, podanci i uvale već tonule u večernji suton, i napunjale se nekom posebnom tajinstvenošću i nekim velikim mirom. Osim ptica, tih živahnih stanovnika zelenih šuma, rijetko bi kada tuda prošla čovječja noga, jer je taj lijepi kraj u ono davno doba bio još vrlo slabo nastanjen.

I ovaj lijepi, tihi okoliš odabraše i Davorko i Vida i Mirko jednodušno za svoje novo obitalište. Tu odlučiše podići kolibicu i živjeti život tih i miran. Prostrane šume pune plemenite divljači hranit će ih u izobilju, dok ubavi proplanci što su se verali izmedju omanjih brežuljaka, davat će dosta tečne paše njihovim konjima. A niti bistre pitke vode nije ovdje manjkalo, jer su na više mjesta po šumama naišli na manje i veće izvore, u kojima se caklila biserna i poput leda hladna voda, kojom će gasiti žedju. Bilo je u tom kraju svega što su trebali za svoj priprosti život.

Prvu noć prospavaše u novome kraju ugodno i mirno, a kada je ružična zora navijestila porodjaj

novog dana već je stari Davorko budio momka i kćer si vičući:

— Hej, djeco! Ustajte! Zora je! Sunce se radja, a nama je podraniti, da si za prvo vrijeme skrpamo bilo kakav krov, pod kojim ćemo biti sigurniji od zvjeradi. A i za naše konjiće moramo takodjer napraviti nekakovu ogradu, da i njih ne bi razderao koji podmukli vuk ili rutavi medonja. Oni su nam upravo desna ruka, a njima imademo osim toga ponajviše zahvaliti, što smo sretno umakli onim psima iz hringova.

I tako je starac nakon toliko godina opet toga jutra prvi put poput brbljavog djetešca veselo pripovijedao i dapače šalio se sa svojom kćerkom i s Mirkom, koji su bili osobito razdragani, što je stari tako dobre volje. Založiv nešto još od onog hljeba i suhog mesa, što su im bili dali Slaveni na put, prekrste se otac i kći, i sve troje uzeše na rame sjekirice, pa odoše do obližnjih hrastića, da ih usijeku za novu kolibicu.

Upravo mladenačkom snagom i zanosom rušio je Davorko potrebne hrastiće, optesao ih, šiljio i pripravljao za kolibu. A taj mu je posao išao tako brzo, da su se i kći i momak čudili tomu. Nekoliko puta im je rekao:

— Prije nekoliko tjedana, kada smo podizali Kaganov novi dvor, nijesam niti u snu pomišljao, da ću već danas graditi i svoju kolibicu.

Tako je to uz male odmore išlo sve do večeri, a prije nego li je sunce sjelo za planinu, već su prva dva ušaka od nove kolibice bila usadjena u zemlju.

— Bogu hvala, početak je tu! — kliknuo je stari, kada je kraj ognja i večere motrio ukopane hrastiće. — Još koji dan i kolibica bit će gotova. A onda ćemo moći reći: „Naša kućica, naša slobodica!“

— Pravo velite, oče Davorko — oglasi se momak, koji je upravo oglabao suho srneće rebro. — Ovdje u ovom lijepom kraju kao da smo se preporodili, a po gotovo vi. Nekako ste okretniji i veseliji.

— Eh, sinko moj, kako ne bi? Sloboda je ono, što me čini tako veselim i razdraganim. U ropstvu čovjek ne može biti zadovoljan. Krvavo srce i ojadjena duša ne pozna zadovoljstva.

*

Jednog jutra, kada je Mirko kao obično otišao po lovinu za objed, odloži stari Davorko sjekiricu, sjedne na prvu istesanu gredu i reče kćeri:

— Vidice, dobro moje, neki dan mi je Mirko nešto iz daleka rekao, da bi rado, da postaneš njegovom ženom.

Djevojci zakuca radosno srce, a rumen joj skoči u oba obraza i izlane:

— A što ste vi rekli na to, oče?

— Rekoh, da dok svršimo našu kolibicu, da ćemo se onda ozbiljno porazgovoriti. No, baš sada mi padne na um jedna zaprjeka.

— Koja? Koja? — uleti kći ocu u riječ.

— Mi smo kršćani, priznajemo zakon Gospodina Isusa, dok Mirko vjeruje samo u Peruna. On ga u velike štuje i njemu pripisuje naš spas iz avarskog ropstva. A tko vjeruje u Gospodina Isusa, taj ne može poći za onoga, koji ga ne priznaje.

— Ja sam već unaprijed uvjerena, da će se Mirko ostaviti poganske vjere, i da će nama, odnosno meni za volju prigrliti Gospodina Isusa.

— Da, dijete moje, to mora i biti, jer inače ne možeš biti njegovom ženom. Ja ne bi podnipošto rado, da uvrijedim Gospodina Isusa, komu imademo ponajviše zahvaliti sretan izlaz iz avarskog ropstva. Jamačno se sjećaš, da sam ti toliko puta pripovijedao da mi je rekao svećenik, koji me pokrstio: da bez Božje volje ne biva ništa na ovoj zemlji. Božija je volja jamačno bila, da smo pali u ropstvo, da smo se tamo napatili, a Njegova je volja bila, da smo i sretno umakli. A Gospodin Isus, koji je tako dobar već će naplatiti te sve naše patnje još velikim darovima. Samo da bi Mirka mogli sklonuti na kršćanstvo. Staru vjeru poštuje, i za nju je pripravan na sve. Zaludili ga još više Česi i Dudlebi, s kojima je

drugovao u ropstvu. Oni su mu tako napunili ušesa o Perunovu bogoštovlju, da je za njim upravo mahnit. Ta čula si prigodom bijega i sama, da je hvalio Peruna za sretan bijeg.

— Umirite se oče! Moja će biti najpreča briga, da Mirka predobijem za kršćanstvo. Dok na to ne pristane, ne ću biti njegova. A kada on uvidi moju jaku volju, zaboravit će brzo na svog Peruna i na sva ostala slavenska božanstva.

— Tako dijete, tako! Mi ne smijemo ni mrve popustiti! Mirko je inače valjan momak, pa zašto ne bi bio i kršćanin. Neka se okani svakojakih ludorija o Perunu, Danici, Suncu i Zori. Tko je meni dao snage u onim kobnim danima moga ropstva? Zar možda Perun i drugi slavenski bogovi? Jest, da ne bi! Bilo je u mom prijašnjem životu više puta takovih časova, da bi se bio najradije proburazio mačem ili bacio na otrovnu strjelicu, ali sam se svaki put sjetio na onaj drugi, budući život, koji nas čeka onamo gore. I neki strah mi obuzeo dušu i cijelo tijelo, i ja sam strepio pred onim mukama što bi me stigle za moje ludo, nepromišljeno i griješno djelo. I odmah sam se sabrao, odmah sam počeo hvaliti Boga, što me riješio takovih napasti, i što mi je udijelio nove snage i jakosti za dalnju ustrpljivost. Uvijek sam se nadao, da će ipak jednom osvanuti onaj dan, u koji ćemo biti svoji i slobodni. Pa sada, kada smo sretno umakli ispod bezbožne i zvijerske Kaganove ruke, zar da sada u toj našoj novoj slobodi počinimo takav čin, kojim bi mogli uvrijediti Gospodina Isusa i navući na se Njegov gnjev? Zar nam nije upravo sada najnužnija Njegova pomoć i zaštita?

— Dakako da jest, — potvrdi djevojka. — Ja ću sve malo po malo navadjati Mirka na pravu, kršćansku stazu. Živo ću mu predočiti muke, čudesa i veliku ljubav Isusovu za cio svijet. Nadam se, da ću ganuti njegovo srce, koje je inače plemenito.

— Dao Gospodin Isus, da bude tako! — završi Davorko, prekine dalnji razgovor i prihvati se opet

posla, jer se upravo momak vraćao iz lova, pa nije htio da ovaj što čuje od njihovog razgovora.

Za dva tjedna podigli kolibicu i prigradili k njoj malu stajicu za konje, te nije bilo kraja njihovu veselju. Stari je Davorko s nekom posebnom pobožnošću, s nekim posebnim osjećajem u duši i srcu blagosiljao svoj novi dom.

— Gospodine Isuse! koji si se nakon tolikih mojih patnja ogledao na mene i moje jedino dijete, primi skrušenu molitvu moju i blagoslovi moje novo ognjište! — molio je on skrušeno, kada je s kćerkom i momkom stupao preko praga nove kolibice. — Tvoja moć, Tvoja sila i Tvoj blagoslov, neka nas štiti u buduće od svih tjelesnih i duševnih neprijatelja. Sveto ime Tvoje neka se spominje u ovom novom domu, i slavu Tvoju neka s dana u dan spominju usta naša! — i načiniv na vratima znak križa, stupi prvi unutra a za njim odmah Vida.

Momak je za te molitve stojao malo postrance i smrknuto slušao starčevu molitvu. Nije mu i opet bilo s voljom, što se Davorko moli svome Bogu. Bojao se, da će time navući gnjev gromovnika Peruna. Bilo mu žao, što Davorko ne drži više ništa do negdašnjih starih bogova, kojima se u djetinjskim danima klanjao i molio tamo daleko na sjeveru u pradomovini. Momak je upravo s nekom boli u srcu slušao kako Davorko zaziva Ime Isusovo i njegovu pomoć, i kako s najvećim prezirom prelazi preko starih slavenskih bogova.

— I nije čudo, — pomišljao on u taj čas u sebi — da su ga stigle tolike patnje i nevolje. To je sve gnjev Perunov sišao vrhu njega, što ga je zaboravio i prezreo!

I cijelo je vrijeme bio nekako turoban i snuždjen. Djevojka ga je propitkivala za uzrok tome, ali on je svejednako tajio uzrok svojoj zlovolji. Bojao se, da ne bi možda uvrijedio Vide i Davorka, ili da ne bi ovaj u svojoj mržnji još i pogrdjivao Peruna.

Ali stari Davorko kao da je naslućivao donekle uzrok Mirkovoj zlovolji, pa reče dosta oprezno i blago:

— Mirko, ja naslućujem tvoje današnje nezadovoljstvo. Ti si turoban što nijesam sazvao vrhu ovog ognjišta i Perunovu zaštitu. Znadem, ti ga štuješ, držiš ga za boga i pripisuješ mu poput svih Slavena veliku moć! I ja sam nekoć vjerovao u njegovo tobožnje božanstvo i moć, ali kada mi je kršćanski svećenik otvorio oči, kada mi je protumačio, da Peruna u opće nit nema, i da ga je stvorila samo živa mašta naših pradjedova, ja sam uvidio svoju veliku zabludu. I počeo sam vjerovati u Onoga, koji u istinu postoji, koji je pravi Bog, koji je tvorac neba i zemlje, izvor svakog dobra i života. A to ti je Gospodin Isus.

— Pa čim je dokazao taj vaš Isus svoje božanstvo? — uleti mu momak u riječ, ne mogav se više suspregnuti. A upit je njegov bio pun poruge.

— Čime? Time što je iskupio svijet na križu u najstrašnijim mukama, i što je treći dan uskrsnuo iz groba. U tom je božanstvo i prevelika ljubav Njegova za nas sve. To je djelo samo jednog Boga, i to pravog Boga! Razumiješ? A dali je Perun što takova učinio? Jesi li ikada čuo od svojih starih, da je Perun umro i uskrsnuo svojom moću iz groba?

Momak je šutio i još sveudilj smrknuto gledao preda se.

A Davorko je govorio dalje:

— I upravo danas mi se daje prilika, da ti nešto rečem, o čemu sam ti već htio nekoliko puta reći, ali nije bilo zgode kao danas.

— Slušat ću vas!

— Ti Mirko ljubiš moju Vidu?

— Ko oko u glavi! — uleti ovaj.

— Ali ti znadeš dobro, da i ona vjeruje u Gospodina Isusa. A naša kršćanska vjera brani da kršćanska djevojka polazi za nekršćanina. Ti ljubiš tako Vidicu, pa ćeš se njoj za ljubav odreći Peruna.

— Zar Peruna, boga velikoga i silenog, da se kanim?! — klikne uzrujano momak. — Zar Peruna,

koga štuju tolika slavenska plemena? I Česi i Dudlebi i Pšovani i Lemuzi i Hrvati u Bijeloj Hrvatskoj i Srbi i Pomorci i Ljutići, i sva ta mnogobrojna slavenska plemena poštuju ga, kao svog vrhovnog boga, kao tvorca i početnika svega dobra! Samo ste vi oče Davorko nekakova iznimka! I dok ga budu slavenska plemena štovala bit će dobro, ali ako ga napuste i zaborave, bit će zlo i naopako! Kada njegovi žrtvenici opuste i ugasnu žrtve, ugasnut će i slava i veličina slavenska! Ne dao Perun da toga ikada dočekam!

— Ne žesti se momče! — stari će mirno. — Što si odmah planuo. I opet ti velim: da si u bludnji. Pravi je Bog samo jedan, a to je onaj, komu se ja i moja kći klanjamo. K njemu se i ti obrati i Vida će biti tvoja.

— To je vaš uvjet?

— Da! — odlučno će Davorko.

Momak se pokunjio i zamislio. U njegovoj duši nastala je velika i teška borba. Ljubio je djevojku svim žarom svog srca, izvrgao se za nju velikim pogibeljima, oteo ju je raljama pohotnog Bajana, dapače dostao se i duboke rane zbog nje, pa sada najednom, da je ne dobije! To bi bilo odviše gorko za njega. I to sve zato što on štuje Peruna, a ne Isusa, koga obožava stari Davorko. On odlučno zahtijeva, da se odrekne za uvijek Peruna i da se pokloni Isusu i njegovu križu. Toga on ne može kao pravi i oduševljeni Slaven učiniti. Slavenske vjere odreći se i prigrliti novu, tudju, nepoznatu? Ne! Na to on ne može privoljeti!

— Peruna se ne ću nikada odreći! — govorio je on u sebi, kada je u noći razmišljavao o Davorkovim riječima. — Oni će već popustiti. Sinoć smo bili oba uzrujana, ali sjutra bit će već drugačije. U ostalom pitat ću samu Vidicu, što ona o tome misli.

Pa kada ju je sjutradan našao pokraj ognjišta, gdje je varila zečevinu za zajutrak, stupio je k njoj i pitao ju:

— Vidice, što ti misliš, o onome, o čem sam se sinoć prepirao s tvojim ocem?

— Što mislim? — djevojka će donekle zbunjeno. — Slijedi njegov savjet. To je i moja želja. Ne znaš, kako ćeš biti sretan, kada se budeš molio jedinomu i pravom Bogu! Odreci se stare vjere i prigrli našu, koja je bolja i uzvišenija. Time će nestati sviju zaprjeka. Poznaš oca, da ne će u tom popustiti.

— Niti ja ne ću! — krikne on ojadjeno i bez promišljanja prebaci na sebe tulac sa strijelama, a u desnicu uze luk i ispadne na vrata ne rekav više niti riječi.

Vida je gledala za njim, ali on je žurno odmicao od kolibice i gubio se šumskom stazom. Njoj je bilo vrlo žao momka i ona vikne za njim:

— Hej, Mirko, kuda ćeš?!

Ali on se nije na to ni osvrnuo, a kamo li oglasio.

U to je baš stupio na prag i stari Davorko, pa razumjev, o čemu se radi, reče kćeri:

— Pusti ga! On će se već predomisliti. Misli, da će nas time prisiliti na popuštanje.

XIV.

Nesretna slavenska plemena po Noriku tek su ovaj put zapravo osjetila svu snagu i moć avarskih mišica. Kleta nesloga, za koju se može reći, da je upravo prirodjeno svojstvo svih Slavena, zavladala je i medju Česima, Dudlebima, Pšovanima i Lemuzima u tolikoj mjeri, da su se neprestano medju sobom mrzili, klali i progonili, ne pazeći, da im je domovina u pogibelji, i da im s dana u dan sve više prijeti avarska sila. Već prijašnje omanje ali česte avarske provale u njihove zemlje nijesu bile kadre, da ih opamete, izmire i sjedine proti zajedničkom neprijatelju, nego su i dalje gojili i podržavali medju sobom mržnju i osvetu. Tek onda, kada je silni Kagan sa svojim divljim i krvožednim četama iznebuha provalio u njihovu zemlju, kada im je tiha sela, župske gradove, guste šume i vjerska svetišta pretvorio u prah i pepeo i sravnio sa zemljom, tek onda

su stali uvidjati, dokle ih je dovela nesretna mržnja i kleta nesloga. Sada tek stali su vapiti k svojim bogovima, moleći ih za ustrajnost i slogu, ali bijaše već prekasno. Sila Kaganova nije poznavala straha, volja njegova nije pred ničim prezala, i on je u nekoliko tjedana postao vrhovni gospodar sviju tih nesložnih plemena. Britki mač i žarki oganj bila su sredstva, kojima je on svuda širio tu svoju strašnu vlast i silu.

Bogata Česka sa svojim plodnim zemljištima, svakovrsnim rudama i šumovitim gorama, teško je zastenjala pod tvrdim kopitom avarskih četa i skrušeno priznala vrhovništvo Kaganovo. Na njoj se ispunila ona davna stara rečenica: „Tko ne će brata za brata, tog će tudjin da svojata!“ Tisuće slavenskih žitelja ostalo je bez kuće i kućišta, ostavilo rodjenu grudu i pokorno, krvava srca i ojadjene duše pošlo u avarsko ropstvo, da odsele svojim žuljevima i krvavim suzama podižu blagostanje avarsko i šire njihovu vlast i silu na sve četiri strane svijeta!

Zadovoljno i ponosno vraćao se nepobjedivi Kagan u svoju zemlju, jer ga je slijedilo na stotine kola punih bogatog plijena, kao i tisuće čilih i krepkih slavenskih robova, koje će povesti u veliki boj na Carigrad. U duhu je već gledao, kako će njegove silne i bezbrojne čete zadiviti pobratima Kosrua, i kako će se on moći na rodjene oči uvjeriti, da ih je u istinu toliko koliko i pijeska u moru.

Prešav sa svojim četama dolnji tijek Morave, spustio se lijevom obalom srednjeg Dunava prema medji svoje države. Već unaprijed poslao je nekoliko glasnika, da dojave staromu Bledi i ostalim Avarima, da se vraća pobjedonosan i pun plijena.

No samo što su ti Kaganovi glasnici došli do prvih hringova, koji su se dizali u sjevernom dijelu avarske zemlje, već su čuli tužne glasove o nesrećama, koje su zadesile zemlju avarsku za izbivanja Kaganova.

Medjutim su već drugog dana iza dolaska glasnika opazile straže najsjevernijih hringova, da sa

sjevero-zapada dolazi Kaganova vojska. Na te vijesti sve se uskomešalo i od hringa do hringa išao je munjevitom brzinom glas:

— Kagan dolazi!

Na tu vijest teško su zadrhtala sva srca, ne samo slavenska već i avarska. „Što će reći Kagan i Bajan, kada ugledaju svoje prijestolnice u pepelu?“ To pitanje radjalo se u isti tren u svim glavama, i svi su slutili, da će se podići velika i teška oluja, strašnija nego li one, što ih šalju bogovi, kada hoće kazniti nezahvalno ljudstvo.

A ta bojazan nije bila netemeljita, jer čim je Kagan došao na domak Bajanovog hringa, čudno mu bilo nekako kada nije ugledao drvenog dvorca svog sina i onih ostalih kolibica u kojima su prebivali prostiji Avara.

I prvo mu je pitanje bilo:

— Što se zbilo s dvorom?

Stari Bleda, komu su pod teretom godina kose pobijelile kao snijeg, koji je u tolikim vojnama i provalama neustrašivo gledao smrti u oči, i koji više istočio ljudske krvi nego li je popio u svom vijeku vode i kumisa, zadrhtao je na to pitanje svog strašnog rodjaka. Jedva je smogao toliko smjelosti, da je odgovorio:

— Uništio ih strašni požar.

— Zar si tako čuvao povjereno ti dobro? — ponovno će Kagan, a malene mu oči stale srdito sijevati.

Ostali Avari, koji su bili takodjer izašli u susret braći, nemirno se pogledavali, kao da se pitaju:

— Što će biti istom onda, kada sazna, da je i njegova prijestolnica i većina dragocijenosti takodjer postala plijenom požara?

I nitko se nije usudio prvi spomenuti toga, jer svaki mislio, da će se bijes Kaganov srušiti na njegovu glavu. Neopisiva tjeskoba tištila im dušu i bilo im tako, da je mnogi od njih poželio:

— Bolje bi bilo, da se nije nikada vratio! Kaznit će nas kruto!

Tek na ponovni upit Kaganov, kako je ipak došlo do požara, usmjelio se Bleda više reći. Motao je i amo i tamo, samo da svali svu odgovornost sa sebe, i da pomalo pripravi Kagana na još crniji glas, kako je nestalo i njegovih dragocijenosti.

— Silni Kagane! Uspregni svoj gnjev, jer mi nijesmo ništa krivi, — reče on i ogleda se po ostalim Avarima, koji su sjedili na konjima iza njega, kao da traži njihovo jednoglasno priznanje.

Na što su oni svi povikali:

— Tako je silni Kagane, na nama ne leži krivnja!

— Već na komu? — on će još sveudilj razdraženo i bijesno.

— Ovaj hring uništiše Bajanovi robovi. Pobunili se i zapalili ga. Kaznismo ih već bičevima i teškim negvama, ali na tebi je red, da ih i ti još kazniš, kao što god ćeš morati i svoje, jer...

Pri ovim riječima zastade. Bilo mu najednom tako, kao da ga je nešto stislo u grlu. Nije imao više snage i smjelosti, da priopći i drugu vijest o požaru u glavnomu hringu.

— Što si zastao? — Kagan će nestrpljivo, kada je Bleda umuknuo. — Govori!

— Ne mogu! Duši me nešto.

— Govori odmah!

— Bojim se, bojim, tvoje srdžbe.

— Ako si krivac, pa će te i stići! — on će odrješito.

Svi Avari zadrhtaše na te riječi, koje su već unaprijed naviještale zlo.

Kagan, koji nije bio navikao, da dugo čeka na odgovore svojih podredjenih, uzbijesni još više i stane urlati:

— Govorite već jednom što je! Ili jao vama!

Bleda uvidi, da ne koristi tajiti istine, pa odgovorio:

— I tvoj dvor... izgorio.

— I moj?! — rukne ovaj tako silovito, tako bijesno, da su svi zadrhtali, pa i isti Bajan, njegov ljubimac.

Ali, da ga ipak malo udobrovolje, počeše neki govoriti:

— Stari je doduše izgorio, ali novi je već gotov.

— I ljepotom daleko nadmašuje starog! — opet će drugi.

Ove riječi, kao da su malo udobrovoljile Kagana, jer mu je lice donekle poprimilo prijazniji izgled. A to je donekle ulilo nade u uplašena avarska srca i oni su mu odmah stali pripovijedati, kako je nekoliko dana iza njegovog odlaska i vodena bujica počinila velike štete, jer je podrovala i odnijela mnoge nasipe.

— Već smo držali, da su to zli znaci za tvoju vojnu, koju si bio poduzeo na češku zemlju — primijeti Bleda.

— Kakovi zli znaci?! Što laješ? — opet će Kagan surovo i bijesno. — Zar sam ja takova kukavica, kao i ti i ova paščad, koji nijeste imali snage da ugušite pobunu robova?!

Na ove riječi nije se više usudio nitko ništa primijetiti, samo da još i više ne ogorče i ne razjede strašnog poglavicu.

Za kratko vrijeme krenuli su odmah dalje prema Kaganovu hringu. I Bajan se morao za prvo vrijeme nastaniti u očevom hringu, jer je u njegovomu požar sve zgrade obratio u prah i pepeo. Strašni oganj poharao je one noći ne samo njegov hring, već skoro sve sjeverne hringove. Da nije onda duvao jaki vjetar koji je samo još jače raznio iskre, bilo bi se dalo ipak nešto spasiti, ali ovako je sve postalo plijenom te strašne sile.

Kagan je jašio šuteći i mrk. Niti s istim Bajanom nije cijelo vrijeme prozborio jedne jedincate riječi. A ta njegova mučaljivost i srdžba porazno je djelovala i na svu ostalu njegovu pratnju i vojsku, koja se gluho i tihano pomicala prostranom ravnicom. Samo katkada zastenjala bi po koja slavenska duša, koju su vodili u ropstvo, ili bi zahrzao koji konj, inače bijaše sve umuklo. I cijeli taj Kaganov povratak više je priličio kakovoj velikoj pogrebnoj povorci, nego li slavodobitnom povratku sa vojne.

Tek kada su bili već na dohvatu glavnog hringa i kada je Kagan ugledao novi svoj dvor, okrene se prema Bledi i upita:

— A blago? Njega ste jamačno spasili?

— Nešto, nešto — muklo će starac.

— Samo nešto? Nešto! — vikaše vodja.

— Sve nijesmo mogli, jer je požar odviše brzo zahvatio cijeli dvor.

No stari Avar nije još pravo ni dorekao svega, kada ga razjareni vodja nemilosrdno ošine bičem preko glave i rutavog lica, da mu se odmah zamaglilo pred očima, a krv ga zalijala preko rasiječenog lica. Nesretni Bleda protrnuo je cijelim tijelom i bilo mu najednom tako kao da će sad na ispustiti dušu. Smrtni ga strah tako zaokupio da mu se na čelu ukazalo nekoliko kapljica ledenog znoja. Blijed poput sablasti i raščupane kose, sjedio je na konju kao ukipljen i iščekivao ne će li za tim udarcem slijediti druga, još gora kazna. Ta on je i predobro poznavao svog nećaka, da ne zna za mjeru i obzir, kada ga spopadne bijes i srdžba.

A i svi drugi grozničavom napetošću iščekivali hoće li još i jače provaliti gnjev vrhovnog vodje. Bilo bi u istinu čudo, kada bi se on bio zadovoljio tim jedinim udarcem, kao odmazdom za propale dragocjenosti. I zato je strahoviti grobni muk vladao u cijelom hringu, dok je Kagan obilazio i pregledavao svoj novi dvor. I tek onda kada se nakon toga dugog pregledanja bio pojavio na Kaganovom licu mali izražaj zadovoljstva nad novogradnjom, pristupiše neki vidjeniji Avari k mladomu Bajanu i stadoše mu šaptati:

— Bajane, sunce naše, diko naša! Isprosi milost za staroga. Ti jedini smiješ sada pristupiti k razjarenome vodji.

No Kagan je uza sav onaj tračak zadovoljstva još uvijek izgledao tako strašan i mrk, da je i isti

sin strepio pred tim njegovim gnjevom. Ali znajući koliko ga otac ljubi i koliko drži do njega, ipak se odvaži i podje za ocem, kada je ušao u novi dvor, pa ga stane milo moliti i laskati mu:

— Oče! Oprosti ujaku Bledi! Suspregni svoj strašni gnjev! Nemoj ga više kazniti. Zar bi mogao dozvoliti da se raja u svom zlobnom srcu veseli kako pravedni Kagan svaljuje svoj gnjev na rodjenog ujaka? Imaš njih, pa ih udari na muke. Oni su onako krivci a nije stari i vjerni ti Bleda! Sjeti se, da se on u svim velikim i strašnim vojnama borio kao lav za slavu i veličinu tvog imena, pa ne bi bilo lijepo da ga kazniš. Uvaži moje riječi. Bajan te moli za njega! A njemu nijesi nikada odbio niti jedne prošnje!

Ove riječi kao da su donekle udobrovoljile mrkog vodju i on će nešto blažije:

— Neka bude! Pravo veliš, ujak mi je. Inače da nije toga, jao si ga njemu!

Ovu Kaganovu odluku pozdraviše svi s najvećim ushitom, a stari se Bleda poput pseta povlačio oko vodjinih nogu i cjelivao ih u znak velike zahvale, što ga je minula kazna.

A i mladog Bajana još je više to oproštenje radovalo, jer je time i opet njegov ugled porasao medju Avarima, koji su ga u velike štovali i ljubili i smatrali ga kao zenicu svog oka, kao središte avarske slave i moći.

*

U predvečerje pri obilnoj gozbi, što ju je sada već udobrovoljeni Kagan dao u slavu svoje pobjede nad slavenskim plemenima u Noriku, tako se bio razigrao mladi Bajan od kisela kumisa i jake medovine, da je stao kao mahnit skakati i plesati po prostranoj očevoj sobi. Morali su mu dovesti i bojnog konja, na komu je on pred ocem i svim uglednim Avarima izvadjao najsmjelije bojne igre i najvratolomnije kretnje i skokove. Stari je i mrki vodja svojim zmijskim očima napeto pratio svaki kretaj i svaki pomamni skok svog ljubimca, da su mu one dvije pletenice neprestano padale s ramena na ledja.

A drugi Avari kada su vidjeli tu Kaganovu dobru volju stali su ga u zvijezde kovati, što je otac takovog hrabrog sina, koji nije samo njegova dika, već i dika cijelog avarstva.

Pa kada je pokazao svu svoju vještinu i kada se zasitio tih bojnih i pomamnih igara, zaželi najednom da vidi svoju robinjicu, lijepu Vidu, za kojom mu je srce tim jače plamtjelo i uzdisalo, što ju nije vidio za cijelo vrijeme svog izbivanja. Sav je stao izgarati nekom pohlepom, nekom strašću za lijepom djevojkom. Upravo te večeri bio je odlučio da ju javno, pred ocem i svim Avarima proglasi svojom pravom ženom. Taj mu se čas zato činio najzgodnijim, jer je bio cijeli avarluk razigran do ludila i pomame što s njegove bojne vještine, što od kumisa i slatke medovine, kojom je Kagan izvanredno počastio svoje boljare.

Zato ne rekav nikome ništa ode na drugu stranu dvora da potraži djevojku i da ju dovede pred razigrano društvo. Idući u ženske odaje maštao je, kako će ju dati zaodjeti onim skupocjenim istočnim odijelima što ih je Kosru slao i što nijesu postali žrtvom vatre; te kako će joj oko vrata nanizati biserje i zlatne lančiće, što ih je oteo od žena uglednih rimskih časnika kada je prije godinu dana bio provalio na podunavske pogranične gradove u Sirmiju. Htio je sve svoje bogatstvo na nju nanizati, samo da bude što ljepša i zamamnija, i da tim izvanjskim sjajem zaslijepi i one Avare koji baš nijesu bili za to, da sin Kaganov uzima jednu slavensku robinjicu.

No prošav sve prostorije novog dvora, zavirio u svaki zakutak i u svaku komoricu, ostade kao gromom ošinut kada nigdje ne nadje žudjene djevojke. Stao je urlikajućim glasom dozivati sve sluge, robove i robinje i ispitivao ih za djevojku. Ali kada nije od njih ništa doznao, pohitao je u komoru svojih dviju avarskih žena i stao i njih propitkivati za Vidu. Nu one su isto toliko znale koliko i sluge i robovi, jer u onoj smetnji i pobuni prigodom onog velikog požara nije se nitko niti obazirao na nju. Tada je svatko gledao da najprije spasi sebe i Baja-

nove dragocjenosti, a ne da se brine za jednu robinjicu, koja je zatočena u kolibici živjela tužne dane.

Ne doznav ništa o ljubljenoj djevojci pomahnita najednom u tolikoj mjeri, da su se i sluge i robovi razbježali kao i ptice pred kopcem, kada je stao nogama gaziti i bičevima udarati po svojim avarskim ženama, objedjujući ih, da su ju iz ljubomora ili sakrile ili otrovale. U svojoj strasti i srdžbi tako je strahovito urlao i rikao da su se počeli pijani i polupijani Avari jatiti oko njega kao oko kakovog čuda. I svima je stala krv laganije kolati žilama, a noge im drhtale od straha kada su ugledali ono zlostavljanje i mrcvarenje bijednih žena, koje su se savijale od straha, boli i muke poput prigaženog crva. Pa i sam Kagan zinuo je od čuda i prepasti nad toli naglom promjenom svog miljenika, koji je još čas prije ušao u dvor veseo i razdragan. Nije si u prvi mah mogao razjasniti, otkale i zašto najednom toliko bjesnilo u njegovog sina. Tek kada su mu sluge rekle, da je to poradi robinjice Vide, odvratio je jedvice bijesnog sina od daljneg zlostavljanja, govoreći pri tom:

— Bajane, diko moja, umiri se! Sjutra zorom poslat ćemo poveće odjele naših na sve strane da ju potraže. Možda ćemo ju gdje naći.

— Dvojim, silni Kagane, da li ćeš ju ikada više dobiti u svoje šake, — prekine ga Bleda. — Odmah idućeg jutra iza onog strašnog požara razaslao sam više potjera na sve strane, ali nam je umakla skupa s ocem i s robom Mirkom.

— Umakla?! — zavapi i bolno i razdraženo Bajan i zaškrgućе zubima. — A kuda?!

— Preko Dunava, — Bleda će.

— Dakle na zemljište istočnog carstva? — upita i Mundzuk.

— A kako je mogla umaknuti? Zašto nijesu pohrlili za njom i preko Dunava? — bijesnio Bajan sve više.

— Jer smo bili malobrojni, pa bi nas bile uhvatile i umlatile rimske pogranične straže, — javi se neki mladji Avar, koji je one noći proganjao Vidu, kada je bila prešla preko Dunava.

Na ove riječi priskoči k njemu Bajan još bjesniji nego li prije i lupi ga svojim bodežom u prsa, urliknuv:

— Na, evo ti nagrade za tvoju plašljivost i kukavštinu!

Probodeni Avar sruši se uz bolan jauk na zemlju, dok se drugi stanu u najvećem strahu razilaziti bojeći se, da ne bi i oni oćutjeli Bajanovo bjesnilo.

— A gdje su oni drugi? — vikaše dalje. — Dat ću ih rastrgati na konjske repove za njihovu kukavštinu i nevjeru! Hu! Hu! Djevojku su pustili preko Dunava a bila im je na dohvatu! Na konjske repove! Hej, vodite mi te pse ovamo!

I što bi samo trenuo okom već su hitre sluge vodile onu petoricu uprepašćenih Avara, koji su onomadne proganjali djevojku, pred sud bijesnog poglavice, koji je još sveudilj rikao:

— Na repove! Na repove! Rastrgajte ih!

I za neko vrijeme već su nesretnici bili povezani svaki za dva konja, koje su potjerali na protivne strane. Nastade prizor odvratan — grozan, — prizor, koji nadilazi sve strahote, kada su divlji konji stali razvlačiti i trgati udove nesretnika, koji su u najgroznijim mukama izdisali i proklinjali svog krvnika . . .

Mnogi Avari koji su bili inače krvoločni i tupi za svako milosrdje, otkretali su glave od tog zvjerskog prizora i sa grozom u srcu slušali kako pucaju kosti i silom otkinuti udovi njihove nesretne braće.

Ali Bajan je stojao nepomičan, pun bijesa, bez mrve samilosti i za iste svoje Avare, i s nekom groznom, zvjerskom nasladom uživao u tim neopisivim mukama.

Pa kada su zanijemili i zadnji bolni uzdisaji na ustima te nesretne petorice, pograbio je za svoj britki mač, poklopio bojnog konja i u pratnji dvadesetorice svojih Avara poput žarke munje i bijesne oluje izjurio na vrata hringa. U divljem kasu zaputio se put

juga, da potraži ma bilo gdje djevojku, za kojom mu je srce u taj mah izgaralo ne više ljubavlju već — osvetom i to osvetom strašnom i krvavom.

* * *

Bajan je cijelu noć i cijeli slijedeći dan poput bjesomučnika bijesnio strašnim gnjevom zaradi pobjegle djevojke. Divlje i mahnito jurio je na svom hitrom konjicu po onim prostranim ravnicama izmedju Tise i Dunava. Svaku šumu, grm i svaki zakutak dao je u svojoj zdvojnosti pretražiti, ne bi li gdje našao djevojku. Kao lud vrludao je i danju i noću, bez daha i odmora, i rigao gadne kletve na svoje Avare, koji su mu javljali da nijesu nigdje našli Davorkove kćeri.

I u svom ludom bjesnilu htio je nagovoriti oca si Kagana da sa svom silom provali u istočno carstvo i da tamo potraži odbjeglu djevojku. Ozbiljni i trijezni Kagan imao je dosta muke dok je mahnitog sina odgovorio od te ludosti i nepromišljenosti.

— Zar za jednu robinjicu da dižem cijelu našu silu? Mahnitče! Razbor u glavu! — vikao je ogorčeno i strašno na njega, kada ga je i opet stao napastovati sa svojim ludim zahtjevima.

Ovaj odlučni i osori očev ukor kome nije bio Bajan vičan, opametio ga je donekle i on stao tažiti svoj gnjeg i miriti uzavrelu krv. U raznim bojnim vježbama i vještinama kojima su se svi Avari spremali za veliku vojnu na istočno carstvo prolazili su mu dani, i on je sve više zaboravljao na lijepu Davorkovu kćerku. Samo kadikad još uzavrela bi mu naprasita i surova ćud, a onda bi znao proklinjati samog sebe i svoju pamet, što je nije uništio onda kada mu se ono bilo noktima zadrla u lice. Takovom zgodom govorio bi:

— Trebao sam ju odmah prignječiti kao i crva, pa bi si bio uštedio toliku srdžbu i muku!

No ipak uza sve to on nije još gubio nade da je za uvijek izgubio djevojku. On je živio u tom uvjerenju, da će ju možda na proljeće kada će udariti na Carigrad ipak gdje god naći u Panoniji. I

pri toj pomisli zadrhtalo mu jače i radosnije srce, a divlji i zloslutni smijeh odavao je, da sprema za odbjeglu djevojku strašnu osvetu i kaznu.

XV.

Vidin odgovor djelovao je porazno i bolno na Mirka. Nigdje nije mogao naći pravog mira, pa je cijeli bogoviti dan vrludao prostranom šumom bez cilja, bez svrhe. Vrlo mu teško bilo pri srcu kada se sjetio kako mu je rekla: „Odreci se svoje vjere i primi našu, koja je bolja i uzvišenija!“ I iz njezinih ljupkih ustanaca morao je takodjer čuti prezir na stare slavenske bogove. I ona ih je mrzila poput svog oca. Ali ipak uza sve to on je odmah našao za nju i ispriku.

— Nije se čuditi njoj, — govorio je sobom kada je pod jednim stoljetnim hrastom sjedio na nekom trulom panju. — Ona je već od prvog dana uzgojena u toj novoj vjeri. Ona nije nikada niti čula ništa lijepa o staroj našoj vjeri. Nije joj za to niti zamjeriti. Ali Davorko! On je odrasao u Perunovu bogoštovlju, on mu se nekoć i klanjao i molio ga po dubravama Bijele Hrvatske a sada ga ruži, zameće i izvrgava ruglu!

To mu nije nikako išlo u glavu. I u svom očaju počeo je već i sam malo kolebati, a u srcu se njegovu stala radjati takodjer sumnja, kada je pomišljao: zašto se njegov veliki Perun na sve te povrede ne miče? Zašto svojim žarkim i smrtnim strjelama ne uništi sve one koji ga ruže i preziru?

— Dokaži da si bog! Dokaži, da si onaj koji upravlja cijelim svemirom, koji vedri i oblači! — uskliknuo je on nekoliko puta kada je bacio pogled prema azurnom nebu na komu se polagano i odmjerenim tokom valjala žarka sunčana kuglja i zlatila mu svojim tracima bujnu momačku kosu, što mu je padala sve do jakih ramenica.

Ali kada je opet stao ozbiljnije razmišljavati o strašnim gromovima koji bi mogli uništiti starog Davorka, bilo mu čisto žao što se tako prenaglio u

svojoj srdžbi. Ta stari je Davorko inače bio dobar čovjek, čestita i plemenita duša, koja je u svom vijeku mnogo toga prepatila, pa zašto da vrhu njegove glave zaziva srdžbu Perunovu? Smrt njegova samo bi teško ucvililа mladjanu Vidu, koju on toliko ljubi. Pa najposlije kako on i dolazi do toga da zaziva Perunovu srdžbu vrhu glave onog koga je smatrao svojim drugim ocem? Najposlije zašto da se on toliko žesti i zauzimlje za Peruna? Ako je on bog i ako je on sveznajuć, to on i sam čuje što Davorko govori o njemu; pa ako ga to vrijedja, neka učini čudo i neka svoje nevjerne stvorove opomene da se za dobe pokaju, i da se povrate k njegovim žrtvenicima.

I čim je dulje i dublje o tom razmišljavao, tim je njegovo do sada čvrsto i jako vjerovanje u vrhovnog slavenskog boga Peruna počelo kolebati. Nije mu išlo u glavu, kako može jedan bog kao što je Perun, i koga slave sva slavenska plemena na zemlji, kako on može ipak dozvoliti da se pokraj njega štuje i drugi, novi bog, — bog, komu se klanja Davorko i njegova kćerka? Pa najposlije nema li stari Davorko možda i pravo kada tvrdi: da Peruna niti nema, već da ga je stvorila samo živa mašta njihovih pradjedova? Jer ako Perun postoji, ako vlada ovim svijetom, onda ne smije ipak dozvoliti da se proti njegovu bogoštovlju diže drugo, novo, koje je njega posve nijekalo i koje je išlo za tim, da njegovo staro stoljetno bogoslužje posvema uništi i iskorijeni. A u tom novom kršćanskom bogoslužju, koje ne poznaje slavenskih bogova, nazrijeva on svakako propast za vascijelo slavenstvo, koje će ga stići za to što je zapustilo Peruna i oskvrnulo njegove žrtvenike.

Ali tu se sjeti na najnoviju avarsku provalu u Norik i susjedne zemlje pa reče:

— Čudnovato! Česi, Dudlebi, Pšovani i Lemuzi nijesu prijatelji novog bogoštovlja, dapače oni su jedni od najvjernijih sinova Perunovih, pa ipak ih je stigla nemila i teška ruka avarska, kao i mnoge druge njihove susjede. Kako je ipak mogao Perun to dozvoliti, da njegovu odanu djecu svlada onaj avarski krvnik? Zašto nije upotrebio svoje strijele? Zašto nije sa svojih ognjenih kola bacio na avarsku vojsku svoje ognjene kuglje i kamenje? Kada može svladavati i krotiti bijesove, gospodare oblaka, i kada može svojom crvenom šibom (munjom) proganjati i bičevati vodene žene, može još laglje Avare, koji su samo ljudi i nemaju u sebi one snage i jakosti kao bijesovi i vile.

Ova ga je pomisao stala još više smućivati u njegovoj velikoj vjeri u Peruna, i on nije mogao nikako izaći na čistac iz tog svog kolebanja... I najednom mu postalo vrlo teško, što se i u njegovo srce stala uvlačiti ta nesretna sumnja, koja je uništavala u njemu ono veliko i dosele nepokolebivo pouzdanje što ga je gojio za vrhovnog slavenskog boga... I malo da nije požalio već na onaj dan kada se zagledao u Davorkovu lijepu kćerku. Jer da se nije za njom pomamio, ne bi bilo jamačno nikada došlo u njegovu srcu do te sumnje...

Ali kada se sjetio opet lijepe Vidice, onih njezinih velikih očiju iz kojih je sijevala mladost, krepost i dobrota, on je zaboravljao i na svoju sumnju, pa je stao samo o tome misliti, kako će riješiti taj nesretni čvor što ga je stari Davorko svojim zahtjevima zauzlao?

— Ona mora biti moja, ili se ja ne zvao Mirko! Zar da drugog zapane, koji se nije za nju toliko izvrgavao pogibeljima kao ja? Bi li bilo i pravo i pošteno, da ju stari Davorko uda za drugog a ne za mene? Ne bi li time pokazao svoju najveću nepravdu i nezahvalnost prema meni?.. Bi li on bio danas na slobodi, bi li on bio svoj, da nije bilo mene? A Vidica?!.. Ona bi danas morala grliti gadnog sina Kaganovog i udovoljavati njegovim hirima i pohotama. Zar bi mu ta sramota bila milija?.. Ne bi li to bio veći grijeh, nego li da ona podje za mene, Perunovog štovatelja? Pa najposlije zar nije isto ili Perun ili Isus?.. Perun je od starine a Isus tek od nekog vremena. Pa ako ne će drugojačije, ja ću pristati i na to, da ću vjerovati u to: da je i njihov Isus ta-

kodjer bog, ali samo da je ipak podložan Perunu kao što su mjesec, oganj, sunce i druga manja slavenska božanstva... Ovo će ih možda zadovoljiti i otac Davorko ne će onda biti protivan da Vidica podje za me... Ovako će biti i njima i meni pravo. Ja ću time pripoznati Isusa, a ne ću povrijediti svoga Peruna!.. — klicao on veselo što je tobože našao zgodan izlaz iz toga za njega nesnosnog stanja, u koje je bio zapao uslijed Davorkove odlučnosti.

Pa tako veseo, razdragan i ponosan na svoju domišljatost, odluči da će prije povratka uloviti kakovu zvijerku, koju će Vidica pripraviti za večeru da proslave svoje „izmirenje".

U vrludanju i razmišljanju bio mu je prošao skoro cio dan. Sunce se već dobrano spustilo na zapad tako, da su se u njegovomu zlatu kupali još samo vrhunci stoljetnih hrastova, dok je pod njihovim silnim krošnjama bivalo po malo sve tamnije. Ptice se spremale na počinak a od njihovog cvrkuta, pijeva i dozivanja žuborila sva šuma. Svojom zadnjom pjesmicom toga dana zahvaljivale su velikom Stvoritelju za primljena dobročinstva, i veličale svojim pijevom Njegovu slavu i svemogućnost.

Momak je stupao šumskom stazom koja se bijelila i krivudala izmedju ogromnih debala, i neprestano se razgledavao, ne će li gdje uočiti koga zeca ili srnu, koje su u to doba u manjim čoporima prolazile na noćnu pašu. Stupajući sve dalje momak nije u prvi mah opazio, da je skrenuo s one glavne staze kojom je jutros došao, već je zalazio sve dublje prema jugu. Najednom ne znajući ni sam kako, stvori se pred njim malena šumska čistina, na kojoj se postrance dizala malena i kukavna kolibica iz pruća, a natkrita granama i komadima hrastove kore.

— To nije Davorkova kolibica, — reče on u čudu. — Kud sam zašao? Bit će da sam sašao s prave staze, — i stane se razgledavati po čistini.

Ali u onaj čas, kako je jače zapucketalo pod njegovim nogama suho granje, makne se kod kolibice nekakav visoki, suhi čovječji lik, duge preko ramena bijele kose i još dulje sijede i raščupane brade... Srednji dio tijela bio je pokrio nekakovom životinjskom kožom... Spaziv momka na izlazu šume, podigne u vis desnu ruku i poče njome u zraku praviti isto onakove znakove, kakove je pravio i stari Davorko, kada je onomadne blagosiljao svoj novi dom...

Neobična, reći bi divlja i nenadana pojava toga čudnog čovjeka tako je osupnula inače odvažnog momka, da je u prvi čas ostao kao okamenjen... U onom večernjem sutonu pričinilo mu se kao da stoji pred njim kakova nadzemaljska tajinstvena prikaza, koja mu se suhom mršavom rukom grozi... On je bio tvrdo uvjeren, da to nije nitko drugi, već sam Črt ili Crnobog, koga su stari Slaveni ubrajali medju zle bogove ili bijesove. Sjetio se u taj čas sviju onih priča iz svog djetinstva, u kojima se pričalo o tomu Crnobogu kao neprijatelju sviju onih, koji štuju Peruna... Pa zato mu je najednom postalo tako tjeskobno i čudno pri duši, a srce mu stalo tako strašno udarati, kao da će mu probiti jake, momačke grudi... Čuo je već nebrojeno puta, da jao onomu čovjeku, koji se tako iznenada sretne s tim bijesom i zatornikom ljudskog roda. Njegovom strašnom progonu malo je tko sretno umaknuo, jer je on svakoga sustignuo i razderao na sitne čestice...

I zato dok je još hora, pusti se on u bijeg, samo da mu čim prije nestane s očiju te čudne pojave. I premda je u njemu kucalo junačko srce, ipak je u tom trenutku izgubio svaku smjelost, jer je znao, da se kao smrtni čovjek ne može mjeriti s višim, nadzemaljskim prikazama. Tvrdo je vjerovao, da bi mu uzaludna bila svaka borba s tim zloduhom, koji je već svojom čudnom pojavom u svako ljudsko srce ulijevao strah i trepet. I zato je jurio šumom ne pazeći u onom strahu niti na trnje niti na šikarje, koje ga je u onom bijegu svaki čas nemilo šibalo u lica i okrvarilo ih, već je samo bježao i mislio na to, kako da se što prije dokopa Davorkove kolibice.

Sunce je bilo već sjelo za zapadne planine a mrak je u gustoj šumi bivao sve veći, i staza se u onoj tami sve više gubila... Momak je vrludao i amo i tamo, pa nekoliko puta nemilo lupio i spotaknuo se o koji prevaljeni hrastić ili panj što se protegao po zemlji. I čim je bivao veći mrak u šumi tim je i njegovo srce jače i brže udaralo, a ledeni znoj ga probijao po glavi i cijelomu tijelu... I u tom svom ludom strahu najednom začuje iza sebe nekakav lomot, teški korak i nekakovo čudno drhtanje... Sada je bio već pogotovo uvjeren da ga Črt proganja i da mu je već za petama... I sada ga snašla još veća strava. Noge mu počele silno podrhtavati i klecati, i on nije više u sebi osjećao snage za daljni bijeg... Htio je vikati, htio je zvati Davorka u pomoć, ali ga u grlu nešto tako stiskalo i davilo da nije mogao progovoriti niti jedne jedincate riječi. U to osjeti najednom iza sebe vrući dah, jako soptanje i nešto ga snažno spopalo za lijevo rame — upravo na onom istom mjestu gdje mu je bila još tek na po cijela rana od strjelice avarske — i svali ga na zemlju.

U taj mah izgubio je posvema svijest i protegao se kao mrtav.

* * *

Dugo Mirkovo izbivanje zabrinulo je napokon i starog Davorka a još više njegovu Vidu. Nekoliko puta preko dana izašla je pred kolibicu, obišla ju i pozorno prisluškivala, ne vraća ili se otkale momak. I čim se večer više bližala, djevojka je bila sve nestrpljivija i nemirnija. Bilo joj vrlo teško, što je onako naprečac oštro odgovorila bijednomu momku, komu je dugovala toliku zahvalnost za svoj sretni spas iz Bajanovih ruku. Ljuto je korila samu sebe, što nije bila obzirnija spram njega i što mu nije razložila, kako treba da i on nešto pregori i popusti, koji je mladji.

— Morala sam mu ponovno reći da mi je mio, da ga rado gledam, i on bi bio jamačno popustio. Ali ja sam mu naprečac, bez okolišanja rekla svoje, a to ga je razjedilo, a možda još i više rastužilo.

A kada se noć spustila nad šumu i kolibu, bila je Vida već posve tužna, a suze su joj češće navirale na oči. Nije htjela ni večerati, već je samo mislila na momka i strepila da si nije učinio kakovo zlo... Ali tu se sjetila očevih riječi što joj ih je jutros rekao: „Pusti ga! On će se već predomisliti“.

— Možda nas hoće svojim dugim izbivanjem samo uplašiti. Možda me hoće malo kazniti, da ne budem drugi put takova spram njega?.. Oh, kada bi se samo već vratio!..

Medjutim je i stari Davorko izašao pred kolibicu, gdje je sjedila djevojka, upitav:

— Ne čuje se ništa?..

— Ne, — odvrati ona turobnim glasom.

— Danas je baš tvrdoglav. Upravo kao i onomadne kada smo još u hringu razgovarali o našemu bijegu. On je htio pobuniti sve robove proti Avarima, htio je, da njihovim žrtvama spasi sebe i nas. Ali ja nijesam htio pristati na takav prijedlog. No, dok se ohladni bit će već tu, ako ne večeras, a ono jamačno sjutra u zoru... Dobar je on inače momak, samo malo prenagao, a najžešći kada stane govoriti o svome Perunu. Sjećam se, da ono prije nije bio takav. Otkako je u hringovima drugovao s onim starim vračem iz češke zemlje, postao je posve drugi. On mu je posve smotao glavom, i on sada o ničemu drugomu već samo o Perunu... Ali on mora nama popustiti, jer mi smo na pravoj stazi, dok je on u bludnji. Nije umjesno od njega da se ne da uputiti i da ne će uvidjeti svoje zablude!

— Možda smo ga prenaglo saletili, — djevojka će.

— Prenaglo? — otac će. — Hm! Što bi bilo prenaglo? On je mogao predvidjati, da ćemo mi iznijeti taj uvjet.

I razgovarajući tako o momku, pričini se Vidi kao da negdje u šumi čuje nekakav trk i kao lo-

mljavu granja i suhog pruća, pa prekine oca u govoru:

— Stanite oče!.. Pričinilo mi se kao da čujem nekakav trk i šušanj...

I oboje stane prisluškivati... Najednom će opet djevojka:

— Oče, čujete li?! Netko trči šumom... To je jamačno Mirko!...

No Vida nije još pravo dorekla kada negdje u blizini zamumlja medvjed a njegov duboki i snažni mumljaj stane se razlijegati šumom i noćnom tišinom...

Vida se na to malo lecne a otac će:

— Iznesi mi žurno luk, strijele i sjekiru! Rutavac je negdje u blizini...

Djevojka odmah skokne u kolibicu, zapali luč na žeravici koja je još dogarala na ognjištu i skine s klina očevo oružje pa izidje pred kolibicu, gdje je već Davorko pomno prisluškivao na kojoj je strani medvjed. Tada šapne opet kćeri:

— Za mnom! Ako ga ne zgodim, barem ću vidjeti što traži u našoj blizini. Bit će da mu miriše naši konji. Treba ga uplašiti.

Vida nije baš s voljom slijedila oca si, jer ju je obilazio neki strah pred rutavim šumskim grabežljivcem, ali se ipak oprezno i tihano šuljala za njim, vrebajući očima desno i lijevo, da je ne bi spopala rutava i opasna medvjedja šapa. A pri tom si je mislila kako bi joj lijepo bilo, da je i Mirko u njihovoj blizini. Onda ne bi jamačno osjećala ni mrvu straha, jer njegovoj vještoj ruci ne bi mogao odoljeti niti najjači medvjed. Ali za oca nije baš bila odviše sigurna, jer je on bio već star i slabog vida, pa bi u tamnoj noći lako mogao i nastradati. Zato mu je svaki čas prišapnula:

— Oče, budite na oprezu! — i pri tom je grčevito stiskala sjekiru koju je držala u rukama za svaki slučaj, ako bi se medvjed k njoj približio.

I zbilja kojih stotinu koračaja od kolibe, pod jednim hrastom uoči djevojka tamnu medvjedju spodobu, kako oko nečega obilazi, njuška i puše.

— Eno ga pod onim hrastom! — šapne ocu kada ga je spetila. — Nešto obilazi.

Davorko pridje s njome još bliže k rutavcu, pa kada ga je i on ugledao, zakloni se za obližnje drvo, nategne tetivu i odapne strjelicu prema medvjedu, koga je sretno zgodio, baš u samu šiju. Medvjed zamumlja na to strahovito i uspravi se na stražnje noge, pa stane bijesno mahati glavom, kao da se želi riješiti smrtonosne strjelice, koja mu se zadrla u jaku šiju. Medjutim je Davorko odapeo i drugu i treću, koje se zabole u prsa i trbuh, i zvijer teško ranjena svali se na zemlju, uz još jače urlikanje i mumljanje.

Vida se vrlo zaradovala, što je otac tako sretne ruke, pa mu odvažno reče:

— Odapnite brže još koju, a onda ćemo ga dotući sjekirom!

Davorko posluša kćer, odapne još nekoliko strjelica, koje su se većinom zadrle u ranjenog medvjeda, koji je uzalud nastojao, da se uspravi. Medjutim se bio već Davorko tihano približio k njemu i s nekoliko snažnih udaraca dotukao ga posvema.

A kako su se vrzli oko ubijenog medvjeda, spotakne se djevojka o nešto mekanoga i vikne:

— A što je ovo? — i sagne se k zemlji, da vidi, što se to ispružilo i o što se spotakla.

No najednom se vrlo uplaši i vikne još jače nego prije:

— Za ime Božje, ta to je Mirko! Mirko! Razderao ga medvjed! Ao, kuku, lele! Razderao ga! Oh oče, oče! — i baci se preko mladića, koji je ispružen ležao na zemlji.

Stari Davorko nije u prvi čas vjerovao svojoj kćeri, ali, kada ga je pogledao u lice, prepozna i on momka. No on nije poput kćeri udario u lelek, već je pokleknuo na desno koljeno i prislonio uho na Mirkovo srce.

Za čas reče:

— Ne viči! Ne kukaj! On nije mrtav!

Na ove utješljive riječi prisloni i Vida uho na momkovo srce, pa kada se uvjerila, da otac govori istinu, klikne:

— Hvala Ti Bože, samo kada je živ! — i još jednom prisloni uho na srce, da se bolje uvjeri o njegovom kucaju.

Tada usječe Davorko dva kolca, složi na brzu ruku kao nosiljku, položi na nju momka i zajedno s kćerju odnese ga u svoju kolibicu, pa ga položi na ležaj od svježeg sijena. Uz svijetlo luči pregledaše mu lijevo rame, koje je bilo razderano od medvjedje šape i sve krvavo. Davorko uz kćerinu pripomoć ispere najopreznije svježom vodom krv i ranu i stavi na nju hladne obloge, jer nije pri ruci imao nikakovih ljekovitih trava.

Stari je bio vrlo zabrinut, kada je pregledao ranu, jer je odmah uvidio, da je vrlo opasna, a što još gore, protegla se upravo do onog mjesta, gdje je bila ona, što mu je zadala avarska strjelica prigodom prelaza preko Dunava. Ta nije dugo što mu je ista tek donekle zacijelila, a sada evo opet druge, daleko veće i pogibeljnije. To je starog Davorka tako zabrinulo, da je već počeo pomišljati i na Mirkovu smrt. Ali, da još prije reda ne uplaši odviše svoje kćeri, odvraćaše samo na njezine neprestane upite:

— Bit će već bolje, dijete. Ne tuži! Umiri se!

Momak je cijelu noć proležao u nesvjestici, što je Davorka još više zabrinulo, pa je držao, da se u opće več ne će niti osvijestiti. No kada je u zoru počeo jače disati i stenjati, stari je to smatrao već preokretom na bolje, i zapovijedao kćeri, da neprestano donosi svježu vodu za obloge, da se zapriječi svaka upala. U podne bilo je momku u toliko lakše, da je na mahove otvarao oči i počeo davati rukom znak, da je žedan, našto su mu pružili vode pomiješane s medom. A u večer progovorio je već nekoliko riječi s Vidom, kojoj se na lijepim obrazima pojavila opet radost nad Mirkovim poboljšanim stanjem. Dapače joj je na mahove ispripovjedio, kako se u šumi

namjerio na strašnog Črta, koji ga je proganjao sve do kolibice i koji mu je zaderao svoje pandže u lijevo rame.

No tu ga je Vida ispravila. Ona reče:

— Nije te Črt ranio već medvjed. Eno ga pred kolibom. Otac ga je sretno utukao. On te to progonio.

— Ali ja sam na svoje oči gledao strašnog Črta! Mogu ti se zakleti na Perunove strijele, da je on to bio.

Vida nije na to znala ništa odgovoriti, već je sve to ispripovjedila ocu, kada se vratio iz lova.

On joj na sve to reče:

— To ne može biti, jer Črta nema! Mirko se tako uplašio pred onim silnim medvjedom, da je mjesto njega gledao bajovnog bijesa.

Tek kada muje i sam momak pripovijedao, kako se na onoj šumskoj čistini namjerio na nekakvu prikazu s dugom bijelom kosom i još duljom bradom, i koja je oko pojasa bila omotana životinjskom kožom, pukne mu odmah pred očima, i on će u sebi:

— To nije bio nitko drugi, već kakav pustinjak, koji u samoći, pokori i molitvi provadja dane i služi Gospodinu Bogu.

A onda stane momka pobliže ispitivati o kolibici i o mjestu, gdje mu se taj tobožnji duh ukazao. On je odmah u sebi stvorio odluku, da će što prije potražiti tu čistinu, na kojoj je momak pretrpio toliki strah. Pa kada mu je Mirko još i to rekao, da mu se sve čini, da je ona prikaza pravila u uzduhu onakove i slične znakove, kao i on, kada je blagosiljao svoju kolibu, bio je Davorko već posve uvjeren, da to nije nitko drugi, već kakav pustinjak.

Iduće noći naglo je pozlilo Mirku. Teška vrućica i nejasno bulažnenje najednom je uništilo u Davorku i Vidi svaku nadu. Usprkos njihovoj najpomnjivijoj njezi i neprestanim hladnim oblozima prijetila je sveudilj opasnost, da će nastupiti otrovanje krvi, koje bi moglo uništiti Mirkov život, ako dopre do srca.

Čuvši za tu veliku pogibelj i ugledav očevo teško zabrinuto lice, bila je djevojka sva očajna i blijeda

poput kamenoga kipa. S pomisli na Mirkovu možebitnu smrt, drhtala je cijelim tijelom, a noge su joj tako oslabile, da je na svakom koraku posrtavala i klecala. Uzalud ju je otac tješio, da ne zdvaja, da jošte nije ugasla svaka nada, to ona ipak nije mogla naći pravog mira i utjehe, po gotovo, gdje je gledala kako se momak muči, kako teško stenje i kako bulazni nerazumljive riječi. U tom trenutku bila bi dala za njegovo ozdravljenje i svoj vlastiti život, bila bi pripravna podnijeti i najteže muke, samo kada bi joj tko rekao, da bi to bilo na korist Mirkovu. Tek u toj strašnoj neizvijesnosti i boli osjetila je ona koliko ga ljubi, i kako je njegov život za nju dragocjen i vrijedan.

— Zar da sada umre, kada smo se dostali slobode i novog ognjišta? — pitala se u svom očaju. — Zar da ga sada izgubi, kada su imali tek osvanuti pravi dani sreće, mira i ljubavi? Zar nema za nju obzira i milosrdja? Zar baš ona jadna mora, da iskusi još i tu tešku bol i taj veliki udarac? Nije li bilo dosta svih tih patnja i nevolja već od najranijeg djetinstva? Što je ona kukavna skrivila, da ju neprestano progoni takav zao udes?

I nije mogla, a da ne zajauče, da ne zabugari nad svojim udesom, kojemu je išla u susret. A taj jauk prenuo je napokon i samoga momka, i on je na mahove počeo oko sebe pogledavati čudnim, presenećenim pogledima. Iz očiju mu je sijevala izmučenost i vrućica, koja ga je već nekoliko sati nemilo trla i mučila. U njegovim dosele vatrenim i živim očima počivala je boljetica i umornost. Ali kada je pokraj svoga uzglavlja ugledao nju, svoju dragu Vidicu, odmah kao da mu je bilo lakše. Oznojenu i od vrućice užarenu desnicu upravio je k njezinoj ruci i stao ju tako milo stiskati, govoreći pri tom isprekidano i na mahove:

— Ne plači, Vidice! Utješi se! Ako i moram onamo gore, medju moje djedove, bit će mi jedino tebe žao. Ali inače tamo će mi biti lijepo. Znaj, tamo je svijetla gora, koja je sva u cvijetu, kao da je izvezena. Po nebeskoj cesti, koja je lijepo posipana i mekana, odnijeti će svijetli dusi moju dušu. Osim djedovskih duša, naći ću tamo i one duše, koje će se istom roditi na ovaj svijet. Utješi se Vidice! Meni će biti tamo lijepo, vrlo lijepo. A još bi mi bilo ljepše, kada bi i tvoja duša sa mnom putovala na svijetlu goru. Na njoj je vječno proljeće, sve drvlje je obasjano sjajnim suncem. Tamo pjevaju ptice toli divno, da ti se čini cijeli vijek, kao jedan čas. I ti ćeš tamo jednoć doći. Ja ću sam za tebe moliti velikog Peruna, da te primi, da te ne odbaci od sebe. Ti nijesi kriva, što su se tvoji odvrgli od njega.

Ove riječi još više rastužiše i onako očajnu djevojku i ona brizne u ponovni plač i očaj. Kao da bi nožem tko parao i rezao njezino izmučeno srce, tako joj je bilo, kada joj je momak stao govoriti o svom slavenskom nebu i o svim užitcima i radosnim časovima, što ih osjećaju one duše, koje dodju na svijetlu goru, gdje je vječno proljeće i gdje vlada neprolazna sreća i zadovoljstvo. Njegove riječi zvonile su joj u ušima kao smrtno opijelo, kao zadnji oproštajni govor. I to je morala ona sve podnijeti i slušati, i to iz onih ustiju, koja su joj u to kratko vrijeme, što su uživali davno željkovanu slobodu, izrekla toliko medenih riječi o ljubavi i sreći. I kada je pomislila na to, da bi ta usta imala za uvijek zanijemiti, prošli ju cijelim tijelom takovi srsi, da joj se pričinjalo, kao da se sva krv stine i ledeni u svim njezinim žilama.

Pa kada je momak opet zaklopio svoje vjedje i stao izgarati u ponovnoj vrućici, bacila se ona još više očajna na grudi svome ocu i bugarila:

— Oče! Oh, oče moj, zašto smo tako nesretni?!

A njemu je bilo na te njezine riječi tako teško i nesnosljivo, da bi bio i on sam zaplakao, da se nije morao svladavati pred njom, samo da ju još i više ne rastuži. Srce mu se i samomu cijepalo i kidalo gledajući bol i očaj jedinoga svog djeteta. Počeo si predbacivati, što je ono išao momku govoriti o ženidbi. Čisto mu bilo žao, što je stavljao zapreke

kćerinoj udaji, i što je onako naprečac rekao svoju momku.

— Da nije bilo one upadice, ne bi bilo niti došlo do toga, — pomisli on u sebi, i stane cjelivati i gladiti čelo i bujnu kosu svoje jedinice, tepajući pri tome kao i malome djetetu:

— Muč, kćerko, muč! Bit će već bolje! U Mirka je jaka narav, i on će već Božjom pomoći preboljeti i tu tešku boljeticu. Ne kukaj toliko, već se radije pomoli za njega, da ozdravi i tjelesno i duševno. Ako ne pomogne molitva, plač jamačno ne će. Podignimo svoja srca k Gospodinu Isusu, i ja sam duboko uvjeren, da se ne će oglušiti našim prošnjama. Izveo nas je ispod avarskih bičeva i zala, štitio nas je na bijegu od njihovog progona, pa budi kćerko uvjerena, da će se ganuti i na tvoje suze i vruće molitve. To bi bio najsigurniji spas, najuspjeliji lijek za opasnu Mirkovu bolest.

Te očeve riječi kao da su donekle malo umirile nesretno djevojče i djelovale na njezino bolno srce kao čudotvorni melem na tešku ranu.

I da se malo oporavi od prevelike zabrinutosti i tuge za ljubljenim momkom, izadje po očevu savjetu pred kolibicu, da usrkne svježeg uzduha. Vani je bilo divno jesensko predvečerje, koje je plivalo u zlatu zapadajućega sunca. Vrhunci stoljetnih hrastova i bukava zlatili se u zadnjim sunčanim tracima, koji su cjelivali ono žuto i crveno na pô već uvelo lišće, što je treperilo na starim kvrgavim granama. Gdjegdje zašuštala je i zacvrkutala i po koja ptičica, spremajući se na počinak.

U prvi mah sva ta jesenska ljepota nije ganula sirote Vide, koja je samo razmišljavala o svim dogadjajima prošlih dana, koji su ju zadesili tako naglo i nenadano. Tek kada je i otac stupio pred vratašca kolibice, ona se prene iz svojih sjetnih misli i upita:

— Spava li još?

— Još sveudilj. Vrućica vrlo ga izmučila, pa sada spava tako blagim i spokojnim snom. Opipao sam mu i bilo, i čini mi se kao da vrućica malo popušta. Dao Gospodin Isus, da bi mu krenulo na bolje! Ako ova noć prodje mirno i bez veće vrućice, onda nema više bojazni.

Te ugodne vijesti djevojka je upravo pohlepno gutala, a srce joj stalo življe kucati, dok se u njezinoj duši stali javljati svijetli tračci nade, koje je ona pozdravljala i čeznućem i velikim zadovoljstvom.

Pa kao što je god stari Davorko naslućivao te večeri, tako se i ispunilo. Jaka Mirkova narav podnijela je i tu tešku boljeticu i najveća opasnost je posve minula. Uzdržao je i više nego što je itko mogao i očekivati. Dakako da je uz samu narav i molitvu mnogo doprinijela i zdušna i požrtvovna njega starog Davorka i njegove kćeri, koji su u oporavku miloga im druga nalazili najveću nagradu za svoj veliki trud, i za sve one besnene noći, što su ih probdili uz njegov krevet. Tom požrtvovnom njegom, htjeli su, da se donekle oduže Mirku za sve one velike pogibelji, kojima se bio izvrgao, kada je njih spašavao iz avarskog sužanjstva.

I tako je s dana u dan bivalo momku lakše, a vrućice je posvema ponestalo. Dakako, da je još nekoliko punih tjedana odležao na krevetu, jer ga je žestoka bolest bila silno satrla i oslabila. Ali se za to ipak u njegove dosele mutne oči stao opet vraćati onaj prijašnji sjaj, dok se na upalim obrazima javljali prvi tračci rumenila, kao vijesnici novog zdravlja i oporavka.

I ista duboka rana, što mu ju je bio zadao medo na onom bijegu, takodjer je stala po malo cijeliti pod zavojima ljekovite dabrove i medvjedje masti, koju je Vida marljivo topila iz slanine starih i tustih medvjeda i dabrova, koje je bio otac Davorko postrijeljao u lovu. Kolikom li je ona nježnošću i brigom zavijala i oblagala momkovo razderano rame, i s veseljem u srcu promatrala, kako taj lijek koristi njezinomu miljeniku. Prijašnje njezine zdvojnosti i očaja posvema je nestalo, a iz očiju joj sijevala opet radost i blagost, gledajući, kako se momak s dana u dan sve više oporavlja. A i vesela pjesma, koja je

bila kroz nekoliko dana posvema umukla, opet se orila Davorkovom kolibicom, i zvonko Vidino grlo blažilo je još više Mirkovu ranu. Sretni momak pratio je svojim očima svaki njezin kretaj i skok, a cijelim mu tijelom prolazilo neko posebno, ugodno čuvstvo, gledajući to lijepo i hitro djevojče, za kojim mu je toliko čeznulo srce. Upravo ju je cijelu gutao svojim čeznutljivim pogledima, i češće bi uzdahnuo, što već nijesu svoji. Pa kada bi Vida izašla kuda za poslom, i on bi ostao na koji čas sam u kolibici, stao bi razmišljavati o svemu, što ga je zadesilo od one večeri, kako su unišli u tu skromnu kolibicu. Toj kolibici su se i on i Vida toliko radovali i jedva su dočekali trenutak, da udju u nju; pa gle, koliko su od tog časa prepatili boli, muka, napora i duševne borbe, i koliko je ona istočila suza i podnijela očaja!

— A čemu sve to? — pitao se on češće. — Zar ne bi bilo pametnije, da je otac Davorko malo popustljiviji u svom kršćanstvu? Da je na njihovu, već bi bili svoji i posvema sretni, a ovako mora da još snašaju najveće muke. Srca im skladno kucaju, izgaraju jedan za drugim, ljube se silno, i samo željno čekaju onaj časak, kada će si pružiti ruke, da si kao muž i žena osnuju dom mira i ljubavi. Ali otac Davorko svedjer dolazi s novim zahtjevima, s novim zaprekama. Mjesto da im ide u susret ljubavi i čeznji, on ih još više muči i razdvaja! Hoće li ga ova posljednja nezgoda osvijestiti, hoće li ga sklonuti na popuštanje? Nije moguće, da će još i sada ustrajati na toj istoj stazi, nije moguće, da će i opet svoju jedinu kćerku staviti na nove muke i kušnje. Zar nije sirota već dosta prepatila? Od najranijeg djetinstva pala je pod avarski krvavi jaram i nesmiljeni bič. Zatim je bacio sam Bajan na nju svoje pohlepno oko i htio ju strmoglaviti svojim strastima i pohotama. Već ju je držao u svojim raljama, već ju je svojim gnjusnim rukama privijao na svoje grudi, da se opaja njezinom ljepotom i mladošću. Ali tada je on došao, oteo ju je tim zvjerskim pandžama Kaganovog sina, i još u horu sačuvao ju od propasti i sramote. Da, srce mu je govorilo to, da učini. I on je to učinio lih iz čiste ljubavi, jer mu se ona svidjela još onda, kada je nemoćna i satrvena ležala na ledini Bajanovog hringa, kada su ju odnesli ispod Kaganovih kola. Od tog časa nije si on mogao nigdje naći pravog mira. Njezina mila slika lebdila mu i danju i noću pred očima. I on je od tog časa želio, da ju nazove svojom, želio je, da ju učini nerazdruživom drugaricom svoga života. O, kolike je on muke i boli prepatio za sve ono vrijeme dok ju je mladi avarski zmaj čuvao u svom gnijezdu. Strahovite je muke trpio pri pomisli, da će ju Bajan uništiti i zgaziti u cvijetu njezine nevinosti. Na stotinu je načina smišljao, kako da tome stane na put, kako da ju otme njegovim pandžama? Pa kada mu je sve to uspjelo, kada ju je uz najveću pogibelj vlastitog života izveo na slobodu, i kada je već čvrsto držao, da su minule sve zapreke njegovu cilju, onda je došao on, njezin otac i rekao: „Ne!"

A to ga je tako porazilo i smutilo, da nije sam znao, što bi na sve to rekao. On, otac njezin, koji ju toliko ljubi, koji ju nosi na rukama, on se eto stavlja na put njezinoj sreći, i prijeti joj, da podje za njega. Zar je to ta njegova velika ljubav, zar joj tako hoće dobro? Priznaje, da ju je spasio iz Bajanovih ruku, priznaje, da je taj njegov čin bio čin velike smjelosti i požrtvovnosti, pa ipak uza sve to on uporno veli: „Ne ćeš poći prije za njega, dok ne budeš kršćanin!"

— A mogu li ja na to privoljeti? Mogu li ja zapustiti vjeru svojih otaca? Mogu li se ja iznevjeriti staromu bogoštovlju? Mogu li ja zaboraviti i prezreti Peruna, to svijetlo svijeta, to vrhovno božanstvo, komu se klanjaju sva slavenska plemena na širokoj zemlji? Ne bi li ja time počinio najveći grijeh, ne bi li ja time povrijedio prah svojih otaca, kada bi se odrekao onog bogoštovlja, u komu sam ugledao svijet, u komu sam sisao majčino mlijeko? Jao ptici, koja se stidi svoga perja! Bi li ja bio više vrijedan, da se nazivljem članom velike slavenske zadruge,

kada bi zabacio Peruna i prigrlio novu vjeru, takovu vjeru, koja je skroz tudja i neponjatna nama Slavenima? Otac Davorko sudi to po sebi. Misli, ako je on mogao tako lako i bez grižnje savjesti zaboraviti velebno slavensko bogoštovlje, da bi i ja mogao to isto učiniti. Kako bi ja mogao prigrliti onu vjeru, koja uči, da treba i neprijatelja ljubiti? Kako bi ja mogao sada reći, da ljubim i podnašam Avare, kada ih ni mrtve ne mogu vidjeti? Kako bi se ja svladao, a da ga ne utamanim, da ga ne sravnim sa zemljom? I ne samo Avara, već i istog Slavena poslao bi na svijetlu goru, ako bi mi htio učiniti što na žao! Nije li to luda vjera, koja takova što uči? Najposlije takovu vjeru može slijediti samo otac Davorko i ljudi, koji su malodušni i bojažljivi. Ali ja ne, i nikada ne!

Zatim se stane opet pitati:

— A što onda, ako otac Davorko i u naprečac ne popusti od svojih zahtjeva? Što onda, ako bude i opet rekao: „Dok ne budeš kršćanin, ne ćeš dobiti moje Vide?“ Tko će onda prvi popustiti?

Ova ga pitanja posvema smutila, i on je opet dugo stao o tom razmišljavati i tražiti izlaska iz toga upravo nesnosnog stanja.

— Vidica me ljubi, o tomu sam se najbolje mogao uvjeriti, prigodom ove moje bolesti. Koliko li je sirota istočila suza, koliko li je prepatila boli i straha, misleći, da mi je već kucnuo smrtni čas. Kako li je samo onda bila očajna, kada sam joj govorio, da ću valjda otići na svijetlu goru medju svoje djedove. Tada ju je bila svladala takova bol, da sam mislio, da će se stvoriti kamenom od teške tuge i očaja. Što bi bilo, da joj ponudim, da ostavimo oca Davorka, pa da pobjegnemo nekamo daleko odavle, tako daleko, da nas on ne bi više našao? Tim bi najprije presjekli taj nesretni čvor, uklonili bi u jedan trenutak zapreku, koja stoji na putu našoj sreći. Jer ako otac Davorko ostane još i sada, nakon svih ovih nezgoda pri svome, onda nema više govora, da bi mogli ikada biti svoji! On ne popušta, ja ne popuštam, pa gdje nam je onda izlaz?

Tada mu se opet nametne pitanje:

— A što onda, ako Vida ne pristane na tvoj prijedlog? Bi li ona htjela napustiti svoga oca, i za uvijek se s njime rastati? Ne bi li time pokazala svoju najveću nezahvalnost prema svome roditelju? Ne bi li time navukla na se njegovo strašno prokletstvo i srdžbu? Dvojim! U nje je tako meko i plemenito srce, da ona toga ne bi jamačno ni za živu glavu učinila. Najposlije ne bi li ja s takovim prijedlogom u njezinim očima izgubio svu svoju vrijednost; ne bi li ju time samo uvrijedio i teško rastužio? Jamačno da bi! Iz toga dakle ne može biti ništa. Preostaje samo jedno: ili da on popusti, ili da se ja odreknem Peruna. To je jedini izlaz, to je jedini put do moje i Vidine sreće.

I pri toj pomisli nastade u njegovoj duši teška i mučna borba. Nikako se nije mogao sprijateljiti s tom mišlju, da bi on postao kršćanin, da bi se iznevjerio staroj vjeri i prigrlio novu, čudnu i ne poznatu. A to mu se takodjer činilo i poniženjem, da bi baš on morao onako učiniti, kako to želi stari Davorko.

— On je više dužan meni, nego li ja njemu! Nije on mene spasio ispod avarskih bičeva, već ja njega i njegovu kćerku. Kad smo bježali one kobne noći iz hringova, rekao je izrično, da mi je dužan veliku zahvalnost i on i Vida. A gle sada! Stavlja takove uvjete, kao da je on mene izbavio, a ne ja njega. Doduše, on je godinama stariji od mene, i na tomu gradi to pravo, ali ipak ne bi smio zaboraviti, da mi je dužan zahvalu. A tu bi mi najljepše iskazao time, kada bi mi već jednom dao svoju kćer, ne stavljajući nikakovih uvjeta, niti zapreka. On vrlo dobro poznaje moje vjersko uvjerenje, pa zašto me onda nateže ka kršćanstvu? Najposlije, hoće li on time biti viši i sretniji, ako se ja odrečem slavenskih bogova? Što bi on time postigao? Ništa!

Takove i slične misli radjale su se u njegovoj glavi malo ne svakog dneva. On im je uzalud tražio

odgonetljaj, uzalud se mučio kako da tu stvar na čistac izvede, a da udovolji sebi i Davorku.

I zato se nije usudio niti jednom riječju da spomene što o svojoj ženidbi. Hotimice je izbjegavao svaku i najmanju stvarcu i riječ, koja bi mogla biti uzrokom, da se o tome povede razgovor. Predvidjao je već unapred, da bi to opet moglo dovesti do ponovnih nesuglasica, da bi i opet morao progutati koju gorku. A i stari Davorko takodjer je isto tako izbjegavao tu stvar, bojeći se, da opet ne povrijedi i ne uzruja bolesnog momka, koji se tek počeo oporavljati od svoje teške bolesti, iz koje se jedva izvukao.

I tako je to išlo s dana u dan. Govorili su o lovu, o Avarima, o svojim konjima, o budućoj zimi, jednom riječi o svemu i svačemu, samo ne o ženidbi.

Ali to ipak nije moglo dugo tako potrajati. Momak je bivao sve nestrpljiviji, a isto tako i djevojka. Njihova srca stala su sve življe i jače kucati, i oni su samo teškom mukom snašali te za njih teške i nesretne spone i zapreke. Trebalo je samo jedan zgodan čas, da svede razgovor na tu toli tešku i škakljivu stvar.

I to se doskora desilo.

Jednog popodneva, kada je stari Davorko otišao u lov, a Vida sjela pokraj ognjišta da skroji iz medvjedjih i lisičjih krzana zimske ogrtače za sebe, oca i Mirka, stao je momak kao običajno drijemati, da se snom ojači. Za neko vrijeme kada je Vida vidjela, da je Mirko miran i kada joj se činilo da sniva, ostavila je svoj posao, pošla u sjeverni kut kolibice, klekla pred mali drveni križ, što je tamo visio na stijeni, i stala se moliti. Kako je dulje vrijeme bila zadubljena u molitvu, nije ni primijetila, da se momak već probudio i da ju onako na pol otvorenim očima promatra i prisluškuje njezinoj molitvi. Upravo u taj trenutak razabirao je njezine poluglasne riječi, što ih je izgovarala u molitvi:

— O, Gospodine Isuse, koji si tako dobar i milostiv, čuj i ovu moju molitvu! Ti vidiš, da ona izvire

iz čistog i Tebi odanog srca, pa ju zato tim radje primi i uslišaj. Ti znadeš dobro, što sam ja jadna prepatila i što još sveudilj patim. Ti takodjer dobro znadeš, koji su uzroci mojim jadima, pa budi milostiv i ukloni ih što prije! Ti znadeš, koliko ga ljubim, kako sam bila očajna u njegovoj teškoj bolesti, pa se zato smiluj sada na me i privedi sve sretno kraju. Otac ne dozvoljava, da prije podjem za njega, dok ne postane kršćanin. Ali on još sveudilj ne će da čuje o tome. On još sveudilj vjeruje u svog Peruna. Ne obrati li se k Tebi, ne mogu postati njegovom ženom.

Ove riječi uzrujaše donekle momka, ali se ipak svladao da ne progovori niti jedne riječi, samo da ne buni mile si djevojke, i da čuje, što će još govoriti.

A ona je i dalje molila:

— Zato usliši moju prošnju i gani njegovo srce! Učini čudo, učini da spozna Tebe i da prigrli Tvoj sveti zakon. Ti to možeš, Gospodine Isuse, samo ako hoćeš! A to nije samo želja moga oca već i moja, da spozna put istine i pravde. Suzama ću Ti dnevice hvaliti za tu veliku milost, ako ganeš njegovo srce. Time će sinuti traci našoj budućoj sreći, to će pospješiti naše jedinstvo!

Izrekav tu molitvu, spusti glavu na prsa i obrisa nekoliko vrelih suza, što su se bile pojavile u njezinim lijepim i velikim očima.

Ova iskrena i vruća molitva djelovala je osobito na još boležljivog momka. Iz te molitve razabrao je on njezinu pravu i veliku ljubav. Upoznao je svu njezinu bol i duševnu borbu što je bila u njoj, i bilo mu čisto žao lijepe i mile djevojke. Iz tih nekoliko riječi razumio je sve. Htio je da skoči sa svog ležaja, da ju zagrli i da joj reče: „Neka bude, kada i ti tako želiš! Ja ću biti kršćanin." Ali upravo u taj trenutak pojavi se u njemu protivna misao, oprječna onoj prvoj. I on stane opet pomišljati na Peruna, na stare bogove, na slavensko nebo na svijetloj gori i na sve druge Slavene, koji se klanjaju njemu i hvale

ga i slave po svojim dubravama. I on će opet u sebi:

— Zar Peruna da se odreknem?! Da njega za uvijek zatajim i da prignem svoju glavu pred kršćanskim Bogom? Mogu li to? Ne, ne mogu! Prokletstvo otaca bi me proganjalo i preko groba!

I on je šutio, nije se javio djevojci, već se pričinjao, kao da još sveudilj spava. Ali je zato sve vrijeme bio tešku duševnu borbu. Kolebao je amo i tamo, nije bio na čistu, što da učini? Ovamo mila djevojka i velika ljubav za njom; onamo opet stara vjera i uspomena na oceve i djedove. Ovamo lijepi i tako željkovani život, onamo opet predsude i ljubav za Perunovo bogočašće.

— Što da počnem? Gdje da nadjem izlaz iz tog meteža? — pitao se neprestano.

A u večer, kada su se zvijezde osule nebeskim svodom i kada je mjesec pomolio nad šumom svoje puno lice, zovne on djevojku k svome krevetu.

— Vidice, jagodo moja, pristupi ovamo!

Pa kada je prišla k njemu, uhvati ju nježno za ruku i umiljnim glasom stavi upit:

— Ej, zoro moja, reci mi po duši, da li ti živo vjeruješ u božanstvo svoga Isusa?

— Čemu to pitanje? — Vida će. — Zar nijesi čuo već toliko krat, da je Gospodin Isus pravi i živi Bog?

— Veći nego moj Perun?

— Svakako, jer tvoga Peruna nema!

— Zbilja? Ti to tvrdiš?

— Da!

— I to posve sigurno?

— Posve!

— A bi li ti bilo milo, kada bi se i ja molio tvome Isusu?

— Mirko! Mirko moj! — zaklikta ona sva presretna i razdragana, i umalo da nije u svojoj prevelikoj sreći ogrlila ljubljenog momka. — Učini to, učini! Tim ćeš mi ispuniti najvruću želju. Hoćeš li Mirko?

No momak nije više na to odvratio niti jedne jedincate. Samo mu je iz očiju sijevala neka posebna vatra, a obrazi mu se jače zarumenili nego obično. Vida je na njima čitala neki preokret, što se zbiva u njegovoj nutarnjosti. Gledala je na njima neko jošte nevidjeno zadovoljstvo i šaputala je u sebi:

— Gospodine Isuse, usliši mi moju današnju prošnju!

XVI.

S Mirkove izjave o kršćanstvu nastala je u Davorkovom domu velika radost. Doduše on nije još sigurno očitovao, da će prijeći na kršćanstvo, ali one njegove riječi: „A bi li ti bilo milo, kada bi se i ja molio tvome Isusu?“, već su dale prilično naslućivati, da je u njegovoj duši nastao nekakav preokret. One su učinile takav utisak na Davorka i Vidu, da su bili uvjereni, da će momak ipak popustiti njihovim zahtjevima, i da će jednog dana samo reći: „I ja hoću biti kršćanin.“ A taj dan, taj sretni trenutak, oni su tako željno iščekivali. Stari Davorko nije se htio prenagliti u tome, pa zato nije niti stavljao momku nikakovih pitanja u toj stvari. On je držao, da je dosta učinio sa svoje strane, pa ako je Mirku u istinu stalo toliko do lijepe Vide, on će već popustiti od svoje tvrdoglavosti, upoznat će svoju zabludu i nastojat će, da ju čim prije ispravi. A ispravit će ju onim časom, kada izjavi, da ga pouče u kršćanstvu i da želi i on postati kršćanin.

Ali njihova nada nije se tako brzo ispunila. Momak nije doduše više toliko govorio o slavenskim bogovima, nije više toliko hvalio i veličao svog Peruna, ali nije niti ništa natucao o kršćanstvu. Davorku se već činilo, kao da momak upravo hotimice izbjegava svaku takovu riječ, koja bi mogla u njima pobuditi pomisao, da se on želi odreći svoje pradjedovske vjere. Zato je medju njim i momkom opet nastao nekako napetiji odnošaj. Staromu nije bilo s voljom što je momak tako svojeglav, pa ne će da

se odluči za kršćanstvo. I zato je jednog jutra rekao na samu svojoj kćeri:

— Vido, naša se nada izjalovila. Mirko nakon one izjave pred tobom ne govori više niti riječi, da bi ostavio svoje poganstvo. Možda se samo htio našaliti s tobom? Možda te htio samo razveseliti, kao i roditelji malo dijete, kada mu obećaju kakovu milu stvar.

— Ne bi toga rekla, — djevojka će. — Ta on je one riječi izrekao tako ozbiljno, da nije bilo u njima nikakove sumnje ili dvoličnosti.

— Pa zašto onda sada više ništa o tome ne govori? Duše mi, već mi je toga dosta! On baš hoće, da nas prisili na popuštanje. Ali iz toga ne će biti ništa! Ja sam stariji, i ja sam u pravu, a on je mladji, i dužnost mu je poslušati savjete starijega! Još ću koji tjedan to trpjeti, možda ću počekati i do proljeća, ali onda ćemo se porazgovoriti odlučno i ozbiljno. Tada mora reći ili bijelo ili crno. Inače mu je seliti ispod ovog krova! Ne pristoji se, da tudji momak obitava pod onim krovom, koji štiti takodjer i djevojku.

— Ali oče, dobri moj oče, nemojte tako naglo izricati svoj sud! — molila je djevojka. — Zar ne bi vaš čin, da ga otpravite ispod našeg krova, bio čin najveće nepravde i nezahvalnosti? Zar ste već zaboravili, što je Mirko učinio za nas?

— Da, da, — opet će otac. — Ne tajim, da je učinio mnogo za našu slobodu, ali odatle ne slijedi opet, da mora biti sve na njegovu. Ja ništa ne tražim od njega, već da se odrekne svog ludog bogoštovlja. Moj zahtjev je skroz opravdan i temeljit, i u suglasju s naukom Gospodina Isusa. Reci ti meni dijete, kako bi ja kao kršćanin mogao dozvoliti, da mi kći podje za poganina, za takovog čovjeka, koji mrzi mog Boga, i koji ga prezire. To bi po mom mnijenju bio preveliki prestupak. Najposlije, zar bi u domu takovih ljudi mogla vladati prava sloga i ljubav? On mrzi tvog Boga, a ti se rugaš njegovomu tobožnjemu božanstvu. Može li tu biti mira i prave sreće? Ne vodi li takav život do neprestanih nesuglasica? A takav život živjeti do groba, bio bi i najveći grijeh i najveći pakao na ovome svijetu. A potomci takovih roditelja? Što bi vidjeli i naučili lijepa i dobra od svojih starijih? Ništa, samo neslogu, razdor i zlo!

— Ali oče, on me ljubi! Skinuo bi i zvijezdu s neba za me, samo da može.

— Ne treba on skidati zvijezda s neba za tebe, kad sam mu stavio daleko lakši uvjet. Neka bude kršćanin kao i mi, pak eto najljepšeg dokaza njegove ljubavi spram tebe. U mojim očima to nije prava ljubav, ako on prkosno i uporno ostaje kod svoga.

Djevojka nije znala što da odvrati na ove posljednje očeve riječi. Uvidjala je njihovu opravdanost i postala je opet nujna, a oko srca ponovno joj se slegla tjeskoba. Bilo joj teško slušati, kako njezin otac navaljuje na njezinog miljenika. Što bi bila dala, da je u taj trenutak htio banuti medju njih momak i izjaviti, da je zaboravio Peruna i da ga je zapostavio njihovomu pravomu Bogu. Držala je, da bi to bio najsretniji i najuzvišeniji časak u cijelomu njenom životu.

Ali stari Davorko nije imao posve pravo, kad je toliko navaljivao na momka, jer od one večeri, kako je Vidi rekao one riječi, nastala je u njegovoj duši velika i žestoka borba. U toj velikoj duševnoj borbi nije znao što bi počeo, za što bi se odlučio. Žao mu je bilo lijepe Vide, žao mu je bilo opet stare vjere. Djevojku je tako ljubio, toliko je već prepatio zaradi te svoje ljubavi. Dvaput je već skoro i životom nastradao upravo radi nje, pa kako da ju sada na jednom zaboravi, kako da je se odreče? A to bi morao učiniti, ako ne pristane na uvjete njezinog oca.

I kada je stao na to pomišljati trpio je još veće muke nego li onda kada je ona bila još u Bajanovim rukama. I zato je sve to vrijeme samo šutio i borio se. A da Davorko i Vida ne doznadu za tu njegovu duševnu borbu, on je izbjegavao još sveudilj — kao i za bolesti — svaki razgovor o svojoj ženitbi. Htio je prije konačne svoje odluke da dobro promisli ci-

jelu stvar. Nije mu bilo tako lako i naprečac izreći posljednju, jer je znao da već jednom odlučnu i zadanu riječ ne može opozvati, van ako ne će da ga i Davorko i Vida izrugaju i proglase prevrtljivcem. U njegovim je žilama tekla slavenska krv, a kao Slaven držao je do svoje riječi i ona mu je bila svetinjom. Prekršiti ili opozvati zadanu riječ bila je u očima svih Slavena najveća sramota i prekršaj. A on toga nije htio učiniti ni za sav svijet.

Pa dok se to zbivalo u njegovoj duši i dok se on tako borio samim sobom, padne jednog dana staromu Davorku u pamet da potraži onu kolibicu gdje je momak ugledao tobože svoga Crnoboga ili Črta. Već onda kada mu je o tom pripovijedao, bio je odlučio da će se uvjeriti na svoje rodjene oči koliko je istine na tom Mirkovom pričanju. Po njegovom opisu on je odmah ustvrdio, da to ne može biti nitko drugi van kakav stari pustinjak, koji u toj šumskoj samoći sprovadjao dane u molitvi, postu i pobožnosti.

Lutajući skoro cijelo do podne po prostranoj šumi pričini mu se na jednom, kao da je tamo prema jugu šuma sve to rjedja i svjetlija. On idjaše naprijed, dok napokon ne ugleda malenu čistinu što se milovidno prostirala u lijepoj dolinici okruženoj sa svih strana velikim stoljetnim šumama. Dan je bio ponešto tmuran, pa je cijeli kraj imao nekud turoban i mrtav izgled.

Stupiv na čistinu opazi postrance — već u dnu iste — malenu i neuglednu kolibicu, upravo onakovu kakovu mu je momak opisao. Ali pokraj nje opazi još nešto, čega momak u onom strahu i večernjem sutonu nije ugledao. Veliki križ iz hrastovine stojao je ukopan pokraj te traljave kolibice, a pred njim je baš klečala mršava i bijedna čovječja spodoba, sijedih kosa i duge brade.

I čim ju je Davorko ugledao reče:

— Da, ja sam imao pravo. To je pustinjak, sveti čovjek, koji služi i ugadja Bogu.

I bez promišljanja upravi korake ravno k njemu. Njegov dolazak zbuni klečećeg pustinjaka. On podigne glavu i spaziv došljaka načini odmah u uzduhu tri puta znak svetog križa pitajući rimskim (latinskim) jezikom:

— Tko si, i što tražiš ovdje?

Davorko koji je još nešto umio latinski jer je to bio još u mladosti naučio, dok je boravio u doljnoj Panoniji, razumje pustinjakov upit. No prije nego mu je odgovorio i sam se na znamen svetog križa pobožno prekrstio, i skrušeno poklonio pred drvenim križem.

Opaziv to pustinjak razvedriše mu se odmah košćati obrazi, a iz staračkih očiju sijevao mu je neki posebni žar.

I ti vjeruješ u trojednog Boga? — upita Davorka, kada mu se približio.

— Vjerujem! — odgovori ovaj odriješito i padne na koljena pred pobožnim pustinjakom.

— Ustaj odmah i ne padaj pred menom na koljena, jer ja sam grješnik čovjek kao i ti!

Ali Davorko nije htio odmah poslušati pustinjaka, već tek onda kada ga je ovaj ponovno prisilio na to.

Sada mu se Davorko prokaza tko je i što je. Ispripovjedi mu cio svoj život u tančine, sve od prvih dana svoga dolaska u Panoniju, pa sve do tog jutra kada se namjerio na njega.

Pobožni ga je pustinjak pozorno slušao, ni da bi trenuo okom. Pa kada je Davorko svršio svoje, progovori ovaj tihim glasom gledajuć ispod svojih velikih i čupavih obrva:

— Savjest neka ti bude mirna glede toga poganskog momka! Ti radiš onako kako te puti i uči sveta vjera. Nemaš si ništa predbacivati, jer je tvoj čin u suglasju s tvojom savješću. On je poganin, niječe našeg pravog Boga; a kao takovomu ne možeš dati svoje kćeri, jer više treba slušati Boga nego li ljude!

— O, kada bi on mogao da čuje iz tvojih ustiju lijepe nauke, možda bi se ipak htio obratiti!

— Moli se Gospodinu živo, ponizno i zaufano, i ja sam uvjeren da će on uslišati tvoju prošnju; jer pobožna molitva ne ostaje neuvažena pred licem Božjim. I tvoja kći neka se s tobom moli za njega. A uz vaše molitve pridružit ću i ja svoje. Za obraćenje jednog poganina, za spas jedne još za sada izgubljene duše, ne smije nam biti ništa teško. Dapače sveta nam je dužnost, da se molimo za one koji još stupaju stazom tmine i neznanja, koji lutaju u poganstvu. Obratimo li ga na pravu vjeru, spasit ćemo njegovu dušu i steći ćemo si veliku milost kod Gospodina. Tako radi, starče, i budi uvjeren da će se gospodin Isus ogledati na tvoje prošnje. Rekao si mi ono prije da te je izbavio iz avarskog ropstva. Eto sada tebi najljepše zgode da i ti njega izbaviš iz duševnog sužanjstva, i da mu na ovaj način vratiš ljubav za ljubav. A uspije li ti to, znaj, da će to tvoje djelo biti od daleko veće vrijednosti nego li ono njegovo. Ustraj starče i ne ćeš se kajati. Ako sada još i ide teško, zato ne kloni duhom, već upiri svoj pogled ovamo, u ovaj uzvišeni znak Spasenja — reče pustinjak i pokaza rukom na križ pred kojim se dnevice molio. — I gospodin Isus nije odmah postigao svoje svrhe. I on je mnogo prepatio za svog naučanja, ali nije nikada klonuo. Znao je da ustrajnost i istina mora pobijediti. Zato je stupao naprijed stazom istine, pravde i krjeposti, dok nije ipak konačno pobijedio. A iz Njegovog uzvišenog primjera moramo se i mi učiti.

Stari je Davorko upravo strahopočitanjem slušao pustinjakove riječi, pa kada je ovaj svršio, digne se s panja na kom je prosjedio, zahvalio se pobožnomu starcu na lijepim poukama i vrati se kući.

Već je bila pala i noć, kada je stupio na prag svoje mile kolibice. Vidu je zatekao kako upravo pripravlja divljač za večeru, dok je momak ne daleko od nje sjedio pokraj ognjišta i zurio u plamen

što je buktio i lizao oko zemljane posude u kojoj se varilo meso.

Te je večeri stupio Davorko radosnim srcem preko praga svoga doma. Duša mu bila nekud uznesena s lijepih uputa i savjeta pobožnog pustinjaka i on nije mogao prešutjeti, a da ne bi spomenuo i kćeri i momku gdje je bio. Dakako da je pred momkom odlučio premučati onaj dio razgovora s pustinjakom, koji se ticao njega samog, jer nije htio da za sada o tome još govore. On je po pustinjakovu savjetu bio odlučio da ne će Mirku previše govoriti o toj stvari, već da će se više moliti s kćerju, da upozna pravu i istinitu stazu, i da ju uzmogne slijediti.

Pa kada su sjedili za večerom i slasno uživali Božije darove, oglasi se stari Davorko:

— Danas sam bio na onome mjestu, gdje se tebi desila ona nezgoda.

— Zar kod kolibice na čistini? — momak će.

— Da. Htio sam se uvjeriti o tvojim tvrdnjama.

— Pa što ste vidjeli? — oglasi se i Vida.

— Našao sam malu, traljavu kolibicu i pred njom starca pustinjaka, čovjeka pobožna i puna svetosti.

— A nijeste vidjeli Črta? — momak će.

— Budi pametan, kakvog Črta!? Taj isti starac koga si ti držao za Crnoboga, on me je lijepo primio i dao mi dragocjenih savjeta za život. Taj živi samo da ugadja Gospodinu Isusu, a ne da ugadja svome tijelu. Svetost mu se odražava na licima, a iz staračkih očiju sijeva mu sveti žar i blagost. Ma bio čovjek u kakovoj tuzi, boli ili dvojbi, pred njim može otkriti cijelo svoje srce, povjeriti mu sve svoje jade i on će im već naći lijeka.

Cijeli taj razgovor slušao je momak pomno i hvatao svaku Davorkovu riječ. Pa kada su se navečerali, on se nekud zamislio tako, da je sasvim prečuo nekoliko Davorkovih i Vidinih upita. Te večeri njegove su misli bile drugdje. One su hrlile ka onoj pustinjakovoj kolibici, gdje ga je onomadne upravo

zadesila ona nezgoda. Počeo je razmišljavati o tom čudnom starcu, koji je znao liječiti i vidati svaku ranu, što bi pekla čovječje srce.

I odjedared stala mu se nametati misao, što bi bilo da on sjutradan krene onamo? Vuklo ga onamo dvoje. Prvo, da se na svoje oči uvjeri, kako je bio onomadne lud njegov strah, a drugo, da čuje, dali u istinu imade taj čudnovati čovjek toliku moć u sebi, kako je to pripovijedao Davorko? I kada je legao na počinak, još mu se neprestano glavom vrzao taj pustinjak. I on je konačno odlučio da će sjutra zorom potražiti toga čovjeka.

Zato čim je zora svanula na istoku, on se zaodjeo u topla krzna, prebacio na sebe tulac sa strjelicama i zaputio se prema dolnjemu kraju šume. Niti pred Davorkom, niti pred Vidom nije spomenuo ni jednom riječju kuda je nakanio. Pa kada ga je Vida upitala, hoće li se doskora vratiti, rekao joj je:

— Teško prije večeri. Prohtjelo mi se danas da se opet sprodjem ovom našom lijepom šumom. Osjećam dosta snage u sebi za dulju šetnju.

— Samo pazi da ti se i opet ne dogodi kakova nezgoda!

— Glede toga budi mirna, — on će djevojci. — Više ne ću nikada biti tako lud kao onda, kada sam bježao. Gotovo me stid, kada se na to sjetim!

Jutro je bilo hladno i turobno. Jesenska je magla ležala nad cijelim okolišem i zastirala vidik. Sa svih dubova padale kapljice magle, što se cijedile sa starih grana i uvelog lišća. Cijeli kraj bio je nujan i turoban, jer se veličajna priroda spremala za dugi zimski san, da otpočine, pa da se idućeg proljeća opet zaodjene novim zelenilom, kada ju probude prvi traci proljetnog sunca. Lijepog i živog zelenila sve je više ponestajalo, pretvorilo se u nujno i turobno žutilo. Sa svih dubova padalo uvelo lišće po vlažnoj zemlji, samo po gdjekojem još hrastu trepetalo nekoliko žuto-rumenih listova na studenom jesenskom vjetriću. I oni se jadni borili protiv svog usuda, htjeli se oprijeti njegovoj sili, samo da ne uginu, da

ne propadnu. Ljepše im bilo tamo gore na kvrgavim i širokim granama starih hrastova, koji su ih kroz nekoliko stoljeća bezbroj odnjihali na svojim gorostasnim grudima. Veseli pijev lako i vitokrilih ptičica umuknuo posvema, a zamijenio ga odvratni „kvar" crnih i zlogukih gavranova. A nije se više šumom razlijegao ni kukuk sivih kukavica, niti se po barama čulo capkanje dugokrakih močvarica, niti klopot njihovih kljunova. Sve je najednom opustjelo, sve se uplašilo pred prvim vijesnicima nedaleke zime, pred oštrim i studenim vjetrovima i mrazovima, koji su još uništili i ono malo zelenila što se doslije otimalo jesenskom uplivu. Pa kada se iz opustjelih dubrava, golih gajeva i močvarnih dolina stale dizati teške, sive, jesenske magle, onda je ponestalo i onog ugodnog nebeskog modrila, a tmurni plaštevi magle pritisli zemlju poput krvožedne more. A u sva živuća bića uvlačila se tuga za prošlim lijepim i vedrim ljetnim danima.

Dosta dugo je tražio pravu stazu, dok se na nju namjerio i njome dospio do pustinjakove kolibice. Idući po njoj bilo mu tjeskobno pri srcu, kada se sjetio na nedavnu svoju nezgodu. A kada se sjetio na onaj ludi bijeg i strah, udarila mu sva krv jače u obraze i on se pred samim sobom stidio zaradi onog straha. I govorio je u sebi:

— Kako sam samo mogao biti tako lud i glup! U običnom čovjeku vidio sam Črta! Stid me je toga još i danas.

Medjutim stala se po malo razilaziti i magla, a mlako jesensko sunce stalo se po koji put nagledati iza razdrtih plašteva magle. Pa kada je stigao do same čistine, već je bilo posve nestalo magle, a sunce je prosulo svoje zrake nad cijelim okolišem.

Stigav do same čistine ugleda malu i neuglednu kolibicu, prema kojoj je Davorkova kolibica bila cijela kuća. U taj tren stalo mu srce opet jače udarati i postao je uzbudjeniji.

Ali usred toga pojavi se pred kolibicom mršava i čudna pojava starog pustinjaka, koji je odmah iza-

šao pred kolibicu kad je vidio, da na izlazu šume stoji nekakav čovjek. U prvi je mah mislio, da je to jučerašnji njegov znanac, i već se poveselio. Ali kada je momak bliže stupio, uvidi da je to netko drugi. I on ga odmah bez okolišanja upita:

— Tko si božiji, i što želiš od mene sirote pustinjaka?

— Želim čuti tvoj savjet — glasio je Mirkov odgovor. — Otac Davorko, koji je bio jučer kod tebe, pripovijedao nam je mnogo lijepa i dobra o tebi. Rekao je: da imadeš u sebi takovu moć, da liječiš svačije rane i da dadeš svakome dobra savjeta.

Rekav to zagleda mu se u oči, da se uvjeri, dali je istina što je ono stari Davorko rekao sinoć o njima.

I gledajući ih dulje, u istinu mu se pričini da iz njih sijeva neki osobiti žar i velika blagost. Te staračke oči što su se krile duboko u očnim šupljinama i pod gustim obrvama, tako su blago gledale u momka da je ovaj sve i nehotice pomislio:

— Pa gle, i zbilja! Otac Davorko nije pretjerivao kada je sinoć to o njima tvrdio.

I momak je stao koji časak kao ukopan pred tim dobroćudnim starcem, pred kojim se onomadne bio tako uplašio. Nije se ni ganuo. Tek kada ga je ovaj upitao: „Ti si došao od Davorka?“ on se opet prenuo i odgovorio mu:

— Jesam.

— Onda si ti možda onaj momak koji hoćeš uzeti njegovu kćer?

— Jesam, — odvrati opet momak i iščekivaše daljne upite. No starac je neko vrijeme šutio i podigao oči prema nebu kao da se nečemu domišlja, a tek onda je opet zapodjeo razgovor s momkom.

— Pa što te nosi k meni? — upita ga, kada je spustio glavu i pogledao u momka.

— Došao sam, da mi dadeš savjeta. Vele, da si mudar.

— Ako mogu, dat ću ti ga rado

A momak proslijedi:

— Tebi je jamačno stari Davorko jučer pripovijedao da ljubim njegovu Vidu?

— Jest.

— A jamačno ti je rekao i razlog s koga mi je ne da?

— I to! Ali taj razlog znadeš i sam.

— Zahtijeva od mene da budem kršćanin kao i on.

— I pravo je tako!

— Zar i ti to veliš?

— Naravski, jer sam i ja kršćanin. A osim toga on je kao otac u pravu da to zahtijeva od tebe, kada mu je i kći kršćanka.

— Ali kada bi ja slijedio njegov savjet, ja bi se duboko ogriješio o svoje slavenske bogove. Strašno bi uvrijedio Peruna i navukao bi na sebe njegove ognjene strijele! Pa najposlije kako da se ja rastavim sa svojom prošlošću? Mogu li ja to učiniti?

— Ako ljubiš u istinu tako žarko rečenu djevojku i ako budeš mene slušao, onda možeš. Hoćeš li nju dobiti, ti moraš zaboraviti na prošlost, moraš se s njome za uvijek raskrstiti.

— A zašto ne bi otac Davorko takodjer zaboravio na svoju?! — uleti momak u riječ.

— On je to učinio već onda kada je primio sveti krst na se. On se tim časom rastao za uvijek sa slavenskim bogovima i prigrlio onog Boga koji je jedin, svemoguć i sveznajuć!

— Pa i moj je Perun takodjer bog!

— Kakav bog? On je bog bujne slavenske mašte, takav bog koga si vi Slaveni samo umišljate, ali koji u istinu ne postoji.

— Pa otkuda onda munje, gromovi, kiše i bure, ako Perun ne postoji? Ta on je gromovnik i gospodar tih sila.

— To je djelo onog Boga, komu se klanjamo mi kršćani. Kroz te prirodne sile On pokazuje da postoji, da upravlja i da se brine za cjelokupno čovječanstvo. I Rimljani, i Grci, i Slaveni i svi drugi narodi na ovoj zemlji njegova su djeca, a On im je

svima zajednički otac. O Njegovoj milosti i providnosti ovisi sve; k Njemu upravljaju prognani i nevoljni svoje uzdisaje, u Njemu traže bijedni utjehe i okrepe. I tko se u Njega pouzdaje, tko u Njega vjeruje, taj je sretan, jer znade, da mu je On početak i svršetak, i da je u Njemu sve utjelovljeno. Bez Njega ne možemo mi jadni zemaljski crvi ništa, jer smo i sami stvoreni iz ništa. On nas uči da ljubimo svakog čovjeka, bio nam on prijatelj ili neprijatelj.

— Da, to mi je jednom rekao i otac Davorko. Ali reci ti meni, kako bi ja mogao ljubiti Avare, koji me hoće ubiti, koji su mi nanijeli toliko zla. Može li to ljudsko srce podnijeti?

— Sve se može samo kad se hoće!

— Čudna je ta vaša kršćanska vjera! Čovjeka, koji meni čini zlo, koji me muči, koji me hoće ubiti, pa da bi ga morao ljubiti! Tko to može od mene zahtijevati?

— Stani momče! — prekine ga pustinjak i podigne desnicu povrh glave. — Ja vidim, da me ti krivo shvaćaš. Ja nijesam rekao, da moraš skrštenih ruku čekati svoga zlotvora. Ako netko navaljuje na te i hoće te ubiti, ti si tada dužan da se braniš. Valjda ne ćeš čekati kao jaganjac. Ali u svemu tomu nigda ne smije u tebi prevladati strast i krvoločnost, jer čovjek je stvoren na sliku Božju, on imade razum i slobodnu volju, pa je dužan vazda slijediti glas samog Boga, našeg stvoritelja i oca.

— Zar je to tako?! — klikne momak, kada je pustinjak na čas prestao da si odahne.

— Tako, tako je to, sinko moj! Znaj, da je kršćanstvo uzvišeno sa svojih istina i nauka. Ono je djelo samog Boga. A što je od Boga, to ne može biti ništetno i nevaljalo, jer mu je sam izvor uzvišen i svet. Taj Bog usadio je u ljudska srca i ljubav, tu božansku iskru, koja veže čovjeka s čovjekom. Već prvim ljudima usadio ju je u srca, a s njih prošla je i na sve njihovo potomstvo.

— Pa zašto onda otac Davorko stavlja zaprjeke našoj ljubavi, ako je tu ljubav usadio u srca ljudska taj vaš kršćanski Bog? Ne čini li on time nešto proti svome Bogu?

— Ne! Stari Davorko nije protivan vašoj ljubavi, dapače, njegova je vruća želja, da se vi oboje što prije sjedinite. Ali on ne može i ne smije dozvoliti, da njegova kći podje za onog, koji ne priznaje pravog Boga?

— Ali ja joj ne bi nikada branio, da iskazuje dostojnu čast svomu kršćanskomu Bogu! U tom bi bila posve slobodna. A ne bi ju takodjer nikada silio ni na to, da bi sa mnom kod porodičnih svetkovina palila žrtve u čast slavenskim bogovima. Ja bi se klanjao svojima, a ona bi se opet molila svome Bogu.

— To ne može tako biti kako si ti to umišljaš. Tko zna, ne bi li ona s vremenom postala mlaka u svojoj vjeri pokraj takvog muža, koji bi bio poganin? Tko zna, ne bi li ona s vremenom još i zaboravila na znak Spasiteljev? To bi se sve malo po malo tako uvuklo u njezino srce, da ona ne bi toga niti opazila, i na jednom bi njezina usta izgovarala slavu onom božanstvu, koje niti ne postoji! A to je sve tim više moguće, što je čovjek slabo stvorenje, promjenljivo, kao i proljetno vrijeme. U bijedi zdvaja i jauče, a u dobru se uznosi i oholi, i zaboravlja, da je ništa prema sili svog Stvoritelja. U dobru i sreći brzo zaboravlja, da mu nije svrha ovaj svijet, već da mu je težiti i za drugim, uzvišenijim stvarima, takovim stvarima, po kojima se sve više usavršuje i bliža svomu Stvoritelju. Svaki čovjek mora težiti za vječnošću, da spasi svoju dušu, i da poslije ovog zemnog života ugleda jedinog Boga.

— A može li to svaki postići? — opet će momak, komu se sve više svidjalo razlaganje starog pustinjaka.

— Može, samo ako hoće da dobrovoljno i s ljubavlju vrši sve one zapovijedi, što ih je naučao Gospodin Isus. Ništa nije teško, samo ako čovjek sam hoće, i ako imade u sebi čvrstu volju da slijedi dobro i istinu. I samo onaj čovjek može biti sretan i zadovoljan, koji u vjeri traži spas i utjehu. Gledaj,

sinko! — starac će i upre prstom u svoj križ: — Ovdje nam je utjeha, ovdje spas! I kada budu sva plemena i svi narodi što ih je na zemlji, potražili u križu utjehu i pomoć, bit će i sretniji nego što su danas! A vjeruj mi da će doći to doba. Ugasnut će poganske žrtve, opustjet će žrtvenici i hramovi slavenskih bogova, a na njihovim razvalinama zasjat će veličajnim sjajem znak našeg Boga i Spasitelja! Istina, preko ove suzne doline prohujit će još svakojake nezgode i nevolje, proći će svakojaki divlji narodi, bit će strahota i krvi, ali križ Gospodinov ostat će cijel i zasjat će veličajan i slavan! Sva plemena i svi narodi gledat će u Njemu znak svog spasa, znak utjehe u tuzi i nevolji. O, kako bi lijepo bilo, kada bi i ti prigrlio taj sveti znak! Kako bi se preporodila tvoja duša na novi i ljepši život. Tek tada bi znao, koja ti je prava svrha na ovom svijetu. Poslušaj moj savjet! Učini na što te nagovaram i bit ćeš mi još zahvalan. Evo, gledaj mene. Starac sam, mnogo sam preživio u svom vijeku. Iskusio sam i dobra i zla, ali nijesam prije našao pravog mira i zadovoljstva, dok nijesam prignuo glavu pred ovim znakom svog Boga i Spasitelja. I otkad mi je svijetlo Kristove vjere sinulo u duši i srcu, ja sam se preporodio na novi i uzvišeniji život. Uvidio sam svu ništetnost ovog taštog svijeta, prezreo sam ga, i povukao sam se ovamo, u ovaj sveti mir, gdje već dugi niz godina služim svomu Bogu.

Govoreći te riječi, izgledao je pustinjak kao kakvo nadzemaljsko biće, sav preobražen i pun svetog zanosa. Jesenski vjetrić, koji je duvao, poigravao se njegovom dugom i sijedom kosom. Mršavo i koščato tijelo nije osjećalo jesenske studeni, jer ga je grijao sveti zanos za uzvišenim kršćanskim istinama. Već više od pô vijeka živio je tu skroman i tih život, daleko od svjetske buke i borbe. Malo kada ugledalo bi njegovo upalo oko koju čovječu dušu. Sve društvo bile mu šumske zvijeri što su trkale oko njegove kolibice, pa vesele ptice, koje su svojom pjesmicom veličale Stvoritelja. Taj njihov pijev bio mu je miliji nego li onaj ljudi po bogatim gradovima, jer njihova srca nijesu bila natrunjena zlobom i zavišću kao ljudska. A samo čista srca mogu da iskreno slave jedinoga i Vječnog. I upravo ljudska neiskrenost i zloba nagnala ga na ozbiljnije razmišljanje o svijetu i životu. Ona ga je dovela u tu tihu zabit, gdje je čistim srcem i vedrom dušom služio svomu Bogu i pred Njegovim uzvišenim znakom činio pokoru za svoja prošla djela i tražio upokoj i utjehu svojoj duši.

I premda je najvolio mir i samoću, ipak mu je bilo milo, ako se katkada namjerila na njega duša, koja je takodjer tražila utjehe i žedjala za istinom. Pa tako mu je i toga dana bilo voljko pri srcu, kada mu je došao stari Davorko, a još više kada je došao momak, i to sam, svojom pobudom. Zato i jest upotrebio svu svoju govorničku vještinu i znanje, samo da što jače djeluje na oporog momka, da ga predobije za kršćanstvo, pa da dvije ljubeće duše sjedini i učini sretnima.

I mudre starčeve riječi kao da su stale topiti led sa Mirkovog srca. Nepobitni dokazi, jasni razlozi i mudri savjeti, tako su se konačno svikli dosele svojeglavom momku, da je počeo posve ozbiljno razmišljati o tomu, kako bi ipak bilo najpametnije, da primi i on kršćanstvo. Eto, starac pustinjak već toliki niz godina živi odijeljen od svijeta, ne mareći ni za što udobnog i raskošnog. Trapi svoje tijelo, odriče se sviju ugodnosti, samo da ugodi svomu Bogu. Pa kada jedan čovjek može to sve podnijeti iz ljubavi spram Boga, kako ne bi on onda pristao na Davorkov zahtjev. A to može tim više, što je to i njezina želja. A njegovim prelazom na kršćanstvo biti će kraj svemu tomu, i on će doskora moći nazvati Vidu svojom drugaricom.

Bilo je doduše u njegovu srcu i duši još znatne borbe, ali misao na uzvišenost kršćanstva, pa velika ljubav spram lijepe Vide, stala je u njemu sve jače prevladjivati, i on je sve manje mislio na Peruna i slavenske bogove. Dapače bilo je dana, da je stao i

ismjehivati svoju tvrdoglavost i slavensku vjeru, i stao sve više težiti za kršćanstvom. Pa kada mu nije bilo što dosta jasno, ili kada bi se opet stala dizati bura u njegovoj duši, on je samo otišao k starcu pustinjaku i pitao u njega savjeta i utjehe. I tako se malo po malo stala njegova duša zanašati za vjerom koju je dosele izbjegavao, i za koju je rekao, da ne će nikada pred njom sagnuti glave.

Pa i onda, kada je studeni snijeg zagruvao sa sjevera i zameo sve putove i staze, on je vrlo često pohadjao pustinjaka, dao si tumačiti istine kršćanske i konačno zakanio se, da primi sveti krst. Pa kada je to priopćio staromu Davorku i Vidi, nasta u njihovim srcima tolika radost, da su oduševljeno hvalili Boga, koji im je uslišao molitve.

Ali k samom krštenju nije se moglo odmah pristupiti kako je to htio i mislio momak, jer se za taj uzvišeni obred trebalo najprije dobro i savjesno pripraviti. Uza sve kršćanske istine i nauke, javljala se u njegovoj duši još češće pomisao na staru vjeru slavensku, pa je i opet u njoj nastala dvojba i kolebanje. A dok toga posvema ne nestane, ne može biti govora o pokrštenju.

XVII.

Duga i neobično oštra zima godine 625. dala je praznovjernim ljudima dosta gradiva za razno naklapanje o velikoj i strahovitoj vojni, što se spremala na istočno-rimsko carstvo. Mnogi su govorili, da je to nedvojbeno prst Božji, srdžba Božja, što se neprestano prolijeva tolika krv, jer da je i samim nebesima već previše tih pokolja i ratova. Godina za godinom redala se sve gora i nevoljnija. Sa svih strana i sa zapada i sa sjevera i s najudaljenijeg istoka tiskali se razni divlji, barbarski narodi, pustošili istočno carstvo, uništavali tiha sela, bogate gradove i jake tvrdjave. Mnogobrojne legije istočnog carstva već su bile posve smalaksale od neprestanog ratovanja te prenapornog i neurednog života. Sam car Heraklij, taj radini i ustrajni vladar, taj spasitelj istočnog carstva, bio je već takodjer smalaksao. I njegovo veličanstvo i neustrašivost klonulo je pred tolikim brojnim neprijateljima. No, niti jedna dosadašnja vojna nije mu zadavala toliko brige, koliko upravo avarsko-perzijska, kojoj je osvitkom proljeća išao u susret. U to za njega kobno vrijeme bila je sila avarska na vrhuncu, a pogotovo sila Kosruova. Pobjedonosno perzijsko oružje vladalo je i nad Egiptom i Sirijom i svom malom Azijom. Sve su te zemlje slušale samo jedan glas, jednu zapovijed, zapovijed bogatog i silnog perzijskog vladara. Heraklije bio je tako zdvojan, da je već htio ostaviti Carigrad i prenijeti svoju stolicu u Kartagu[1]. Bogati i lijepi „novi Rim“, htio je prepustiti na milost i nemilost oholomu Perzijancu.

Sve, i gradsko bogatstvo, i veličajni hram sv. Sofije, to „prijestolje slave Božje“, to „čudo zemlje“ ta „kerubinska kola“, kako su ga nazivali Carigradjani; i iste čarobne obale bosporske s tajnovitim gajevima cipresa i krošnjatih borova, pune nježnih ljetnikovaca, u kojima se odmarali carigradski bogatuni, sve je to htio ostaviti i pobjeći. Ali u taj sudbonosni čas podiže se narod na noge, a sijedi patrijarha Sergije odvede cara u veličajni hram sv. Sofije, gdje se morao zakleti, da će sa svojim narodom, koga mu je Bog povjerio, živjeti i umrijeti! Bio je veličajan i ganutljiv prizor, kada je u hramu rasvijetljenu sa šest hiljada svijećnjaka, pod orijaškom kupulom, koja je odsijevala od pozlata, dragulja i slikarija, posred svojih dvoranika, štitonoša, patricija[2], posred mnogobrojnih svećenika i u prisuću hiljade puka, klečao zdvojni Heraklije i prisizao, da ne će napustiti svoje prijestolnice! Pa onda ona veličanstvena pjesma zahvalnica, što ju je pjevalo četrdeset hiljada grla pod vodstvom drhtavog i starog patrijarhe u slavu trojednomu Bogu, koji je njihovog cara još u horu odvratio od te zle nakane!

Taj veličajni prizor i ta prisega ohrabri na novo Heraklija, i nadahnu dušu i srce njegovo neobičnim

[1] Kartaga = grad u Africi.
[2] patricije = velikaši.

oduševljenjem i pouzdanjem u samoga sebe. A po gotovo onda zavladalo je njime veselje, kada mu je ustrajni centurijon Mauricije, nekako sredinom zime donio radosne i povoljne vijesti: da će i hrvatska plemena pod vodstvom petere braće priskočiti u pomoć njegovom carstvu.

Kada je tako bilo, stade se Heraklije odlučno spremati na boj. Danju i noću snovao je, kako da što jače utvrdi gradske zidine i kule. Sva gradska vrata dade na novo obložiti jakim mjedenim pločama, a svaku i najmanju pukotinu u zidu dade živim vapnom zalijati i popraviti. U tim grozničavim pripravama nije se štedilo niti isto crkveno blago, pa ni crkvene posude i dragocjenosti. Sve se to uzimalo, samo da se namire troškovi, a svećenstvu je u to ime obećana nagrada i naknada poslije rata. Gradjanstvo i legije[1] oduševljeno se skupljale pod zastave, i za kratko vrijeme bio je tuj već lijepi broj vojske i ladja, koje su opet s morske strane imale braniti grad i odbijati avarsko-perzijske juriše. Činilo se, kao da su se u istočne legije vratili stari dani rimskog junaštva.

Ali niti protivnici istočnog carstva nijesu onako prekrštenih ruku provadjali dugu zimu. I oni su se baš ljudski i temeljito spremali za tu veliku vojnu. Silni Kagan nakon svog povratka iz zemlje Čeha, Pšovana i Dudleba, neprestano je vježbao svoje i onako već dobro uvježbane Avare. Pun ponosa i zadovoljstva gledao je njihove divlje juriše i vješte bojne igre.

— Takovih junaka nema nitko, niti moj saveznik Kosru, — klicao on razdragano. — S njima bi pobijedio i iste bijesove i duhove podzemne!

Pa kada su konačno zadnji ostanci snijega okopnili u dolinama i po visovima, a topli sunčani traci stali buditi zemlju od zimskog sna, podigla se sva sila avarska u osvit proljeća 626. Poput strašne ognjene bujice prebacili Dunav, sravnili sa zemljom

[1] legije = staro-rimske bojne čete.

pogranične podunavske utvrde i palili, plijenili, robili i ubijali sve kuda su prolazili. Kao da je tuda prošla sama paklenska sila svojim strahovitim ognjem, tako je sve ostalo pusto i uništeno iza avarske vojske.

A taj prelaz kroz dolnju Panoniju osobito je razveselio neobuzdanog Bajana, koji je već odavna jedva čekao taj čas, da stupi na to zemljište, gdje se po njegovu mišljenju imala nalaziti odbjegla Vida. Kroz cijelu zimu snovao je, kako će joj se osvetiti za njezin bijeg. U svom zlobnom i osvetoljubivom srcu smišljao je sve moguće osvete i kazne, i ni jedna mu se nije činila dosta okrutnom i strašnom. Za nju valjalo je izumiti nešto posebnog, nešto tako strašnog, samo da se Bajanovo srce bude moglo bolje nasladjivati u tudjim mukama. Zato dok je njegov otac neumorno jurišao na podunavske utvrde, i borio se s carskim pograničnim stražama i posadama, on je s nekoliko stotina najsmjelijih Avara, poput lovačkog pseta njuškao i tražio po svim donjô-panonskim šumama, selima i gradovima Davorkovu kćer. Danju i noću, upravo bez odmora naganjao je ovamo i onamo svoje Avare i prijetio im se svakojakim kaznama, ako mu ne nadju Davorka i Vidu. Pa kada je nakon više tjedana sav lov i sva potraga bila uzaludna, htio je, da se zaleti i u gornje panonske krajeve, ne bi li tamo možda otkrio njezino boravište. Ali ga u toj namisli spriječi sam Kagan, zapovjediv mu, da već jednom dovrši te ludorije i pustolovine.

— Sramota pasti će na tvoj obraz, ako budeš dalje ludovao, jer dok se drugi Avari časno i hrabro bore s Heraklijevim posadama, ti okolo luduješ! Zar hoćeš da potamni tvoja dojakošnja slava? Momče, da si mi se odmah kanio tih pustolovina, jer ćemo se inače drugojačije razgovarati!

Bajan, koji je svojom divljom ćudi i bijesnom mladosti bio najneobuzdaniji medju svim Avarima, ipak se odmah pokorio ovoj očevoj zapovijedi, jer je znao, da s njime nema šale. Ali je zato stvorio u sebi čvrstu odluku, da će nakon povratka ispod Ca-

rigrada provaliti i u gornju Panoniju, da i tamo potraži odbjeglu djevojku.

— Moram ju naći, makar žrtvovao polovicu svojih Avara! — rekao je jednog dana staromu Bledi, kada ga je ovaj korio, što se toliko pomamio za nevrijednom slavenskom djevojkom.

Medjutim bile su već sve donjô-panonske utvrde razvaljene, a posade svladane i zarobljene. Kagan odredi, da se imade krenuti dalje prema istoku. On nije ni malo štedio svojih Avara, a još manje jadnih robova, koji su malom iznimkom bili sve sami zgoljni Slaveni. Tjerao ih je bez oduška i počinka preko ravnica i brdina, samo da čim prije padne pod Carigrad. Grozničavom uzrujanošću iščekivao je osvit onog dana, kada će njegove oči ugledati „novi Rim", taj ponos i biser velikog istočnog carstva.

I ta mu se vruća želja imala naskoro ispuniti, jer su i njegovi Avari takodjer sami jedva iščekivali, da ugledaju carigradske zidine, pa da na nje učine prve juriše.

Bilo je lijepo proljetno jutro. Magla je još poput bijelog plašta počivala nad Carigradom i čarobnim obalama njegovog Bospora. No čim se sunce počelo radjati na istočnoj strani neba, koje je planulo u svoj jutarnjoj čari i ljepoti, počelo je sve više nestajati magle. Glavnom cestom, koja je prolazila ispod carigradskih vratiju „Poliandria" ili kako se danas zovu „Jedrenska vrata", valjala se nepregledna vojska i konjika i pješaka. Za njom se kotrljala bezbrojna kola urešena ljudskim glavama, već na pô trulim i smrdljivima. Ogromni oblak prašine dizao se iza te silne vojske, kojoj je na čelu jašio sam Kagan, vrhovni gospodar Avara. U njegovoj pratnji bijahu ob desnu mu ljubimac Bajan, ta „dika avarstva", a ob lijevu ujak Bleda, komu je sa staračkih i navoranih lica odsijevala radost, što će i opet biti krvi i boja.

Malo po malo uspinjali su se na visočinu ispod koje je dolje u prodolu tekla rijeka Likus. A kada su bili na prostranom valovitom i suhom zaravanku

visočine[1], pukne najednom pred očima avarskog prvaka prizor veličanstven, sjajan, prizor neopisiv.

Ogromne i jake zidine carigradske u duljini od dvadeset i tri kilometra ukazaše se njegovim očima. One ga prve pozdraviše kao da mu porugljivo dovikuju: „Uzalud ti Kagane sva tvoja sila, nas ipak ne ćeš sravniti!" A iza njih prostirao se po valovitim brežuljcima divni Carigrad, sa svim svojim bogatstvom i ljepotama. Ponosno dizali glave mnogobrojni sjajni hramovi, kao hram: sv. Apoštola s porfirnom grobnicom, u kojoj je našao zadnje upokojište utemeljitelj Carigrada, veliki car Konstantin; pa onda crkva sv. Irene i još mnoge druge, a na čelu im najsjajnija i najbogatija sv. Sofija, sa svojom pozlaćenom kubom, za koju kad ju je dogradio, uskliknuo je car Justinijan: „Hvala Bogu, koji me je smatrao vrijednim, da dovršim ovo djelo! Salamune, ja sam te natkrilio!" Zatim bogate palače senatora, vojvoda i patricija, koje je nadvisivala raskošno uredjena carska palača i ogromno trkalište, u kom su carigradske besposlice provadjale vrijeme i prepirali se za razne kočijaše i pelivane. Na lijevo mu Ejubske visine, koje se spuštaju prema „Zlatnom rogu", a na desno opet obale Marmarskog mora, i ne daleko od njega tako zvana „Zlatna vrata". Kroz ta vrata ušao je slavodobitno dvije godine kasnije Heraklije u svoju prijestolnicu noseći sobom sv. Križ Božanskog Spasitelja, koga je bio oteo Perzijancima, uništiv njihovu vojsku kod Mosula, na razvalinama grada Ninive. A sučelice njemu, tamo na azijskoj obali opet grad Kalcedon, na čijim se zidinama ponosno vijao državni barjak njegovog saveznika Kosrua, kožna pregača urešena draguljima i zlatom.

Toliki sjaj, tolika ljepota, upravo su očarali i zaslijepili lakomog Kagana. Srce mu podrhtavalo od slatke uzrujanosti, prsa mu se burno nadimala, nosnice se širile, a oči samo titrale i pasle po onom

[1] Današnji „zaravanjak Dahud-pašin, gdje je bio godine 1453. takodjer glavni stan sultana Muhameda II. „osvojitelja Carigrada".

bijelom mramoru i zlatu, što je resio sjajne hramove i palače carigradske. San njegove mladosti, davna i vruća njegova želja, eto se sada ispunila. On je stojao pred vratima Carigrada, pun dostojanstva, ponosa i samosvijesti. Strašan u osveti svojoj, žedan krvi i ubijanja i pun prezira za sve što nije avarsko. Godilo mu duši, kada je u taj čas pomišljao, kako taj velebni i sjajni grad dršće na njegov dolazak.

— Svi ćete biti moji! — klicao je zanosno gledjući neprestano u ogromni grad, jer njegove oči još nijesu dosele vidjele takove ljepote i sjaja. Prošao je mnogo zemalja, poharao je mnogo gradova, ali niti jedan nije bio premac Carigradu. Bijaše to prvi put u njegovu životu, da je u svom srcu osjetio smisao za ljepotu.

I čim ga je dulje gledao s one visine, tim se radjala sve veća pohlepa i sve veća želja u njemu, da ga čim prije osvoji. Mislio je, da ne će biti tako dugo sretan, dok ga ne osvoji i dok u Heraklijevoj palači ne primi ropski poklon samog cara i njegovih patricija. Tek onda, kada se bude njegova zapovijed razlijegala sa carigradskih zidina, moći će reći:

— Ja sam gospodar svijeta!

Zato je stao sobom govoriti:

— Ja moram natkriliti i Kosrua, pa ako ustreba spraviti ga i pod svoju vlast!

A i njegov sin Bajan, koji je imao nešto više od svog oca smisla za ljepotu, takodjer je raskolačenim očima zurio u bogati grad i njegov divni okoliš, koji je plivao u šumi visokih cipresa, krošnjatih borova, tamnozelenih lovorika i topola, i čije su obale umivali i oplakivali azurni valovi Marmarskog mora.

Pa da odviše oba ne izgaraju željom za lijepom Heraklijevom prijestolnicom, zapovjedi Kagan vojsci još istog dana, da bude spremna na prvu navalu.

Na tu radosnu vijest zadrhtaše sva srca avarska, jer su znala, da su licem u lice onom trenutku, kada će se potresti silne zidine carigradske od njihove bojne navale, rike i vike. Pa kada je zaorio njegov

nadljudski povik: „Na juriš!“ strese se zemlja od silnih četa njegovih, i prva se sila avarska obori bijesno i neustrašivo na tvrde zidine. Ogromna ljudska bujica tamo od ejubskih visina, pa sve do obala Marmarskog mora valjala se prema tvrdom braništu Heraklijeve prijestolnice. Divlja vika, urnebesni krik, zvek oružja, tuča strjelica, škripa kamenja, jauk ranjenih, urlik bijesnih napadača, pa hrzaj i vrisak konja, miješao se s ogromnim oblacima prašine, što se vijali uzduhom, i na mahove zastirali zidine, opkope i hrabre branitelje.

A mrki Kagan stojeći gore na zaravanjku otkale je prvi put ugledao Carigrad, živo je bacao očima i desno i lijevo, pratio svaki nasrtaj, svaki juriš. Izdavao zapovijedi, pokazivao rukom, gdje da se udari, i bijesnio i urlao, ako je juriš bio odbijen.

A ozgora sa zidina rušalo se ogromno kamenje, sijevala grčka vatra, škripali teški bojni strojevi, koji su bacali kamene kugle; zujale tisuće strjelica i zabadale se u prsa i glave avarskih napadača. Pa kada je bio prvi i drugi juriš odbijen, gromorno zaoriše ozgora trublje, a veseli poklici i svečani zborovi svetih pjesama dizali se sa zidina, razlijegali se uzdušnim visinama i gubili se malo po malo u buci i škripi carskih perzijskih i slavenskih ladja, koje su opet s morske strane jurišale na grad.

I tako je trajala očajna borba i obrana sve do prvog sumraka, a tada zapovjedi Kagan uzmak svojoj vojsci i naredi počinak, koji joj je bio nuždan nakon svih onih napora.

Pa kada se ono divno nebo osulo milijunima sitnih, blistavih zvjezdica, kada se zadnje rumenilo na dalekom zapadnom obzorju prelilo u onu tajanstvenu večernju tamu, stišali se svi juriši, svaka zveka oružja i svako zujanje strjelica. I gradjani iza bedema, kao i divlji Avari pod njima, bacili se u naručaj slatkog počinka, da okrijepe svoje sile za sjutrašnju novu borbu i navalu. Samo kad i kad zahrzao bi u daljini po koji konj, muklo zastenjao po koji ranjenik ili se razlijegao povik stražâ, koje su

bdile nad obim vojskama, a onda bi i opet nastao svečani mir.

Ali tri vladara nijesu u to doba počivala, njih je mučila besanica i trle ih velike brige. Heraklije u svojoj sjajnoj palači molio se Gospodaru vojska, da udijeli snage i jakosti njemu i njegovim legijama, da sretno svladaju i odbiju sve nasrtaje združenih neprijatelja. Krvoločni Kosru iza Kalcedonskih zidina tupo je zurio u noćno nebo i razmišljavao, hoće li već sjutra njegove čete razviti državni perzijski barjak na carigradskim zidinama; dok je nasilni Kagan u svom prostom šatoru škripao zubima i bijesnio, što su hrabri Carigradjani toga dana odbili sve njegove navale. Bijesnio je pri pomisli, koliko je njegovih neustrašivih junaka ležalo ukočenih i ispruženih pod mrkim i gorostasnim zidinama Konstantinova grada. Pa da barem donekle dade oduška svojoj srdžbi, odgrnuo je ulazni zastor od svog šatora, te pun strašnog gnjeva digao obje ruke u vis i grozio se stisnutim pijestima carevu gradu, koji je ponosno dizao oholu glavu u tajanstvenu i toplu proljetnu noć:

— Bit ćeš moj, tako mi svih bogova i avarskih i slavenskih! — i škrgutao još strašnije svojim vučjim zubima.

I te noći nije skoro ni stisnuo okom, već je samo kao mahnit hodao po svom šatoru i valjao se kao bjesomučan po svom ležaju. Jedva je čekao osvit rujne zore, a tada je opet gromko urlao i tulio:

— Na noge! Na juriš!

I opet se ganulo na tu njegovu zapovijed tisuće i tisuće glava, napelo se isto toliko lukova i zazujalo uzduhom isto toliko strjelica. A uz njih trgnulo se na drugom kraju opet bezbroj mačeva i zazveketalo stotine štitova, odbijajući strjelice, klade, drvlje i kamenje što se rušalo sa bedema. Strahovita bojna vika i vriska, daleko jača od one jučerašnje, opet se razlijegala uzduhom, plivala otajstvenim uzdušnim visinama, gubila se tamo na čarobnim obalama bosporskim i odbijala se o kamenitim zidinama kalcedonskim.

Pa kada se napuniše opkopi pred gradom silesijom Kaganovih bojovnika, kada se naslagaše trupovi preko trupova, pomiješani sa zgnječenim konjskim lješinama, napustio je strašni vojskovodja i opet nove redove na tvrde zidine, koje su samo gdje-gdje bile malo popustile pod udarcima teških bojnih strojeva, sjekira i topuzina. Prislanjalo se i stotine dugih ljestava na visoke zidine, veralo se po njima bezbroj najsmjelijih Avara, ali svaki trud bi im uzalud. Oni ozgora opaziše to svojim orlovskim očima, pa u zadnji čas strovališe ozgora teško kamenje i klade, prolišе gorući smolu i kipuću vodu. Tako rastaviše sa životom te smjele drznike, koji su uz strašnu kletvu, očajni vapaj i groznu vrisku nakaženi i izranjeni umirali u najstrašnijim mukama, pod nesmiljenim konjskim kopitima i pod nogama svojih vlastitih drugova, koji su preko njih bezobzirno jurišali naprijed.

A bijesni Kagan stojao je još uvijek na vrhuncu brežuljka, uspravan poput kamenog kipa, crven od srdžbe i do skrajnosti razdražljiv s neuspjeha svoje vojske. Držao je u desnici mač, kojim je mahao na sve strane, dajući njime znakove svojim podčinjenim vodjama. Već je bio skoro posvema promukao od neprestane vike i bezbrojnih zapovijedi. Malenim očima upirao je desno i lijevo a ponajviše u velika gradska vrata „Poliandria“, pred kojima se bio upravo najžešći boj i najstrašniji juriš toga dana. Ogromni bojni strojevi, koje su dovukli Perzijanci prije bitke, neprestano su sipali poput tuče teške kamene kugle na ta čvrsta vrata, koja su doduše škripala i jecala pod tolikim udarcima, ali ipak još uvijek ponosna i stalna kao i onaj sjajni grad što se protezao iza njih.

A u isto vrijeme dok se oko poliandrijskih vrata bìo najžešći boj, boj na život i smrt, dotle je opet perzijsko brodovlje pod zapovjedništvom samoga Šarbarza bijesno srtalo i jurišalo s morske strane na grad. Sve svoje sile, svu svoju bojnu vještinu i lukavost uporavljao je „divlji vepar“ proti carevu gradu. Tisuće okretnih i boju vještih perzijskih strijelaca odapinjalo je neumorno bezbrojne strjelice

na hrabre branitelje Konstantinova grada. More se pjenilo tako silno, kao da vrije u svojim dubinama, a drveno brodovlje škripalo je i cviljelo kao da se rušaju sve drvenjare carigradske. Sa stotine brodova perzijskog vladara orila se urnebesna vika i graja, kada bi koja perzijska strjelica zgodila koga hrabrog carigradskog branitelja. Uzduhom se križale i zujale tolike strjelice, da su mjestimice činile male oblačiće i za tren zastirale sunčane zrake, koje su padale po morskom zaljevu i perzijskom brodovlju. I reći bi da je s mora bila žešća i jača navala nego li s kopna, jer je „divlji vepar" upro sve svoje sile, da svlada Heraklijeve vojnike i da on iznese prvenstvo u bitci a ne Kagan. A uz perzijske ogromne brodove miješale se i malene slavenske ladjice, istesane tek od jednog drveta, koje su bile prave orahove ljuske prema Heraklijevim carskim ladjama. Te ladjice dovukli su sobom Avari, da pokažu Kosruu, da nema samo on mornarice, već da i Kagan s takovom raspolaže. Dakako da su u onom bojnom metežu i kreševu te kukavne ladjice ginule u uzburkanim morskim valovima kao i triješčice. Ali Kagan nije za sve to ništa mario, on je tjerao jadno slavensko roblje poput marve na tu ljudsku klaonicu, samo da se dovine svome davno žudjenome cilju.

Vidjevši Slaveni u kojima je i onako vrelo i ključalo, da se čaša njihovih muka i nevolja prevršuje, proizveše medju perzijskim brodovljem najveću smetnju. Jednoglasno stali su vikati: „Zar da Kaganu za volju gubimo svoje glave? Zar da za njegovu i Kosruovu slavu i dalje ginemo po tudjim zemljama? — Ne! Okrenimo oružje proti obojici! Uništimo njihovu silu, potamnimo sjaj njihova imena. Sada je najljepša zgoda za to!" I do sada pokorni robovi, podigoše najednom svoje glave, stresoše sa sebe ropske lance i okove, otkazaše posluh i navališe jednodušno na perzijsko brodovlje. „Divlji vepar" videći tu tobožnju slavensku nevjeru, nije u prvi mah znao što bi započeo. S desna ga stislo carsko brodovlje, sa zidina padalo orijaško kamenje i goruća

smola, koja je svaki čas zapaljivala platnena jedra i suhe jarbole, koji su gorili poput ogromnih svijeća; dok su s lijeva bušili i probijali perzijske brodove robovi njegovog saveznika Kagana. A taj darmar doveo je do tog, da se Šarbarz morao na sramotu svoju i svog gospodara povući ispod carigradskih zidina, i potražiti utočište pod nedalekim Kalcedonom, gdje je njegov gospodar Kosru nestrpljivo i željno iščekivao, hoće li mu njegov vojvoda donijeti ključeve Heraklijeve prijestolnice.

I tako bi jedna sila združenih Avara i Perzijanaca skršena, a na radost dičnih branitelja carske prijestolnice. To bijaše prvi osjetljivi udarac za oba vladara-saveznika, koji su htjeli zagospodovati istočnim carstvom.

S ove slavenske nevjere pobijesni Kagan još više i stane sve Slavene nemilo tjerati u najžešću vrevu i gnječu, u najopasniju bitku i najsmjelije juriše.

— Sve ih moram uništiti! Do zadnjeg neka izginu ti nevjerni skotovi! — rikao je on divlje i razdraženo kada mu je očajni Bajan dojavio, da mu je uništena mornarica.

I tako je prolazio dan za danom, sve jedan od drugog krvaviji i kobniji po Kagana, koji je bio od bijesa, srdžbe i teške besanice oslabio i smršavio kao i njegovo jadno roblje, koje se valjalo pod gradskim zidinama u teškim ranama, smradnim lješinama i krvi. Ali on još nije popuštao, još nije gubio nade! Još uvijek je uzdržao ono svoje divlje veličanstvo, pred kojim je drhtao sav avarluk, i još uvijek je svojim malim ali sokolovim okom upirao u golemi grad, koji mu je uništio toliko junaka. Još uvijek je rikao poput lava u pustinji:

— Bit ćeš moj ili se ja ne zvao Kagan!

Pa u praskozorje idućeg dana ponovila se opet očajna borba. Na novo stalo padati teško kamenje iz bojnih strojeva i tisući se možda juriš opet odbio od gradskih bedema i poliandrijskih vrata. Već su pred oštećenim zidinama stojali cijeli brežuljci mrtvih Slavena, Avara i konja; već su se bili znatno pro-

rijedili njegovi bojni redovi, ali on, Kagan, nije popuštao. Još je uvijek težio za pobjedom. Pa kada su mu Bajan, Mundzuk i Bleda rekli, da nema nade u pobjedu, on je još uvijek odvraćao:

— Imade nas toliko, koliko pijeska u moru i zvijezda na nebu! Samo naprijed! Uprite jače i Carigrad će biti naš!

I da osokoli svoje već izmučene i klonule čete, spusti se sam s brežuljka, poleti poput munje na svom vilovitom vrancu u najgušće bojno kreševo i stane poput strašnog groma harati desno i lijevo. Nova nada udje u srca avarska, kad ugledaše divska junaštva svog vrhovnog vodje. Čete za četama kan da niču iz zemlje, jurišaju na sva vrata i duž cijelih bedema od Zlatnog roga do obala Marmarskog mora. Bijesno stupaju napred, pod tučom kamenja, oblakom strjelica, pod kišom goruće smole i vrele vode. Već je svako avarsko srce drhtalo od radosti i nade, da je došao zadnji trenutak Konstantinovu gradu.

Ali u taj pogibeljni čas pojavi se na zidinama sam Heraklij, pod zlatnim šljemom i grimiznim plaštem; pun veličanstva, hrabar, neustrašiv i postojan kao i kule i braništa njegove prijestolnice. Pravi poslanik Božji, koji sobom donosi iznemoglim braniteljima nadu i okrepu. I upravo nad poliandrijskim vratima leprši njegov plašt i blista zlatni šljem u tracima popodnevnog sunca. Sam izdaje zapovijedi prokušanim braniteljima, sam ih sokoli i bodri da ne napuštaju svog mjesta, jer je avarska sila podigla upravo pakao na ta vrata, samo da ih razvali.

I noć se već stala spuštati nad zemlju. Sunce je sjelo za gore, grad se umatao u večernji suton, ali očajna avarska navala bijesnila je još uvijek pred poliandrijskom kapijom. U sumraku se gadjalo slijepo simo i tamo, potkapali se debeli bedemi, strjelice još uvijek poput smrtnih oblaka križale uzduhom, a zdvojna vika napunjala nekom posebnom stravom sav večernji uzduh.

Tada najednom nastade tamo desno oko Selimbrijskih vrata neko čudno komešanje. Mnogobrojni

Slaveni, koji su do sada jurišali na ta vrata, složno ko jedan odstupiše od daljne navale i odijeliše se od ostalih Kaganovih četa, ostaviv ih na cjedilu. Uzalud je Mundzuk na nje divlje vikao, psovao, grdio, ružio i svojim mačem bijesno udarao po njima, oni nijesu za sve to marili. Čaša se bila prelila, kada su vidjeli kako Kagan upravo njih tjera u najžešća kreševa, samo da ih utamani.

— Dosta nam je bilo robovanja i vašeg nasilja! Sada je kucnuo čas naše osvete! — vikale slavenske vodje i sa tisućama svoje braće navališe na desno avarsko krilo! Avari zapadoše medju dvije vatre. S prijeda sa zidina uništavali ih Heraklijevi vojnici, a iza ledja zašli im njihovi vlastiti robovi. Dobroćudni Slaveni, koji su kroz tolike godine mirno i strpljivo snašali teški avarski jaram, planuše sada strašnim osvetnim gnjevom, i onim istim oružjem, kojim su do sada Avari njih udarali, udariše oni na njih.

I tek sada u večernjem sumraku nastade pravi pokolj i sječa, kao da su sami paklenski dusi zapodjeli boj sa zemljom. Pa dok su složni Slaveni gnjeli i ubijali svoje dosadašnje krvnike, nastade najednom neko čudno svijetlo povrh gradskih bedema, a goruće kugle od smole stadoše poput ognjenih oblaka padati na ustrašene Avare. Neki strah i očaj počeo se uvlačiti u avarska srca, kada su se one ognjene kugle stale spuštati na njihove prorijedjene i klonule redove. U onoj večernjoj tami pričinjalo im se, kao da se sa samih nebesa kotrljaju žarka svemirska tjelesa, koja hoće da posvema unište pleme avarsko.

U tom metežu nastade još veći očaj kada se pronio glas, da je „dika avarstva“ mladi Bajan pao mrtav pred poliandrijskim vratima. Kao divlji vepar nasrnuo je u najljuće kreševo, pa ga pogodio teški kamen što se skotrljao ozgora sa bedema i on ga zgnječio kao tijesto. S njim je pala i ugasla pogibelj i osveta za Davorkovu kćer, kojom joj se bio zaprijetio na polasku na Carigrad. Ali nije bio samo Bajana zadesio zao udes pod carigradskim zidinama,

već je i sam Kagan bio teže ranjen od strjelica Heraklijevih vojnika.

I sada više nije bilo nikakove sile, koja bi zaustavila uplašene Avare pod gradskim zidinama. U najvećem neredu i strahu okrenuše ledja carevu gradu i u divljem trku povukoše se do visine na kojoj je bio Kaganov šator. U onoj večernoj tami stojao je tamo poput kakove sablasti, koja kao da čeka bježeće divljake da ih i ona još nekoliko utamani.

A ozgora s gradskih bedema i kruništa razlijegala se veličajna pjesma zahvalnica Bogu trojednome i urnebesni poklici hrabrom caru, koji je još sveudilj stojao na najvišoj kuli i motrio bijeg nekoć strahovite Kaganove sile. I upravo u času kada je htio sići sa bedema stupiše pred njega glasnici iz doljne Panonije kličući radosno:

— Hrabri care! Naši saveznici iz Bijele Hrvatske upravo ruše avarske hringove izmedju Tise i Dunava, prodiru prema gornjoj Panoniji i čekaju nestrpljivo povratak Kaganov, da se i s njime ogledaju. Izgleda, da je propast avarska blizu!

Heraklij čuvši u taj radosni trenutak još i tu radosnu vijest, podigne sjajne oči put nebesa da srcem i dušom veliča Boga, koji mu je pomogao do pobjede.

Urnebesni poklici na novo zaoriše noćnim uzduhom, a svečani zborovi svetih pjesama dizali se s bedema, razlijegali se preko Zlatnog roga, preko Marmarskog mora i gubili se napokon tamo na azijskoj obali, oko Kalcedonskih zidina, da navijeste krvoločnom Kosruu poraz njegov i njegovih saveznika.

* * *

Ranjenog Kagana položiše na debeli sloj krzana i koža u njegovu šatoru. Nebrojeni vrači i stari žreci skupiše se odmah oko njega, da mu čaranjem i ljekovitim travama ublaže boli. Svi su bili nujni i pokunjeni, a ponajbolje sam Kagan, koji je poput sputanog lava sijevao malim očima i rigao strašne kletve.

Bijaše to prvi put u njegovu životu, da je doživio poraz. S najljepšim nadama, već unaprijed duboko uvjeren o svojoj pobjedi jurio je prema „novomu Rimu“ da mu zadade smrtni udarac. A kada tamo, njega stiže poraz. To je bila ta ljuta rana, što ga je jače palila od one, što ju je dobio pod bedemima. Pa da je još sve to! Ali i njegov ljubimac, zvijezda i ponos njegov, dika avarstva, njegov Bajan, ostao je mrtav pod nesretnim carigradskim zidinama. To bijaše ipak najveća bol, najveća tuga za njegovo srce. Da su mu svi boljari pali, on ne bi ništa rekao, ali kada mu je pao Bajan, onda je i on klonuo.

— Sve propada! — muklo je izustio nekoliko puta i teško zadrhtao, kada su mu dojavili tu vijest.

A da nesreća bude još veća, dočekao ga je u šatoru sam Elah, koga je bio ostavio u domovini, da čuva hringove. On mu je donio takodjer tužnu, strašnu vijest, da su se Hrvati iz Bijele Hrvatske spustili preko šumovitih Karpata, i da upravo razaraju hringove, pale kolibe avarske i vode u ropstvo sve preostale Avare. Dapače da su navijestili posvemašnji zator njemu i njegovoj državi!

Te kobne vijesti uzrujaše ga do skrajnosti. Poput divljeg bivola rikao je u svom šatoru:

— Sjutra zorom na put! Još nas je ko pijeska u moru, pa ćemo smrviti te Heraklijeve saveznike! A kada malo ojačamo svoje sile, ponovno ćemo ovamo, da osvetimo ovaj naš prvi neuspjeh! Već svog Bajana moram da osvetim!

Pa kada su sjutradan digli svoj tabor i spremili se na povratak, osvrnuo se ranjeni Kagan još jednom na Carigrad i istisnuo prijetećim glasom:

— Do vidjenja! Ali jao tada tebi, Herakliju i savezniku Kosruu koji me je ovaj put naveo na tanak led! Platit će i on ovaj moj neuspjeh!

XVIII.

Kagan sa svojom vojskom još nije bio Carigradu na domaku, kada su se hrvatska plemena pod vodstvom vrhovnog vodje Hrvata i njegove braće

stala spremati na daleku selidbu, u nove, još nevidjene krajeve, koje im je onako zanosno i lijepo opisao Heraklijev poslanik Mauricije. Već nekoliko punih tjedana selile se cijele zadruge, župe, rodovi i plemena prema glavnoj župi u kojoj je stolovao sam Hrvat sa svojom braćom. Tek onda kada se svi skupe imali su krenuti na daleki put. Dakako, da to nije išlo tako brzo, jer u ono davno doba nije bilo u onim divljim, sjevernim krajevima nikakovih cesta i putova. Velike močvare, guste i nedogledne šume i beskrajne ravnice zadavale su hrvatskim plemenima dosta poteškoća. Osim toga bilo je nebrojenih kola, goveda i konja, što su sve sobom vodili u novu postojbinu, koju su imali tek osvojiti od divljih i ratobornih Avara. Bila je to velika seoba jednog cijelog naroda, koji je za uvijek imao ostaviti svoju staru domovinu.

Pa zato u praskozorje onog velikog dana kada su imali krenuti na put, sakupio je vrhovni vodja Hrvat oko sebe, na jednom povišem brežuljku, otkale se mogle pregledati sve susjedne župe, sve župane, starješine i domaćine. Tu, pod jednim starim, stoljetnim hrastom, tim svetim drvom, posvećenim bogu Perunu, imali su se pomoliti prije svog odlaska.

Na velikoj lomači koja je služila mjesto žrtvenika, položiše po starom slavenskom običaju ugojenu kravu, koju će žrtvovati Perunu. Sam poglavica Hrvat prišao je s gorućim komadom drveta do lomače i potpalio ju. A kada je žarki plamen obuhvatio cijelu onu lomaču u kojoj je sve siktalo i pucketalo od žarkog ognja, podigne Hrvat obje ruke u vis i gledajući prema jutarnjem nebu na kom se upravo radjalo sunce, stane uzvišenim glasom moliti:

— Perune! Perune! Vrhovni bože i gospodaru naš! Prinašamo danas ovu žrtvu tebi, izvoru pjesme, zakona i prava! Tebi, koji se voziš na ognjenim kolima i bacaš ognjevite strijele na bijesove i vodene žene. Tebi, koji šalješ na zemlju rodnu kišu, koji daješ svim ljudima blagostanje i plodove zemaljske, i koji se bez prestanka brineš za napredak i sreću

čovječanstva! U znak velike naše ljubavi i zahvale, primi ovu našu žrtvu, zadnju, koju tebi, vrhovni bože, žrtvujemo na ovoj gori, u ovoj našoj staroj domovini! Slava bila tebi koji si pradjedove i oceve naše čuvao od mnogobrojnih neprijatelja! Slava bila tebi, koji si čuvao domove naše, stada, polja, livade i šume naše! Na oproštaju s ovim našim starim domovima, molimo te skrušeno i čista srca, budi nam od ovog časa i nadalje u pomoći. Štiti nas od divljih neprijatelja kojima idemo u susret. Blagoslovi oružje naše, da iznese pobjedu nad avarskim, i dovedi nas sretno onamo gdje si nam po svojoj mudrosti i volji odredio novu postojbinu! Ne zaboravi nas, ne zapusti nas! Daj, da tvoje milo dijete Sunce svojim žarkim tracima grije i u novoj domovini polja naša, koja osvježuj i nadalje tihom rosom i blagom kišom. Daj, da tvoj sin Mjesec osvjetljuje putove naše u tamnoj noći, i da nam kćerka tvoja Danica, bude vodilicom na neznanim putovima! Kao što blista njezin sjaj na tvome nebu, tako neka zablista oružje naše i slava naša! Daj, da bude narod hrvatski i dalje čestit i krepak, da bude stalan i postojan kao što su ove nebotične planine, preko kojih nam je proći!

Čim je vrhovni vodja dovršio molitvu svoju, stade sav narod pouzdano vapiti:

— Perune! Perune! Usliši prošnje naše! Dovedi nas sretno u novu postojbinu našu!

Tada u ime cijelog naroda stadoše starješine kao predstavnici pojedinih rodova i plemena obilaziti žrtvu, koja je plamenom plamtila, slaveći neprestano vrhovno božanstvo komu je u čast bila zapaljena.

A kada su zadnji ostanci posvećene žrtve dogarali, zajaši vodja Hrvat svoga brzonogog bijelca, a za njim sve starješine i poglavari. Pa kada se sunce podiglo na obzorje, vikne Hrvat gromkim glasom:

— Podjimo!

I taj čas stade se pomicati stotine konja, tisuće goveda, pasa i kola. Odasvuda dopirala jutarnjim uzduhom krika, vika, podcikivanje, hrzanje konja, lavež pasa i mukanje stoke, s kojim se miješalo škriputanje

kolnih točkova i pucketanje bičeva. Tisuće očiju osvrtalo se za starim domovima i mrkim kolibama, koje su mjestimice provirivale iza šikarja i grmlja. Srca su iseljenička počela podrhtavati pri pomisli, da je to za zadnji put što gledaju one bregove, ravnice, stoljetne prašume i močvarne livade. Za uvijek ostavljaju staro ognjište i idu onamo daleko dolje, preko planina i dolina, na topli jug, gdje je vedrije obzorje i gdje sunce ljepše sjaje. U duhu gledali su tu novu postojbinu, tu obećanu zemlju, što im ju daruje Heraklije, car velikog carstva, koji ih onamo i zove da mu pomognu u teškoj borbi protiv divljih Avara. Tko zna, šro ih sve čeka u toj dalekoj obećanoj zemlji? Tko zna kako će tamo živjeti, kakav će im biti uredjaj i hoće li uživati i tamo onu dragu, zlatnu slobodu, što su ju imali u staroj postojbini? Takove i slične misli nametale se tisućama hrvatskih sinova, koji su pošli da spašavaju istočno carstvo. I u mnogim srcima stala se javljati neka sjeta, neka turobnost pri rastanku sa starim ognjištem i prošlim dragim uspomenama. Svaki je imao koga svoga, koga je pokrivala gruda stare postojbine. Grobovi djedova i otaca ostajali su iza njih, a oni, njihova djeca i unuci išli su napred, ostavljali su ih za uvijek. Na njihovim mogilama ne će više nikada obavljati „trizne“[1], niti će moći suzama zalijevati njihovo upokojište.

I takove su ih misli salijetale sve dok nijesu stigli na vrhunac šumovitih Karpata, otkale im se ukazala ona velika ravnica što se protezala izmedju Tise i Dunava. Tu im se ukazao pred očima novi svijet, nepoznata zemlja, u kojoj je gospodovala sila avarska, s kojom su se oni imali već naskoro ogledati. Mnogobrojne plovke i široke rijeke i rječice, poput srebrolikih zmija vijugale se po ogromnoj ravnici, i gubile se negdje tamo daleko, daleko, gdje se u silnoj daljini i u nejasnoj maglici crtalo modro obzorje s prostranom ravnicom.

[1] „trizne“ bijahu kod starih Slavena pogrebne svečanosti i igre, priredjene u čast pokojniku.

Prešavši sretno guste prašume gorostasnih Karpata, spuštahu se malo po malo njihovim čas strmim čas položitim obroncima i slazovima, u prostrane ravnice izmedju Tise i Dunava. Tu im sada pukoše na vidiku prvi avarski hringovi, prvi vijesnici nove borbe što su ju imali započeti za koji dan.

Na podanku samih Karpata, zaustaviše se hrvatska plemena da otpočinu koja dva, tri dana, i da se riprave za navalu kojoj su gledali oči u oči. Tu je vrhovni vodja Hrvat držao prvo vijeće, odkako je ostavio Bijelu Hrvatsku. Ovdje odlučio je zakloniti u vrijeme bitke nejaku djecu i žensku čeljad, te imetak i blago svojih podanika. Zato je prije navale skupio oko sebe sve starješine, domaćine i boljare da se po starom običaju posavjetuje s njima.

— Na domaku smo avarskih utvrda — govorio on njima kada su bili u vijeću. — Kucnuo je čas u koji nam se omjeriti sa silom tog divljeg naroda. Naša hrabrost i sloga tako ih je plašila, da se dosele nijesu usudili provaljivati u našu bivšu zemlju. Svu slavensku braću spravili su skoro pod svoju vlast. Provaljivali su i u istočno carstvo, a sada su zaprijetili i samomu Carigradu. Jedini smo mi, koji ne osjetismo do sada njihovog jarma! Mi ostasmo od sve slavenske braće jedini u zlatnoj slobodi. Pa u oči te sudbonosne borbe i navale, kunem vas grobom naših otaca, i zaklinjem vas vašom djecom i uzdanicom, pokažite što Hrvat može! Ne prežite ni najmanje pred avarskim divljaštvom i bijesom, već hrabro i neustrašivo srćite i u najljuća bojna kreševa. Gledajte da ne potamni ime hrvatsko, već da izadje iz te teške borbe još svjetlije i slavnije! Zar vam ne godi srcu i duši, da se dobar glas o našoj hrabrosti i poštenju pronio tija tamo do prijestolnice istočnog carstva? Zar nije to časno za nas gdje Heraklije car najvećeg carstva na zemlji zove nas, Hrvate u pomoć? Ne mora li svako hrvatsko srce uzdrhtati na taj časni poziv i ne mora li se hrvatski ponos jače podignuti? Nema nas ni iz daleka toliko koliko Heraklijevih legija, niti ne možemo poput

Avara reći: da nas je „toliko koliko pijeska u moru i zvijezda na nebu“. Nijesmo hvastavci da precjenjujemo svoje sile i da se naduvamo poput Kagana, ali junaci jesmo, koji znamo časno i neustrašivo umirati za slobodu i svoje časno ime!

— Tako je! Tako je! — povladjivale jednoglasno sve starješine.

— Car Heraklije stavlja u nas velike nade i mi moramo nastojati da opravdamo te nade. Avari su zaprijetili već svim svojim susjedima. Sva slavenska braća prolijevaju krv svoju za njihovu slavu i veličinu. Istočno carstvo je zdvojno i smućeno na njihov dolazak, pa ako tako dulje potraje, oni će zagospodovati cijelim svijetom. Ova borba što ćemo ju s njima zapodjeti, bit će teška, da sudbonosna, za onog koji bude pobijedjen. Gledajte braćo Hrvati da bude pobjeda naša. Uništimo li ih, bit će slava naša velika, jer mi ćemo biti prvi koji ćemo srušiti Kaganovu državu to carstvo straha, trepeta i krvološtva. Pomislite samo na to, koliko će milijuna slavenske braće veselo klicati, kada im navijestimo dan slobode! Stoljeća i stoljeća spominjat će se hrabrost i slavno ime naše! S koljena na koljena pričat će djedovi unucima, da smo mi potresli temeljima Kaganove države. Velik je čas, osudan je čas kojemu se bližamo! Veliki Perun i svi dobri dusi našeg naroda neka nam pomognu u toj borbi!

Vodjine riječi učiniše dubok dojam na sve prisutne starješine. U svim srcima buktio je žarki plamen i živa želja da što prije započne borba s divljim Avarima. Svatko je na se prebacivao tulac sa strijelama, svatko je hvatao za luk i pripisavao oštri mač. Konji su veselo hrzali i nestrpljivo kopkali kopitami iščekujuć samo da ih gospodari pognaju u bojno kreševo.

Pa kada je već sve bilo u najuzornijem redu spremno za navalu, zamahne Hrvat svojim mačem pravcem prvih avarskih hringova. I tisuće njegovih Hrvata na čilim i ustrajnim konjima, poput burnog oblaka navali na najsjegurnije avarske hringove. Prostrana ravnica drhtala je pod konjskim kopitima, zemlja je ječala za te smjele navale, a debele zemljane zidine hringova stale se rušiti pod udarcima motika i lopata. Sad ovdje, sad ondje zinuli bi travom i šašom obrasli nasipi a kroz te pukotine srtali hrvatski konjanici i pješaci kao pomamni u nutarnjost hringova. Drvene avarske kolibice pucale pod udarcima sjekira, crni se dim vijao i sukljao povrh slamnih krovova istih, a žarki plamen lakomo gutao sve što bi mu došlo na dohvat. Avarski konji vrištali i bijesno i zdvojno, dok silna njihova stada bivola, volova i krava u divljem trku i groznom strahu bježala u šume, sakrivala se u visokom šašu i propadala u glibu i blatu močvarnih riječnih obala. Uzduhom se razlijegao vapaj iznenadjenih avarskih bojovnika, krika njihovih žena i plač i vrisak njihove djece. Stotine i stotine umiralo ih u zdvojnoj obrani pod ruševinama zapaljenih kolibica i staja. Bezbroj ih spržio žarki plamen i progutao divlji oganj u svom bjesnilu, a vonj opaljenih ljudskih tjelesa pronosio se daleko ravnicom. A u predvečerje kada se spustilo sunce za planine i kada je prvi mrak pao na zemlju stojalo je stotine hringova u najljućoj vatri. Sve sjeverno obzorje i sva ona daleka i prostrana ravnica bila je u jednom plamenom moru. Gusti zadušljivi dim sukljao visoko u noćni uzduh, a debele varnice vrcale desno i lijevo i padale u druge hringove da same zapale što još nije postalo plijenom požara. Nesnosljivi žar širio se na sve strane, a od zemlje do neba pričinjalo se kao da je samo jedan strašni plamen. Bio je to prizor i grozan i veličanstven, prizor, kakav se rijetko gleda. A plač, jauk, vrisak, kletve, grozote, zveka oružja i fićuk i zujanje strjelica miješalo se neprestano s pucketanjem milijuna varnica i praskanjem strahovitog ognja.

Pa kada se u jutru sunce pomolilo na istočnom obzorju, njegovi su inače jasni i žarki traci slabo prodirali preko onog mora gustog dima što se slegao povrh negdašnjih avarskih hringova, i što je još sveudilj sukljao iz razvaljenih koliba i garišta.

Nenadana i smjela provala Hrvata upravo je do očaja dovela divljeg Elaka, koga je bio Kagan prije svog odlaska na Carigrad postavio vrhovnim zapovjednikom cijele svoje države. Njegove po hringovima raštrkane čete bile su se tako zbunile da u onom očaju i strahu nijesu ni pomišljale na zajedničku obranu, već je svaki pojedinac zdvojno i uporno branio svoju kolibicu. Pa kada je uprepašćeni Avar vidio, da mu je sav trud uzaludan i da nije dorasao hrabrosti i srčanosti hrvatskoj, ubijao se ili sam svojim vlastitim mačem, ili je kušao pobjeći, dok ga nije dotukla koja željezna hrvatska mišica. I same avarske žene — proti običaju — pograbiše ovaj put za lukove i noževe, pa ustadoše na obranu rodjenog praga i slobode. I one su gadjale i branile se dok se dalo, ali kada nije bilo više pomoći bacale se sa svojom djecom u najbješnji oganj, da pod ruševinama svojih kolibica i svoje slobode nadju smrt.

Pa dok su sjeverni hringovi izdisali i propadali u moru ognja i ratnih strahota, dotle su već hrvatske čete jurišale na srednje hringove. Ovdje zapodješe krvavu i tešku borbu s Avarima, koji su se bili u toliko sabrali, da su se u prvi mah mogli odlučnije i krepčije suprotstaviti hrvatskim četama. I tko zna, ne bi li si bili spasili bar one hringove, koji su se nanizali oko Kaganove prijestolnice u dolnjem tijeku Dunava, da se nijesu u zadnji čas s Hrvatima združili svi slavenski robovi iz hringova. I ovi su poput onih pod Carigradom klicali: „Osveta! Osveta! Smrt Avarima, tim krvnicima i zatornicima naše sreće i slobode!“ A ta nova pripomoć osvježila je još više hrvatske čete, i one su sada s osvetnim Slavenima podvostručenim silama udarale i jurišale po avarskim zakloništima. Jedni su prokopali i rušili zemljane nasipe, drugi su palili kolibice, treći su vodili sputane Avare sa ženama i djecom, dok su četvrti hvatali avarske konje i bogata stada. I opet su planule kolibice, opet je sukljao zagušljivi dim u uzdušne visine, i opet se stao razlijegati očaj i vapaj savladanih Avara. Pa kada je planuo još i novi Kaganov dvor, to srce vascijelog avarstva, zapištala su tužno sva avarska srca, jer su znala, da je sada propalo sve.

Oko Kaganovog dvora zapodjela se najkrvavija i najočajnija borba. Pod nasipima te avarske prijestolnice palo je na stotine Hrvata. Bijaše to zdvojna borba za avarsku slobodu i nezavisnost. Sve što je samo bilo još na slobodi i što je odisalo avarskim duhom, sabralo se ovdje, da do zadnje kaplje krvi brani srce njihove slave i veličine. Kao bijesni tigrovi obarali su se neustrašivo na žilave Hrvate, koji su ovdje dobro iskušali što je to avarska sila i krvoločnost. Pa premda uvidješe da im je sav trud, sav napor, sav očaj i bijes uzaludan, ipak se nijesu htjeli predati jačemu protivniku, već su radije svi do jednog izginuli, videći da s njima izumire sloboda, sila i slava avarska.

Razoriv sve hringove do temelja, spaliv samu Kaganovu prijestolnicu, zarobiv na tisuće Avara, djece i žena i zaplijeniv veliko blago, koje se bilo tu nagomilalo još od Kaganovog djeda, dovršio je hrabri i ponosni Hrvat prvi dio svoga veličajnog djela. Ovjenčan slavom pobjede, na razvalinama i ostancima Kaganove prijestolnice primio je prve čestitke i zanosne pozdrave svojih vjernih Hrvata.

Sada išao je dalje neustrašivo u susret drugom dijelu svoje osnove, da se još ogleda i sa samim Kaganom i da posvema uništi njegovu slavu kao što je i njegovu prijestolnicu. A kada to sretno dovrši, onda će uvesti narod svoj u novu postojbinu, da na tom novom ognjištu osnuje državu, koja će prijateljevati s istočnim i zapadnim carstvom!

XIX.

Kao što lete burne i crne oblačine gonjene silom vjetra i bure, tako je i Kagan htio natrag u svoju državu. Tri su bila razloga, koja su ga ponukala na taj brzi povratak. Prvi je bio: što je doživio sramotni neuspjeh pod zidinama onog grada, za koga je rekao prigodom podsjedanja: „Bit ćeš moj ili se ja ne zvao Kagan“. Drugi uzrok bila je iznenadna provala Hrvata

u njegovu državu, a treći: smrt njegovog ljubimca, milog mu Bajana, te „dike avarske“, koji je pred poliandrijskim vratima našao smrt od Heraklijevih branitelja. U prvi mah nije se mogao snaći od prevelike tuge, već je samo nepomično i tupo zurio u zemlju i šaputao nekakove besmislene riječi, spominjući pri tom neprestano ime svog mrtvog sina. Ali nije samo Kagan osjećao tugu za njim, već su i sva avarska srca proplakala na taj tužni glas. Mnogi nijesu odmah ni htjeli vjerovati, da bi to bilo moguće, da je njihov ponos i ljubimac zaglavio od kamena. Ali kada su ga izvukli iz one gnječe i nagomilanih ljudskih i konjskih trupala, pa ugledali njegovo zgnječeno tijelo, uvjeriše se, da je u istinu ugasla njihova nada i zvijezda. I mnogi stari Avari odmah rekoše, da su to sve zli i kobni znaci, koji naviještaju nekakvu veliku nesreću cijelomu avarluku. A ta im nagadjanja bijahu odmah i potvrdjena, kada se pronio glas, da je boljar Elak stigao u tabor i donio strašne vijesti o propasti svih hringova.

— Uvrijedili smo nečim bogove! — sa strahom su govorili Avari.

— Ne, to su carigradjani izmolili od svog kršćanskog Boga, da pošalje nesreću na našu državu, — uzvraćali drugi.

A treći su kao njihov Kagan uvidjali, da treba odustati od dalnje podsade, i da valja odmah pohititi u pomoć onoj braći, koja su zdvojno branila hringove i izdisala pod hrvatskim mačevima.

I kao što je god prije nekog vremena bezobzirno tjerao svoju vojsku na Carigrad, tako ju je sada još nesmiljenije, bezobzirnije i brže silio na povratak. Nije se tu pazilo na odmor i počinak, već se držalo one „il' ostao il' propao“. Tko nije mogao uzdržati taj napor, morao je osjetiti svu srdžbu žalosnog i bijesnog vodje. Tolike nesreće posvema ga smutile i on je neko vrijeme bio vas kao zbunjen i izobličen. Čas se podavao najvećoj tuzi za izgubljenim sinom, čas opet proklinjao i svoje bogove i Heraklija i saveznika Kosrua, a čas opet se tako raz-

bijesnio, da je htio umlatiti i Mundzuka i Elaka i ujaka Bledu, i sve one svoje boljare, koji su bili u njegovoj pratnji. Po gotovo morao se Elak neprestano pred njim kriti, jer kada bi ga ugledao, stao se odmah u njega vraćati bijes. U svojoj zdvojnosti i srdžbi, najviše je njega bijedio za propast svojih hringova. Nipošto nije htio uvažiti njegova opravdana razlaganja, da je bio preslab prema hrvatskoj sili, i da su ga izdali Slaveni-robovi. Na sve to odvraćao je razdraženo:

— Ti si jedini kriv! Dao si se zaskočiti i iznenaditi! Ubit ću te kao psa!

I čim se više bližao Dunavu, toj medjašnoj rijeci svoje i Heraklijeve države, bivao je sve divljiji. Pa kada je napokon opet ugledao vrhunce Sirmijske gore, drhtao je sav od bijesa što ide u susret onom narodu, koji se usudio podići ruku na njega i njegovu državu.

— Ako nijesmo za ovaj put uspjeli pod Carigradom, to moramo ovdje, ili ću vas dati sve jednog za drugim derati na konjske repove! — grozio se svojim Avarima. — Ne dali bogovi, da se u vašim srcima pojavi ma i mrva straha pred hrvatskim četama, jer inače jao vama! Ne smijete biti malodušni, kao što su bili oni psi, koji nijesu znali obraniti hringova, već su radije dobrovoljno pružali ruke, da ih okuju i vratove, da ih pokolju. Još nikada nije se avarsko oružje tako osramotilo, kao prigodom te hrvatske provale. To se mora pošto po to ispraviti. Hrvati nijesu Carigrad!

— Još i gore nego Carigrad! — zaleti se Elak u riječ Kaganu. — Carigrad se lako branio, jer je imao tvrde bedeme. Ali Hrvati se biju na otvorenom polju, bez zidova i bojnih strojeva. Da se njima odupre, treba nadljudske snage! Govorim to iz iskustva.

— Šuti pseto! — rukne Kagan strašno. — Ako si ti pred njima drhtao, ne će lje Kagan! Neustrašivost bila je i bit će i u buduće moje geslo!

Prispjev do desne obale Dunava bio je Kagan otposlao jedan odjel svojih Avara preko same rijeke

da razgledaju, jesu li u istinu Hrvati tako poharali njegove hringove, kao što je to izvijestio Elak. On sam utaborio se sa svojom glavnom silom tik uz Dunav, i odlučio ovdje koji dan počinuti. Utaživ malo svoju srdžbu, uvidio je napokon i sam, da mu je vojska odviše umorna i slomljena, i da ne može dalje. Na stotine njegovih Avara i ustrajnih konja padalo je kao snoplje od strašne žege, koja je bila poput krvožedne Mòre pritisla cijelu zemlju. Žarko ljetno sunce palilo je tako strahovito i nesmiljeno, da bi isti mozak uzavrio. Prostrani pašnjaci i livade bile su tako žute kao vosak, a trava sva izgorjela do korijena. Lišće na drveću svinulo se, požutjelo i uvelo, jer već od proljeća nije bilo kapi kiše. Uboga živina i bijedno ljudstvo umiralo od strahovite žedje i gladi. Ptičje pjesmice po šumama umukle, a divljač jedva vukla noge od slabosti i skapala od žedje. Nekakova mlohavost i mlitavost uvukla se u sva živa bića, koja su samo vapila za osvježujućom kišom, koja bi rashladila nesnosnu žegu i vrući uzduh. To je i bio glavni uzrok, da je Kagan udario svoj tabor uz sam Dunav, jer je tu bilo barem još nešto vode i nekakove mršave i žalosne paše.

Počinak je trajao tako dugo dok se nijesu bolesni i iznemogli Avari oporavili, i dok se nije povratio onaj odjel, koji je imao po Kaganovom nalogu pregledati po Hrvatima opustošene hringove.

Njihov izvještaj bio je tužan i potresan. Sa suzama u oku pripovijedali su svome vodji, kako od njegovog lijepog dvora, hringova, od svih kolibica i stada nije ostalo ništa, već samo raskopani i razvaljeni bedemi, pusta garišta, ogorjele grede, crni ugljen, sivi pepeo i strašno nakažena i izgorjela tjelesa njihovih žena i djece. To da je sav preostatak iza njihove negdašnje moći i slave.

Bolno su vapili:

— Srce nam puca, o veliki vodjo, nad tom nesrećom! Mi nemamo riječi, kojima da opišemo tu strahotu i taj razor! Nemamo dosta niti suza, da oplačemo naše mile, koji su poginuli pod ruševinama naših domova!

Kagan je s najvećom bolju u srcu slušao te jadikovke o propasti svoje države, prijestolnice, i o propasti onog silnog blaga, što ga je bio tu sakupio iz svih pokrajina istočnog carstva. Toliki niz godina vojevao je slavno i neustrašivo, prolio na rijeke čovječje krvi, svuda širio zator, strah i trepet, a sada eto dodje sila, koja je na njemu i njegovima izvršavala ono, što je on dosele na drugima. Zar da slava njegova i njegovih Avara potamni pred slavom hrvatskih četa? Zar da ime Hrvatovo potamni ime Kaganovo? Čemu mu onda toliki bojevi, čemu tolike žrtve i tolika krv? Zar da padne avarska država upravo u onome času, kada je stojala na vrhuncu svoje moći i slave?

— Ne, toga ne mogu podnipošto dozvoliti! — govorio je on svojim četama, kada ih je sokolio na novu vojnu. — Mi moramo i opet biti što smo bili prije nesretne carigradske vojne. Nama je žilavo ustrajati na putu pobjede, makar nas još toliko izginulo koliko nas je pod Carigradom! Naše ime i naša slava ne smije potamniti niti pred imenom Heraklijevim, a još manje pred imenom hrvatskim. Budimo ustrajni i opet ćemo se podići na onu visinu, na kojoj smo još do nedavno stojali! Pobjeda, a ne poraz, život, a ne smrt, ima biti naš cilj! Ako smo i odbijeni pod Carigradom, ali nijesmo poraženi! Ako su Hrvati uništili naše hringove, i odveli u ropstvo nešto naših, zato nijesu još uništili nas! Mi smo tu, da osvetimo palu braću. Čim budemo ustrajniji, tim ćemo prije do pobjede. Predvidjam, da je blizu čas naše ponovne pobjede i slave! Još ćemo voziti s Hrvatima, koji će pod udarcima naših bičeva strašno okajati svoju drskost i smjelost!

Ovako i slično sokolio je Kagan dan na dan svoje divlje čete, samo da u njima uspiri što veću strast za bojem, što veću pohlepu za krvlju. Njegove neprestane opomene, poduke i spominjanja na prošlu slavu tako ih razdražiše, da su kao bijesni tigrovi i

izgladnjeli vuci vikali i urlali po cijelom taboru. Molili su vodju, da ih što prije povede u „sveti boj", u kom će i opet zasjati njihovo ime, i njihova stara slava.

No na čudo svih svojih Avara, Kagan se još sveudilj nije micao iz dolnje Panonije. On je još uvijek počivao u besposlici i odmaranju. Niti njemu najbliži, kao Mundzuk i stari Bleda nijesu mogli riješiti to njegovo za njih zagonetno držanje i oklijevanje.

Ali strašni avarski vodja činio je to namjerice. On je u svojoj lukavoj glavi dobro predvidjao, da će to dugo čekanje i njegove neprestane opomene napokon dozlogrditi njegovoj krvožednoj i divljoj vojsci, pa da će se jednog dana njihova nestrpljivost pretvoriti u bjesnilo. I na što god je računao, to je i dočekao. Višednevna besposlica u taboru, pa želja za ubijanjem, paljenjem i ratnim plijenom dovela je i onako divlje Avare skoro do ludila. Kao bjesomučni urlali su sa svih strana prostranog tabora:

— Kagane, vodi nas u boj! Poginut ćemo od dosade i besposlice!

Pa kada je lukavi vodja uvidio, da bi se dalnje njegovo tobožnje oklijevanje smatralo kao strah pred Hrvatima, izdao je zapovijedi za polazak. Još prije podneva digao je cijeli tabor na noge i udario pravcem u gornju Panoniju, gdje su u to doba hrvatske čete upravo hvatale i proganjale one Avare, koji su bili za posljednje navale na hringove prebjegli preko Dunava i Drave. Bistroumni hrvatski poglavica odmah je uvidio, da bi ti prebjegli Avari s onima, koji su podsjedali Carigrad, neprestano uznemirivali njegovu novu postojbinu, pak je zato svom svojom silom pošao za njima u potjeru, da ih sve do jednog iskorijeni. Njegova je cilj bila: posvema zatrti avarsko pleme i time osloboditi sve susjedne narode od tih strašnih zvijeri u čovječjoj slici. On je pošto po to htio opravdati one velike nade, što ih je istočno carstvo stavilo u njega i njegov narod.

Kaganove čete, u kojima nije bilo sada više Slavena (jer su se bili ono još pod Carigradom odmetnuli od njega), stupale su nestrpljivo prema gornjoj Panoniji. Sa lica tisuće i tisuće avarskih bojovnika sijevala je strast i želja za bojem. Već davno bili su zaboravili svoj sramotni neuspjeh pod Carigradom. Sada je u njihovim srcima živjela samo jedna misao, misao, da se osvete Hrvatima za uništene hringove i mrtvu braću, i da ih što prije svladaju. Kao i njihov vodja, tako su i oni svi predvidjali, da ako Hrvati i ovaj put iznesu pobjedu, da im je onda kucnuo smrtni čas. Predvidjali su, da bi to bio konac njihova bitisanja. Pobjedonosne hrvatske čete ne bi tako dugo mirovale, dok ih ne bi sve do jednog iskorijenile. A nakon te ponovne pobjede priskočili bi jamačno Hrvatima u pomoć — da ih zataru — ne samo legije istočnog carstva, već i oni Slaveni po Češkoj, koji su se bili pred njihovom posljednjom navalom posakrivali po šumama i planinama. Sve bi se to tada diglo na noge, samo da ih umlate i iskorijene. Ta borba dakle, kojoj su išli u susret, imala je biti krik njihove ojadjene duše, borba na život i smrt, za avarsku slobodu i samostalnost.

I zato njihov dolazak u gornju Panoniju nije bio kao obično nagao i vrtoglav, već lagan i promišljen. Znali su dobro, da je gornja Panonija puna stoljetnih šuma i prašuma, u kojima će ih jamačno čekati oprezni Hrvati. Znali su iz iskustva, da su Slaveni — a kao takovi takodjer i Hrvati — osobito vješti bojevima, koji su se vodili po gustim šumama i oko močvara. Iznenadna njihova navala iz zasjede, mogla bi proizvesti medju Avarima najveći metež i darmar, koji bi se još mogao kobno svršiti po avarske čete.

Prešav medje gornje i dolnje Panonije, već su na svom prvom koraku naišli na tragove hrvatskih četa. Uz ceste amo i tamo, ili opet po obližnjim šumama nalazili su ostanke avarskih kola, konja, dapače i nešto mrtvih Avara, djece i žena, koji su bili već na pô gnjili i rastočeni od crva.

Konačno jednog jutra ugledaše s neke uzvisine prve hrvatske čete, koje su se odmarale na jednoj prostranoj ravnici, nekoliko sati daleko od Drave. Čudno zaigraše Kaganove oči na taj prvi susretaj s Hrvatima. Gujsko srce stalo mu nemirno kucati, čim ih dulje motrio. O, kako bi bio sretan, da je mogao u taj čas na njih iznenada sasuti onakovu strašnu vatru i goruću smolu, kakovu je Heraklijeva vojska sipala na njegove Avare pod Carigradom. Pa kada je došao do njega stričević mu Mundzud, podigne desnicu i upre prstom u hrvatski tabor pitajuć:

— Vidiš li ih? — a oči mu se sve jače iskrile.

— Hrvati! — klikne iznenadjeno Mundzuk.

— Da, počivaju.

— Jamačno ni ne slute, da ih gledamo.

— Dvojim, — uzvrati Kagan i sveudilj gledaše u dolinu, da razgleda okolicu.

Desno se sterala sve do Drave prostrana ravnica, kao i ono u njegovoj zemlji izmedju Dunava i Tise, dok se na lijevo dizali brežuljci i brjegovi obrašteni silnim šumama. Nakon odulje šutnje opet će Kagan ponešto zabrinuto:

— Samo da nije onih šuma — i pokaza rukom na lijevo. — Tko zna, kolika se sila krije u njima!

— Misliš, da ovo nijesu svi? — upita Mundzuk.

— Nijesu! To su tek prve njihove čete.

— Pa toliko da ih je!?

— Ne bih pogriješio, ako ustvrdim, da su medju njima i oni Slaveni, što su prije robovali nama.

— Nema sumnje. Zajedno iščekuju našu vojsku, — Mundzuk će.

U to se već uspinjale na brijeg i prve Kaganove čete, znojne i izmučene od napora i žege. Od sunca pocrnjela lica i garave kose upletene na dvije pletenice, činile ih nekuda još divljijima, nego li su u istinu i bili. Mršavi konji, izgladnjeli, iżednjeli, znojni po bokovima i prsima, posuti debelom sivom prašinom, upravo su stenjali pod njima i tromo vukli za sobom noge. Mundzuk je smrknuto gledao te jadne izmučene životinje, ali nije se usudio primijetiti niti jedne riječi, bojeći se, da ne navuče na se gnjev svoga strica, koji je još sveudilj zurio dolje u ravnicu, gdje su bile hrvatske čete.

Tada se najednom trgne iz mislih kao iz sna, okrene se prema svojim prvim četama i krikne divljim glasom:

— Za mnom! Na Hrvate!

Cesta je zatutnjila od mnogobrojnih konjskih kopita, koja za sobom podigla cijele oblake sive i zadušljive prašine tako, da one Kaganove čete, koje su jašile ostrag, nijesu ništa pred sobom ni vidjele. Jašile su upravo divlje i slijepo naprijed, u onim gustim oblacima prašine. Po divljem jahanju prednjih četa naslućivali su su, da su Hrvati valjda negdje u blizini, pa su zato grozničavo hvatali za lukove, vadili strjelice iz tulaca i nemilo udarali uznojene i umorene konje. Bojni bijes stao se najednom u njima javljati u tolikoj mjeri, da su zaboravili na sve, i na žedju i na žegu. Jurili su niz brdo kao da ih ostrag goni sama paklenska sila. Njušili su krv i kreševo, a lica im najednom poprimila strašno divlji izražaj.

Kagan je htio svojom silovitom i naglom navalom iznenaditi i zbuniti prve hrvatske čete, držeći da se one sada u dangubi i popodnevnoj žegi bezbrižno odmaraju. Tako mu se bar pričinilo ozgora sa brežuljka. Ali se prevario u svom računu. Oprezni Lovel i Kosenac — braća Hrvatova — koja su zapovijedala tim četama, postaviše na svim prolazima i putovima omanje predstraže, da paze na sve strane po okolici. Oni su već nekoliko dana željno iščekivali Kaganovu vojsku, jer su im preobučeni Slaveni i druge uhode dojavljivale svaki kretaj avarskih četa. Pa dok je Kagan držao da Hrvati u taboru počivaju, i da je sada najzgodniji trenutak da ih zaskoče, već su oba vodje spremno čekali na prvi Kaganov juriš. Predstraže i uhode bijahu ih već nekoliko sati prije ubavijestili, da se primiče sva Kaganova sila. Zato su oni odredili najveći mir u cijelom svom taboru, dapače i iste predstraže ostavile su svoja dojakošnja mjesta i povukle se u sam tabor, da s ostalima do-

čekaju prvu avarsku navalu. Zato kada je Kagan došao na vrhunac brežuljka, začudio se da nema nigdje nikakovih predstraža, a još više se čudio onomu miru u taboru, pa je bio tvrdo uvjeren, da Hrvati bezbrižno drijemaju, i da niti ne slute njegov dolazak. A to ga je još više uvjerilo, kada nije u cijelom onom taboru opazio nikakove hitnje ni buke, koja bi odavala, da su njegovi neprijatelji budni i da čekaju njegov dolazak. Zato i jest onako nenadano i brzo doviknuo svojim četama: „Za mnom! Na Hrvate!“ samo da ih iznenadi i zaskoči.

Ali jedva da je prispio sa svojim prvim četama na dohvat hrvatskom taboru iznenadi ga strahovita tuča strjelica, koja je još nepripravne Avare stala nemilo harati. Kao snoplje stali su prostrijeljeni Avari padati sa svojih izmorenih konja. One avarske čete, koje su jašile ostrag nijesu u onom moru prašine pravo vidjele što se zbiva s prvim njihovim četama, pa su divlje jurišali preko onih palih drugova i slijepo srtali na prve hrvatske redove, koji su tako nemilo pozdravili Kaganove čete.

Kagan je bio u prvi mah osupnut nad tom nenadanom i brzom spremnošću Hrvata. Silazeći niz brijeg, bio je više nego uvjeren, kako će ih iznenaditi i zaskočiti, a kad tamo oni su ga obasuli tučom strjelica prije, nego li je i mogao dati zapovijed svojima da odapnu. Kao da su iznikli iz same zemlje, tako su se najednom stvorili pred njim i navalili na njegove čete tolikom brzinom i tako vatrenom navalom, da su odmah proizveli smutnju i nered medju Avarima.

Pa dok su se avarske čete zbunjeno komešale amo i tamo, dotle su hrvatski redovi sve jače udarali na njih. Braća Lovel i Kosenac u tren oka opkolili su desno avarsko krilo i zametnuli ljutu bitku. Od žege i žedje oslabljeni Avari padali su samo sa svojih konja i više ih je našlo smrt pod konjskim kopitima nego li od mača i strjelica.

Kagan je bio do skrajnosti ogorčen i sam nije znao, što da započne? Tolika vještina i žilavost posvema ga smutila i on je izdavao zapovijedi što no riječ: „bez glave i repa“. Čas je zapovijedao uzmak, čas najžešću navalu na lijevo hrvatsko krilo, koje je opkolilo njegovo desno, a čas je i sam srtao kao lud i bezglav u najžešću bitku.

Zemlja se tresla od bojnog kreševa, mačevi bljeskali na žarkom suncu, štitovi lupali i muklo zveketali; konji cvilili i hrzali a Avari jecali, jaukali, urlali i tulili kao gladni psi i vuci, ne bi li time barem donekle ustrašili pobjedonosne Hrvate.

Tada usred najljuće bitke zaoriše najednom u avarskim redovima veseli poklici:

— Hrvati bježe! Hrvati bježe!

I u istinu desno hrvatsko krilo i središte počelo je najednom Avarima okretati ledja i povlačilo se za svoj tabor. Sam Lovel i Kosenac prednjačili su svojima u bijegu. Ovaj bijeg desnog hrvatskog krila i središta kao da je zbunio do sada pobjedonosno lijevo krilo, koje se takodjer stalo sada uz neprocjenivu ustrajnost odupirati svoj avarskoj sili, koja se bila svalila na njega. Najednom popusti i ono, a medju Avarima nastade urnebesna graja i veseli divlji poklici:

— Hrvati bježe!

— Boje se naše sile i hrabrosti!

A Kagan videći taj bijeg hrvatskih četa, samo da nije pomahnitao od nenadane radosti i sreće.

— Što sam rekao?! — pitao je starog Bledu, koji je upravo ogledao svoj mač omaštem hrvatskom krvi. — Nije li došlo na moje? Pobjeda je naša! Oni bježe, ali jao pobjedjenima.

— Jao pobjedjenima! — uzvratio je i Bleda i uživao u vrućoj krvi, koja se još pušila i cijedila s njegovog mača.

Tada Kagan najednom vikne svojima:

— Naprijed! Za njima! Uništite ih sve do jednog! Osveta za hringove i palu braću!

I kao kada ognjena bujica i žarka lava provali svom silom i snagom iz ognjenih brjegova, tako je i Kaganova vojska pošla u potjeru za bježećim Hr-

vatima, koji su se sve više povlačili na sjever svog tabora. Neopisivo oduševljenje zavladalo je u svim avarskim redovima s te avarske pobjede. I na zapovijedi svoga velikog vodje, stali su još radosnije, oduševljenije i bjesnije srtati na bježeće Hrvate.

— Nema više nikakove sumnje. Pobjeda je naša! — klicao opet Kagan i upravo pokazivao Bledi, kako njihovo lijevo krilo nemilo udara po desnom hrvatskom, koje je u početku bitke najstrašnije obasulo Avare strjelicama.

Tada se najednom nešto dosjeti Kagan i reče:

— Samo da mi je znati, gdje je njihov vrhovni vodja Hrvat. Rado bi se s njime ogledao. Htio bih ga upitati: imade li još volju priskočiti u pomoć caru Herakliju!

No još nije pravo dorekao tih riječi, kada najednom podigne desnu ruku nad oči i zagleda se preko tabora gdje su njegove prve čete najbješnje udarale po bježećim Hrvatima. Neko je vrijeme gledao, a tada se na njegovim licima pojavi neki čudni izražaj i on vikne:

— Bledo, gledaj, što ono biva tamo na sjeveru!? Zar ti se ne čini, da su naše čete opkoljene sa sviju strana? Što je to!?

I Kagan se nije varao. Usred najvećeg avarskog oduševljenja i napadaja nastao je najednom neočekivani preokret. U času, kada su avarske čete najbješnje proganjale i udarale po bježećim Hrvatima, zadju im za ledja nove hrvatske čete, koje su dosele bile zaklonjene u obližnjoj šumi iza tabora. Poput gljiva iza kiše stali su Hrvati nicati sa sviju strana i opkoliše Avare. Sada tek nastade prava bitka, krvava, žestoka i strašna. Medjutim se u jedan tren okrenu i one hrvatske čete, koje su dosele bježale, pa i one dvostrukom snagom stanu mlatiti po opkoljenim Avarima.

Medju njima nastade najveća smetnja kao i ono u početku navale, jer se tomu preokretu nijesu ni najmanje nadali. Hrvati su opet udarali po njima i desno i lijevo i sa svih strana, kao da su podivljali.

Strahovita vika i metež nastade na oba krila kao i u samom središtu. Zaigralo se najbješnje bojno kolo, borba daleko očajnija i strašnija od one pod Carigradom. Cijela vojska izgledala kao jedno ogromno klupko, kojemu se nije znalo ni za početak ni za kraj.

Kagan je nekoliko časova gledao kao ukopan tu strašnu bitku i krvavi pokolj. Uzavrela krv kao da mu se stala ledeniti, gledajući kako Hrvata biva sve više i više, i kako nesmiljeno i strahovito udaraju po njegovim hrabrim četama. No videći pogibelj za svoju vojsku, digne kao mahnit krvavi mač u vis i rukne dubokim, divljim glasom svojoj tjelesnoj straži:

— U pomoć našima!

Ali u to dojaši do njega sam Mundzuk, sav prašan, znojan i poštrapan krvlju. Bez daha i u isprekidanim rečenicama doviknuo je Kaganu:

— Vodjo, zlo je! Hrvati su nas prevarili! Njihov bijeg bio je samo varka. Sve će nas utamaniti! Naši padaju ko snoplje jer su izmučeni, dok njihovi su krepki i ustrajni. Sa svih strana grnu nove hrvatske čete. Glavna sila koja je bila vješto zaklonjena u onoj šumi iza tabora, ide u pomoć onim drugima. Vodi ju sam Hrvat!

Rekav to odjuri opet natrag a oblak prašine dizao se za njim kao kakova zlokobna utvara.

I za kratko vrijeme mogao se Kagan već sam uvjeriti o istinitosti Mundzukovih riječi. Glavna hrvatska sila već se bližala taboru. Vodio ju je sam Hrvat, jašeći na svom bjelcu, ponosan, veličanstven i neustrašiv kao i Heraklije, kada je stojao na kuli iznad poliandrijskih vrata.

Ugledav Kagan tu novu pomoć i silu hrvatsku, zazeblo ga nešto pri srcu i on je očajno zavapio:

— Dakle smo uza svu opreznost ipak prevareni! Sav njihov bijeg bio je samo izlika, da mi namame hrabre čete u stupicu. O, bogovi, bogovi, što ste naumili iz mojih Avara?

Za avarsku vojsku nastupala je svakim trenom sve veća opasnost. Hrvatske čete poput duhova samo

su nicale sa svih strana i već opkolile oba avarska krila, koja su se zdvojno opirala jačemu protivniku. Avar za Avarom padao s prostrijeljenim grudima, raskoljenom glavom i rasporenim trbuhom. Hrvatske desnice nesmiljeno su obarale divlje Avare, od kojih su se već nagomilali cijeli brežuljci. Najhrabriji vodje i zapovjednici padali kao podsječeni panjevi i izdisali medju ostalom svojom braćom. Poraz je bio strahovit i neopisiv, prava propast avarskog plemena, koja je započela pod zidinama Carigrada a svršavala na tlu nove postojbine Hrvata.

Kagan od tuge već nije znao što bi počeo. Premda je u najopasniji trenutak sa svojom hrabrom tjelesnom stražom, koja je brojila blizu tisuću po izbor junaka, pohrlio i zapao u najljuće, najžešće i najpogibeljnije bojno kreševo, ne bi li svojom prisutnošću ohrabrio svoje klonule čete, ipak bijaše sve uzalud. Na svoje oči morao je gledati poraz i zator svoje još preostale vojske, morao je gledati kako pred njim i oko njega ginu i umiru zadnji borci za avarsku slobodu i samostalnost. I u taj čas sjetio se svih vapaja i kletava, sjetio se svih onih strahota što ih je izveo na bijednim slavenskim plemenima, kada ih je podčinjao svojoj vlasti. Tada nije pomišljao na to, da se i njemu jednom može dogoditi to isto. Mislio je, da će do vijeka trajati njegova sila i slava. Govorio je, da su bogovi jedini gospodari na nebu a on opet na zemlji. Bahatost i krvoločnost njegova nije poznavala granica. I premda je svakom zgodom isticao o svojoj sili: „ima nas toliko, koliko i pijeska u moru i zvijezda na nebu“, ipak je doživio poraz, ipak je morao gledati zapad sunca avarske slave i moći.

I dok je on tako sa svojom tjelesnom stražom srtao u najbjesniju bitku i kao divlji rubio krvavim mačem glave svojih protivnika, nije ni zamijetio, da se k njemu primiče jedan odjel hrvatskih konjanika, kojima je jašio na čelu sam Hrvat s dvojicom svoje braće, Klukom i najmladjim Muholom, te s još nekolicinom uglednih plemenskih starješina.

Tek kada je jedan od Avara prepoznao vrhovnog hrvatskog vodju i kada je kliknuo: „Hrvat ide!“ prestao je zdvojni Kagan mahati mačem, prenuo se i sve nehotice takodjer kliknuo:

— Zar vodja Hrvat?! Gdje je?!

— Tu je! — odvrati ponosno i samosvijesno hrvatski poglavica. — Evo te gleda oči u oči! Došao je da te liši slobode i da te učini svojim robom, jer je za uvijek ugasla tvoja zvijezda! Predaj se, Kagane!

— Predaj se i sagni oholu šiju pred svojim pobjediteljem! — kliknuše takodjer slavodobitno i ponosno Hrvati koji su bili oko svog vodje.

Te riječi teško dirnuše avarskog poglavicu i on bez ikog oklijevanja, najvećom brzinom, prije nego li je i mogao tko naslutiti njegovu namjeru, odbaci mač, napne luk i šiljasta strjelica zabode se u desnu stranu hrvatskog vodje. Ovaj u prvi čas samo problijedi i reče svojima:

— Nije ništa!

Medjutim je Kagan htio i drugu odapeti ravno u srce svome pobjeditelju, ali baš u osudni trenutak lupi ga mladi Muhol svojim mačem po desnici, koja odmah klonu a luk mu ispadne iz ruke. U to su priskočili i drugi hrvatski ugledníci, svalili Kagana s konja i sputali mu teškim lancima obje noge i desnu ruku. A ta iznenadna navala na avarskog poglavicu tako je osupnula njegove prisutne Avare, da su u prvi mah stali kao nijemi i ukopani. Tek iza nekoliko časova ruknuše kao divlje zvijeri i svališe se svom žestinom na Hrvate, ne bi li oslobodili svoga vodju. No sav njihov napor bi uzaludan. Opkoljeni sa svih strana hrvatskim konjanicima, stadoše padati poput posječenih dubova, da zajedno sa svojim vodjom padnu u grob avarske slobode i samostalnosti.

Kagan se bijesno otimao svojim pobjediteljima, ali sav napor bi mu uzaludan. Za kratko vrijeme ležao je već pred nogama svoga pobjeditelja, šutljiv ko grob a mrk ko tamna noć. On, Kagan, dosele prvi i najbolji i najsmjeliji vojskovodja na svijetu; ponos i dika avarska, s kojom je prijateljevao slavni

Kosru i pred kim je drhtalo istočno i zapadno carstvo! Njegova ruka, koja je dosele odrubila toliko glavâ uglednih rimskih vojskovodja, sada je bila sputana teškim negvama kao kakvog najprostijeg roba. To poniženje, ta rana strašno ga je palila, i on bi bio najradije nasrnuo na goli mač samo da ga je imao u blizini.

— Radije izginuti nego li ovako sramotno živjeti! — umovao on neprestano i buljio oko sebe mrkim i divljim pogledima.

*

U predvečerje, kada je ušao hrabri prvak svih Hrvata u svoj tabor, vodeći zarobljenog Kagana, tresao se sav uzduh od povika i oduševljenja. Premda ranjen, jašio je uspravno poput kipa, doduše blijed u obrazima, ali pun veličanstva, svijestan si pobjede i slave, koja je vjenčavala njegovo umno čelo.

Drugi dio njegove smjele osnove bio je dovršen. Avarska država ležala je u ruševinama, a zadnji njezini još preostali borci bježali su uplašeni, zdvojni i poništeni poput toplog juga, da na obalama sinjeg Jadranskog mora nadju zaklonište. Nadali su se, da onamo valjda ne će doprijeti sila hrvatska. Staru svoju postojbinu ostavljali su na milost i nemilost jačem protivniku, pred kojim je za uvijek ugasla avarska sloboda i samostalnost!

XX.

Žestoka i naporna bitka, a još više strahovita žega i zapara slomiše takodjer i snagu hrvatskih četa. Tisuće hrabrih bojovnika samo je drhtalo od umora i slomljenosti, a uz to ih još mučila i silna žedja, koju nijesu mogli ugasiti kobiljim mlijekom, već su svi — kao ozebli sunca — vapili za bistrom vodom i okrepljujućom kišom, koja bi jedina osvježila klonule sile. Sve je izgaralo od muke i napora, a u grlu ih davilo tako, kao da ih je tko stisnuo jakim rukama oko vrata. Strašno je bilo slušati vapaje teško i lako ranjenih jadnika, koji su u muci i boli podizali mlohave ruke, sklapali ih kao na molitvu i tražili vode, da ugase strašnu žedju, ili da isperu rane koje su ih nemilo palile. Sve je bilo zdvojno, kao izvan sebe, što nigdje nije bilo pitke vode i što se nebo nije htjelo smilovati kišom, da nakvasi raspucalu zemlju i da osvježi sve što je živuće.

Pa zato su se stale starješine dogovarati da bi se imale još te iste noći prinesti žrtve Perunu i Ladi da šalju kiše koja bi im udijelila okrepe i nove snage.

I odmah je nastao život po cijelomu taboru. Mladići i momci prinašali su drva i granje i stali slagati lomače, na koje će položiti posvećene žrtve, ugojene krave. Pa dok su namještali na lomače žrtvene krave, dotle su se već okupile lijepe i vite djevojke oko njih, uhvatile se za ruke u veliko, ogromno kolo i jedva iščekale čas da poglavice plemena zapale žrtve. A kada su iste planule i u dolini i po brežuljcima, zaoriše noćnim uzduhom tanka i sitna djevojačka grla:

Molimo se Lado!
Da zadune tihi vjetrić
Da se spusti kiša plodna
I porosi naša polja,
I mekanu travicu,
I nakrmi naša stada,
Oj, Lado oj!

I sa svih strana razlijegale se svete pjesme i molitve Ladi i Perunu. Sva su hrvatska srca vapila kiše i vode, dok je na brežuljku povrh tabora palio žrtvu sam Kluk, Hrvatov brat, kao najstariji njegov zamjenik. Drhtavim glasom i raskriljenim rukama stojao je pred posvećenom žrtvom i vapio podižuć oči prema noćnom nebu:

— Perune! Usred tamne noći prinašamo ti žrtve za naš spas od strahovite žege i žedje. Pomozi nam, smiluj se nam! Učini da se još prije sjajne Zore spusti obilna kiša, koja će nam napojiti stada i konje; koja će nam rashladiti uzduh i nakvasiti isušena grla! Odvrati svoj gnjev od ove zemlje i ne kazni nas pomorom i žedjom! Po gotovo sada gdje smo

nakon tolikih napora, patnja i bojeva sretno i slavno skršili silu onog naroda, koji te je mrzio, i koji je progonio tvoju toliku odanu i vjernu djecu! O Perune, Perune! Veliki bože, čuj naše molitve, čuj naše uzdahe!

A mnogi su opet ranjeni i zdvojni vapili:

— O Perune, a što smo ti skrivili da nas tako kazniš!? Daj se gani na nevolju našu! Šalji nam brže kiše! Daj nam barem jedno vrelo žive vode, da nagrabimo toliko koliko je nužno da nakvasimo osušena grla!

No uzalud sve prošnje i svi vapaji. Slavenski bogovi nijesu se ni ganuli na sve žrtve i molitve. Odnikale nije htio zadunuti vjetar, niti se javiti oblak koji bi izlio toli željkovanu kišu. Nebo je ostalo i nadalje vedro, a uzduh suh i do skrajnosti težak i nesnosljiv za disanje. U onoj teškoj zapari i žegi stala se i mrtva tjelesa palih junaka prije reda rastvarati, i strašan smrad dizao se cijelim bojištem. Hrvati nijesu bili kadri da brže bolje sahrane svoje mrtve, jer su od žege i malaksalosti mnogi padali mrtvi i izdisali u najstrašnijim mukama. Utroba im i grlo gorilo kao živa žeravica, i oni se valjali po isušenoj ledini kao otrovani.

A uz tu bijedu, nevolju i nesreću pojavila se još i druga. Nekako iza ponoći najednom je naglo pozlilo vodji Hrvatu. U popodnevnoj bitci, prigodom zarobljenja Kaganovog, zadobio je od njegove ruke ranu. No on se nije skoro ni malo obazirao na tu ranu, već je strjelicu koja se samo polovicom svog šiljka zabola u njegovo meso odmah sam izvukao, istiskao nešto krvi i omotao ju komadom čistog platna da obustavi krv, pa je krenuo u svoj šator, gdje su ga urnebesom stale pozdravljati njegove čete. Bio je doduše malo blijed, ali u prvi mah nije osjećao nikakove jače boli. Zato je i odgovarao na upite svojih podčinjenih:

— Nije ništa! Neznatna ranica! Tko bi se još i na to obazirao.

Ali negdje iza ponoći stade ga ta rana strahovito paliti i mučiti. Odmah su dozvali u njegov šator vještog vrača, koji je donio sobom ljekovitog bilja, da obloži ranu. Taj se stari vrač osobito razumio u ranarski posao, pa kada je pomno pregledao ranu i cijelu ruku, silno se zabrinuo.

To nije umaklo vodjinu oku i on upita:

— Zar je opasno? Govori, i ništa ne taji!

— Gospodaru, nije dobro, — odvrati vrač. — Rana se počela upaljivati, jer je šiljak one nesretne strjelice morao biti malo otrovan.

Ova izjava vještog vrača silno je zabrinula sve prisutne boljare koji su sada stali zabrinuto pitati:

— Imade li nade, da će zacijeliti?

— Hoće li se upala i dalje razvijati?

— Dali je strjelica bila jako otrovana?

— Što valja učiniti da se izbjegne pogibelji?

No stari je vrač samo neprestano zabrinuto kimao glavom, ponovno ogledavao ranu, stavljao izmjenice na nju ljekovite trave i odvraćao:

— Ove će trave samo donekle koristiti, ali ranu bi valjalo dobro isprati svježom i bistrom vodom. Bez vode mogla bi nastupiti još veća upala i pogibelj.

No u to klikne Muhol, najmladji vodjin brat:

— A gdje da je uzmemo i nadjemo u ovoj strahovitoj žegi?!

— Po gotovo gdje su svi izvori i potoci presahnuli! — primijeti i brat Lovel, i zabrinuto gledaše u brata Kluka i Kosenca, koji su stojali uz ležaj ranjenog Hrvata.

— Vode mora biti makar otkale, jer inače može nastupiti i najgore! Samo hladnim oblozima mogli bi zapriječiti daljnu i pogibeljnu upalu.

A obje sestre Tuga i Vuga udariše na te riječi u jecanje. Ozbiljna izjava starog vrača silno ih zabrinula i ustrašila, i one su prema svojoj ženskoj naravi počele odmah plakati, kada su čule da njihovom dobrom bratu prijeti smrtna pogibelj.

I časak je vladala gluha i grobna tišina u vodjinom šatoru. Lica sviju prisutnih bila su donekle blijeda i vrlo zabrinuta. „Što da se počne sada?“ pitali su nijemo i pogledima jedan drugog. „Otkale vode kada su usanula sva vrela i potoci? Možda bi se još i našlo gdjegod u kakovoj šikarom obrasloj mlačici malo vode, ali koja korist od nje ako je kalna. Prema izričnoj vračevoj izjavi mora voda biti posve čista i svježa, jer bi se od uparene i kaljave vode, rana mogla još samo više otrovati.“ I sve veća zabrinutost i tuga stala je moriti prisutne na pomisao: Što onda ako vodja umre? Pa da je zbog čega, već poradi nekoliko vrčeva vode! Zar da u naponu svoje mladosti i snage, u času kada se uspeo na vrhunac slave i pobjede, zar da sada za uvijek zaklopi oči? Ne bi li njegova smrt bila nesreća po sav njegov narod? Upravo njegovoj ustrajnosti, oštroumlju i bojnoj vještini imade sav narod zahvaliti što je sretno uništio Kaganovo carstvo. Zar da upravo sada, u tom najsvečanijem trenutku klone njegova desnica i ugasi njegovo bistro oko? To bi bila silna nesreća po sav hrvatski narod, koji je upravo u tom času najbolje trebao njegove hrabre desnice i bistrog uma. Sada tek je i imao nastupiti onaj znameniti trenutak državnog uredjenja hrvatskog u novoj postojbini. A tko će ga bolje privesti kraju ako ne onaj, koji je hrvatski narod i doveo tako sretno i slavno na novo ognjište? Pod njegovom mudrom i pravednom upravom mogla bi se nova država hrvatska podići na visoki stepen. Ona je za prvo vrijeme svog uredjenja trebala blagi mir, koga joj je mogao sačuvati i održati samo on, Hrvat. Njega je cijeli narod ljubio kao svog oca, kao svog Mesiju, koji ih je doveo u novu postojbinu, koja svojom ljepotom, bogatstvom i miljem daleko nadilazi onu staru, tamo iz dalekih i šumovitih Karpata. Da nije bilo upravo vodje Hrvata, tko zna, bili ih bilo ikada istočno carstvo i uprosilo za pomoć i savez. Upravo njegovoj krepkoj desnici imade se zahvaliti što je vez sloge, ljubavi i bratstva spajao sva plemena hrvatska. Taj sveti vez sloge bila je ona sila, pred kojom je uzmicao i sam Kagan. Jer dok su druga slavenska braća jedino poradi svoje mržnje, nesloge i nazlobi spala pod okrutni avarski jaram, dotle je narod hrvatski uživao sveti mir u staroj postojbini. Nije se trebao bojati da će ga zaskočiti divlji Kagan, da će mu razoriti domove, ubiti obitelj i odagnati stada, jer mu je uvijek pred očima bila ona vodjina: „Jedan za sve i svi za jednog!“

Zato čim se pojavili tek prvi tračci rumene zore na istoku pošla su samo oba najmladja Hrvatova brata Kosenac i Muhol sa znatnom množinom slugu u potragu za vodom. Na sve su se krajeve raštrkali da pronadju izvore žive vode. Sve obližnje šume pretražili su ozgora do dolje, ali vode ne bijaše nigdje. Vrela su doduše bila, ali isušena i dno u njima suho i od žege raspucalo.

Tada opazi prvi mladi Kosenac na sjeveru pod jednom krševitom gorom ogromnu šumu, koja se upravo zlatila u prvim tracima jutarnjeg sunca, i odjuri s malom pratnjom prema njoj, ne bi li možda tamo bilo gdje kakovo vrelo.

A upravo u toj šumi bila je Davorkova kolibica, kao i kolibica starog, pobožnog pustinjaka. U tu šumu, jer je bila izvan dohvata hrvatskog tabora nije u opće još niti jedan od novih doseljenika zalazio. Prvi je bio Kosenac koji je odlučio i u njoj potražiti vrelo.

Jutarnje sunce stalo se po malo dizati nad obzorje i svojim žarkim tracima opet je već za rana stalo paliti i pripicati. Omarina je i tog dana imala pritisnuti jadna isušena polja, žute, uvehle livade, i prazna potočna i riječna korita.

Kosenac je velikom brzinom jurio na svom vilovitom konju, jer je znao, da u takovoj pogibelji nema čekanja i krzmanja, već da valja svojski uprijeti, da čovjek postigne ono, za čim je pošao.

I kada su došli na domak šume, opazi momak utrti puteljak, koji je vodio kroz staru, stoljetnu šumu. On bez ikakvog promišljanja skrene konjem upravo po njemu. Ugodna hladovina godila je Kosencu i

njegovim slugama, ali oni se nijesu baš odviše obazirali na to, jer im je pred očima bila druga svrha, da što prije nadju kakav izvor ili potočić.

Taj utrti puteljak vodio je ravno k Davorkovoj kolibici, koja je stojala kojih dvije tisuće koraka od šumskog ulaza. Vida je upravo pripravljala jelo za zajutrak i čavrljala s ocem i Mirkom o taboru, koga su prije neka dva, tri, dana ugledali s obližnje visočine. Samo nijesu pravo znali, otkale je ta velika vojska polegla na onoj ravnici. Nagadjali su svakojako o njoj, ali ipak ništa stalna. Mirko, koga je već stala mučiti radoznalost, htio je poći upravo toga jutra prema taboru, da razvidi, tko je to tamo, i kuda smjera ta vojska? Ali Vidine prošnje i savjeti starog Davorka ipak ga odvrnuše od te nakane.

— Kuda ćeš? — pitao ga stari Davorko zabrinuto. — Zar onamo? Tko zna, kakovi su tamo ljudi. Možda su to baš sami avarski psi, koji se vraćaju s istočne vojne.

— Baš zato bi rado i znao, tko su, — odvrati momak. — Jer, ako su Avari, onda bi se morali za neko vrijeme zakloniti u sjegurnije krajeve. Najbolje u planinu. Tamo ne će jamačno doći.

— To ćemo i tako učiniti. Poslije zajutarka opet ćemo uzaći na naš brežuljak, pa ako je ta vojska još tamo, mi ćemo bezuvjetno još danas poslije podne krenuti s konjima duboko u planinu. Zato ti ne ćeš nipošto izlagati u ludo glave!

— Tako velim i ja! — oglasi se i Vida od ognjišta. — Zar da te sada izgubim, kada smo na domaku našoj sreći i ljubavi. Za koji dan pokrstit će te stari pustinjak, i onda ćemo biti svoji. Ne, Mirko, ja te takodjer ne puštam! S vremenom ćemo već doznati, tko je bila ta vojska. Sada nam ne treba toga znati!

I baš u tom trenutku začuju pred svojom kolibicom konjski topot. Otac i kći se zgledaše, kao da se pitaju: „Tko to jaši?“ Ali prije nego li su i mogli to izreći, začuju pred vratima krepki muški glas, koji je slavenskim jezikom pitao:

— Hej! Imade li unutra živih stvorova?! Izlazite napolje! — Davorko, a još više djevojka protrne od straha na taj nenadani i odlučni upit. Nijesu sami znali, bili se javili ili bi šutili. Ali Mirko brzo uvidi, da bi bilo ludo šutjeti, jer da bi time možda samo ogorčili došljaka, pa zato će poluglasno staromu Davorku:

— Ded' upitajte, što želi.

Sada pomoli stari glavu na vratašca i upita kao nesigurnim glasom:

— Što želiš, dobri čovječe od mene?

— Ništa drugo već svježe i čiste vode! — odgovori Kosenac.

— Vode? — ponovi Davorko kao u čudu.

— Vode, vode, starče, — nestrpljivo će Kosenac. — Podaj, ako je imadeš.

— Dobri čovječe, — odgovori opet Davorko, ali sada već nešto odvažnije, jer je po obličju i po govoru raspoznao, da pred njim stoji takodjer nekakav Slaven, — mi je nemamo ni sami kapljice, već nekoliko punih tjedana. Žedju gasimo s kiselim kobiljim i košutinim mlijekom.

— A zar se ne bi našlo baš nikakvo vrelo, u kom bi bilo vode, makar samo za ovaj vrč? — i pokaza na kamenu posudu, što ju je držao jedan sluga.

— Dvojim, — odvraćao stari. — Strašna ova žega sve je isušila.

— A ne bi li nam ipak pokazao obližnja vrela, — ne vjerujući će Kosenac. — Možda bi je ipak gdje našli?

— Ako baš ne vjeruješ meni, a to ću ti pokazati sve izvore u našoj blizini.

— Pa hajde čestiti starče, — veselo će Kosenac. — Naidjemo li na živu vodu, ne će ti biti uzaludan trud.

U to se pojavila iza starčevih ledja i Vida, koja se odmah zarumenila poput krvi, kada je ugledala snažnog i stasitog momka na konju, koji odmah upita Davorka:

— Dali ti je to kći?
— Da.
— A imaš li još koga?
— Imadem i jednog momka, budućeg zeta.
— Lijepo!
— A žena?
— Izdahnula je davno pod avarskim bičevima i mukama.
— Pa što radiš u ovoj prašumi?
— Ništa! Životarim kako Bog hoće. Ovdje sam se zaklonio pred avarskim bijesom.
— Možda si bio njihov rob?
— Jesam.
— I sretno im valjda umakao?
— Tako nekako.
— A bijaše li to već davno?
— Bit će doskora puna godina.
— No, na tvoju utjehu mogu ti reći, da ih se više ne trebaš bojati.
— Kako to? — javi se i Mirko.
— Jučer smo ih posvema uništili!
— Zar Kagana?
— I njega i cijeli avarluk!
— A njegovog sina Bajana? — stari će.
— Čuli smo, da je pao već pod Carigradom.
— A tko ste vi, vi sretnici, koji ste mogli izvesti to slavno i veliko djelo?
— Hrvati smo.
— Hrvati! — klikne još u većem čudu starac. — Zar oni iz Bijele Hrvatske?
— Pogodio si starče.

Medjutim je bio momak izveo svoga, starčevog i Vidinog konja, pa su svi tri posjedali na nje i predvodili došljake, da pretraže sve izvore, ne bi li u kom ipak našli malo vode. Vidu su takodjer poveli sobom, jer u ovakovo pogibeljno ratno vrijeme nijesu je htjeli samu ostaviti kod kuće, bojeći se, da se ne bi došuljao koji pobjegli i potučeni Avar, pa joj još nanio i kakovo zlo.

Kada su bili poodmakli od kolibice, upita Kosenac Davorka:
— A otkale ti starče znadeš tako dobro naš jezik?
— Otkale? — nasmiješi se ovaj. — Učio sam ga ondje gdje i ti.
— Ne razumijem te pravo.
— Onda ću ti reći ovako: I ja sam Hrvat, i moja je domovina ondje gore na sjeveru u Bijeloj Hrvatskoj. Davno je već što sam došao u istočno carstvo. U dolnjoj Panoniji bio je moj drugi dom. Toga su mi razorili Avari. Zarobili mene, ženu i ovu kćer, a roditelje i sinove ubili. Milošću Božjom nakon višegodišnjeg ropstva, opet sam se dostao slobode i pobjegao s mojima u ove šume, gdje sam si podigao treće ognjište.
— Tužna je tvoja prošlost, — požali ga iskreno Kosenac. — Ali, ako si patio, zato si i osvećen, strašno osvećen. Osvetiše te i neznano tvoja vlastita braća. Za uvijek skršena ja avarska moć. Kagan je sužanj mog brata Hrvata, i sputan u okovima, čeka u našem taboru svoje ropstvo. Nikada više ne će imati slobode. Jedina smrt učinit će kraj njegovom sužanjstvu. Stigla ga pravedna kazna, za sva njegova nedjela, što ih je kroz tolike godine počinjao na jadnim Slavenima!
— O, hvala Ti, Gospodine Isuse, na tim lijepim viestima! Ti si me osvetio! — klikne stari Davorko veselo, a u oku mu zablista suza. Taj čas sjeti se one noći, kada je htio umoriti Kagana, da mu se osveti za sva nedjela. Već tada mu je glas savjesti doviknuo: „Bog će sam biti tvoj osvetnik!“ I evo, došao je i taj čas. Pravedni Bog strašno je kaznio tog krvoloka. Uništena mu je država, a on sam prosti rob; i to on, Kagan, pred kojim je drhtao svijet.

Zatim mu Kosenac u kratko ispriča sve o dolasku Hrvata u novu postojbinu, o razoru avarskih hringova i o propasti avarske vojske i države. Suzama u oku slušali su svi tri te radosne vijesti, a Davorko je više puta prekinuo Kosenca riječima:

— Bog blagoslovio tvog brata! Sretan narod, koji imade takovog vodju. Samo ga Gospodin Isus očuvao od smrtne pogibelji, što mu je nanila Kaganova strjelica!

U to su bili stigli do vrela, s kojega su oni obično nosili vodu. A ne daleko od ovoga i drugo, ali oba presahla i pusta. Tuga je sjela na Kosenčevo srce, kada je i taj trud bio uzaludan.

Ali u to se sjeti Mirko na pustinjaka i njegovo vrelo, pa reče svojima:

— Oče Davorko, što bi bilo da odemo do starog pustinjaka. Još do pred nekoliko dana bilo je u njegovu vrelu nešto malo vode. Moguće bi se još što nakupilo.

Ovaj prijedlog odmah prihvatiše svi radosno, a u srcima Hrvatovih ljudi stala se opet javljati nova nada, koja ih je napunjala nekim ugodnim i sretnim osjećajima, da će ipak naći svježe i željkovane vode.

I potjeraše iznova konje. Jašili su brzo i bez odmora. Za neko pol sata bijahu već na čistini gdje je stojala kolibica pobožnog pustinjaka.

Njihov brojni i bučni dolazak posvema je smeo starca pustinjaka, i on je u prvi čas mislio, da k njegovoj kolibici jaše kakovi neprijatelji sa zlom nakanom. No čim je medju njima ugledao Davorka, Vidu i Mirka, odmah mu je malo odlanulo, premda si nije mogao razjasniti, pošto idu toliki konjanici k njemu.

A kada su već bili pred samom kolibicom, skoči Mirko odmah s konja, nazove kao i Davorko i Vida Božju pomoć, i pristupi k pustinjaku govoreći:

— Pobožni čovječe, evo smo doveli k tebi ove čestite ljude. Oni su Hrvati, koji jučer pod večer posvema smlatiše Kagana i cijelu mu vojsku. Njihovog vodju ranio je sam Kagan strjelicom, koja je bila malo otrovana. Rana mu se počela upaljivati, pa traže već od zore svuda čiste vode, da mu stave studene obloge na istu. Već su pretražili cio okoliš, ali ne nadjoše nigdje vode. Tada se sjetismo tvoga vrela, u komu je bilo još pred nekoliko dana vode. Ako je još imadeš, smiluj se i podaj im je. O njoj u mnogom ovisi ozdravljenje hrvatskog vodje.

— Žalim, da ne mogu bližnjemu pomoći, jer je i moje vrelo baš prekjučer takodjer presušilo. Čudim se i sam, da je bilo iste i tako dugo, — odvrati pustinjak i gledaše po došljacima.

— Dakle ništa! — klikne bolno Kosenac, kada je razabrao, što je izjavio pustinjak. — Jao! Zar će i zbilja morati moj ubogi brat podlegnuti?

A u tom njegovom drhtavom glasu bilo je nešto tako tugaljiva i potresna, da su Vidi navrle suze na lijepe oči. Tolika bratska ljubav ju ganila. Tada podje i ona za ocem, Mirkom i Kosencem k obližnjem vrelu, da se uvjeri o tvrdnji starog pustinjaka. I u istinu vrelo je bilo skroz prazno i isušeno, a na dnu mu raspucala zemlja. Trava oko njega bila je posve izgorjela i suha, kao da je već davno ponestalo u njemu vode. Onako nehotice bacila je nekoliko pogleda ispod oka, na hrvatskog starješinu, komu se u očima odražavala tuga i zabrinutost za ljubljenog brata i vodju, komu nije mogao pomoći.

Tada najednom sune Vidi u glavi pitanje:

— A zar ne bi mogao taj starac-pustinjak izmoliti od Boga, da učini čudo, i da sada na ovom mjestu proteče živa voda? Njegova molitva jamačno je Bogu ugodna, i on bi njome uspio kod Boga. A osim toga, da se ovdje sada dogodi čudo, ne bi li to povoljno djelovalo i na ove ljude, koji su pogani? Ako bude starac pustinjak samo htio, on može pomoći. Njegov sveti, pokornički život, koga provodi iz čiste i velike ljubavi spram svog Stvoritelja, može tome mnogo doprinijeti.

I ona bez ikakvog oklijevanja klekne pred pobožnog starca, sklopi pred njim uzdignute ruke i zavapi:

— Pobožni čovječe! Ugodniče Božji! Pomozi ovim ljudima!

— Rekoh već djevojko, da nemam vode.

— Ali ti možeš pomoći, samo ako hoćeš!

— Čime? — starac će i pristupi k djevojci da ju podigne, jer nije dozvoljavao da pred njim kleči.

— Čudom!

— Djevojko, što si to izrekla! — usklikne preneraženo pustinjak i uhvati se za sijedu i čupavu kosu. — Ti tražiš od mene ono, što može samo Gospodin Bog! Vido, tvoja je misao griješna!

— Oj, pobožni oče, nije! Ti možeš tvojom vrućom molitvom izmoliti od Gospodina Boga da učini čudo.

— Vido, mani se takovih misli.

— Pomozi bližnjemu svomu! — zaprose sada i Davorko i momak.

Starac-pustinjak bio je sav zbunjen i preneražen. Od njega se zahtijevalo nešto velika i nemogućeg; takovog na što on nije nikad još za života niti u snu pomislio. Zahtijevaju od njega da učini čudo, da učini čin koga može izvesti samo Bog! I u njegovoj poniznosti i pobožnosti učinilo mu se to tako strašnim i griješnim, da je u cijelomu tijelu protrnuo od silnog straha pri pomisli, da ne bi time uvrijedio svoga Boga i Stvoritelja i navukao na se njegov gnjev. Zato se sav zdvojan i uprepašćen stao očajno braniti od Davorkovih, Mirkovih i Vidinih prošnja govoreći:

— Bježite! Bježite! Ne griješite duše!

Ali oni su još sveudilj pred njim sklapali ruke i vapili:

— Tvoja sveta molitva može pomoći!

A momak je još i to primijetio:

— Ti si me dosele poučavao da je kršćanski Bog silan i svemoguć! I po tvojim riječima ja u to živo vjerujem, a još bi moja vjera bila jača i življa, kada bi ti sada isprosio od Boga da učini čudo, pa da ovdje proteče voda. A to bi bilo tim veće čudo, što upravo sada nema nigdje svježe vode.

— A osim toga to bi čudo moglo duboko djelovati i na ove ljude, koji su takodjer Perunovi štovatelji, — javi se i Vida. — Zato pobožni oče, klekni i moli našega svemogućega Boga da učini, da bude ovo vrelo opet puno vode!

Ove riječi smutiše još više starca. I premda mu se njihova prošnja činila pretjeranom i griješnom, ipak je morao priznati razloge koje su oni navadjali, da se dogodi čudo. Koliko je imao brige i posla, dok je Mirka posvema uputio u kršćanske istine i dok ga je oslobodio poganskog upliva, pa kako bi u istinu porasla vjera u srcu tog momka, kada bi se ono dogodilo, zašto ga oni toliko napastaju. A kako bi takovo čudo istom djelovalo na poganske Hrvate, koji bi u njemu gledali svemogućnost i silu kršćanskog Boga! Ta rekli su mu i sami, da su cijelu noć palili posvećene žrtve svomu Perunu i Ladi, da se smiluju s kišom, ali uzalud. A da u istinu kršćanski Bog učini sada čudo, ne bi li time najsjajnije dokazao, da je On u istinu onaj pravi Bog, koji je tvorac zemlje i neba, i koji je jedin i vječan?

I premda se silno borio samim sobom glede toga, ipak je popustio tolikim prošnjama, spustio se na koljena pred križem i drhtavim glasom stao moliti:

— Bože i oče moj! Ne upiši mi za grijeh što Te sada molim. Znadem i priznajem, da sam veliki grješnik, ali ovo, za što Te sada molim, činim iz velike i čiste ljubavi spram Tebe! Radi se o tom, da pokažeš kako si uzvišen, svet i svemoguć. Radi se o tom, da ovi ljudi, koji stupaju još stazom tmine, uvide i upoznaju, da si Ti onaj koji vedriš i oblačiš, koji daješ mir, ljubav i sve dobro na ovaj svijet. Ponizna je i vruća moja želja, da uvide ovdje na ovomu mjestu, kako je svemoguć kršćanski Bog i kako Tvoj uzvišeni znak, sveti križ imade silnu moć. Gospodine, oprosti, ako je moja prošnja smjela! Budi uvjeren, da nije potekla iz sebičnosti ili griješne oholosti, već da se proslavi Tvoj uzvišeni znak i da se prodiči sveto ime Tvoje!

Izgovarajući tu molitvu drhtao je pobožni starac cijelim tijelom, a neka posebna uzbudjenost bila ga svega zaokupila.

I dok je on vršio svoju molitvu i pouzdano i nepomično gledao u svoj križ, pred kojim je klečao,

odmakla se Vida od ostalih, prišla k vrelu i stala se u nj nagledati.

Tada joj se najednom pričini kao da se unutra nešto svjetluca i ona stane slavodobitno klicati:

— Ovamo! Brže ovamo! Čudo! Čudo! — i zgrabi kamenu posudu, pa ju baci unutra.

A kada ju je izvukla, o čudo, bila je puna studene i svježe vode, a nad vodom pliva nešto sjajna. Vida pogleda bolje i klikne još slavodobitnije:

— Križ! Križ! — i izvadi ga iz posude i pobožno, s najvećim strahopočitanjem poljubi ga, pa ga pruži pustinjaku, koji učini isto i pun svetog zanosa klikne:

— Gospodine, kako si velik u djelima svojim! Kako je uzvišeno i sveto ime Tvoje!

Kosenčevi ljudi gledali su sav taj prizor prenećeno. Svi su u tom izvučenom križu upoznali neki neobični, vrhunaravni znak, koji je imao donijeti spas njihovome poglavici.

Tada spustiše kamene vrčeve u vrelo iz koga je sve jače ključala bistra studena voda. A kada su ih napunili progovori opet pustinjak:

— Braćo, bili ste čas prije svjedocima što se tu zbilo. Svi ste vidjeli da je Gospodin, Bog kršćana, učinio veliko čudo. Ovaj izvučeni križ jest najdičniji i najsvetiji znak onog Boga, komu se ja, Davorko i njegova kći klanjamo. Ovaj križ jest znak kršćanski, komu se klanja istočno i zapadno carstvo. Naš dobri Bog, Gospodin Isus, učinio je veliko čudo. U ovoj strahovitoj žegi gdje su usahli svi potoci i sva vrela, gdje ljudi i životinje skapavaju od žedje, proteklo je najednom toliko bistre vode. To neka bude opomenom vama svima, koji štujete Peruna i krive bogove, da radije prigrlite našu vjeru i da štujete onog Boga koji je učinio to čudo. Da nije toga, vaš bi poglavica jamačno umro, jer bi mu se otrovala krv od rane. Ali ovako on će potpuno ozdraviti. Ovaj sveti znak, pod kojim je proključala ova bistra voda, dao je istoj čudotvornu i ljekovitu moć. Ja sam duboko uvjeren da će od nje iscijeliti svaka rana.

Kosenac slušao je požudno starog pustinjaka, a tada mu reče:

— Čovječe i ugodniče svoga Boga, uvjeravam te, da sam duboko dirnut nad ovim što se ovdje malo prije zbilo. Premda nijesam kršćanin, i premda ne vjerujem u vašeg Boga, ipak priznajem, od ovog časa i uvidjam, da taj vaš Bog mora biti u istinu silan i velik. Svi smo vidjeli, da u vrelu nije bilo kapi vode, a gle sada izvire tolika voda, da se njome mogu napojiti svi naši ljudi. I dozvoli mi, da taj znak ponesem u naš tabor, da ga uzmognu svi vidjeti i diviti mu se. A želja je moja i prošnja, da uz ove vrijedne naše zemljake, koji su nas ovamo doveli, podješ i ti starče takodjer s nama, jer iz ovog znaka imademo baš najviše tebi zahvaliti na sretnom nalasku ovog čudesnog vrela.

No stari je pustinjak odlučno odbio Kosenčeve prošnje. On nije htio ni za živu glavu da ostavi svoju kolibicu i svoju svetu tišinu, u kojoj je proživio toliki niz godina. Njegovo srce bilo je u toj samoći najsretnije i najzadovoljnije, i nije poznavalo drugih želja i zahtjeva, do li, da se u samoći i tišini moli Vječnomu gospodaru svemira. Samo tu mogla se je njegova duša nesmetano uznositi za Bogom i drugim svijetom i tražiti utjehu i okrjepu u životnoj borbi.

Pa kada uvidi Kosenac da pustinjak odlučno odbija njegovu želju, zahvali mu se duboko ganut za sve i ostavi sa svojima to čudesno mjesto. Pratili su ga u tabor i Davorkovi. Hrvatski starješina sam je uzeo križ u svoje ruke i s najvećim strahopočitanjem nosio ga u hrvatski tabor.

* * *

Mladi Kosenac s Davorkom, Mirkom, Vidom i slugama ulazio je slavodobitnije u tabor nego li i sam Hrvat ono dan prije poslije bitke. Sav puk se bio podigao na noge i oduševljeno klicao svome starješini, koji je našao svježe vode i time nosio spas vrhovnomu poglavici. Mnogi, koji nijesu odmah znali

što se zbilo, klicali su od radosti i zahvaljivali Perunu, Suncu i Ladi što su uslišali njihove prošnje.

I munjevnom brzinom od ustiju do ustiju pronijela se vijest o čudesnom nalasku vode. Sve se sjatilo oko Kosenčeve družine, da iz njihovih ustiju kao iz najvjerodostojnijeg izvora čuju, kako se to sve zbilo.

A dok su sluge o tom pripovijedale vani u taboru pred zapanjenom svjetinom, dotle su se u vodjinomu šatoru skupile mnogobrojne starješine i boljari, i s najvećim počitanjem ogledali križ koji je ležao na vodjinomu uzglavlju. I kada im je sam Kosenac sve ispripovjedio, bili su i oni toga mnijenja, da je to neki vrhunaravni znak; znak dobar i utješljiv za njih i njihovog vodju. A po gotovo se to mnijenje još jače učvrstilo onda, kada je njihov ljubljeni vodja onako brzo i nenadano ozdravio od one čudotvorne vode.

A drugog i još slijedećih dana hodočastile su k pustinjakovom vrelu velike skupine Hrvata, da se na svoje oči nagledaju toga čudesnog vrela i napiju one bistre vode, koja ih je u onoj žegi i omari okrijepila i preporodila.

Pobožni je pustinjak neprestano morao pripovijedati znatiželjnoj svjetini o cijeloj toj čudesnoj zgodi, i putio ju kako treba da u tom čudu vidi milost samoga kršćanskog Boga, koji upravo želi, da se hrabri Hrvati okane poganstva i prigrle njegov sveti i uzvišeni znak, po kom je takodjer došao spas i njihovomu vodji.

Njegovo pripovijedanje bijaše tako živo i ganutljivo, da su ga i same uglednije starješine neprestano nutkale, da im još što pripovijeda iz života toga svog Boga, koji je po njegovim riječima pravi i jedini Bog. Bilo im je doduše nekako čudno pri duši, kada su slušali kako pustinjak odlučno i otvoreno napada i niječe njihovog Peruna i cjelokupno slavensko bogoštovlje. Takova što nijesu još čuli o svojim božanstvima. Dosadašnja njihova vjera u Peruna, Sunce, Danicu, Ladu i ostale slavenske polubogove stala se u srcima mnogih drmati. A to tim više što su i sami gledali onaj križ, onaj čudotvorni znak, koji je donio spas i zdravlje njihovom vodji. Tu se nipošto nije dalo zatajiti da to nije neko vrhunaravno djelo, takovo djelo, koje nije nitko od običnih ljudi mogao izvesti. Pa ako taj pustinjakov Bog umije činiti takova čudesa, ako je On svojom vlastitom moću ustao iz groba i svladao sve svoje neprijatelje, tada ne može biti sumnje u Njegovu moć i božanstvo. I neki od poglavica stali su se sve više baviti tom novom, čudesnom vjerom, i sve su više razmišljavali o kršćanskom Bogu, koji je čudesnim načinom ozdravio njihovog vodju.

Pa kada su još mnogi čuli iz Mirkovih ustiju, kako je on dugo kolebao medju poganstvom i novom vjerom, kako se borio samim sobom, i kako je konačno ipak u njemu prevladala želja, da stupi u krilo kršćanske vjere; bili su osvjedočeni, da ta za njih nova vjera mora biti u istinu čudesna i privlačiva. A u tom ih je uvjerenju još više okrijepilo Mirkovo pokrštenje, koji je na čudotvornom vrelu prvi primio sveti krst od pustinjakove ruke, koji je blažen i preobražen slavio Krista, što mu je udijelio toliku milost, da baš on izlije povrh glave Mirkove čudotvornu vodu i da ga preporodi u Kristu.

A nije samo pustinjak i Davorko osjećao te sreće već je i lijepa Vida bila jamačno najvećim njezinim dionikom. Duša joj pjevala hvalu Gospodinu i veličala Ga, što je dočekala napokon i taj sretni čas, gdje je njezin mili Mirko prigrlio Gospodina Isusa i uklonio time sve one zapreke, koje su bile na putu njihovoj sreći. Ona je bila duboko uvjerena, da joj je u tom bio sam Spasitelj u pomoć. I ne samo glede Mirka, već i glede onog čuda kod pustinjakove kolibice. Upravo njoj palo je prvoj na um, da bi pobožni starac mogao svojom molitvom isprositi od Boga čudo. U tom svom uspjehu uvidjala je prst Božji, pomoć Božju. Sam Gospodin Isus učinio je ono

čudo na presahlom vrelu i otkrio se hrvatskom narodu. On mu se sam očitovao, i kroz onaj čudesni križ kao da je progovarao: „Hrvati, prigrlite moj križ, jer u tom znaku bit će vaša buduća sreća i slava!“

I ona je upravo plivala u sreći i radosti, osjećala je u svojoj duši neko osobito nadahnuće, neki osobiti zanos. Srce je njezino buktilo zahvalnim plamenom, i u mislima gledala je svog Spasitelja, kako joj se milostivo smiješi, i kako ju blagosilje za njezinu ustrajnost.

A njezina je sreća bila još veća, kada ih je stari pustinjak konačno blagoslovio i kršćanskim vezom za uvijek sjedinio njihova ljubeća srca, koja su zaradi te ljubavi mnogo i mnogo prepatila u tako kratko vrijeme. Malena Davorkova kolibica činila joj se od tog časa još ljepšom i prostranijom; šuma joj postala još milijom, a ptice joj nekud još ljepše pjevale i cvrkutale nego li ono prije. Pa kako i ne bi, kada joj je srce bilo sretno i zadovoljno, i kada joj nije težilo više za ničim, van za tihim i skromnim ognjištem, na kom vlada prava kršćanska ljubav i zadovoljstvo.

XXI.

Vodja Hrvat brzo se oporavio od svoje pogibeljne rane. Ona čudotvorna voda iz pustinjakovog vrela više je zacijelila njegovu ranu nego li sve trave i sve bajoslovne riječi starog vrača. Hrvat je uvidjao i priznavao, da je upravo čudesnim načinom ozdravio, pa zato nije mogao propustiti zgode, a da se sam ne zahvali pobožnom pustinjaku, koji je po svojoj molitvi isprosio od svog Boga onu ljekovitu i čudotvornu vodu. Kao plemenit čovjek nije mogao toga propustiti, a da mu se barem nečim ne oduži za onu ljubav, što ju je taj starac iskazao njemu, čovjeku nepoznatu i tudju.

Zato je jednog jutra u pratnji brata si Kosenca i Muhola odjašio k pustinjakovoj kolibici, da se upozna sa svojim velikim dobročiniteljem.

Pustinjak ga je primio vrlo milo i susretljivo, i nije htio ni čuti o kakovoj hvali, već je neprestano odvraćao:

— Ne hvali meni, već hvali momu Bogu i Gospodinu. Uzalud bi bile sve moje molitve, da se On nije sam objavio s onim čudom i udijelio ti okrepe i zdravlja. Ali ako već hoćeš da mi iskažeš nekakovu ljubav, a ti prigrli kršćansku vjeru i priznaj Gospodina Isusa za svoga pravog i jedinog Boga. A tvoj lijepi primjer slijedit će jamačno i cio tvoj narod. Kao što si u ratu vodja svom hrabrom narodu, tako budi i u tomu. Preporodi svoje Hrvate u Kristu, i bit ćeš slavan i velik, a Gospodin blagoslovit će tebe, narod tvoj i svu zemlju tvoju! Uzvišen je tvoj poziv pa ga zato i slijedi. Privedi svoj narod u luku Kristove vjere i Hrvatska će biti sretna i velika!

* * *

Nekoliko tjedana poslije toga digao je Hrvat svoj tabor i krenuo svom svojom bojnom silom dalje prema jugu svoje nove zemlje. Krenuo je prema toplim žalovima lijepe i kršne Dalmacije, da posvema satare još ono nešto tužnih ostanaka avarskih, koji su se bili onako razbježali nakon onog poraza u gornjoj Panoniji. Dobro je predvidjao, da njegova nova postojbina ne će biti tako dugo mirna i njegova, dok ju posvema ne očisti od Avara.

Nešto svoga naroda ostavio je u ovim gornjim krajevima, da si pomalo podižu nova ognjišta i da naseljuju puste krajeve, dok je s glavnom silom udario preko Posavlja, čarnog Pokuplja, i preko krševitih primorskih strana u čarobnu Dalmaciju.

Bio je uzvišen prizor kada je sa velebitskih visova, duboko dolje pod svojim nogama, a u ruju zapadajućeg sunca, ugledao po prvi put velebno i sinje Jadransko more!

Nikada jošte u životu nijesu njegove oči vidjele divnijeg i velebnijeg prizora. Ogromno i prostrano sinje more, u svoj svojoj krasoti i veličajnosti pozdravljalo je po prvi put njega, — vrhovnog gospo-

dara svih Hrvata! Bijesnim svojim valovima, silnom hukom i bukom, krševitim svojim obalama i liticama, i divljom svojom slobodom, kao da mu je gromko klicalo:

— Dobro došao! Moji tamno-modri valovi, okićeni bijelom pjenom; moja sila i snaga, moja glatka površina, moja bura i moje dubine služit će od ovog časa tebi i tvomu narodu! Njima širi svijetom svoju slavu i svoje junaštvo.

Pa kada je konačno pod zidinama staroslavne rimske Salone[1] uništio zadnje izdišuće ostanke nekoć strašne Kaganove sile, mogao je Hrvat gromko i pobjedonosno uskliknuti:

— Od valova modrog Dunava do zidina drevne Salone moja je država. Slava Bogu jedinome, koji mi je dao snage, da dovršim ovo naporno ali slavno djelo!

XXII.

A kada su se utišale sve ratne grozote i nevolje, kada su na opustjelim garištima stali Hrvati podizati nova ognjišta, da si osnuju domove mira i ljubavi, kao što su ih i nekoć imali u pradomovini, odlučio je nepobjedivi Hrvat, da pristupi najveličanstvenijem i najuzvišenijem činu, pokrštenju svome i svog naroda.

Na ruševinama drevne Salone; na grobovima i svetim ostancima prvih kršćanskih mučenika; pod divnim i modrim nebom tople Dalmacije, i u neposrednoj blizini velebnog Jadranskog — sada već hrvatskog — mora, odlučio je primiti sveti krst. U svoj poniznosti, sa svom braćom, sa svim starješinama, županima, i cijelim narodom, jasno i glasno ispovijedao je pred Ivanom Ravenjaninom, poslanikom rimskog Pape Ivana IV. vjeru u živog i jednog Boga.

Pun pobožnosti i iskrenog oduševljenja izgovarao je sa svojim narodom riječi:

[1] Salona, današnji Solin u Dalmaciji.

— Vjerujem u trojednog Boga, komu bila slava, čast i dika od vijekova u vijekove! On neka proširi moju državu na kopnu i moru. On neka blagoslovi mene i moj narod! Obećajem i prisižem: „da ne ću nikada u tudje zemlje provaljivati oružanom rukom, već da ću gojiti mir sa svima, koji su tome voljni!“

A da dade izražaja svome srcu, i da vidljivim znakom pokaže svoju zahvalnost prema jednom i pravom Bogu, krenuo je početkom idućeg proljeća sa svojom braćom i velikom pratnjom opet u gornju Panoniju — sada već Posavsku Hrvatsku, — da prisustvuje posvećenju prve crkve, koju je on podigao na čast svetom križu, a na uspomenu onog čudesnog vrela, čijom se vodom dostao zdravlja i preporodio na novi život.

Držao je, da će tim hramom postaviti najtrajniji i najljepši spomenik sebi i svom narodu.

Pa gdje je nekoć stojala tiha i samotna kolibica starog pustinjaka i njegovo čudesno vrelo[1], tu je s vremenom niknuo novi grad, prozvan po svetom križu: „Križevci“, koji je u docnijim vijekovima doživio toliko slavnih ali i krvavih dana. Na ostancima te pustinjačke kolibice sinuli su prvi traci svjetla i veličine hrvatskog naroda. Taj narod bio je kroz sva pozna vremena najjačim stupom svete vjere Kristove, pravim „predzidjem kršćanstva“, o čijim se junačkim grudima slomile tolike navale divljih naroda, tih neprijatelja hrvatstva, te časnog krsta i slobode zlatne!

A starodrevni hram sv. Križa, preko koga su prohujali vijekovi i razne nezgode, stoji još i danas, kao rječiti svjedok onih davnih prošlih vremena, da potomcima drevnih Hrvata priča slavu i veličinu nji-

[1] G. Fran Novak, župnik glogovnički, pripovijedao mi je: da su godine 1882. prigodom obnove crkve „sv. Križa“ u Križevcima, on i pokoj. župnik križevački Karlo Ferkić otkrili tragove toga čudotvornog vrela, naime, okrugli maleni prostor, kako se već obzidavaju zdenci. Ti ostanci nalazili su se pod crkvenim taracom, pokraj desne strane glavnog žrtvenika.

hovih pradjedova, da ih opominje, da brižno čuvaju uzvišeni amanet svojih praotaca, — svetu vjeru katoličku. I da u svim teškim danima upiru svoje oči Kristovu križu, i da u njemu traže zaštitu za svoju, tolikom hrvatskom krvlju natopljenu rodjenu grudu!

Konac.

Knjižarska cijena knjigama

koje književno društvo sv. Jeronima još ter na rasprodaju ima:

Astronomija ili nauka o zvijezdama. Lockyer-Šenoa. 40 f.
Čovjek snuje, Bog odredjuje. Pripov. Nap. Dragutin Jovan. 60 filira.
Čovjek od ženitbe do smrti. Po Alb. Stolcu. Stj. Korenić. 30 f.
Domaća perad ili živad. Priredio Andrija Hajdinjak. 30 f.
Dobar je Bog. Pripovijest napisao Stjepan Eraković. 50 f.
Dobro diete. Dobar mladić. Dobar muž. Od Cvj. Grubera. 60 f.
Dolazak Hrvata. Pripovijest. Napisao Milutin Mayer. 80 f.
Domaća ljekarna. Napisao Skender Horvat. 60 f.
Fabiola ili drevni kršćani. Priredio I. Gojtan. 30 f.
Govedarstvo. Napisao M. Kučenjak. 40 f.
Hrana i kako se priredjuje. Priredio Miroslav Galović. 50 f.
Iz dobe bune i zauzeća, Nap. Ivan Klarić. 50 f.
Josip Juraj Strossmayer. O 50-god. njeg. bisk. nap. J. Barlè. 40 f.
Jagica i Mijo. Slika iz seoskoga i obrtničkoga života. Od J. Zorića. 80 f.
Kako je susjed Razumović gojio svinje. Steuert-Engelmann. K 1·50.
Krmadarstvo ili kako valja svinje gojiti. Napisao Nikola Vezić. 20 f.
Ludžba za puk po Vertovcu. Priredio L. Matagić. 70 f.
Magnetizam i elektricitet. Napisao O. Kučera. (Sa 42 sl.) 50 f.
Majstor Adam. Pripovietka od V. Novaka. 50 f.
Mijat Briguša, pripoviest za puk. Nap. Drag. Stražimir. (Sa 2 sl.) 40 f.
Molitvenik za hrvatski puk. Od Kanižića. Nevezan 1 K., vezan 1·50.
Molitvenik. Nasljeduj Krista. Napisao Tomo Kempenski. Preveo dr. Stjepan Bosanac. Nevezano 60 f., vezano 90 f.
Mučenici. Pripovijest. Napisao Milutin Mayer. 60 f.
Nauk o domaćem uzgoju. Od R. Filipašića. 40 f.
O narodnom gospodarstvu. Nap. Dr. Fr. Milobar. 1 K 50 f.
Okovi. Napisala Milena S. Pokupska. 60 f.
Opis naše zemlje. Sastavio Lovro Matagić. (Sa 12 slika). 60 f.
Opis zemalja, u kojih obitavaju Hrvati. Od Vj. Klaića. I. i II. svezak 40 f. svaki svezak.
Pčelarenje sa pokretnim saćem. Od K. Broza. 60 f.
Pivničarstvo. Napisao F. Kuralt. 60 f.
Poučni razgovori. Svezak I. 60 f., II. 60 f.
Pripoviesti iz hrvatske povjesti. I., II. i III. svez. od Vj. Klaića IV. i V. od dr. Rud. Horvata. Svaki po 50 f.
Pripoviesti iz povjesti hrv. iz okolice križevačke. Od D. Ferkića. 20 f.
Pripovijetke za puk Lava N. Tolstoja, I. i II. sv. svaki 40 f.

